

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**ÇATIŞMA VE DEĞİŞİM EKSENİNDE, MISIR'DA
DEMOKRASİ DENEYİMİNİN STATÜKO İLE
MÜCADELESİ: 2013 ASKERİ DARBESİ VE
DARBENİN TÜRK YAZILI BASININDAKİ
TEMSİLİ**

SALİHA ERKUL

2502110572

Tez Danışmanı

PROF. DR. MURAT ÖZGEN

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SALİHA ERKUL Numarası : 2502110572

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : GAZETECİLİK / DOKTORA Danışmanı : PROF. DR. MURAT ÖZGEN

Tez Savunma Tarihi : 03.11.2017 Saati : 10.30

Tez Başlığı : ÇATIŞMA VE DEĞİŞİM EKSENİNDE, MISIR'DA DEMOKRASİ DENEYİMİNİN
STATÜKO İLE MÜCADELESİ: 2013 ASKERİ DARBESİ VE DARBENİN TÜRK YAZILI
BASININDAKİ TEMSİLİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MURAT ÖZGEN		Kabul
2- PROF. DR. ASLI YAPAR GÖNENÇ		Kabul
3- PROF. DR. ATILLA GİRGİN		Kabul
4- DOÇ. DR. ŞÜKRİ SİM		Kabul
5- YRD. DOÇ. DR. HÜSEYİN KAZAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM		
2- YRD. DOÇ. DR. KORHAN MAVNACIOĞLU		

ÖZ

ÇATIŞMA VE DEĞİŞİM EKSENİNDE, MISIR'DA DEMOKRASİ DENEYİMİNİN STATÜKO İLE MÜCADELESİ: 2013 ASKERİ DARBESİ VE DARBENİN TÜRK YAZILI BASININDAKİ TEMSİLİ

SALİHA ERKUL

Mısır'da, 25 Ocak 2011 Tahrir Devrimi ile demokratikleşme yolunda atılan önemli adımın ardından, seçimle göreve gelen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin, 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile görevden alınması, ülkedeki toplumsal ve ekonomik anlamdaki dinamiklerde meydana gelen değişimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, Mübarek'in devrilmesiyle Mısır'da yaşanan gelişmeler, Yüksek Askeri Konsey ile Müslüman Kardeşler arasındaki güç mücadelesinde ortaya çıkan sorunlar, çözüm arayışları ve bu meselenin Türk yazılı basınına yansıması, karşılaştırmalı olarak incelenerek, söz konusu darbenin, hangi süreçte gerçekleştiği ortaya konulacaktır. Çalışmamızda ayrıca, Henry Kissinger'ın Ortadoğu'da Mısır'sız barışın olmayacağı yönündeki düşüncesinden yola çıkılarak, Mısır'da el değiştiren gücün, bölgenin barış, istikrar ve güvenliğine, nasıl bir etkide bulunacağı da sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Müslüman Kardeşler, İhvan, Mursi, Askeri Darbe, Abdulfettah El Sisi, Yüksek Askeri Konsey, Hüsnü Mübarek, Arap Milliyetçiliği, Ortadoğu

ABSTRACT

İn the AXSİS of CONFLİCT and CHANGE, the STRUGGLE of DEMOCRACY EXPERİENCE AGAINST the STATUS QUO in EGYPT: 2013 MILITARY COUP and its REPRESENTATION in the TURKISH PRESS

SALİHA ERKUL

Muhammad Mursi became the first elected president after the Tahrir Revolution in Egypt on 25 January 2011 and the important step towards democratization. Mursi's dismissal by military intervention on July 3, 2013 can be regarded as a reflection of what has happened in the social and economic dynamics of the country. The main purpose of the study is to reveal the conflict areas and power struggles between the Supreme Military Council and the Muslim Brotherhood (al-ikhwan al-muslimūn) the process leading to the coup in Post-Mubarak era from the reflactions of Turkish press. In addition, Henry Kissinger's view that there will be no peace without Egypt in the Middle East will be examined. In this direction, it is also questioned how the power that changes hands in Egypt will have an effect on the peace, stability and security of the region.

Keywords: Arab Spring, Muslim Brotherhood (al-ikhwan al-muslimūn), Ikhwan, Mursi, Coup, Abdulfettah El Sisi, Supreme Military Council, Husnu Mubarak, Arab Nationalism, The Middle East

ÖNSÖZ

Beni daima yapıcı eleştirileri ile yönlendiren ve destekleyen değerli eşime ve aileme,

Çalışmanın konusunun belirlenmesi, planlaması ve yürütülmesi süresince, geniş bilgi birikimi ve tecrübesiyle, zamanını ve yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım, saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Murat Özgen'e,

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'ndeki değerli hocalarıma, sonsuz saygı ve teşekkürlerimle...

Saliha Erkul

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MISIR'DA GÜCÜN DEĞİŞİMİ

1.1. Arapların Fethinden Memlûkler Dönemine Kadar Mısır.....	3
1.2. Memlûkler Döneminde Mısır: 1250-1516	5
1.3. Osmanlı Döneminde Mısır	8
1.3.1. Napoléon Bonaparte'nin Mısır'ı İşgali	11
1.3.2. Osmanlı'nın Mısır'da Kontrolü Kaybetmesi	12
1.4. Britanya İmparatorluğu Döneminde Mısır.....	15
1.4.1. Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin Doğuşu	19
1.5. Mısır ve Bölgedeki Gelişmeleri Anlamak: Arap Milliyetçiliğinin Güç Kazanma Sürecinin Analizi.....	23
1.5.1. Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Önemli Bir Unsurlar Olarak Yahudi Milliyetçiliği.....	24
1.5.2. Bir Tepki Olarak Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi.....	28
1.5.3. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve Savaş'ın Sonuçlarının Mısır'a Etkileri.....	31
1.5.4. İngiltere Etkisinde Kral Faruk ve Trajik Sonu	34
1.6. Ortadoğu'da Tarihsel Dönüşüm: Hür Subaylar Darbesiyle Gelen Nasır ve Arap Dünyasının Yeni Lideri Mısır	37
1.6.1. İmaj-Gerçek: 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Mısır Milliyetçiliğine Etkisi	43
1.6.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Mısır'a Etkileri.....	45
1.6.3. Mısır'ın İsrail-ABD Eksenine Geçme Süreci ve Camp David Üzerine Genel Bir Değerlendirme	47
1.6.4. Mısır İsrail ve ABD Ekseninde Kalmaya Devam Ediyor: Kontrollü Demokrasi, Hüsnü Mübarek	53

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI MİSİR'DA

2.1. Arap Baharı'nı Ortaya Çıkaran Sebepler ve Baharın Mısır'a Gelişi	60
2.1.1. Arap Baharı Mısır'da: 30 Yıllık Mübarek İktidarının Sonu	62
2.1.2. Mübarek'in Eylül Israrı Karşısında Protestocuların Tutumu	67
2.1.3. Otoritenin Yıkılması: Mübarek'in İstifası	70
2.1.4. Mübarek'in İstifasını Ortadoğu ve Avrupa Nasıl Gördü	73
2.2. Diktatörlük İsim Değiştiriyor: Mübarek Sonrası Dönemde Yüksek Askeri Konsey	74
2.3. Müslüman Kardeşler'in Yeniden Doğuşu	78
2.3.1. 2012 Mısır Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Mursi'nin İktidara Gelişi ..	81
2.3.1.1. Mursi ve Yüksek Askeri Konsey Arasındaki Güç Mücadelesi ..	84
2.3.1.2. Ve Mısır'da Darbe Kapıda	92
2.3.1.3. Demokrasinin İktidardaki Son 48 Saati	94
2.3.1.4. Bir Darbe Ne Zaman Darbe Değildir	97
2.3.1.4.1. ABD'nin Darbe Sonrasında Mısır'a Yardım Politikasına Devam Kararı Tartışmaları	102
2.4. Askeri Darbe Sonrası Süreçte Mısır	103
2.5. Değerlendirme	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Yöntem ve İçerik Analizi Uygulaması	121
3.1.1. Araştırmanın Yöntemi	122
3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	123
3.1.3. Araştırmanın Problemi	125
3.1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	125
3.1.5. Araştırma Soruları	126
3.1.6. Biçimsel Değişkenlerden Elde Edilen Verilerin Sayısallaştırılması ve Değerlendirilmesi	126
3.2. Türk Yazılı Basınında Mısır'a İlişkin Haberlerin Çözümlemesi	140
3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi	140
3.2.2. Yeni Şafak Gazetesi	156
3.2.3. Sabah Gazetesi	167

3.2.4. Hürriyet Gazetesi	176
SONUÇ	187
KAYNAKÇA	193
ÖZGEÇMİŞ	239

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Analiz İçin Belirlenen Biçimsel Değişkenler	127
Tablo 2: Gazetelere Göre Haber Sayısı.....	127
Tablo 3: Haberlerin Yayınlandığı Sayfa	128
Tablo 4: Haberlerin Yayın Dönemleri	128
Tablo 5: Haberlerin Sayfadaki Konumu	129
Tablo 6: Haber İçeriğinin Türü	130
Tablo 7: Haber Başlığının Yönü	130
Tablo 8: Gazetelere Göre Haber Başlığının Yönü	131
Tablo 9: Gazetelere Göre Darbe Öncesi ve Darbe Sonrası Yayınlanan Haber Sayısı	132
Tablo 10: Gazetelere Göre Metin İçeriği Türleri	134
Tablo 11: Gazetelere Göre Haberlerin Yayınlandığı Sayfa	135
Tablo 12: Gazetelere Göre Sayfa Konumu	137
Tablo 13: Haberin Yayınlandığı Yayın Dönemi	138

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Gazetelere Göre Haber Sayısı	127
Grafik 2: Haberin Yayınlandığı Sayfa	128
Grafik 3: Haberlerin Yayın Dönemleri	129
Grafik 4: Haberlerin Sayfadaki Konumu	129
Grafik 5: Haber İçeriğinin Türü	130
Grafik 6: Haber Başlığının Yönü	131
Grafik 7: Gazetelere Göre Haber Başlığının Yönü	132
Grafik 8: Gazetelere Göre Darbe Öncesi ve Darbe Sonrası Yayınlanan Haber Sayısı	133
Grafik 9: Gazetelere Göre Metin İçeriği Türleri	134
Grafik 10: Gazetelere Göre Haberlerin Yayınlandığı Sayfa	136
Grafik 11: Gazetelere Göre Sayfa Konumu	137
Grafik 12: Haberin Yayınlandığı Tarih	139
Grafik 13: Askeri Darbe Öncesi Yayınlanan Haberler	139
Grafik 14: Askeri Darbe Sonrası Yayınlanan Haberler	139

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
HAP	Hürriyet ve Adalet Partisi
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
SPA	Suudi Basın Ajansı
TCK	Türk Ceza Kanunu
NDP	Ulusal Demokratik Parti
NED	Ulusal Yardım
IDEF	Uluslararası Güvenlik ve Savunma Fuarı
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
YAK	Yüksek Askeri Konsey

GİRİŞ

Bu çalışmada, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapan, “dünyanın annesi” olarak anılan ve jeostratejik bir konuma sahip olan Mısır’da, 3 Temmuz 2013 tarihinde meydana gelen askeri darbenin, hangi süreçte meydana geldiği ve bu darbenin Türk yazılı basınında ne şekilde temsil edildiği araştırılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümde çizmeye çalıştığımız teorik çerçeve bağlamında oluşturulmaya çalışılan başlıklar, zaman dilimine uygun olarak, Mısır’daki güç değişimlerini kapsamaktadır. Araştırmamızın başlangıç noktasını, Arapların Mısır’ı fethi olarak belirlediğimiz bölümün devamında, Memlûkler dönemine kısaca değinilmiştir. Ardından sırasıyla, Mısır’ın Osmanlı İmparatorluğu dönemi ele alınmış ve sonrasında Mısır’ın Britanya İmparatorluğu hâkimiyeti altına geçişine değinilmiştir. Bu dönemde özellikle, 1922 sonrası krallar ve diktatörler tarafından yönetilen ülkede, çalışmamızın merkezini teşkil eden, Müslüman Kardeşler Cemiyeti’nin doğuşu ve gelişimi, Mısır Siyasi Tarihi dikkate alınarak detaylandırılmıştır. Bu konu araştırılırken, Arap milliyetçiliğinin gelişmesine önemli etkisi olan Arap-İsrail Savaşları ve Mısır-İsrail ilişkilerinin, Müslüman Kardeşler’i nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmaktadır. Her ne kadar Müslüman Kardeşler, 1981’de iktidara gelen ve 30 yıl gibi uzun bir süre boyunca iktidarda kalan Hüsnü Mübarek döneminde çok görünür olmasa da bu dönem, Hareket’in yeniden ortaya çıkışına hazırlık aşaması olarak, “mayalanma” süreci niteliği taşımaktadır.

Çalışmamızda bu noktadan sonra, Arap Baharı’nın ortaya çıkışı ve Mısır’a sirayet etme biçimi, Arap coğrafyasını da ele alacak şekilde sorgulanmaktadır. Arap Baharı sonrasında Hüsnü Mübarek’in devrilmesiyle, yeniden siyaset sahnesine dönen Müslüman Kardeşler ve lideri Muhammed Mursi’nin, iktidara geliş süreci, karşılaştığı sorunlar ve dünyada Müslüman Kardeşlerin nasıl bir algıya sahip olduğu, araştırmamızda irdelenen konular arasındadır. Çalışmamızın odak noktalarından birini oluşturan Mursi’nin Cumhurbaşkanlığı döneminde uyguladığı ve/veya uygulamayı düşündüğü iç/dış politika tercihlerinin hatalı olup olmadığı ve bu döneminin hangi süreçte bir askeri darbe ile son bulduğu, kapsamlı bir analize tabi tutulmuştur. Darbe sonrası süreçte ise Abdülfettah El Sisi’nin iktidara gelişi ve

ülkenin durumu, Sisi iktidarına verilen uluslararası destek ile Müslüman kardeşlerin bu müdahaleye direnişi, yine bu bölümde, izleyen başlıklar altında detaylandırılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, literatür taramasının yanında, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İsrail, Suudi Arabistan ve Katar vb. ülkelerin basınından seçilen haberler ve köşe yazıları da incelenerek, çalışmamıza dahil edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise 3 Temmuz 2013 Askeri Darbesi'nin Türk yazılı basınında ne şekilde temsil edildiği araştırılmıştır. Bu bölümde, Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinin, askeri darbeye giden süreçte ve sonrasında yayınladıkları haberler analiz edilmiştir. Örneklem gurubunda yer alan gazetelerden Cumhuriyet Gazetesi merkez solu, Hürriyet Gazetesi liberal egemen ideolojiyi, Sabah Gazetesi merkez sağ, Yeni Şafak Gazetesi ise muhafazakâr sağ temsilen tercih edilmiştir. Söz konusu gazetelerde inşa edilen haberlerden elde edilen veriler, haber sunumundaki ideoloji yaklaşımı temelinde yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MISIR'DA GÜCÜN DEĞİŞİMİ

1.1. Arapların Fethinden Memlûkler Dönemine Kadar Mısır

M.S. 639 yılında, İkinci Halife Hz. Ömer döneminde, Arap orduları tarafından fethedilen Mısır, bu dönemde, Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaletiydi. Monofizit* Hristiyanlığını benimsemiş -Kıptiler olarak bilinen- Mısır halkı, vergi yükümlülüklerinin azalacağı ve Bizanslılardan daha toleranslı bir yönetim olacağı inancıyla, başlayacak olan Arap yönetiminden umutluydular. Fetihten sonra kendi dinlerinde kalarak, baş vergisi ödeme veya İslam dinini tercih etme seçenekleri sunulan Mısır halkı, kendi dinlerinde kaldılar. Buna göre yönetim ile halk arasında şu anlaşma yapıldı: “Rahman ve rahim olan Allah adına, bu Mısır halkına, dinlerine, mallarına kiliselerine ve haçlarına, topraklarına ve sularına hiçbir şekilde dokunulmayacağını veya bunların hiçbir şekilde ellerinden alınmayacağını bildiren aftır.” Buna karşılık Mısırlılar, Nil suları on altı arşına yükselmesi durumunda toprak vergisi ödeyecekler, vergileri affedilecek ve Müslümanlara üç gün misafirperverlik göstereceklerdi. Nüfusun büyük bir kısmı Hristiyan kalan ve dillerini koruyan Mısırlıların, İslam'a geçişleri ve Araplaşma süreçleri birkaç yüzyıl daha alacaktı...¹ Burada Bizans dönemindeki Mısır'da, Kıptilerin yönetimden memnun olmadıklarını ve bu sebeple Araplara fetih sırasında yardımcı olduklarını belirtebiliriz. Nitekim Araplar da Kıptileri fetihten sonra gözeterek, hem dini, hem kültürel, hem de sosyal alandaki haklarını korumuşlardır.

644 yılına gelindiğinde, Hz. Ömer'in vefat etmesiyle birlikte, Hz. Osman Halife oldu. Hz. Osman döneminde ülkede vergilerin artması sonucu, bir isyan dalgası yaşanmış ve sonrasında Hz. Osman, 656 yılında şehit edilmiştir. Hz. Ali'nin dördüncü halife seçilmesi üzerine, Hz. Ömer dönemindeki bazı uygulamalara son

* Hz. İsa'nın hem bir insan, hem de bir tanrı olarak, tek bir tabiatla birleşmesi inancı.

¹ Araf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 1-2.

verilmiş ve Mısır toprakları paylaşılmıştır. Muaviye'nin hilafeti ile birlikte, halifeliğin yerini hanedanlık olarak, Emevî hanedanlığı kurulmuştur.²

Emevî hanedanlığının gelmesiyle, özellikle 685-705 yılları arasında, Abdülmelik bin Mervan'ın döneminde, yönetim değişime uğrayarak, Kıptice olan kamusal kayıtların dili, Arapça'ya dönüştürülmüştür. Bunun pratikteki anlamı, Arapça bilmeyen veya öğrenmeyen Kıpti memurlar yerlerini, Arap memurlara bırakmışlardır. Bu dönüşüme, tamamıyla İslamileşen imparatorluğun başkentinde Arapça basılan sikkelerin de eklenmesiyle, söz konusu mali ve idari değişimler, Mısır'ı Arapça konuşan Müslüman bir ülke haline getirmiştir. Kıptice, süreç içerisinde sadece keşiş ve rahipler tarafından kullanılan bir dil haline gelerek, zamanla unutulmuş diller arasında yer almıştır.³ Emeviler dönemiyle birlikte, Mısır'da Kıptiler üzerinde bir otorite kurulmaya çalışıldığı görülmektedir, ancak bu kısa süre içerisinde mümkün olamamıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Mısır'ın Araplaşması ve bir İslam coğrafyası haline gelmesi bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Mısır'da Arapçanın resmi dil olarak kullanılmasının 706'da mümkün olması, buna misal olarak gösterilebilir. Ülkede kontrolün sağlanması da kolay olmamıştır. VIII. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren sıklıkla görülen Kıpti çiftçilerin, Arap yönetimine karşı ekonomik gerekçelerle başlattıkları isyanların belirtilmesi bu noktada önemlidir. 750 yılında egemenliğin Abbasilere geçmesiyle, yaşanan sorunlar, Mısır'ın ayrı bir devlet olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 868'de Mısır'a vali olarak gönderilen Türk kökenli Subay Ahmed bin Tolun, Abbasilerin içinde bulunduğu durumu değerlendirerek, Mısır'ı kontrol altına almayı başarmıştır. Böylece Mısır'da kurulan Tolunoğlu Devleti, kısa süre içerisinde etkisini Suriye, Irak ve Libya'nın çeşitli bölgelerine kadar da genişletmiştir.⁴

² Ayrıca bkz: Halil İbrahim Canbegi, **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti Nasıl Geldiler? Niçin Gittiler? Tekrar Gelecekler Mi?**, İstanbul, Öteki Adam Yayınları, 2013, s. 25.

³ Marsot, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁴ Ayrıca bkz., Arthur Goldschmidt Jr., **A Brief History of Egypt**, New York, Facts On File, 2008, s. 41-43.

Abbasiler döneminde değinilmesi gereken başka bir husus, bu dönemde Mısır'da Arap olan veya olmayan ayrımı yapılmamış, herkese eşit davranılmıştır. Ancak bu dönemde merkezi otorite bir müddet sonra zayıflamış ve bu sebeple halifeye ait sınırlar içerisinde, Abbasilere bağlı yöneticiler bağımsızlıklarını ilan ederek, “Tevaif-i Mülk” denilen devletler kurmuşlardır. Mısır'da kurulan ilk Türk İslam Devleti Tolunoğulları ve onların ardından kurulan ikinci Türk İslam Devleti İhşidler, bu devletlere örnek olarak gösterilebilir. İhşidler, yine Tevaif-i Mülk devletlerinden olan Şii Arap Devleti Fatımiler tarafından yıkılmıştır.

X. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da görelî olarak uzun sürdüğü söylenebilecek -969-1171- Fatımiler dönemi başlamıştır. Yaklaşık 200 yıl süren Fatımi yönetiminin ardından, 1171'de Mısır, Eyyubiler'in kontrolüne girmiş ve böylece 1250'de Mısır'da yönetimi ele geçiren Memlûkler dönemi öncesinde, Mısır'ın hâkimiyeti son kez el değiştirmiştir. Eyyubilerin, Haçlılara karşı Mısır'ı korumaları için Orta Asya'dan getirttikleri Türk köle askerler, Mısır'ı savunma görevini başarıyla yerine getirmişler fakat sonrasında iktidarı ele geçirerek, tarihte farklı ve yeni bir sayfa açmışlardır.⁵

Görüldüğü üzere, İslamiyet'in yayılma süreciyle beraber, Mısır önce İslam İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiş ve böylece ülkenin Araplaşma ve İslamlaşma süreci de başlamıştır. Devam eden süreçte, Mısır'da yönetimin çok kez değiştiği görülmektedir. Mısırdaki yukarıda ele alınan güç değişimleri, Mısır'ın kontrolünün önemini göstermekle birlikte, bu değişimler, ülkenin kontrol edilmesinin zorluğunun da ispatı olmuştur.

1.2. Memlûkler Döneminde Mısır: 1250-1516

Mısır'da Memlûklerin* iktidarı ele geçirmelerinde, Eyyubilerin Orta Asya ve Karadeniz çevresinden getirilen küçük yaştaki Türk köleler, büyük bir öneme sahiptir. Büyük bir disiplin içerisinde Arapça ve İslam bilgisinin yanında, askeri

⁵ Goldschmidt Jr., **a.g.e.**, s. 43-48.

* Memlûk kelimesi sözlük anlamı olarak, Beyaz Köle anlamına gelmektedir. Ortaçağ'da halifelere ve Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet eden, sonradan Müslüman olan köle Türk askerlerine verilen isimdir. İlk olarak IX. yüzyılda Bağdat'ta Abbasi halifelerine hizmet etmişlerdir. (Samir Kassır, **Arap Talihsizliği**, Çev. Özgür Gökmen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 45.)

eğitim de verilen bu kişiler, eğitimlerini tamamlamaları durumunda, özgürlüklerini kazanmaktaydılar. Bu yönüyle bakıldığında, eğitimini tamamlamış bir Memlûk, köle olarak sayılmamaktaydı. Kısaca, 1250 öncesinde özgürlüğünü kazanmış olan bu kişilerin, yönetimde yükselmelerinin de mümkün olduğu da dikkate alınırsa, Memlûk Devleti'nin nasıl kurulduğu daha kolay anlaşılabilir. Memlûkler, 1250 ve 1382 yılları arasında Bahri Hanedanı tarafından yönetilmiştir. Bu hanedan, 1260'da yapılan Ayn Calut Savaşı'nda, Mısır'ı Moğol işgalinden koruduğu gibi, Mısır'ı ekonomik olarak da iyi bir duruma getirerek, devletin etkisini Libya, Suriye, Hicaz ve Yemen'e doğru genişletmişlerdir. Fakat Hanedanın son dönemlerinde, bölünmüşlüğü yarattığı mücadele, veba salgını ve Kıbrıslı Haçlıların İskenderiye'ye yaptığı saldırı, Bahri döneminin sona ermesine sebep olmuştur.⁶ On üç sultanın yönetimde görüldüğü bu dönemde, Sultan Berkuk çerkezlerden oluşan bir gurubun başına geçerek, Sultan Selahaddin'i 1382'de tahttan indirmiş ve bu döneme son vermiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Memlûkler Mısır'da yerel halk tarafından kabullenilmişlerdir. Bunun sebebi, Memlûkler'in Mısır'ı işgallere karşı savunmaya muktedir olduklarını göstermeleri ve kendilerinin silahlı olup, silahsız köylü insanlara hükmetmeleri olarak özetlenebilir.⁷ Ancak buna rağmen Memlûkler, Mısır'ı Eyyubilerden zorla aldıkları için ülkede meşru bir zemine ihtiyaçları da bulunmaktaydı. Yukarıda değinilen Ayn-ı Câlût Savaşı'nda kazanılan zafer, hem Yakın Doğu'daki İslam coğrafyasını, hem de ülkeyi Moğol tehlikesinden koruyacak bir kalkan olmakla birlikte, Memlûklerin köle imajından kurtulmalarını da sağladığı için önemlidir. Bu durum, Memlûklerin egemenliğinin devamının, Müslümanların korunmasının devamıyla paralel olduğunu göstererek, meşruiyet sorununun çözülmesine yardımcı olmuştur.⁸

Mısır'da Bahri Memlûkler dönemi 1382'de sona ererken, 1517'ye kadar devam edecek olan Burci Memlûklerin yönetimi başlamıştır. Genel olarak, Türk havzalarından satın alınan kölelerden oluşan Bahri Memlûkler'den farklılaşan Burci Memlûkler, esasen Kafkas halklarından oluştuğu için, bu iki dönem arasında bir

⁶ Goldschmidt Jr., **a.g.e.**, s. 49-54.

⁷ Marsot, **a.g.e.**, s. 29.

⁸ Kazım Yaşar Koprman, "Memlûkler" **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 6, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989, ss. 433-543, s. 455,

farklılık görülmektedir. Bu noktada Solak, Burci Memlûklerin “Çerkez Memlûkler” olarak da isimlendirildiğini belirtmiş ve bu isimlendirmenin bir galat-ı meşhur olarak nitelendirilebileceğinin altını çizmiştir. O’na göre Kafkas bölgesinde çok fazla millet olmasına rağmen, Çerkezlerin oluşturduğu nüfus yoğunluğuyla ön plana çıkmaları, bir genellemeye sebebiyet vermiş ve böylece “Çerkez Memlûkleri” isimlendirmesi literatüre yerleşmiştir.⁹

Memlûkler’in ilk döneminde, Memlûk sultanı merkezîyetçi bir yönetim şekli benimsenmişken, ikinci dönemde sultanın, otoritenin tek sahibi olmasından ziyade, eşitler arasında birinci olan, âdem-i merkezîyetçi bir sistem benimsenmiştir. Ancak ikinci dönemde de bazı istisnai yöneticiler olmuş ve halkı katı bir biçimde denetimleri altına almışlardır. Bahsedilen iki dönemdeki yönetim şekli de çok uzun yıllar etkisini sürdürecektir, köle oligarşisi kurumunun doğmasına sebep olmuştur.¹⁰ Bu konuyu biraz daha açmak gerekirse; Memlûk sultanları döneminin tamamını (1250-1517) “asabiyye* devri” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde her sultanın ve emirin, özel bir Memlûk gurubu bulunmaktaydı. Sultanlar, kendisine bağlı olan gurupların kuvvetiyle orantılı olarak, karşı karşıya kaldıkları isyan ve yarışlara karşı engel olmayı başaramışlardır. Aynı şekilde emirler de kendisine bağlı gurupların, sayı ve gücü doğrultusunda, diğer emirlere ve hatta sultanlara karşı koyabilmişlerdir.¹¹

Burji Memlûkler’in hüküm sürdüğü 1382 ve 1517 yılları arasındaki dönem, Barkuk’un sultanlığıyla başlamıştır. Bu dönemde Memlûkler, ilk olarak çeşitli sebeplerle yıpranmış olan yönetimi onarmaya çalışmışlardır. Devam eden süreçte, bölgede önemli bir aktör olmaya devam eden Memlûk’leri zorlayan konular arasında, tekrarlayan veba salgınları önemli bir yer tutmuştur. Memlûkler’in çöküşünde, birçok unsurun etkili olduğu söylenebilir, bunlar arasında; Memlûkler’in kendi içindeki rekabet, aşırı vergilendirme, ekonominin bozulmasının yanında, kamu düzeni ve

⁹Ayrıca bkz., Kürşat Solak, “Çerkez Memlûkler Çerkez mi?”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 31, S. 51, 2012, ss. 201-208, s. 201-207.

¹⁰ Marsot, **a.g.e.**, s. 28.

*Asabiyye: “Aynı soydan gelenlerin veya bir başka sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu.”(TDV İslam Ansiklopedisi, C. 3, s. 453.)

¹¹ Koprıman, **a.g.m.**, s. 500.

ülkenin savunulmasında yaşanan olumsuzluklar yer almıştır. Ayrıca 1498’de Ümit Burnu’nun Portekizli denizcilerce bulunmasıyla, Memlûkler’in Hint Okyanusu ve Umman Denizi’ndeki ticari üstünlüklerini kaybetmeleri, vergi gelirlerinin düşmesine sebep olduğu için Memlûkler’in çöküşünde önemli bir dış faktör olarak değerlendirilebilir.¹²

Litetarürde Batılı tarihçilerin 1250-1382 dönemindeki Memlûkler’i Bahri, 1382-1517 tarihleri arasındaki Memlûkler’i ise Burci Memlûkler’i olarak adlandırdıkları görülmektedir. İslam tarihçilerinin ise bu farklılığı etnik kökenlere dayandırarak, ilk dönemi “Türk”, ikinci dönemiyse “Çerkez” Memlûkleri olarak adlandırdıkları görülmüştür. Memlûkler’in haçlı ordularını ve Moğol seferlerini durdurması, bölge açısından önemlidir. Kültürel bakımdan da zengin olan Memlûkler’in, Mısır’a olumlu manada katkılar sunduğu belirtilmelidir.

1.3. Osmanlı Döneminde Mısır

Kuruluşlarından sonra sürekli güçlenen ve yayılmacı bir politika izleyen Osmanlı Devleti, Anadolu Türk Birliği kurulduktan sonra, Balkanlardaki hâkimiyeti sağlamış ve Avrupa ortalarına kadar ulaşmıştı. Yavuz Sultan Selim bu dönemde, Doğu siyasetine ağırlık verdi. Çaldıran Zaferi’nden sonra Memlûklerle komşu olan Osmanlı Devleti, Mısır ve Suriye’de 267 yıl süren Memlûk hâkimiyetini sonlandırmış ve bu topraklar, Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altına girmiştir.^{13*}

Osmanlı’nın kendi kontrolündeki Suriye’ye karışmasından duyduğu rahatsızlık, Memlûk Sultanlığı’nı İran Şahı ile müttefik olmaya itmiştir. Aynı zamanda Selim (I. Selim-Yavuz Sultan Selim) de İran’a karşı (yeniden) başlatmayı düşündüğü seferde, Memlûkler’in kendisini rahatsız etmesinden çekinmekteydi. Bu

¹² Goldschmidt Jr., **a.g.e.**, s. 54-56.

¹³ Koprman, **a.g.m.**, s. 528-540.

* Ayrıca bkz., 17. yüzyılda Mısır’da yaşamış olan Yahudi tarihçi Yosef ben Yitshak Sambari, Mısır’daki Osmanlı hakimiyetine dair kapsamlı bir kronoloji kaleme almıştır. *Serfer Divrey Yosef* adlı kronolojisinde Yavuz Sultan Selim’in askeri seferlerine 13 bölüm ayırmıştır. Bunun sebebi, Filistin bu seferler sonucunda feth edilmiştir. Sambari’ye göre, Osmanlı’nın düzenlediği başarılı seferler, Yahudilerin mesihi beklentilerini yükseltmiştir. Sambari, Osmanlıya hayranlık duyarak, Osmanlı Sultanı’nın Mısır’a girmesini anlattığı kronolojide, 111. faslın başlığı “Sultan Selim’in Mısır’ı Vurması ve Yahudileri Kurtarması” şeklindedir. Öyle ki Sambari nezdinde, Osmanlı Sultanları “iyi niyetli” sultanlar, Yahudiler’de onların “itaatkâr kulları”dır. (Nuh Arslantaş, **Mısır’da Türkler, Araplar ve Yahudiler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015, s. 233-236.)

hususları dikkate alan Selim, Suriye üzerinden Memlûkler'e karşı bir harekâta geçmek istemiştir. Suriye'nin kuzeyinde gerçekleşen 1516 Mercidabık (Merc Dabık) Savaşı'nı, Osmanlı'nın görelî olarak, kolay kazandığı söylenebilir. Bu Savaş'ın kazanılmasının ardından, Halep ve Şam ele geçirilerek, Mısır yolu Osmanlı'ya açılmıştır. Selim, Gazze'yi elinde tutmak kaydıyla geri kalan toprakların Memlûk Sultanlığı'na bırakılması yönünde bir anlaşma yapmak istemişse de anlaşmanın karşı tarafça kabul edilmemesi üzerine, seferine devam etmiştir. 1517 Ridaniye (Reydaniye) Savaşı ve sonrasında yaşanan mücadele, Mercidabık'a göre kolay olmasa da Osmanlı kesin bir zafer kazanmıştır. Böylece, 13 Nisan 1517'de Memlûk Sultanlığı sona ermiş¹⁴ ve Osmanlı Mısır'da hâkimiyetini kurmuştur. Ayrıca bu savaşın sonunda, günümüz Filistin ve Suriye toprakları Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiş, halifelik Osmanlılara geçmiştir.

1517 sonrasında Osmanlılar, Memlûk Sultanlığı'na ait toprakları üç bölgeye ayırmışlardır: Birinci vilayet kuzey bölgelerini içeren Halep, daha güneyinde kalan toraklara merkezi biladüş-şam olan ikinci vilayet ve merkezi Kahire olmak üzere üçüncü vilayet olarak Mısır belirlenmiştir. Mısır, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında, altmış yıl gibi uzun bir süre boyunca sorun yaşamamış ancak İmparatorluğun kendi içerisinde yaşadığı ekonomik sıkıntıların Mısır'da da hissedilmesi, bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. XVI. yüzyılda “Yeni Dünya”dan ucuz gümüş akışıyla gerçekleşen fiyat devrimi neticesinde, imparatorluğun altın ve gümüş değişim dengesi bozulmuştur. Ortaya çıkan enflasyon, asker maaşlarını da yetersiz hale getirmiş ve bu durum, maaşlarıyla geçinemeyen askerlerin, Osmanlı valisine isyan ederek zam istemeleriyle sonuçlanmıştır. Böylece, Mısır'da altmış yıl süren sakinliğin ardından, 1586 yılında ilk ayaklanmanın gerçekleştiği belirtilmelidir.¹⁵ 1586 yılındaki ayaklanmayı, 1609'da başka bir ayaklanma takip etmiştir.

Memlûk beyleri ve Memlûk alaylarından oluşturulan Osmanlı birlikleri, 1609 ayaklanmasının başını çekmişlerdir. Bu durum, Osmanlı birliklerinin yetkilerini bitirmek üzere, Memlûkler tarafından düzenlenmiş, ayrılıkçı bir hareket olarak

¹⁴ İsmet Miroğlu, “Yavuz Selim Devri”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989, ss. 281-312, s. 304-309.

¹⁵ Marsot, **a.g.e.**, s. 39-42.

algılanırken, diğer taraftan ayaklanmanın bastırılması, ülkenin ikinci kez fethi olarak da yorumlanmıştır. 1609 isyanı bastırılmış olmasına karşın Memlûkler, Mısır'da siyasal otoriteyi ellerinde bulundurmışlardır çünkü yüksek askeri ve siyasal mevkide bulunanlar, yine Memlûkler arasından seçilmeye devam edilmiştir. Bunun sebebi literatürde, Osmanlı'nın ülkede yerel insan kaynağından faydalanmak istiyor olması ve ülkeye gönderecek yeterli insan kaynağı bulamamasından kaynaklandığı şeklinde de değerlendirilmektedir.¹⁶

Memlûkler bu dönemde yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, tüm idari kadrolarda görev almışlar, hatta Memlûkler'den oluşan üç askeri alay tesis etmişlerdir. Öyle ki yetkileri ve otoriteleri o kadar genişlemiştir ki payitahttan atanan valiyi istemeyerek gönderebilmişlerdir. Bu bağlamda XVII. yüzyılın son dönemine kadar yönetimde etkinin Memlûkler'de olduğu söylenebilir. Ayrıca yine bu dönemde, ekonomik ve siyasi açıdan sıkıntılı bir dönemde olunması sebebiyle, Memlûk kökenli ayaklanmaların 1698, 1706, 1711'de tekrar ettiğini de belirtebiliriz.¹⁷ Tüm bu ayaklanmalar, Osmanlı için büyük sorunların başlangıcı mahiyetindedir. Nitekim çok geçmeden başka sorunlar, başka savaşlar yaşanacaktır.

Mısır her ne kadar Osmanlı toprağı olsa da Memlûk beylerinin ağırlığı sebebiyle, Mısır valileri, bu beylerle sorun yaşamak istememişlerdir. Memlûk beylerinin sahip oldukları güç ve özgüven, Mısır'da otorite boşluğu oluşmasına sebebiyet verdiği gibi, yönetsel olarak da sorunları ortaya çıkarmıştır. Beylerin Osmanlı'ya yaşattığı sorunlar, genellikle Osmanlı'nın farklı sorun veya düşmanla meşgul olduğu dönemlerde meydana gelmiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, Rusya ile yaşanan Kırım meselesinde, Mısır'da meydana gelen olaylar buna iyi bir örnek olabilir. Bu dönemde, Mısır'da oluşan otorite boşluğundan, ticari kazanımlar elde etmek isteyen İngiliz ve Fransızların yararlanmaya çalıştığı gibi, Ruslar da Mısır'ın bağımsızlığını kazanması için Memlûk beyleriyle görüşme yapmak istemişlerdir.* Osmanlı, Mısır'da çıkan olayları görel olarak kontrol altında tutmayı

¹⁶ Marsot, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁷ Canbegi, **a.g.e.**, s. 32-33.

* Zaman zaman kendi aralarında da mücadele eden Memlûk beylerinin, Osmanlı'nın Mısır'daki yönetimine etkiye bulunduğu görülmüştür. Bunlardan birisi de Bulutkapan Ali Bey'dir. Ali Bey 1768-1774 yıllarını kapsayan Osmanlı Rus Harbi sırasında Osmanlı'nın bölgeye olan ilgisinin azalmasından

başarsa da VXIII. yüzyılın sonlarında Britanya, Fransa ve Rusya'nın ilgisi Mısır üzerine kaymıştır. Bu dönemde, önce 1787'de Osmanlı-Rusya Savaşı'nın başlaması, sonrasında ise 1789'da Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesi, Osmanlı için büyük sıkıntıların habercisidir.¹⁸ Bunlar arasında, Napoléon Bonaparte'nin Mısır'ı işgali de yer almaktadır.

1.3.1. Napoléon Bonaparte'nin Mısır'ı İşgali

Avrupa'daki konumunu güçlendirmiş bulunan Bonaparte, “İngilizlerin elinden Hindistan yolunun alınarak Şark ticareti üstünde Fransa'ya öncelik tanıyacak bir durumu hazırlamak ve aynı zamanda Mısır'daki kölemenlerin Fransız tacirlerine yaptıkları fena muameleleri cezalandırmak”¹⁹ maksadıyla, yönünü Mısır'a çevirmiştir. Bu politika neticesinde, 1798'de Bonaparte'nin komutanlığında, Mısır'ın işgal edilmesine karar verilmiştir. Bonaparte, siyaseten akıllı bir strateji izleyerek, Mısır halkına kendisini işgalcinden ziyade, bir kurtarıcı olarak göstermeye çalışmıştır. Bonaparte'nin Mısır'a gönderdiği beyanname, “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla” başlamakta, Fransızların Müslüman, Osmanlı'nın ise Fransa'nın dostu olduğu iddiasıyla devam ederek, Mısır halkının kendilerine destek olması gerektiğini belirten bir beyanname idi. Bonaparte önce İskenderiye'yi sonrasında da Kahire'yi ele geçirerek, Mısır'ın işgalini gerçekleştirdi. Ancak burada vahim bir durum olarak değinilmesi gereken husus, Fransa'nın Mısır'ı işgal hazırlığı/işgali, Osmanlı tarafından geç öğrenilmesidir. Bunda, Osmanlı'nın Fransa'da bulunan daimi elçisi Seyyid Ali Efendi büyük bir rol oynamıştır. Çünkü Fransa'da yaşanan gelişmeleri İstanbul'a iletmekle mükellef olan Osmanlı elçisi, Mısır'ın işgalini yaklaşık bir buçuk ay sonra, ancak öğrenebilmiştir.²⁰ Seyyid Ali Efendi,

yararlanarak, isyanını önce görünür kılmış sonrasında ise genişletmiştir. Mısır valisini azlettiği gibi İsyanını Suriye'ye doğru genişletmiştir. İşte bu noktada Ruslar desteğini sunarak, Ali Bey'i tahrik etmiştir. Bu isyan, Ali Bey'in kendi komutanlarıyla yaşadığı sorunlar neticesinde, bazı komutanlarının Osmanlı'ya bağlılığını bildirerek, Ali Bey'e karşı savaşmalarıyla çözülmüştür. Fakat bu kez de Ali Bey'in 1773'te öldürülmesinden önce, O'na destek veren Zâhir Ömer'in Rus destekli isyanı başlamış ve ancak 1775'te sonlandırılabilmiştir. (Ayrıca bkz., Nevzat Kösoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Ötüken, 1990, s. 419.)

¹⁸ Ayrıca bkz., Rifat Uçarol, “Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı İmparatorluğu (1774-1787)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 11, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989, s. 197-201.

¹⁹ Taha Toros, “Napoleon'un Türkiye karşısında tutumu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ağustos 1969.

²⁰ Ayrıca bkz., Uçarol, **a.g.m.**, s. 262-274.

Bonaparte'nin Mısır'ı işgal hazırlıklarına ilişkin bilgi sağlayamadığı gibi, Mısır'ın işgalini de çok sonra öğrenmiştir.

Yukarıda ele alınan vakadan daha vahim olanı ise Fransa'nın Mısır'ı işgale başlamasının üzerinden bir ay geçmiş olmasına rağmen, Elçi'nin İstanbul'a gönderdiği mektupta, Bonaparte'nin Malta'yı işgal ettiğini belirtmesidir. Aynı dönemde Mısır'ın işgal edildiği bilgisine İstanbul'un sahip olduğu dikkate alınırsa, Seyyid Ali Efendi'nin işlevsizliği daha rahat görülecektir.²¹

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi, Osmanlı'yı, Fransa ile ilişkileri kötü olan veya bu ülkeden tehdit algılayan devletlerle ittifak arayışına itmiştir. Bu noktada, Osmanlı'nın Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki varlığından hoşnut olmayan Rusya (23 Aralık 1798) ve Britanya (5 Ocak 1799) ile birer ittifak antlaşması imzalaması önemlidir. Osmanlı, bu iki yeni müttefikinin de yardımıyla, bir taraftan Fransızları Adriyatik'ten çıkarmaya çalışmakta, bir taraftan da Mısır'a düzenleyeceği seferin hazırlıklarına devam etmekteydi. Fakat aynı dönemde Bonaparte de Mısır'da kalıcı olmasını sağlayacağını düşündüğü, Suriye üzerinde hâkimiyet kurma planları yapmaktaydı. Bonaparte, zaman kaybetmeden Suriye'yi işgal için harekete geçse de Akka Kalesi'nde Cezzar Ahmet Paşa'nın ortaya koyduğu savunma karşısında yenilgiyi kabul ederek, Mısır'a dönmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın Mısır'ın ele geçirmek için giriştiği ilk çabalar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da kısa süre sonra Mısır'da kalmalarının mümkün olmadığı, Fransızlar tarafından anlaşılmıştır. Fakat İngiliz politikası sebebiyle, Fransızlar Mısır'ı terk etmeyi kabul etmemişlerdir. Böylece yeniden başlayan mücadeleyi, İngiliz-Osmanlı birlikleri kazanmış ve nihayet Mısır'daki Fransız işgali 1801'de son bulmuştur.²²

1.3.2. Osmanlı'nın Mısır'da Kontrolü Kaybetmesi

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, gelişen bağımsızlık akımı sebebiyle, Osmanlı için birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir; 1827'de Osmanlı donanmasının Navarin'de yakılması, 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığının kabulü ve 1830'da

²¹ Enver Ziya Karal, "Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)", İstanbul, Milli Mecmua Basımevi, 1938, s. 129'dan akt., Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**, 4. bs., Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005, s. 136.

²² Ayrıca bkz., Uçarol, **a.g.m.**, s. 285-303.

Fransızların Cezayir'i işgali, bu olumsuzluklar arasındadır. Ancak Osmanlı'yı yıpratıcı olaylar bunlarla sınırlı kalmamıştır. 1831'de, on yıl sürecek olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın* ayaklanması, Osmanlı için büyük sorunlar doğurmuştur. Sorunun görünürdeki nedenleri arasında, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye valiliğini istemesi bulunurken, ayaklanmanın arka planında, Osmanlı İmparatorluğu'nu eline geçirmeye varan büyük hedefler yer almaktaydı... Mısır'da askeri, idari ve üretim alanlarında reformlar yaparak güçlenen -Fransa tarafından desteklenen-, valisinden hali hazırda huzursuz olan Osmanlı, 1831'de Mısır Valiliği'nin Suriye'yi işgal ederek, Anadolu'ya girmesiyle, büyük bir şok yaşamıştır. Anadolu'da da ağır yenilgiler alan Osmanlı, çareyi Rusya'yı yardıma çağırarak bulmuştur. İstanbul'a ulaşan Rus kuvvetleri, Fransa ve Britanya'yı rahatsız etmiş olacak ki bu iki imparatorluk Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya baskı kurarak, O'nu Osmanlı ile anlaşmaya zorlamıştır. Yapılan Antlaşma sonunda Kavalalı, Mısır, Girit ve Suriye valiliklerini alırken, oğlu da Cidde valiliği ve Adana'nın vergi toplama hakkına sahip olmuştur. Böylelikle ayaklanmanın ilk kısmı 1833'te son bulmuş olsa da Osmanlı, verilen tavizlerden duyduğu huzursuzlukla, Kavalalı'ya karşı savaş başlatmış ancak yine yenilmiştir. Mısır'ın statüsü bu kez, İngilizlerin öncülüğünde Londra'da yapılan konferansla belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilan edilen 1841 Fermanı'na göre, Mısır valiliği saltanata dönüştürülmüş ve Mısır valilerine "Hidiv" ismi verilmiştir.^{23*} İlk Hidiv unvanı 1867'de Mısır Valisi İsmail Paşa'ya, ikincisi oğlu Tevfik Paşa'ya, üçüncüsü ise torunu Abbas Hilmi Paşa'ya verilmiştir.*

* Mısır'ı kendine yeterli ve Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir hale getirmeye çalışan Mehmet Ali Paşa, Mısır tarihinde önemli bir devlet adamıdır. Mısır'da, sonraları Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilecek olan, yenileşme girişimlerine de örnek teşkil edecek, dikkate değer reformlar gerçekleştirmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığa yönelik olarak yaptığı girişimler ve gücünü genişletmek amacıyla farklı bölgelere yayılma çabası, Mısır hakkında sonraları bir "ulus" bilincinin yerleşmesine de etki etmiştir. (Zeynep Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yazılama Yayınları, 2011, s. 31.) Ayrıca Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olarak atandıktan sonra, kadınların erkeklerle beraber çalışma hayatına katılmalarına izin verilmiş ve danışma meclisleri oluşturulmuştur. Mehmet Ali Paşa ile başlayan eğitim ve siyasi alandaki reformlar, Hidiv İsmail Paşa döneminde ileri düzeye taşınmıştır. İsmail Paşa, Batı'yı örnek alarak ülkede reformlar yaparken, diğer taraftan askeri ve ekonomik hegemonyasını kabul etmemekteydi. Fakat şu nokta da belirtilmelidir ki İsmail Paşa Mısır'ın Avrupalılaşması için önemli gelişmeler kaydederken, diğer taraftan da Avrupa'ya borçlanması, uzun vadede Mısır'ın işgal edilmesine sebep olacaktı. (Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyanları, Devrimler ve Değişim**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012, s. 75-76.)

²³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 12. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 300-303.

* Mısır'ı yöneten hanedanın kullandığı Sultan unvanı da Batı'nın etkisiyle bir müddet sonra Kral'a dönüşmüştür. Bernard Lewis Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden (1805-49) Faruk (1936-52)'ye

İkinci kez ortaya çıkan Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın bastırılmasındaki rolüyle Britanya İmparatorluğu, Osmanlı'nın müttefiki haline gelmiştir. Bu yönüyle Britanya, hem Osmanlı'nın dış ticaretine ağırlığını koymuş, hem de Yakın Doğu'da daha etkin bir aktör haline gelmiştir. Bu değişikliklerle beraber, Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya başladığı, görece olarak uzun kabul edilebilecek bir dönem başlamıştır. Fakat Balkanlar'ın istikrarsızlaşması ve Rusların Balkanlar'da kontrolünü sağlamasıyla, Osmanlı'nın varlık sorunu büyümüştür. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında “Şark Meselesi”^{*} yeniden Batılı devletlerin önceliği haline gelmiştir. Böylece, Osmanlı topraklarının paylaşılmasına ilişkin süreç hız kazanmıştır. Bu minvalde gerçekleşen olaylar arasında, Britanya'nın 1882'de Mısır'ı işgal etmesi de yer almıştır. Bu dönemde Osmanlı tahtında oturan II. Abdülhamid'in, Mısır'ın işgali önleyecek gücünün olmadığı da belirtilmelidir.²⁴

Mısır'ın 1882'de Britanya tarafından işgalinin, Osmanlı tarafından kabul edilmediğinin de altının çizilmesi gerekir. Öyle ki 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 17. Maddesi'nde geçen “Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki tüm hukuk ve senetlerinden vazgeçmesine ilişkin hüküm, 5 Kasım 1914 gününden başlayarak geçerlidir.”²⁵ hükmü, Osmanlı'nın işgale karşı koyamamakla birlikte, bunu kabullenmediğini de göstermektedir.

kadar bu dönüşüm sürecini şu şekilde anlatmaktadır: Mısır'ı yönetenlere, Osmanlı'nın diğer eyaletlerindeki benzer olarak Paşa unvanı verilmekteydi. Ancak 19. Yüzyılda paşalar özerklik kazandıkları ve yerlerini mirasçılara bırakma hakkı elde etmeleri sebebiyle İran kökenli doğulu bir terim olan hıdivi kullanarak kendi konumlarını diğer paşalardan ayrı tutmak istemişlerdir. Hıdivler de Osmanlı hükümdarlarına bağlıydılar ancak soyları itibarıyla paşalardan ayrıydılar. 20. Yüzyılda ise iki değişim daha gerçekleşmiş ve Mısır Hıdivi Osmanlı Sultanı'na karşı bağımsızlık için Sultan, İngiltere Kralına karşı bağımsızlık iddiasında ise Kral unvanını kullanmıştır. (Bernard Lewis, **İslam'ın Siyasal Söylemi**, 2. bs., Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Phoenix Yayın, 2011, s. 83.)

^{*} 1914'de bu unvanın kullanılmasına İngilizler son vermiştir.

^{*} Avrupa tarihi içinde önemli bir yer tutan Şark Meselesi (Doğu Sorunu), terim olarak ilk defa 1815 yılında Viyana Kongresi'nde kullanılan ve “Türklerin Avrupadan atılması” ya da “Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve topraklarının paylaşımı kavgası” olarak tanımlanan, Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya karşı izledikleri politikaları anlatan terimdir. (www.diyaretislamansiklopedisi.com/sark-meselesi/, 17.08.2017.)

²⁴ Ayrıca bkz., William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, 2003, s. 15-20.

²⁵ Lozan Barış Antlaşması'nın tam metni için ayrıca bkz., “Lozan Barış antlaşması”, (Çevrimiçi) http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, 31.12.2016.

Özetle tarihçi Togan'ın da belirttiği üzere, Mısır'daki Osmanlı hâkimiyeti, Kavalalılar devrine kadar kabul edilmektedir.²⁶ Bu yönüyle bakıldığında, Kavalalı'nın güçlenmesiyle birlikte, Osmanlı'nın fiilen kontrolünden çıkan Mısır'ın, İngiliz işgaliyle kaybedildiği, Lozan'da ise bu kaybın resmiyete döküldüğü söylenebilir.

1.4. Britanya İmparatorluğu Döneminde Mısır

İşgal öncesinde Mısır'da, Hidivliğin yetkileri sınırlanmış durumdaydı. Süveyş Kanalı'nın açılmasına yönelik finansmanın ağırlıklı olarak Britanya ve Fransa tarafından yapılması, bu ülkeleri Mısır'da etkin konuma getirmiş bulunmaktaydı. Kasım 1869'da Kanal'ın açılması sonrasında, Mısır'ın finansal olarak zor duruma düşmesi, ülkenin kanal şirketinde sahip olduğu hisseleri satmasına sebep olmuştur. Britanya'nın bu hisselerden yüklü bir alım yaptığı da belirtilmelidir. Fakat hisselerle ilişkin bu girişim, Mısır'ın ekonomik olarak iflas etmesini önleyememiştir. Bu noktada, Mısır'daki çıkarlarından endişe eden Britanya ve Fransa, Mısır yönetimine daha fazla müdahil olarak, yönetimdeki etkilerini arttırmışlardır. Hidiv'in ülke yönetimindeki etkisizliğinin halk içerisinde huzursuzluk yarattığı bu dönemde, Arabi Paşa'nın 1881 ve 1882 yıllarını kapsayan, milliyetçi isyanı gerçekleşmiştir.* İsyanı bastırmak için Mısır'a gelen Britanya ordusu, isyanı bastırmış ve Arabi Paşa'yı Sri Lanka'ya sürgün ederek, ülkeyi işgal etmiştir.²⁷ Osmanlı, ülkede İngiltere ile beraber yüksek komiser bulundurmak şartı ile başka çıkar yol bulunmaması sebebiyle de işgali kabul etmiştir. Ancak şu noktaya da değinilmesi gerekirse, Arabi Paşa İsyanı, İngilizlerin ülkeyi işgal etmesiyle sonuçlanması sebebiyle, kimi tarihçiler konuya komplocu yaklaşarak, isyanı İngilizlerin organize ettiği bir proje olarak değerlendirmişlerdir.

²⁶ Ayrıca bkz., Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981, s. s. 180.

* Bu dönemde Mısır'ın modernleşmesiyle birlikte telgraf, demiryolları gibi modern ulaşım olanakları, dönüşen kamusal yapı, modern eğitimin kurumsallaşması sonrası ortaya çıkan guruplar, giderek çoğalan dernek ve vakıflar ve basın vb. imkânlar, Mısır çapında meydana gelecek bu toplumsal hareketlenmeyi kolaylaştırmıştır. (Doğan Çetinkaya, "Kalın Çizgilerle Ortadoğu Tarihinde Direniş ve Toplumsal/Siyasal Aktörler", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 35.)

²⁷ Ayrıca bkz., S. Reed Brett, **British History 1783-1936**, London, John Murray, Albemarle Street, W., 1960, s. 402-405.

ABD’li sosyalist yazar Harry Magdoff’un da belirttiği üzere, Mısır’a önce kolay koşullarda krediler verilmiş, ardından ülkenin iflas etmesiyle yabancıların mali denetimi arttırılmış, kötü yönetim halkın isyan etmesine sebep olmuş ve sonrasında da Britanya’nın işgali gerçekleşmiştir. Böylece, Süveyş Kanalı’nın açılmasından sonra, stratejik önemi daha da artan Mısır’ın hâkimiyeti, tamamıyla Britanya Hükümeti’ne geçmiştir.²⁸ Süveyş’in Fransızlarca kontrolünün önüne geçen bu işgal, aynı zamanda Britanya’nın fazlasıyla önemseydiği, Hindistan ticaretini de garanti altına almıştır. Ayrıca işgalle birlikte Mısır’ın yönetim yapısı bozularak, işgalin kalıcı olması sağlanmıştır.²⁹ Bu çerçevede, Mısır bürokrasisi İngilizlerin menfaatleri doğrultusunda dönüştürülmüş, silahlı kuvvetler de yine İngilizlerin denetimine tabi olmuştur.³⁰

Ferguson’un da ifade ettiği üzere, Britanya’nın 1882’de zorlanmadan işgalini gerçekleştirdiği Mısır’da Hidivlik, şeklen devam etmiştir. Britanya, Hidivliğin devamıyla hem Mısır’ın bağımsız olduğunu, hem de geçici olarak Mısır’da bulunduğunu göstermek istemiştir. Fakat O’na göre, Mısır’da gerçekte olan; resmiyete dökülmemiş bir sömürge yönetimi idi. Şöyle ki Hidiv bir “kukla” olarak Mısır’ın hükümdarlığını yapıyor, ancak ülke yönetimi Britanya temsilcisi ve Britanya başkonsolosu tarafından paylaşılıyordu.³¹ İngiltere Kraliçesi’nin başkonsolos ve temsilcisi olarak Mısır’a gönderilen Sir Evelyn Baring’e göre; Mısır yönetimi “umutsuz” derecede “yetersizdi” ve reformlarla bir süre daha Mısır’da kalınmalıydı. Mısır kendi kendini yönetme kabiliyetine eriştiğinde, Mısır’da İngiliz işgaline son verilebilirdi. Buna göre Baring, Granville Doktrini olarak bilinen bir prensip belirledi. Bu doktrine göre, kendisinin veya bir İngiliz personelinin sözlü veya yazılı buyruklarına uymayan Mısırlı nazırlar istifa edeceklerdi. Buna ek olarak, “Örtülü Himaye” olarak tanınan bir sistem kurmuşlardı. Bu sistem çerçevesinde, kritik bakanlıklara İngiliz danışmanlar yerleştirilmiştir. Ayrıca İngiliz

²⁸ Harry Magdoff, **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, Çev. Erdoğan Usta, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s. 75-76.

²⁹ William Engdahl, **Petrol Para İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Ertuğrul Bilal, İstanbul, Alfa Yayınları, 2008, s. 10.

³⁰ Daly s. 40’dan akt., Özge Özkoç, **Mısır’ın uzun 19. Yüzyılı Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.184.

³¹ Niall Ferguson, **İmparatorluk Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği**, 3. bs., Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 227.

personellerinin, İngiliz Hükümeti'nden başka sorumluluğu olduğu bir taraf da bulunmamaktaydı.³² Marsot yukarıda ele alınan yönetimdeki İngiliz etkisinin, Mısırlılar tarafından üç şekilde algılandığını ifade etmiştir:

“...İlki, İngilizlerin iktidara kendilerinin getirdiği kralı daima destekleyeceği ve bir halk hareketiyle alaşağı edilmesine asla izin vermeyecekleriydi. İkincisi, İngiliz yetkililer Mısır'da hangi adımı atarsa atsin, kafalarında Mısır'ın değil, İngiltere'nin çıkarlarıyla hareket ediyorlardı. Son olarak, bir hükümet ancak İngilizlerce desteklendiği sürece iktidarda kalabilir, o desteğini çektiği anda kabine düşerdi...”³³

Bu alıntıda da görüldüğü üzere, Mısır'da yaşanan İngiliz varlığı, resmiyete dökülmemiş bir sömürge yönetimi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Mısır'daki İngiliz varlığının/gücünün, Mısır halkı tarafından da kanıksanmış bir görüntü verdiği de belirtilmelidir.

1904'e gelindiğinde, ülkedeki İngiliz etkisinin daha da arttığı görülmüştür. 1904'te Fransa ve Britanya arasında gerçekleşen politik anlaşma, Mısır üzerinde Britanya'nın etkisinin artmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Britanya'nın yaşadığı ekonomik sorunlar, Mısır'a olumsuz yansıdığı gibi, halkın da Britanya yönetimine ve politik elitlere olan karışıklığı artmıştır. Milliyetçi temellere dayanan bu muhalif görüş, 1919 ihtilalini ortaya çıkaracaktır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması, Mısır'daki Britanya karışıklığını hem ekonomik, hem de yönetsel sebeplerle arttırmakla birlikte, 1918'de durumu daha da kötüleştirmiştir. Bu dönemde Vefd Partisi'nin Mısır'ın bağımsızlığını elde etmesi yönünde etkisini arttırdığı görülmüştür. Fakat Vefd'in varlığı Britanya tarafından kabul görmemiş ve lideri Saad Zaglul 1919³⁴'da tutuklanmıştır. Bu tutuklamanın sebep olduğu huzursuzluk, aynı yıl geniş tabana yayılarak milliyetçi bir isyana dönüşmüş ve Britanya yönetimini hedef almıştır. İsyan sonrasında büyüyen olaylar, 1922 yılında Britanya'nın Mısır'ın bağımsızlığını

³² Marsot, **a.g.e.**, s. 75.

³³ Marsot, **a.g.e.**, s. 89.

³⁴ Olayların boyutunun ülke çapına yayılması sonucu, süreç “1919 Devrimi” olarak adlandırılmıştır. Liderlerinin getirilmesini ve ülkenin bağımsızlığını isteyen göstericilere destek veren memurlar ve avukatlar greve giderek, bürokrasiyi durdurmuş, mahkemeleri kapatmışlardır. Olayları şiddetle bastırmaya çalışan İngilizlerin müdahaleleri sonucunda 1919'un sonlarına geldiğinde 800 Mısırlı öldürülmüş, 1400 kişi yaralanmıştır. Bu fedakârlıklarıyla Mısır halkı Vefd'i “milli temsilci” olarak tayin etmiştir. (William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul, Agora, 2008, s. 220)

tanımaya zorlamış ve 1923’de* anayasa yürürlüğe girmiştir. 1924’teki ilk seçimleri Vefd Partisi’nin kazanması ve Zaglul’un Başbakan seçilmesi, bu politik oluşumu Krallığın sonlanacağı 1952’ye kadar önemli bir politik aktör konumuna getirmiştir.³⁵ Zaglul çok geçmeden 1927 yılında vefat etmiş ve yerine Mustafa El-Nahhas gelmiştir.

Burada, Tarihçi William L. Cleveland’ın analize yer vermek doğru olacaktır. Cleveland’a göre Mısır’ın demokratikleşmesinin önünde dört engel bulunmaktaydı: Bunlardan birincisi, mevcut anayasanın yapısına bağlı olarak Kral’a başbakan atama veya meclisi fesih etme gibi yetkiler vermesi sebebiyle, güçsüz bir yasama gücüne sahip olunması. Buna bağlı olarak Kral Fuad’ın (1917-1936) kraliyet haklarını kaybetmemek uğruna, istediğinde hükümeti fesih etmekten çekinmemesi. İkincisi, İngilizler Mısır siyasetine müdahale ettikleri için parlamentonun bütünlüğüne ilişkin sıkıntıların yaşanması. Üçüncüsü, Zaglul’un, Kral Fuad kadar otoriter olması ve muhalefet vekillerini küçümsemesi. Ayrıca Zaglul’un liyakate önem vermeden bürokrasiye sadece Vefd destekçilerini alması. Dördüncüsü ise siyasetin daima Vefd, monarşi ve İngilizlerin üçgeninde dönmesiydi. Vefd bağımsızlık istiyor, Kral ise İngilizlerle yakınlık kuruyor dolayısıyla İngilizler Kral’ı destekliyordu...³⁶

1930’lu yıllara gelindiğinde ise Mısır’da bazı sosyal değişimler görülmüştür: 1923 Anayasası’nın yerine yeni Anayasa yürürlüğe girmiştir.* Yine bu dönemde nüfus artışı, kırsaldan kente göç ve yaşam standartlarında gerilemeler söz konusu olmuştur. Buna karşılık toprak sahiplerindeki sermaye, Mısır Bankası ve sanayinin gelişmesine etki etmiş, Kahire Üniversitesi mezunları yeni bir elit oluşturmuş ve ilk ve orta düzeydeki okulların sayısı hızla artmıştır. Toplumda meydana gelen bu

* 1923 Anayasası’na göre Kral’ın yasaları onaylama, bütçeyi kabul etmeme, meclisi dağıtma ve senatonun beşte ikisini atama gibi yetkilerinin olması, anayasal süreci sıkıntıya uğratsa da demokratikleşme yönünde atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. (Muhammet Örtlek, Mısırdaki Yeni Anayasa Referandumu, **Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi**, Ankara, Ocak 2014, s. 5.)

³⁵ Ayrıca bkz., Tara Povey, **Social Movements in Egypt and Iran**, Palgrave Macmillan, 2015, s. 102-104.

³⁶ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora, 2008, s. 221.

* Bu anayasa, 1952 Hür Subaylar Darbesi’ne kadar yürürlükte kalmıştır.

değişimler sonrası ülkede oluşan yeni orta sınıf, Britanya hâkimiyetine karşı, milliyetçi muhalefete destek verme yönünde irade göstermişlerdir. 1936 yılına gelindiğinde ise Mısır'ın tam bağımsızlığı noktasında kritik bir adım atılmış, yirmi yıl geçerliliği olacak, İngiliz-Mısır Anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme sonrası Mısır, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.³⁷

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Mısır'daki İngiliz etkisine gerek Kral Faruk dönemi, gerekse Süveyş Kanalı temelinde değinileceği için bu başlık altında ele alınan konuların yukarıdaki şekliyle sınırlandırılması uygun görülmüştür.

1.4.1. Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin Doğuşu

Mısır'da siyasetçilere duyulan güvensizlik, 1930'lu yılların belirleyici duygusuydu. Mısırlıların, gerçek bir demokratik sisteme geçileceği, İngilizlerin Mısır'daki işgaline son vereceği ve işlerine karışmayacağına ilişkin düşünceleri gerçekleşmemişti. Umutların kaybedilmesi, siyasetçilerin uğrattığı hayal kırıklıkları, elit kesimleri dahi etkileyen şiddetli ekonomik bunalımlar, Vefd Partisi'nin halk üzerindeki hâkimiyetine meydan okuyan, birçok hareket ve cemiyetin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunlar arasında en önemlisi; İmam Hasan el-Benna adlı bir ilkokul öğretmeni tarafından kurulan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin veya kısaca İhvan) adlı bir hareketti.³⁸ Bu hareket, modern Selefiliğin* kurucularından olan Afgani, Abduh ve Reşid Rıza gibi düşünürlerden etkilenip, öğretilerin teorilerini pratiğe aktaran, tam olarak Selefi olmayan ancak kendilerini bu şekilde tanımlayan, yeni bir organizasyonu ifade etmekteydi.³⁹

1928'de Mısır'da İslam hukukunun uygulanması için kurulan örgütün en başta amacı “geleneksel dinde yer alan amaçların gerçekleştirilmesi, kutsal Kuran'ın

³⁷ Güler, a.g.e., s. 67.

³⁸ Marsot, a.g.e., s. 89-90.

*“Sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki selef (sülûf) kelimesinden gelen selefiyye “geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler” demektir. Selefi, terim olarak ilim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan ashap ve tâbiîn için kullanılır. Selefin üstünlüğü ümmetin en hayırlısının Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler (sonra da onları takip edenler) olduğu yolunda rivayet edilen hadise dayanır.” (M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 36, 2009, s. 399-402.)

³⁹ Richard Paul Mitchell, “The Society of Muslim Brothers”, Oxford University Press, 1993, s.14'den akt., Birol Akgün, Gökhan Bozbaş, “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, **Akademik Ortadoğu Dergisi**, C. 7, S. 2, 2013, s. 12.

misyonunun aydınlatılması ve İslam'ın doğru bir biçimde anlaşılmasıydı.”⁴⁰ İlk toplantılarında kendilerini cemiyet mi, bir dernek mi veya tarikat olarak mı tanımlayacakları konusunda arada kalsalar da Benna'nın “Biz İslam'a hizmet etmek yolunda kardeş olan kimseleriz. Buna göre biz “Müslüman Kardeşler'iz”^{*41} demesi üzerine, hareketin ismi de konulmuş oldu. Hilafetin kaldırılmasından sonra İslam'ı hayat tarzı olarak yeniden yaşama ve iktidara egemen kılma maksadı ile ortaya çıkan örgüt⁴², Benna'nın kendi ifadeleriyle, “Müslüman Kardeşler'in gayesi yeni neslimizi İslam'ın şahsiyeti ve izzetiyle yetiştirip hayatının her safhasında ona uymasına ön ayak olmaktır.”⁴³ sözleri, Kardeşler'in kuruluş amacını özetler mahiyettedir.

Burada Marsot'un Müslüman Kardeşlerin hareketinin nasıl bu kadar yayıldığına dair tespitine yer vermek uygun olacaktır:

“Şiddetli bir ekonomik depresyon, halkı avucuna alan siyasal hüsrana duyularıyla birleştiği zaman, bu ikileme yanıt bulmak amacıyla toplum hep içine, kendi köklerine dönüyor gibi görünür. Bu örnekte, İslami temalara, dinin sunduğu teselliye, kültürünün bir yabancı kültür altında ezilmeyip ayakta kalacağına ve yabancı ideolojilere baskın çıkacağına duyulan güvene dönüş oldu. Hasan el-Benna köktendinci bir diriliş arzu ediyordu ve mesajı çok geçmeden vaaz etmeye başladığı yer olan İsmailiye kasabasının çok ötesine taşındı. Kahire'ye taşındığı 1930 yılına gelindiğinde, hareket, taban desteği açısından, daha belirgin söylemek gerekirse kentsel alanlarda Vefd'le rekabet edebilecek boyutlara ulaşacak kadar ivme kazanmıştı.”⁴⁴

1936 yılında Kral Fuad vefat etti ve yerine oğlu Faruk geçti. Kral Faruk, ilk dönemlerde çok fazla popüler olsa da kişisel aşırılıkları sebebiyle, süreç içerisinde bu popülaritesini kaybetti.⁴⁵ 1940 ve 1950'li yıllarda Mısır'da etkin bir siyasi güce sahip

⁴⁰ Husani 1956, s. 9'dan akt., James C. Gilchrist, “Kahire'ye Meydan Okuma: Müslüman Kardeşler Mısır Siyasetinde İlimlaştırmacı Bir Dinamik Olabilir Mi?” Çev. Esra Esenlik, Ayşegül Komsuoğlu, Gül M. Kurtoğlu Eskişar, **Siyasal İslam'ın Farklı Yüzleri**, İstanbul, Profil Yayıncılık, Haziran 2009, s.77.

* Örgüt 1932 yılında da Müslüman Kızkardeşler'i kurarak, kadınları da siyasal alana dâhil etmiştir. (Murat Aktaş, “Arap Baharı ve Ortadoğu'da Demokrasi Sorunu”, **Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Ed. Murat Aktaş, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012, ss. 57-66, s. 53.

⁴¹ Hasan El Benna, **Hatıralarım Müslüman Kardeşler**, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Beka Yayıncılık, 2016, s. 133-134.

⁴² Ahmet Varol, **Müslüman Kardeşler Eleştiriler Cevaplar**, İstanbul, Nida Yayıncılık, 2013, s. 18.

⁴³ Abdulhalim Mahmud, **Müslüman Kardeşler'de Eğitim Metodu**, Çev. Mehmet Emin Akın, İstanbul, İkra Yayınları, 2008, s. 94.

⁴⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 90.

⁴⁵ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora, 2008, s. 221.

olan Müslüman Kardeşler Hareketi'nin, 1928'de Britanya'nın ekonomik ve askeri merkezi olan Süveyş'te doğmuş olması sebebiyle, Britanya karşıtı düşüncesinin anlaşılması için önem taşımaktadır. Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan el-Benna, antiemperyalist bir dünya görüşüne sahipti* ki Benna'yı özellikle Britanya'nın Mısır'daki askeri ve ekonomik işgali rahatsız etmekteydi. Benna'nın Hareketi'nin gelişiminde, Vefd Partisi'nin yaşadığı güç kaybı önemli bir rol oynamıştır. 1924'te yapılan seçim ile 1936'da Britanya ile yapılan Antlaşma arasında yaşanan istikrarsız döneme ek olarak, 1936 Antlaşması'nda Süveyş'te yer alan Britanya birliklerinin, 1954'e kadar kalışının garanti altına alması ve Parti'nin İngilizlerle olan ilişkileri Vefd'in güvenilirliğini sarsmaya başlamıştır. Oluşan bu konjonktür, Müslüman Kardeşler'in politik yönünün de ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴⁶ Müslüman Kardeşler 1928'lerde bölgesel düzeyde dini, sosyal ve eğitsel amaçlarla yola çıkmış olsa da 1940'lı yıllara gelindiğinde hızlı bir şekilde siyasallaşmıştır. Bunun en büyük sebebi, hareketin bölgesel olmaktan çıkıp, artık Mısır'ın şehirlerinde de etkin olmaya başlamış, ardından Mısır'ın şehirlerini aşip uluslararası bir nitelik kazanarak, sömürgecilik dönemiyle birlikte tüm İslam ülkelerine yayılmış olmasıdır.⁴⁷

Öyle ki 1942'de Benna, hareketin merkezi İsmailiye'nin meclisteki koltuğu için aday olma kararı almıştır. Ancak dönemin Başbakanı El Nahhas, İngilizlerin O'nu parlamentoda istememesi üzerine, Benna'ya adaylığını çekmesi hususunda

* Benna İngiliz emperyalizminin Mısır'ı hem maddi hem de kültürel temelde, çöküntüye uğrattığına inanmakla birlikte, Mısır'ın içinde bulunduğu çöküntüyü de İslam'a olan bağlılığın azalmış olması ve Batı'nın taklit edilmesine bağlamaktadır. Bu taklit, ayrıca yönetici sınıfın Batılı eğitim alması sonucunda ülkesine yabancılaşmasına ve Mısır'ın kimlik bunalımı yaşamasına sebebiyet vermektedir. Benna'ya göre bu durumdan hurafelerden arındırılmış bir İslam anlayışıyla kurtulmak mümkündür. Bunlara ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki Benna, ırkçılık veya Arap ırkının yüceltilmesine yönelik bir dünya görüşüne de sahip değildi. Çünkü O'na göre ırkçılık, İslam'a uygun değildi. Bu sebeple Milliyetçi görüşler yalnızca milli tarihi ve kültürel değerlere sahip çıkılmasını içerecek şekilde kabul edilebilirdi. (Ayrıca bkz., İbrahim El-Beyyümi Ganim, "Hasan el-Benna", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, ss. 307-310, s. 308.) Müslüman Kardeşler'in de tıpkı 1952'de yönetime el koyan Nasır gibi anti-emperyalist ve kral karşıtı bir düşünceye sahip olmasına rağmen ayrıldıkları en önemli noktanın, Arap Milliyetçiliği temelinde yaşandığı söylenebilir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi Benna'nın dünya görüşünde İslam'a karşı olduğunu düşündüğü ırkçı temelde bir yaklaşım yokken, Nasır, Arap milliyetçiliğinin en önemli temsilcisi/lideri konumundaydı.

⁴⁶ Ayrıca bkz., Povey, **a.g.e.**, s. 105-108.

⁴⁷ L. Carl Brown, "Religion and State: the Muslim Approach to Politics", Columbia University Press, 2000, s. 144'den akt., Birol Akgün, Gökhan Bozbaş, "Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği", **Akademik Ortadoğu Dergisi**, C. 7, S. 2, 2013, s. 13.

baskı yapmıştır. Benna ise yönetim tarafından Kardeşler'in sınırlandırılmaması şartıyla, adaylıktan çekilmeyi kabul etmiştir,⁴⁸ ancak anlaşmaya sadık kalınmamıştır.

II. Dünya savaşının sürdüğü yıllarda da İngilizler, Mısır'a Müslüman Kardeşler üzerine baskı yapması hususunda ısrarcı olmuşlardır. Dönemin Mısır Hükümetleri de İngilizlerden gelen talepler doğrultusunda, Müslüman Kardeşler üzerinde baskı kurarak, başta Benna olmak üzere, hareketin lider kadrosuna yönelik tutuklamalar gerçekleştirmişlerdir. Bu yönüyle II. Dünya Savaşı ile birlikte, İhvan'ın ülke çapında etkisini arttırmasının, Mısır hükümetlerine rağmen gerçekleştiği, dikkate alınması gereken bir başka husustur. Benna, Müslüman Kardeşler üzerinde bulunan baskıya rağmen vazgeçmemiş, 1945'te Britanya'ya karşı cihat çağrısında bulunmuştur.⁴⁹ Burada, Britanya'nın Müslüman Kardeşler'i kendilerine bir tehdit olarak görmeleri önemli bir unsurdur. Britanya her ne kadar tutuklamalar ve hükümete baskı yoluyla dolaylı yünden etki alanlarını kısıtlamak istemiş olsa da bu dönemde hareket üzerinde istedikleri baskıyı oluşturamadıkları görülmektedir.

Britanya ile Mısır Hükümeti'nin, ülkedeki askeri birliklerin kalmasına yönelik 1936 Antlaşması'nı yeniden görüşmesi, Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki etkinliğinin bir kez daha artmasına neden olmuştur. Bu görüşme üzerine, Müslüman Kardeşler'in 1946'da yaptığı genel grev ve İngilizlere karşı mücadele çağrısı halk arasında kabul görmüştür. Çıkan olaylar, Mısır Hükümeti'nin şiddetli müdahalesiyle bastırılmaya çalışılmıştır. Ülkedeki bu kaotik durum, kısa süre sonra, İsrail'in kurulmasıyla başlayan Arap-İsrail Savaşları'yla bölgeye de yayılmıştır.⁵⁰ 1948'de Filistin konusu üzerinde duran Müslüman Kardeşler, yürütülen silahlı mücadeleye destek vermek için* destekçilerini Filistin'e göndermiştir. Fakat bu karar Mısır Hükümeti tarafından uygun bulunmamış olacak ki Müslüman Kardeşler'in yasadışı ilan edilmesine sebep olmuştur.⁵¹ Savaş'ın kaybedilmesi, Kral Faruk için yıpratıcı

⁴⁸ Fethi Osman, **İhvan-İslam ve Demokrasi**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991, s. 74.

⁴⁹ Ganim, **a.g.e.**, s. 308.

⁵⁰ Ayrıca bkz., Povey, **a.g.e.**, s. 110-111.

* İhvan, Filistin davasının İslam'ın en önemli sorunu olduğunu kabul eder ve mevcut tüm imkânlar bu dava adına harcanmalıdır. Bu uğurda, davaya İslam açısından yaklaşım savaşı göz ardı etmez, aksine onu hedef alır. (Salih El Verdani, **Mısırdaki İslami Akımlar II**, Çev. Üsâme Zeydoğlu, Ankara, Fecr Yayınları, 1991, s. 39.)

⁵¹ Ganim, **a.g.e.**, s. 308.

olmuş ve Müslüman Kardeşler'in yönetimi devirmesi için uygun koşulları oluşturmuştur. Ancak, 12 Şubat 1949'da Benna'nın, Hükümet tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi ve sonrasında Hareket'in lider kadrosunun hapsedilmesiyle birlikte, içeride bölünmeler baş göstermiş,⁵² örgütün etkinliği azalmış ve bu tarihten itibaren "yer altına" çekilmiştir.

1.5. Mısır ve Bölgedeki Gelişmeleri Anlamak: Arap Milliyetçiliğinin Güç Kazanma Sürecinin Analizi

Milliyetçilik üzerinde sağlanan genel uzlaş, onun gerek modern, gerekse Avrupa kökenli olduğunu ortaya koyar. Ancak milliyetçiliğin etkileri, yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmamış, hem Avrupa'da doğan Siyonist* harekete, hem de Osmanlı yönetiminde yaşayan Arap halklarına yön gösterici olmuştur. Bu bağlamda, her iki milliyetçiliğin ortaya çıktığı bölgeler ile onları ortaya çıkaran sebepler farklı olsa da Filistin toprakları her iki milliyetçiliğin buluşma noktası olmuştur. Balfour Deklarasyonu'nu takip eden yıllar ve özellikle Almanya'da, Hitler'in iktidara gelmesinin ardından izlediği anti-semitist politikalar bağlamında, Filistin'e artan Yahudi göçü ile bu kez bu iki milliyetçilik karşı karşıya gelmekteydi.

1948 öncesinde başlayan çatışmalar ve yine 1948 Savaşı ile başlayan savaşlar dizisi, iki milliyetçiliği defalarca karşı karşıya getirmiştir. Savaşların sonuçları ve bu iki milliyetçiliği karşı karşıya getiren Filistin'in durumu dikkate alınırsa, İsrail milliyetçiliğinin başarısını, Arap milliyetçiliğinin ise başarısızlığını görebiliriz. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından, Mısır'ın İsrail'le yaptığı barış sonrasında, Arap dünyasının İsrail'e karşı yeni bir savaş açma ihtimali kalmamıştır. Bu ihtimalin ortadan kalkması, barışı beraberinde getirmemiş, sorunlar da devam etmiştir. Gerek

⁵² Ayrıca bkz., Povey, a.g.e., s. 110-111.

* Siyonizm'in kökündeki "Siyon", Kudüs ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Siyonizm, "Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet şeklinde yerleşmesi ve orada Yahudiliğin tüm kurumları ile dirilmesini amaçlayan evrensel bir hareket" şeklinde tanımlanmaktadır. (Mim Kemal Öke, **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)**, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982, s. 32.) Ayrıca Siyonizm konusunda değinilmesi gereken bir başka konu ise Siyonizm ve Yahudiliğin aynı şey olmamalarıdır. İyi bir Yahudi Siyonist olamayacağı gibi, Siyonist olan da iyi bir Yahudi olamaz. (G. Neuberger, "Yahudilik ve Siyonizm Arasındaki Ayrım", **Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 209-218, s. 209.)

Enver Sedat'ın, gerekse İzak Rabin'in suikasta uğramalarından çıkan sonuç şuydu: Arap-İsrail barışı kolay olmayacaktı.

1.5.1. Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Önemli Bir Unsur Olarak Yahudi Milliyetçiliği

Yahudi milliyetçiliğini anlamak için, yaklaşık iki bin yıl öncesine gitmemiz gerekmektedir. Milattan sonra 70 yılında, Roma İmparatorluğu'na, Filistin'deki Yahudiler toplu bir biçimde Filistin'den sürgün edilmişler ve dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır.⁵³

Hiz. Ömer'in 637 yılında Yermuk Savaşı'nda, Bizanslıları yenmesinin ardından, Filistin Müslüman egemenliğine girmiş ve Yahudilerin, Filistin'e yerleşmelerine izin verilmiştir. 1099'da Haçlıların Filistin'i işgal etmelerinin sonrasında Yahudilere tekrar sürgün edilmiştir. Yaklaşık doksan yıl sonra Selahattin Eyyübi'nin, 1187'de Filistin'i Müslüman egemenliğine dâhil etmesiyle, Yahudiler Filistin'e dönmeye başlamışlardır. Memlûkler dönemindeki sıkıntılara rağmen, Osmanlı'nın 1517'de bölgeyi fetih etmesinin ardından, Filistin'e olan Yahudi göçüne herhangi bir engel getirilmemiştir. Yahudilerin, Filistin'i kendileri için bir yurt haline getirme isteklerinde ise Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik fikirlerinin yanında, Avrupa ülkelerindeki yabancı düşmanlığı ve antisemitizm önemli bir yere sahip olmuştur.⁵⁴

Yahudilerin bir devlete sahip olmaları isteğinin temelinde "kutsal toprak" inancı önemli bir yer tutar ve kutsal toprağa olan inançları, bir var olma ve kimlik meselesi olarak da değerlendirilebilir. Kutsal toprak inancı, yürütülen uluslararası ilişkileri anlamak için gerekli olduğu gibi, XX. yüzyıl Orta Doğu siyasi tarihini anlamak için de gereklidir. Tarihleri boyunca sürekli sürgün edilen ve şiddete uğrayan Yahudiler, ilk var olma mücadelelerini, bugünkü Filistin ve İsrail toprakları (Kenan Yurdu) üzerinde vermiştir. Kenan Yurdu'nun Yahudilerin zihninde oluşturduğu kutsallık ve buraya sahip olma isteği, siyasi sebeplerden ziyade, dinsel

⁵³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, Bursa, MKM, 2006, s. 37.

⁵⁴ Ayrıca bkz., Tayyar Arı, *a.g.e.*, 2006, s. 111-113.

sebepleri de ön plana çıkarmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki siyasi ve dinsel sebepler de Yahudilerin bölgeye ilişkin hedefleri noktasında uyum içerisindedir. Bahsi geçen uyum, bölgedeki barış ve istikrar için tehdit unsuru olarak görülebilir.⁵⁵

Antisemitizm, bir Yahudi devletinin kurulmasının zorunluluğunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Örneğin, 1812-1875 yılları arasında yaşayan Moses Hess, Yahudilerin ayrı bir ulus ve bir ırk olduğunu vurgulamaktadır. Hess, Yahudilerin bir devletinin olmamasının birçok soruna yol açtığını ve Filistin’de bir devlet kurmalarının, yaşadıkları sorunlara çözüm getireceğini savunmaktaydı.⁵⁶ Benzer bir görüş de 1821 ve 1891 yılları arasında yaşayan Yehuda Leib Pinsker’e aittir. Pinsker, Yahudilerin tarih sahnesine çıktıkları topraklara dönmeleri ve Filistin’de ulusal egemenliğe dayalı bağımsız bir devlet kurmaları durumunda, gördükleri haksız muamelenin biteceğine inanmaktaydı.⁵⁷ Pinsker, 1882 yılında “Kendini Özgürleştirmek” isimli eserinde, bu görüşünü Rusya’da Yahudilere yapılan baskıları dikkate alarak ortaya koymaktaydı.⁵⁸

Theodor Herzl de Hess ve Pinsker gibi “Yahudilerin içinde yaşadığı halklar, açık ya da kapalı Siyonizm düşmanındırlar” düşüncesini benimsemişti.⁵⁹ Bu bağlamda Herzl, anti-semitik hareketlerin, Filistin’de egemen bir devlet kurma planları ile paralellik arz ettiğinin farkına varmıştı.⁶⁰ Herzl’in açıklamaya çalıştığı, Museviliğin, etnik bilinçle entegre edilmesinin bir sonucu olarak da ortaya çıktığı düşüncesidir.⁶¹

⁵⁵ Ayrıca bkz., Selçuk Arı, Okan Arslan, **Uluslararası İlişkiler ve Din Tanrı Tarafsız mı?**, Ankara, Platin, 2005, s. 56-59.

⁵⁶ Walter Hollstein, “Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi”, Çev. A. Ertuğ, İstanbul, Yücel Yayınları, 1975, s.37-8’den akt., Levent Ersin Orallı, “Dinsel Temalar Işığında Siyasal Yahudilik ve Arz-ı Mevud”, **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin Mesut Taştekin, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 7.

⁵⁷ Niyazi Berkes, **İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm, Arap Ülkelerinde Gördüklerim Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 36-37.

⁵⁸ Arthur Goldschmidt Jr, Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çev. Aydemir Güler, İstanbul, Doruk, 2008, s. 362.

⁵⁹ Theodor Herzl, *Evreyska Derjava*, Sofya, 1947, s. 40’dan akt., Stefan Goranov, “İrkçılık: Siyonizm’in Temel Bir İlkesi”, **Siyonizm ve İrkçılık**, Çev. Türkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 32.

⁶⁰ Klaus J. Herrmann, “Siyasal Siyonizm ve Anti-Semitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler”, **Siyonizm ve İrkçılık**, Çev. Türkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 231.

⁶¹ Ayrıca bkz. Talip Özdeş, “Siyonizmin Doğuşundan Günümüze İsrail Korsanlığı”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, (Çevrimiçi) <http://sde.org.tr/tr/authordetail/siyonizmin-dogusundan-gunumuze-israil-korsanligi/366>, 22.11.2014.

1897 tarihinde, Basel’de toplanan meşhur I. Siyonist Kongre’nin de mimarı olan, Theodor Herzl, Basel’in dönüm noktası olduğunu düşünmekteydi. Öyle ki Herzl, anı defterinde şunları yazmıştır:

“Basel’de Yahudi Devleti’ni kurdum. Eğer bugün bunu açıklarsam, herkes beni alaya alır. Oysa belki beş fakat hiç şüphesiz ki elli yıl içinde herkes bu gerçeği görecektir. Yahudi Devleti’nin varlığı manevi temellere oturtulmuştur, bu devlet Yahudi halkının bu konudaki istek ve azmi ile kurulmuştur.”⁶²

Gerçekten de Birleşmiş Milletler’in 1947 yılındaki Paylaşım Planı’nı dikkate alırsak, Herzl yanılmamıştır. Kurduğunu iddia ettiği devlet, sahiden de Basel’den sonra 50 yıl içinde kurulmuştur.

Basel’in ardından, Yahudiler için bir diğer dönüm noktası ise Balfour Deklarasyonu’dur. Bu Deklarasyon, aslında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour’un, Britanya Siyonist Federasyonu başkanı unvanını taşıyan Lord Rothchild’e gönderdiği mektuptur.⁶³ Balfour Deklarasyonu, Filistin’de Yahudiler için bir ulusal yurt (national home) kurulmasına, İngiltere’nin kolaylık sağlayacağını ortaya koymuştur.⁶⁴ Aslında ulusal yurt kavramı, Siyonizm’in Filistin’deki iddialarına gelecek tepkileri önlemeye yönelik bir kavramdır.⁶⁵ Dönemin süper gücü olan ve I. Dünya Savaşı’ndan galibiyetle çıkacağı anlaşılan Britanya’nın Dışişleri Bakanı Balfour vasıtasıyla İsrail’e sunduğu açık destek, Filistin üzerinde oluşturulan sava meşru bir zemin hazırlamıştır.⁶⁶

Balfour Deklarasyonu’nun ardından, daha önce hiç görülmemiş bir biçimde ve kararlılıkla, Filistin’e Yahudi göçü başlamıştı. Bu bağlamda, artan nüfusun ne anlama geldiğini anlayan Arap halkları ile Yahudiler arasında, toplumsal gerilimler

⁶² R. Patai (ed.), The Complete Diaries of Theodor Herzl, New York, 1960, C. 2, s. 581’den akt., Öke, **a.g.e.**, s. 45.

⁶³ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 288.

⁶⁴ Mektubun orijinali için ayrıca bkz., “The Balfour Declaration”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/The+Balfour+Declaration.htm>, 27.11.2014.

⁶⁵ Sami Hadawi, Walter Lehn, “Siyonizm ve Filistin Toprakları”, **Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 65-86, s. 69.

⁶⁶ Garbis Altınöglü, **Tanıklıklar Makaleler, Belgeler, Mülakatlar ve Şiirlerle Filistin-İsrail Dosyası**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005, s. 303.

de başlamıştır.⁶⁷ Çünkü Yahudilerin yerleşmeye başladıkları Filistin toprakları, “halksız bir toprak değildi”⁶⁸. Bu konunun açılması, Yahudi milliyetçiliğinin, Araplara bakış açılarının anlaşılması için önem taşımaktadır.

Herzl’e göre, kurulması planlanan Yahudi devleti ya boş bir alanda kurulmalı, ya da bu topraklarda yaşayan insanlar varsa bunlar hiçbir şekilde dikkate alınmamalıydı.⁶⁹ Herzl’in bu tavsiyesi, kendisinden sonra gelecekler içinde yol gösterici olacaktır.

Örneğin David Ben Gurion, yabancı dillere oldukça ilgiliydi. Yidiş’le* beraber İbranice, Türkçe, İngilizce, Rusça, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve eski Yunanca bilmekteydi. Ancak, Araplarla bir arada yaşamasına rağmen, Arapça öğrenmemiştir. Bu dili öğrenmemesi, belki de Arapları bir değer olarak saymaması olarak algılanabilir.⁷⁰ Yine Ben Gurion, Filistinlilerin, Filistin’e duygusal bir yakınlık göstermediğini söylemiş ve “Niye burası olsun? Ürdün’de, Lübnan’da ya da dünyanın başka bir yerinde aynı ölçüde rahattır, oraları da burası kadar kendi ülkesidir üstelik daha fazla”⁷¹ derken de Filistinlileri “Filistinli” kabul etmemektedir.

Richard Ben Grammer’in aktardığı üzere, 1967 Arap-İsrail Savaşı’nın ardından, Golda Meir de kendisine Filistin hakları ile ilgili yöneltilen bir soru karşısında, “Neden bahsediyorsunuz? Hiç Filistinli yok ki” cevabını vermiştir.⁷² Buna ek olarak Golda Meir, “Sanki Filistin’de kendini bir Filistin halkı olarak gören bir halk varmış da biz gelmişiz, onları çıkarmış ve ülkelerinden uzaklara sürmüşüz gibi. Burada Filistinliler yoktu”⁷³ demekteydi. Yine bu bağlamda, İsrail Enformasyon

⁶⁷ Graham Evans, Jeffrey Newnham, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Çev. H. Ahsen Uslu, İstanbul, Gökkuş, 2007, s. 44.

⁶⁸ Gary V. Smith, “Siyasal Siyonizm: Bir Yahudi Eleştirisi”, **Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 237-250, s. 246.

⁶⁹ Roger Graudy, Siyonizmin Dosyası, Çev. Neziha Uzel, İstanbul: Pınar Yayınları, s. 19-20’den akt., Orallı, **a.g.m.**, s. 10.

* Aşkenazi Yahudilerinin kullandığı, Yahudi Almancası da denilen dil. (Kaynak: Sesli Sözlük)

⁷⁰ Halil Erdemir, “İsrail Devleti’nin İlanından Önce David Ben-Gurion’un Filistin’i Yahudileştirme Politikası”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, Yaz 2011, s. 176.

⁷¹ David Ben-Gurion, *Memories*, World, New York, 1970, s. 118’den akt., Noam Chomsky, **ABD, İsrail ve Filistinliler Kader Üçgeni**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1993, s. 80.

⁷² Richard Ben Grammer, **İsrail Nasıl Kaybetti**, Çev. Özkan Erdem, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006, s. 14.

⁷³ London Sunday Times, 15 Haziran 1969’den akt., Chomsky, **a.g.e.**, s. 81.

Merkezi'nin hazırladığı bir kitapta, Kudüs'ün çoğunluğu ve bu bağlamda şehrin gerçek sahipleri olarak, Yahudiler gösterilmeye çalışılarak şu ifadeler yer verilmiştir: “1860 yılına kadar Kudüs dört mahalleden -Yahudi, Müslüman, Ermeni ve Hristiyan mahalleleri- oluşan duvarlı bir şehir idi, o dönemde, şehrin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Yahudiler duvarların dışında yeni mahalleler kurmaya başladılar.”⁷⁴ Özetle, Gary V. Smith'in aktardığı üzere “Filistin'in, sömürgeleştirilmesi sürecinde Araplar, perde gerisinde bahtsız bir gölge gibi asılıydılar.”⁷⁵ Yine Revizyonist Siyonist önder Vladimir Jabotinsky; “Filistin Yahudilere ait olmalıdır, etnik bakımdan temiz bir Yahudi devletinin yaratılması amacıyla gerekli yöntemlerin uygulanması her zaman zorunlu ve güncel olacaktır.” demiştir.⁷⁶ Yukarıda ele aldığımız üzere Siyonizm, Filistinlileri yok saymaktaydı. Varlıklarını kabul ettiğinde ise çok daha ilginç bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir.

İsrail milliyetçiliğine ilişkin olarak söylenebilecek bir başka şey ise devletin her şeyin önünde tutulmasıdır. Bu konuda bir Yahudi olan G. Neuburger'e göre; Siyonistlerde Tanrı'ya olan bağlılığın yerini, devlete bağlılık ele geçirmiş ve bu devlet çağdaş “altın buzağı”ya dönüştürülmüştür.⁷⁷ Bu bağlamda İsrail'in kurulmasından önce, Yahudi milliyetçiliğinin odağının “yersiz yurtsuz olan” Yahudilerden ziyade, Yahudi devletinin kurulması olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁸

1.5.2. Bir Tepki Olarak Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi

Arap milliyetçiliğine başlamadan önce, milliyetçiliğin İslam dünyasına yabancı olduğunun belirtilmesi önemlidir. Çünkü bütün Müslümanların ırkına, diline ve kültürüne bakılmaksızın, kardeş olduğu düşünülmekteydi. Bu bağlamda ırklar arasında farklılıklar olsa da İslam bu farklılıkların üzerindeydi.⁷⁹

⁷⁴ **İsrail Hakkında Gerçekler**, İsrail Enformasyon Merkezi, (İsrail'in 60. Yıldönümü Basımı), s. 117.

⁷⁵ Smith, **a.g.e.**, s. 246.

⁷⁶ B. Rainov, Pritsa na Siyonizma, Sofya, 1969, s. 48-49'dan akt., Goranov, **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁷ G. Neuburger, **a.g.e.**, s. 212.

⁷⁸ Ayrıca bkz., Alan R. Taylor, **İsrail'in Doğuşu**, Çev. Mesut Karaşahan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s. 120.

⁷⁹ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 247-8.

Kral Abdullah'dan yapılacak bir alıntı, yukarıdaki saptamayı kuvvetlendirmektedir: “Arapların Arap olmayan bazı Müslüman milletlerin egemenliği altına girmiş olmaları, söz konusu bu milletlerin İslam'ın öğretilerine ve Muhammedi kardeşliğe boyun eğmelerinden dolayıdır, Kuran'ın öğretileri hâkim olduktan ve sünnet ile amel edildikten sonra, Araplar için sultanın Arap yahut başka bir ırktan olması arasında fark yoktur.”⁸⁰ Müslümanlarda siyasal olarak milliyetçilik fikri, Müslümanların, Batı dünyası ile olan yoğun teması sonucunda yayılmaya başlamıştır. Avrupa'da bulunan Türkler ve Mısırlılar, Fransız İhtilali'nin beraberinde getirmiş olduğu “anavatan” ve “millet” gibi kavramlarla tanışmışlardır. Bu kavramların aktarılmasında, 1826-1831 yılları arasında Fransa'da bulunmuş, Mısırlı Rifa'ah Rafi el-Tahlavi, 1834 yılında yayınlanan kitabında, İslami bir temele oturtmaya çalıştığı “Mısır Vatanperverliği” düşüncesini ortaya koymuştur.⁸¹ Tahlavi'de dikkat çeken önemli noktalar, vatan kavramına yaptığı vurgu ve “vatan”da yaşayanları Arap olarak değil, İslam'a yaptıkları katkılar ve medeniyeti ile övdüğü Mısırlı olarak adlandırmasıdır.⁸² Bu bağlamda Arap milliyetçiliğine ilişkin olarak, dikkat çekici unsur, ilk ortaya çıktığı dönemlerde genel/bütünleştirici bir Arap milliyetçiliğinden ziyade, daha ulusal bir milliyetçilik modeli ön plâna çıkmaktadır.

Bu ulusal tablo sonraki dönemde, “ulusal bağımsızlıkların” kazanılması noktasında da karşımıza çıkmaktadır. Sander'e göre; I. Dünya Savaşı'ndan sonraki Arap milliyetçiliğinin belirgin tutumu, ulusal bağımsızlıktır ve Arap milliyetçiliği ulusal bağımsızlıkların kazanılması yönündedir.⁸³

Ulusal bağımsızlıklar bağlamında, Arap coğrafyasına yayılan milliyetçilik için Baas, oldukça önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar Niyazi Berkes'e göre, Baas Partisi'nin ideolojisi İslamlık, milliyetçilik ve sosyalizmin girift bir birleşimi olsa da

⁸⁰ Kral Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik**, Çev. Halit Özkan, İstanbul, Klasik, 2007, s. 221.

⁸¹ Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984. s.68-69'dan akt., Bayram Soy, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e kadar”, **Bilgi**, S. 30, Yaz/2004, s. 176-177.

⁸² Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984. s.79-80'dan akt., Soy, **a.g.e.**, s. 177.

⁸³ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 80.

yine de bizim anladığımız şekilde ne İslamcı, ne milliyetçi, ne de sosyalisttir. Tüm bunların içerisinde hepsinin birbirine karışması⁸⁴ şeklindedir. Suriye’de doğan Baas, Suriye’deki Filistinlilerin yanı sıra, diğer Arap devletlerindeki Filistinlilerin de yer aldığı oldukça geniş bir kesim için cazip gelmekteydi. Çünkü Baas, toprak reformu, ana sanayi kuruluşlarının millileştirilmesi, Arap dünyasının birleşmesini ve son olarak İsrail ve emperyalizme karşı bir mücadele öngörüyordu.⁸⁵ Filistin’de, özellikle Balfour Deklarasyonu’nun ardından gelen Yahudi göçüne paralel olarak, toplumsal çatışmanın başladığını daha önce belirtmiştik. İşte bu noktada Baas, ulusal bağımsızlık temelinde, antiemperyalist olmasının yanında, İsrail’e karşı bir politika da öngörmekteydi. Bu özelliği sonraki dönemde sık sık kendisini göstermiştir.

1940’lı yıllarda, Arap milliyetçiliğinde önemli bir yere sahip olan Baas Patisi içerisinde Ortodoks bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Michel Eflak’ın varlığı düşünüldüğünde, bu milliyetçiliği yalnızca İslam ile açıklamanın doğru olmayacağı söylenebilir. Bu çerçevede düşündüğümüzde, Filistinliler ne Yahudilerden, ne de dinlerinden nefret etmekte ve milliyetçiliklerini bu nefretin üzerine kurmaktadırlar. Bu durum gerek İsrail’in kurulmasından önce, gerekse de İsrail’in kurulmasıyla gerçekleşen, bir dizi çatışma ve savaş için de geçerlidir.

İsrail karşısında Arap milliyetçiliği, plânlı bir hareket olmaktan ziyade, daha çok tepki mahiyetindedir. Arap milliyetçiliğinin, İsrail’e karşı olan başarısızlığını da bir bakıma bu özelliğine bağlayabiliriz. Örneğin, 1947 Birleşmiş Milletler’in Filistin’i Paylaşım Planı’nın ardından, Irgun, Kudüs yakınlarındaki bir Arap Köyü olan Deir Yasin’e saldırarak, hiçbir ayırmda bulunmadan 254 kişiyi öldürürken, Araplar da bu olaydan birkaç gün sonra, bir tıp merkezine giden yola pusu kurmuşlar ve 75 Yahudi doktor ve hemşireyi öldürmüşlerdir.⁸⁶ Filistin sorununu bir kenara bıraktığımızda bile, İsrail’in bir devlet olarak kurulmasının ardından yaşanan Arap-İsrail savaşlarında, ağırlığı Araplardan olan yüz binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu ölümler, geride kalanları milliyetçi düşüncelere sevk etmiştir.

⁸⁴ Berkes, **a.g.e.**, s. 42.

⁸⁵ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 397.

⁸⁶ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 381.

Yoksulluk da Filistin milliyetçiliğini tetikleyen bir unsur olarak ön plâna çıkmaktadır. 2000 yılında ikinci İntifada'nın başlamasının ardından dahi Gazze şeridinde yaşayan iki yetişkin ve dört çocuktan oluşan ev halkının günlük harcaması, genel olarak 2.10 \$'ın altındaydı.⁸⁷ Bu zor koşullar altında yaşayan insanların, içinde bulundukları durumdan İsrail'i sorumlu tutması, bu insanların milliyetçi duygularını beslemiştir.

Toparlayacak olursak, Arap milliyetçiliği; ulusal bağımsızlık, antiemperyalizm, Arap ulusunun yüceltilmesi, Filistin topraklarının mücadelesi, yalnızlık ve işgale tepki ve/veya Goldschmidt ve Davidson'ın söylediği gibi "Arapların tek bir siyasal toplum (veya ulus) oluşturduğu, bu nedenle ortak bir hükümete sahip olmaları gerektiği inancıdır."⁸⁸

1.5.3.1948 Arap-İsrail Savaşı ve Savaş'ın Sonuçlarının Mısır'a Etkileri

Fahir Armaoğlu'nun belirttiği üzere, 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nın, Yahudilerin Taksim Kararı ile kendilerine verilen toprakları ele geçirmek istemesi ve Arapların da buna engel olmak istemesi sonucunda, 1947'nin sonunda başladığı söylenebilir.⁸⁹ Söz konusu dönemde Filistin'deki Yahudiler, nüfusun üçte biri ve toprağın %7'sine sahiptiler, ancak 1947 Taksim Planı ile Filistin'in iyi topraklarını da içine alan toprakların %56'sına sahip olmuşlardır.⁹⁰

Bu durum, Arap ülkeleri için kabul edilebilir değildi. Ben Gurion dahi "Bir Arap lideri olsaydım, İsrail'le asla anlaşma yapmazdım... Buraya gelip ülkelerini ellerinden aldık" demekteydi.⁹¹ Taksim Planı'nın ardından Kahire'de bir araya gelen Irak, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Yemen ve Suudi Arabistan dışişleri bakanları, kararın haksızlığı ve kararın uygulanmasının karşısında olduklarını gösteren bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiriyle, Araplar son sözlerini söylemiş olmaktadır.

⁸⁷ Ayrıca bkz., Grammer, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁸⁸ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 271.

⁸⁹ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s. 89.

⁹⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önceyi Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa, 2004, s. 200.

⁹¹ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 408.

Kısaca Taksim'in uygulanması, savaş anlamına gelmekteydi.⁹² İngiliz mandasının bitmesi ile İsrail bağımsızlığını ilân etmiş ve Oral Sander'in ifadesiyle “küçük bir toprak parçasında, Filistin'de Arap ve Yahudi milliyetçiliği çatışmaya”⁹³ başlamıştır.

Taksim kararı karşısında duran Arapların düşüncesini daha iyi anlamak için Chomsky'nin görüşlerine yer verecek olursak; Araplar, Batı'nın işlediği suçların diyeti olarak kendi topraklarını Yahudilere bağışlamak gibi bir “ahlaki yükümlülüğü” reddettiler. Bu bağlamda Araplar, ABD madem Yahudilere destek veriyor ve Yahudi devletinin kurulması için haklılık dersi veriyor, o zaman neden bu devlet projesinin Massachusetts ya da New York'da uygulanmadığını merak etmişlerdir, yorumu dikkat çekicidir. Ayrıca Chomsky'ye göre; Filistinlilerin “bölgesel çözümü” öngören bir plana, neden direniş göstereceğini anlamak da zor değildir. Chomsky, “eğer biri evinizi alsın, sonra da birkaç odasını “adil bir anlaşma” olarak size verse, aksi halde evsiz barksız, muhtaç, aç-açık kalacak olsanız bile, bu alicenaplığı karşısında ezilmeniz mi gerekir!”⁹⁴ örneğiyle, Filistin'deki karşı koyuşun sebebini açıklamıştır.

İlke olarak, bütün Arap devletleri, 1947 paylaşım plânına ve bu plânda Yahudilere verilen topraklarda kurulacak devlete karşıydı, ancak kendi aralarında siyasi olarak bölünmüşlerdi. Önce Filistin'in geleceği üzerine anlaşmazlığa düşen Araplar, İsrail'in savaşta kendilerine üstünlüğü kurmaya başladığı an ise sorumluluğu birbirlerine yüklemeye çalışmışlardır.⁹⁵

Arap ülkeleri arasında Filistin'in geleceğine yönelik anlaşmazlık, savaş başlamadan ortaya çıkmıştır. Bu durum, savaş süresi ve sonrasında da devam etmiştir. Mümtaz Faik Fenik, 1 Mayıs 1948 tarihinde Vatan Gazetesi'ndeki yazısında, Arapların fikri ayrılığını şu şekilde yazmıştır: “Filistin hadiselerinin bugünkü şekline bakacak olursak, Arap devletleri arasında bir tenasüb olduğunu görürüz fakat bu tenasübün hakiki olduğunu iddia etmek oldukça güçtür, Haşimi

⁹² Ayrıca bkz., Chaim Herzog, “The Arap-Israeli Wars War and Peace in the Middle East”, New York, 1983, s. 53'den akt., Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s. 174.

⁹³ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 297.

⁹⁴ Chomsky, **a.g.e.**, s. 120-121.

⁹⁵ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, 2008, s. 389-391.

Ürdün’le Suudi Arabistan’ı müşterek bir Arap ideali etrafında birleştirmeye imkân var mıdır? Nihayet Ürdün Kralı Abdullah’ın Suriye, Lübnan ve Filistin’i de içine alacak büyük Suriye’yi kendisi için bir tehlike telakki ettiği dünyaca malum değil midir?”⁹⁶

Yukarıda açıklanan bölünmüşlük sebebiyle Araplar savaşı kaybetmişlerdir. Bu savaş, Arap ve İsrail milliyetçiliğini farklı şekillerde etkilemiştir. Her şeyden önce Arap milliyetçiliğini yükseltmiştir. Milliyetçiliğin yükselişe geçmesinde, Arap devletlerinin, yarım milyonluk İsrail’e karşı kaybetmelerinin yarattığı düş kırıklığı önemli bir yere sahiptir.⁹⁷

İsrail’in kuruluşunun engellenememesi, Arap ülkelerinde derin bir iç hesaplaşmaya yol açmıştır. İlk olarak 1949’da Suriye’de Albay Hüsni Zaim, başkanlık ve parlamenter düzenini “kan”sız bir darbeyle sona erdirmiş, gerek yenilginin sorumlusu, gerekse İsrail ile barış yapmaya çalışması nedeniyle, Ürdün’de Kral Abdullah 1951’de öldürülmüş* ve Mısır’da, Kral Faruk 1952’de sürgün edilmiştir.⁹⁸ Kral Faruk’un politikalarına ve sürgün edilişine aşağıda değinilecektir.

Savaş’ta Arap milliyetçiliğinin, Arapları, Filistin temelinde bir araya getirdiğini söylemek zordur. Çünkü Arap milliyetçileri, Filistin’in önemini ancak, 1948 Savaşı’ndan sonra kavramışlardır.⁹⁹ Burada, Ilan Pappé’ye göre, İsrail’in devlet olarak ilanından sonra, Arap ülkelerinin genel askeri kapasitelerine nazaran, gönderdikleri küçük ve düzenli orduların, İsrail’i engellemeleri mümkün olmamıştır.¹⁰⁰ Pappé’nin belirttiği bu durum, Filistin’in öneminin bu dönemde kavranamamasına örnek olarak gösterilebilir. Edward Said ise Filistin’in önemsenmemesine mülteciler temelinde değinmiştir. O’na göre, Siyonizm’in

⁹⁶ Özmen, **a.g.e.**, s. 177.

⁹⁷ Özmen, **a.g.e.**, s. 183.

* Ürdün Kralı Abdullah gizli bir biçimde İsrail’e, Hayfa demiryolu ile ulaşabilmek karşılığında İsrail’i diplomatik olarak tanıyabileceğini önerdi. Abdullah bu davranışı nedeniyle Filistinliler tarafından hain ilan edilmiş ki bu nedenle 1951’de Kudüs’te bir Filistinli genç tarafından öldürülmüştür. (Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 394.)

⁹⁸ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2006, s. 433-434.

⁹⁹ Ayrıca bkz. Gaspar L., *Historie de la Palestine*, Mospero, 1978, s.96-125’den akt., E. G. H. Joffé, “Arab Nationalism and Palestine”, **Journal of Peace Research**, Vol. 20, No. 2, Jun., 1983, s.166.

¹⁰⁰ Ilan Pappé, “The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine,” **Journal of Palestine Studies**, Vol. 36, No. 1, Autumn 2006, ss. 6-20, s. 18.

Filistin'e yerleştığı dönemde, Filistin'de olduğu için cezalandırılan Filistinli, bu defa Filistin de olmadığı için cezalandırılmaktaydı.¹⁰¹ Ayrıca Said, "Her bir Arap hükümetinin gündeminde Filistin davası birinci maddede yer alır, buna rağmen Arap hükümetlerinin elinde ölen Filistinlilerin sayısı dehşet verici boyuttadır"¹⁰² diyerek, yukarıdaki saptamasını kuvvetlendirmiştir.

Toparlayacak olursak, bu savaşa İsrail açısından baktığımızda, yarım milyonluk İsrail'in açık bir zafer kazanması, İsrail milliyetçilerini gururlandırmış, Filistin'in kendilerine vaat edilmiş toprak olması ve yine seçilmiş halk olduklarına yönelik inançlarını arttırmıştır. Araplar ise savaşı kaybetmişler ve bu nedenle milliyetçiliğin önemini kavramışlardır. Kısaca, savaşın sonunda İsrail kazanmış, Araplar ise kaybetmiştir. Ancak bu savaşın asıl kazananı, savaşın her iki tarafında da kabul gören coğrafyadaki "milliyetçilik" olgusudur.

1.5.4. İngiltere Etkisinde Kral Faruk ve Trajik Sonu

Çalışmanın bu kısmında, Kral Faruk döneminde Mısır'da yaşanan gelişmeler ve Arap İsrail Savaşı'nın Kral'ı nasıl etkilediğine değinmek gerekirse: Liderlerin idari güçlerinin gittikçe azaldığı Mısır'da, halkın Kral Faruk'tan beklentisi, ülkeyi hem daha ileriye götürmesi, hem de Mısır tarihindeki benzersiz zaferleri yaşatması ama en önemlisi; İngilizleri Mısır'dan çıkartmasıydı. Faruk, Mısırlıları, Asurluların VII. yüzyılda vergiye bağlamalarıyla başlayan emperyalizmden kurtarabilirse, rüşünü ispatlayıp, Mısır'ın önemli liderleri arasına girebilirdi.¹⁰³ Fakat Faruk, İngilizlerin ülkedeki etkisini sonlandıramadığı gibi, 1948-1949 Savaşı'nı kaybetmesiyle, kendisini ispatlama şansını da aşağıda görüleceği üzere kaybetmiştir.

Kral Faruk'un anne ve baba tarafından Arap olmaması ve Mısır'ın kozmopolit yapısıyla diğer Arap ülkelerinden farklılaşmasına rağmen, Mısır, Arap dünyasının lideri konumundaydı. Bu liderlik, İsrail sorununun çözülmesini de gerekli kılıyordu. Ancak, ülkedeki elit kesimin Yahudilerden oluşması, Faruk'u zorlayan bir husus olsa dahi, bahsi geçen liderlik O'na uluslararası alanda bir prestij sağlamış ve

¹⁰¹ Edward Said, **Filistin Sorunu**, Çev. Alev Alatlı, İstanbul, Pınar Yayınları, 1985, s. 240.

¹⁰² Said, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁰³ William Stadiem, **Mısır'ın Son Firavunu Kral Faruk Zirvede Geçen Yaşamı ve Trajik Sonu**, 1. bs., Çev. Ömer Ekit, İstanbul, Kaknüs, 2005, s. 141-142.

Mısır, İsrail'e karşı savaşta yer almıştır. 1948-1949 Savaşı'nın kaybedilmesi ise Faruk'un kendisini yeniden ispatlamasını zorunlu kılmıştır.¹⁰⁴ Faruk'a karşı halkta oluşan güvensizlik, ülkedeki siyasi bunalımı arttırmıştır.

1936-1952 yılları arasında Mısır monarşisinin başında bulunan Faruk'un, İngiltere ile sıkı siyasi ve askeri ilişkileri önemsediği belirtilmelidir. Öyle ki tahta geçişinden kısa bir süre sonra, 1936'da İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşmasının, çeşitli alanlarda İngiltere'ye olan bağlılığı azaltmış olduğu söylenebilse de İngilizlere Süveyş'te askeri bir üs vermesi yönüyle dikkat çekicidir. Bunun yanında, özellikle II. Dünya Savaşı süresince, İngiltere'nin Mısır üzerine kurduğu baskıya rağmen, bu ülkeye yönelik izlenen politika, Mısırlıların tepkisine sebep olmuştur. Bunun yanında 1948-1949 Arap İsrail Savaşı'nın kaybedilmesi, ülkedeki siyasi kriz ve Kral'ın lüks hayatı, O'nu halkın gözünden düşürmeye başlamıştır. Bu konjonktürde, Kral'a karşı en etkili muhalefeti Vefd Partisi yürüttüğü için Faruk, halkın desteğini yeniden elde etmek adına ittifak arayışı içerisine girmiş ve bu oluşumun önündeki kısıtlamaları belirli bir süre için kaldırmıştır.¹⁰⁵ Görüldüğü üzere, 1948 Savaşı sonrasında Faruk, ülkedeki istikrarı sağlama noktasında dahi başarılı olamazken, İsrail'e karşı mücadelesini sürdürebilecek iradeye sahip değildi. Kaldı ki Faruk'un istikrarsızlığın sebeplerini sorgulanmadan, yönetimde İngilizlere daha fazla yaklaşması, ülkesini yeterince analiz edemediğini de göstermiştir.

Daha önce de bahsedildiği üzere, Kral Faruk özellikle Başbakan Nehhas'ın 1951 yılında yukarıda bahsi geçen 1936 Antlaşması'nı feshetmesi ve Kral'ın Vefd Partisi'nden duyduğu korku sonrası, daha çok İngiltere'ye yaklaşması, Mısırlıların İngilizlere karşı gerilla taktiği ile saldırmasına sebep olmuştur. Kara Cumartesi olarak adlandırılan bu gerginlik karşısında İngilizlerin yaptığı katliam sonrasında, öfkeli halkın İngilizlerin kaldığı binaları ateşe verdiği belirtilmelidir. Olayların bu noktaya gelmesinin ardından Faruk Başbakan'ı değiştirse de bu noktadan sonra askeri darbeyi önlemesi mümkün olmamıştır.¹⁰⁶ Bu dönemde meydana gelen Kahire yangınından faydalanan Faruk, Vefd Partisi Hükümetinin lideri ve başbakan Nehhas

¹⁰⁴ Stadiem, a.g.e., s. 35-36.

¹⁰⁵ Mustafa L. Bilge, "Faruk", **İslam Ansiklopedisi**, C. 12, s. 177.

¹⁰⁶ Bilge, a.g.e., s. 177.

Paşa'yı görevinden alarak, yerine İngilizler tarafından desteklenen Ali Mahir Paşa'yı getirmiştir. Ancak bu önlemler de darbeyi engelleyememiştir.

Faruk'un tahtını kaybetmesinde, Hür Subaylar'ın kendisi için oluşturduğu tehlikeyi fark etmesine rağmen, onlara karşı rahat bir tutum içerisinde girmesi ve O'nu tahtta tutacağına inandığı İngilizlerin ve Amerikalıların, kendisine gereken desteği vermemesi sebep olmuştur. Bu noktada, özellikle Amerikalıların komünist temeldeki bir askeri darbeye izin vermeyeceğine yönelik düşüncesi, büyük bir hataydı. Ancak Faruk, tahtı kaybedişinin sorumlusu olarak, Amerika'dan ziyade İngiltere'yi görmüştür.¹⁰⁷

Burada ayrıca Seyyid Kutub isminden bahsetmek elzemdir. Nitekim liderliğinde Cemal Abdunnasır'ın olduğu Hür Subaylar'ın yönetici kadrosu, devrimin gerçekleşmesinden evvel Seyyid Kutub'la devrimin yöntemlerini ve ne şekilde hayata geçirilmesi gerektiği üzerine istişarelerde bulunmuşlardır. Salah El Halidi, değişim isteyen Subaylar'ın Seyyid Kutub'un devrimci makalelerinden çok etkilendiklerini, hatta Subaylar'ın gizli yaptıkları toplantılarında, Kutub'un 1951'de kaleme aldığı, ilk İslami düşünce kitabı *İslam'da Sosyal Adalet* isimli eseri üzerinde tartıştıklarını aktarmaktadır. Öyle ki kimileri Kutub'un kitaplarını Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde büyük katkısı olan Fransız siyaset adamı Mirabeau'ya benzeterek, Kutub'u da Mısır'da 1952'de gerçekleşecek olan devrimin Mirabeau'su şeklinde tanımlamışlardır.¹⁰⁸

Darbe sonrası, Faruk'un Krallığı bırakışının hızla gerçekleştiği söylenebilir. General Necip'in ultimatomundan kısa bir süre sonra Faruk'a ulaştırılan feragatnameyi imzalanması ve 18.00'e kadar da ülkeyi terk etmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. General Necip tarafından kaleme alınan ve Kral tarafından kabul edilen bu metne, aşağıda yer verilmiştir:

“Bugünkü şartlar altında Mısır tahtının uhdenizde kalamayacağı aşikârdır. Mısır milleti, tahtınızdan oğlunuz lehine feragat etmenizi istemektedir, bu sebeple, feragatnamenizi oğlunuz lehine derhal imzalayarak, Başbakan Ali Mahir Paşaya

¹⁰⁷ Stadiem, a.g.e., s. 470-473.

¹⁰⁸ Dr. Salah El-Hadidi 298-99'dan akt., Münir Muhammed Gadban, **Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve Gelecek**, Der. Asım Öz, Çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul, Pınar Yayınları, 2016, s. 70.

tevdi etmenizi ve saat 18'e kadar Mısır topraklarını terk etmenizi talep ediyorum. Bu taleplerin reddi halinde doğacak bütün vahim hâdiselerin mesulü siz olacaksınız. Ordunun ve milletin hazır vaziyette emrimi beklediğini tekrarlamayı faydalı görürüm.”¹⁰⁹

Gerçekte, Mısır Kralı Faruk'un kendisi ile ilgili bir gelecek görmediği de söylenebilir. Öyle ki 1951 yılında söylediği, kendisine ait olan şu cümle, bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. “Yakında sadece beş kral kalacak: İngiltere Kralı, Karo, Kupa, Maça ve Sinek”¹¹⁰

1.6.Ortadoğu'da Tarihsel Dönüşüm: Hür Subaylar Darbesiyle Gelen Nasır ve Arap Dünyasının Yeni Lideri Mısır

Ülkede İngiliz etkisinin doruk noktalara ulaştığı dönemde, orduyu çıkmazda hissettiren üç temel konuyu, Hazem Kandil aşağıdaki şekilde ele almaktadır: “Yurt içinde (İngiliz tanklarının istedikleri kabinenin kurulması için tanklarıyla Kraliyet Sarayı'nı çevirdikleri Şubat 1942 bozgunu) ve dışındaki (Filistin'deki 1948 yenilgisi) aşağılanmalarında rejimin sorumluluğu; ordunun ülkeyi zapturapt altına almak için kullanılması (özellikle İngiltere-Mısır Anlaşması'nın 1951'de feshedilmesinden sonra) ve en önemlisi Kral'ın yetki alanını anayasa aykırı bir biçimde askeri meseleleri de kapsayacak şekilde genişletmesi (1950) ve daha sonrasında aldığı kötü işe alım ve terfi kararları-yani darbenin sözde lideri Necip'i monarşiyi “açıkça orduyla alay etmekle” suçlamaya iten kararlar.”¹¹¹

1950'li yıllara gelindiğinde, Mısır artık geleneksel yönetici sınıflarla idare edilemez hale gelmişti. Politik ve ekonomik sistemlerin tümünün kilit aktörlerinin ardında İngiltere bulunmaktaydı. Sanayi, bankalar, ulaştırma haberleşme gibi hizmet sektörünün neredeyse tamamı, ticaretin ise önemli bir kısmı yabancıların elindeydi. Buna karşılık toplumda belirgin bir yoksulluk görülmekteydi ve bu insanların temel hedefleri; ülkeyi İngiliz sömürgesinden kurtararak, toplumsal refahı ve kalkınmayı

¹⁰⁹ “Mısır Kralı Faruk Oğlu Lehine Tahtından Feragat Ederek Memleketinden Ayrıldı”, **Milliyet Gazetesi**, 27.07.1952, s. 7.

¹¹⁰ Uygur Kocabaşoğlu, **İngiliz Sicimi**, 1. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1995, s. 27.

¹¹¹ Mohamed Naguib, Kunt ra'isen lei masr (Mısır'ın Başkanıydım), 1985'den akt., Hazem Kandil, “Mısır'da İki Devrim Arasında Ordu ve 30 Haziran 2013 Tahlili”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, Çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 97.

sağlamaktı. Nihayet 23 Temmuz 1952’de, farklı politik ideolojilere sahip ancak ortak noktaları ülkedeki İngiliz hâkimiyetine son vermek olan ve kendilerini Hür Subaylar olarak adlandıran genç subaylar, ülke yönetimine el koydu.¹¹² Darbe sonrası Kral Faruk ülkeyi terk etti ve 1953 yılının başında tüm partiler feshedildi. 10 Şubat’ta geçici anayasa kabul edilerek, Devrimci Komuta Konseyi iktidara getirildi. 18 Haziran’da Cumhuriyet ilan edildi. General Muhammed Necip Cumhurbaşkanlığı’na getirilirken, darbenin arkasındaki asıl isim Cemal Abdül Nasır, Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı oldu.¹¹³ Burada şu hususu da belirtmemiz önemlidir: 1952 ihtilali ile birlikte artık ordu yönetimin merkezine taşınmış ve silahlı kuvvetlerin karar alıcı olduğu bir devlet ortaya çıkmıştır. Bu ihtilalden sonraki süreçte ordunun siyasetteki konumu, Mısır’daki sivil-asker ilişkilerinin belirleyicisi durumundadır.¹¹⁴

Kısa süre sonra, 25 Şubat 1954’te Necip, Nasır tarafından devrilmiştir ve ardından Nasır, Mısır’ın Cumhurbaşkanı olmuştur. 1970’e kadar sürecek Nasır iktidarı ile birlikte, Mısır’ın Arap coğrafyasında liderlik iddiası da başlamıştır.* Hür Subaylar Darbesi’nin en önemli gerekçelerinden biri, ülkedeki İngiliz hâkimiyetinin sona erdirilmesi olarak düşünülebilir. Bu sebeple Mısır’ın o dönemde içinde bulunduğu durumun anlaşılması önemlidir.

Farklı bir bakış açısıyla Peter Mansfield’a göre, istismarcılığın evrensel sembolü olarak görülen Nil vadisindeki yabancılar, doğrudan ya da dolaylı Mısır’a büyük çıkarlar sağlamışlardır. Örneğin; Bonapart ülkeyi yüzyıllık bir uykudan uyandırmış, İngiliz ve Fransız mühendisleri Nil Nehri’nin sulama sisteminin yeniden canlandırarak ve geliştirerek ülke ekonomisine katkıda bulunmuşlardır, İngilizler idari, mali ve hukuki sistemi büyük ölçüde geliştirmişlerdir. İsviçreliler, İtalyanlar, Rumlar, Belçikalılar ve Maltalılar oteller ve dükkânlar açarak dış dünyadan turist,

¹¹² 1952 Devrimi halka, radyoda Enver Sedat tarafından duyurulmuştur.

¹¹³ Haluk Genger, **ABD Ortadoğu Türkiye**, 4. bs., İstanbul, Ceylan Yayınları, 2007, s. 112-114.

¹¹⁴ Abdul Rezak Bilgin, **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır Libya Tunus Örnekleri**, Ankara, Birleşik Yayınları, 2014, s. 95.

* 1952-1970 arasında Mısır’da üç farklı anayasa yürürlüğe girmiştir. Birincisi: 16 Ocak 1956 Anayasası, Mısır ve Suriye’nin birleşmesiyle birlikte kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti 1958’de yürürlüğe giren Birlik Anayasası ve son olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin dağılmasının ardından hazırlanan 25 Mart 1964 Anayasası’dır. Bu Anayasa, Eylül 1971’e kadar yürürlükte kalmıştır. Nasır’ın ölümünden sonra 11 Eylül 1971’de ise yeni bir anayasa ilan edilmiş ve söz konusu Anayasa 1980, 2005 ve 2007’de bazı değişikliklere uğrayarak Şubat 2011’e kadar yürürlükte kalmıştır. (Örtek, a.g.m., s. 6.)

sermaye ve ticaret çekmeye yardımcı olan kozmopolit atmosferi yaratmışlardır. Böylelikle ulusal kapitali artan Mısır, yirminci yüzyılın başlarında, Güney Afrika Birliği dışında Ortadoğu ve Afrika’da en gelişmiş ülke haline gelmiştir.¹¹⁵

Burada Mansfield’in çizdiği olumlu tabloya karşın sömürülen Mısır’ın bugünkü durumunu dikkate alarak, tarihte tam aksinin yaşandığı öne sürülebilir. Şöyle ki Mansfield’in yukarıda değindiği ülkelerin neredeyse hemen hepsi sömürgeci geçmişe sahip olan ve gittikleri bölgelerin gelişmesini hedeflemeyen ülkelerdir. Yatırımlar veya sağlanan olanaklar basit bir biçimde, yine sömürgeci devletin kendisine hizmet etmesi için yaptıklarından ibarettir. Örneğin, ülkenin gelişmesine katkı sağladığı savını ortaya atan sömürgeci bir devlet, bir ülkeye tren yolu yapmak, ya da telgraf hattını ülkenin dört bir tarafına yaymakla hedefi, aslında inşa ettiği tren yolu ile ülkenin iç kısımlarındaki zenginlik ve hammaddeyi erişilebilir hale getirmektir. Benzer bir durum telgraf hattı için de söz konusudur. Bu hattın varlığı ile her şeyden önce ülkede daha az sayıda asker bulunduracak ve bir bölgede çıkan sömürge karşıtı ayaklanmadan hemen haberdar olabilecektir. Böylece az sayıdaki asker ile ülkenin tamamına müdahalede bulunabilecektir.¹¹⁶ Şimdi tekrar ülkedeki konjonktüre dönecek olursak, sömürgeci mantığa göre Mısır’ın az gelişmişliğini yabancıların gidişine endeksleyerek açıklamak indirgemeci olarak görülebilir. Burada, yukarıda da kısaca değinilen Nasır ve Nasır’ın bir lider olarak düşüncelerine yer vermek doğru olacaktır.

1948 Savaşı’ndan sonra, Arap-İsrail mücadelesine bir isim damgasını vurmuştur: Cemal Abdunnasır. Nasır ve destekçileri, Arapların, 1948 Savaşı’nda Filistin’i yitirmesinin sebebini kendi içlerindeki bölünmüşlüğüne bağlayıp, siyasal olarak Arapların birleşmesini¹¹⁷ istemekteydiler. Nasır önemliydi, çünkü Nasır’ın popülaritesi ile Arap milliyetçiliği düşük gelirliilere de hitap etmeye başlamıştır.¹¹⁸ Bu durumu Bessam Tibi şu cümlelerle özetlemiştir: “1950’lerden beri Arap

¹¹⁵ Peter Mansfield, **Mısır İhtilâli ve Nasır**, Çev. Ergün Tuncalı, İstanbul, Limitede Şirketi Yayınları, 1967, s. 9.

¹¹⁶ Ayrıca bkz., Marc Ferro, **Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl**, Çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 440.

¹¹⁷ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 420-421.

¹¹⁸ Kürşat Turan, “Ürdün’de Muhalif Hareketler”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, Yaz 2011, ss. 95-112., s. 100.

milliyetçiliği her ne kadar işten çok lafta kalsa da birçok Arap ülkesinde aşağı yukarı zorunlu bir ideoloji haline gelmiştir, bu, Suudi Arabistan gibi feodal, Mısır, Suriye ve Irak gibi sahte sosyalist ve Lübnan gibi sözde demokratik parlamenter devletlerde de böyledir.”¹¹⁹

Nasır’a göre Arapların gerek dil, gerekse tarih bilincine sahip olması, Arap birliği için yeterliydi.¹²⁰ Nasır, *Arap Devrimi’nin Yöntemleri* adlı kitabında, “Arap ulusu, halkları arasında birlik gerçekliğinin bulunduğunu ispat etmeye artık muhtaç bulunmamaktadır, çünkü birlik bu dönemi aşmış ve bizzat Arap varlığı gerçeğinin kendisi olmuştur.”¹²¹ demektedir. Nasır’a göre, Arap hükümetleri arasındaki anlaşmazlıkları öne sürerek, Arap birliği fikrinin temellerine zarar vermek isteyenler, Arap dünyasında yaşanan olaylara oldukça yüzeysel bakmaktadırlar. Nasır, duruma farklı bir açıdan bakarak, Arap hükümetleri arasında bulunan anlaşmazlıkların, Arap birliğinin kanıtı olduğunu iddia etmekteydi, çünkü mevcut anlaşmazlıklar, Arap gerçeğinde bulunan sosyal çatışmadan ötürüydü.¹²² Ancak Nasır’ın muhalifleri, Nasır’ın pan-Arapçılığını, Mısır emperyalizmi ile eş görmekteydiler.¹²³

Ülkedeki İngiliz etkisinin de sonlandırılması amacıyla İngiltere’nin Kanal Bölgesi’ni tahliyesine dair müzakereler, 1953 yılında başlamıştır. Söz konusu bölgeye yönelik saldırılara ve yaygın muhalefete, İngiliz kuvvetlerinin daha fazla askerle karşı koyması gerekmiştir. Ancak üssün güvenliği için İngiltere daha fazla asker gönderebilecek durumda değildi. Görüşmelerin kesilmesinin ardından, nihayet Ekim 1954’de bir tahliye antlaşması imzalanması mümkün olmuştur. Yapılan antlaşmaya göre, İngiliz askerlerinin bölgeyi 1956 yılının * Haziran ayına kadar terk etmesi gerekmekteydi.¹²⁴

¹¹⁹ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998, s. 296.

¹²⁰ Cemal Abdunnasır, *Arap Devriminin Yöntemleri*, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul, Habora Kitabevi, 1970, s. 135-136.

¹²¹ Abdunnasır, *a.g.e.*, s. 135.

¹²² Abdunnasır, *a.g.e.*, s. 136.

¹²³ Goldschmidt Jr, Davidson, *a.g.e.*, s. 420-421.

* 1956 yılına ilişkin olarak değinilmesi gereken bir diğer husus, Sudan’ın Mısır ve Birleşik Krallık’tan bağımsızlığını kazanmasıdır. 1953 yılında Sudan’da serbest seçimler yapılmasına ve üç yıllık bir geçiş süresine girilmesine izin verildi. Bu sürede Sudanlılar tercihlerini yapacaklardı: Bağımsız olabilirlerdi veya Mısır’a dâhil olabilirlerdi. Nasır, Sudan’ın Mısır’a katılmalarına yönelik çaba sarf etti buna

Nasır'ın ülkedeki İngiliz etkisini kırmaya yönelik politikası, aynı zamanda Mısır'da ki ABD etkisini de kapsamaktaydı. Bir müttefike sahip olmadan ülkedeki yabancı etkisini kıramayacağını gören Nasır, Sovyetler Birliği'ne yakın bir politika izlemeye başlamıştır.

ABD ve Sovyetler Birliği arasında süren Soğuk Savaş sebebiyle ABD, Sovyetler Birliği'nin kontrolünün sağlanabilmesinin tek yolu olarak kendisine bir ittifaklar çemberi oluşturması olduğuna inanmaktaydı. Oluşturulması düşünülen bu çember, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü ile Irak, Pakistan ve Türkiye arasında kurulan Bağdat Paktı* ile tamamlandı. Mısır, bu bölgesel antlaşmaların tümünü reddetti. Paktı'n üyeleri arasında yer alan İngiltere'nin, Arap Dünyası'nda Mısır'ın oluşturmaya çalıştığı güç dengesini Bağdat'a kaydırarak, Mısır'ın liderliğini sabote etmeye çalıştığını düşündü. Nasır'ın eski sömürgecilerle ittifak içerisine girmemeye yönelik politikasının, 1955 Bandung Konferansı'nda kabul gördüğü de belirtilmelidir. Bu kabul ve Nasır'ın Bandung'da bir lider olarak karşılanmış olması, ABD'nin politikasını, Nasır karşıtı olarak güncellemesine sebep olmuştur. Bu karşıtlık, Mısır'ı güvenliği için mecbur olduğu silah ithalatı için Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır.¹²⁵

Nasır'ın ülkedeki yabancı etkisini kırmaya yönelik çabaları, kısa süre içerisinde bir savaşa yol açmıştır. Arap dünyasının yeni lideri ile İsrail, İngiltere ve Fransa'nın dâhil olduğu savaş, 1956 yılında patlak vermiştir. Nasır'ın Aswan Barajı'nı finanse etmek için Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin ardından yaşanan Süveyş Savaşı, herkesin uzlaşa sağladığı üzere, Arap dünyasında sivrilmekte olan Nasır'a güçlü bir liderlik sağlamıştır. Bu savaş aynı zamanda, Mısır özelinde bölgedeki İngiliz ve Fransız etkisini kırmıştır. Bu yönüyle bölgede oluşan güç boşluğundan yararlanmak isteyen ABD, bunu bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

karşılık İngilizler Sudanlılara bağımsızlıklarını seçmeleri halinde destek olabilecekleri sözünü verdi ve nihayet 1956 yılında Sudanlılar bağımsızlığı tercih ettiler. (Marsot, **a.g.e.**, s. 110.)

¹²⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 109-110.

* İsrail ile Mısır arasında imzalanan barış anlaşması, Mısır'ın Arap dünyası ile ilişkilerinin tamamen kopmasına neden olmuştur. Öyle ki Arap Birliği'nin on dokuz üyesinin ekonomi, maliye ve dışışleri bakanlarının yer aldığı bu toplantıya Mısır davet edilmemiştir. Ayrıca bu toplantıda, Arap Birliği'nin Mısır'la olan ilişkilerinin sonlandırılması ve Mısır'a yardım eden Arap ülkelerinin yardımlarını kesmeleri kararı alınmıştır. (Sude Sancak, **Mısır**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2006, s. 97.)

¹²⁵ Marsot, **a.g.e.**, s. 110.

1956 Savaşı'nın Nasır'a sağlamış olduğu liderliğe rağmen, 1957 tarihli Eisenhower Doktrini,* Arap birliği düşüncesi üzerinde olumsuz bir etkide bulunmuştur. Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye, Eisenhower Doktrini'ni Nasır ve Arap milliyetçiliğine karşı yapılmış bir plan olarak yorumlamışlardır.¹²⁶ Doktrini'n, Arap milliyetçiliği üzerindeki olumsuz etkisine rağmen Nasır, kendisine sunulan liderliği başarılı bir biçimde kullanmış ve başarının ilk meyvesi Mısır'ın 1958 yılında Suriye ile birleşmesi ile oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) olmuştur. Her ne kadar 1961 yılında bu cumhuriyet son bulsa da Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin bir başarısı olarak nitelendirilebilir.

Hourani, BAC'ın, 1961'de dağılmasını ve daha sonra bu birliğin tekrar kurulamamasını, Nasır önderliğiyle gözetilmeye çalışılan Arap devletlerinin ortak çıkarlarının sınırlarını ve Nasırizm'in talep ve görüşlerinin kendi gücünü aştığını gösterdiğini ileri sürmüştür.¹²⁷

BAC'nin ardından, Nasır'ın vazgeçmediği söylenebilir. 1963'te hazırlanan anayasa taslağı ile Birleşik Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulmasının düşünülmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak bu federasyon, yalnızca sosyalist ülkelere açık olması nedeniyle, Ürdün ve Suudi Arabistan'ı dışarıda bırakmış ve birleşme yerine, yeni bir ayrılığı beraberinde getirmiştir.¹²⁸ Buna ek olarak Nasır, 1964 yılına kadar dikkatli bir biçimde yürüttüğü Filistin davasının önderi ve sözcülüğü görevi de zarar görmüştür. Çünkü Nasır, İsrail'in Ürdün sularını, kendi sulama sistemi için kullanma planları konusunda, İsrail ile çatışmaya girmeye yanaşmayarak, baskılara maruz kalmıştır.¹²⁹ Burada, 1964 yılında Nasır'ın milliyetçiliğinin “samimiyet testinden” geçtiğini ve “sınıfta kaldığını” söyleyebiliriz.

1964 yılını, Nasır'ın milliyetçiliğinin “samimiyet testinden” geçmesi ve “sınıfta kalması” olarak değerlendirdiğimizde, daha önce kendisini Arap

* Eisenhower doktrini ile ilgili ayrıca bkz., Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 221-226.

¹²⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 307.

¹²⁷ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 473-474.

¹²⁸ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 305-306.

¹²⁹ Hourani, **a.g.e.**, s. 474-475.

devletlerinin yaptığı makro Arap mücadelesinin içerisinde gören El Fetih*'ın, 1964'te Filistin'in, birleşik bir Arap gücü tarafından kurtarılmasına olan inancın zayıfladığı ve böylece kendi saldırılarına başladığı da belirtilmelidir.¹³⁰

1.6.1. İmaj-Gerçek: 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Mısır Milliyetçiliğine Etkisi

1967 Arap-İsrail Savaşı'nı ele alacak olursak, Yusuf Besalel, 1967 Savaşı için Arapların yaptıkları terörist eylemler ve Arap devletlerinin yaptıkları paktların ardından; İsrail hükümetinin önce bütün siyasal olanaklar kullanılmadan, bir askeri eyleme girişmeme kararı aldığını, sonrasında ise beklemenin Arapların kaçınılmaz saldırısını daha tahripkâr hale getireceğinden yola çıkarak, İsrail'in saldırıya karar verdiğini ortaya koymaktadır.¹³¹ Bu bağlamda, İsrail için girişilecek bir savaşa gerekçelendirmeye çalıştığı düşünülebilir. 1967 Savaşı yalnızca 6 gün sürmüştür ve bu nedenle de Altı Gün Savaşı olarak adlandırılmaktadır. Aslında bu savaş, 5 Haziran'da, yani savaşın başladığı gün bitmiştir. Çünkü İsrail, Arapların neredeyse tüm savaş uçaklarını pistten havalandırmadan imha etmiştir. Hava gücünü iki saat gibi kısa bir sürede yitiren Araplar, savaşta ağır bir yenilgi almışlardır.

1967 Savaşı öncesinde Arapların 2700, İsrail'in 800 tankı, Arapların 800 uçağına karşılık İsrail'in 190, Arapların 217 gemisine karşılık, İsrail'in 37 iken, Arapların İsrail'e nüfus oranı 25'e, 1 idi. Arapların sayıca bu üstünlüklerine rağmen 1967 Savaşı'nı kaybetmeleri, Arap milliyetçiliğinin itibarsızlaşmasını beraberinde getirmiştir.¹³² Tibi'ye göre 1967 yenilgisi, demagoji ile toplumun büyük bir kesiminden gizlenen gerçeğin ortaya çıkmasına sebep olması nedeniyle, Arap milliyetçiliğine büyük bir darbe vurmuştur.¹³³ Filistinli bir aydınının savaşın sonrasını: "Bütün eski hayat tarzları sarsıldı, tüm sosyal yapı değişti, bütün eski değerler ve kanaatler sınavdan geçti, en temeldeki bir şeyler yanıştı, toplumun örgütlenmesi,

* Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi

¹³⁰ Ayrıca bkz., Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 546-547.

¹³¹ Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, 2003, s. 122-123.

¹³² Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 435.

¹³³ Tibi, **a.g.e.**, s. 299.

değerler, idealler altüst olmuştu.”¹³⁴ şeklindeki değerlendirmesi, Nasır’ın liderliğinin, en az Arap milliyetçiliği kadar darbe aldığı söylenebilir.

Diğer Arap devletlerinin “seyrettiği” bu savaş sonucunda, Gazze, tüm Sina Yarımadası ile Batı Şeria ve Kudüs ile Golan tepelerini ele geçiren İsrail topraklarını altı kat genişletmiştir.¹³⁵ 1967 Savaşı sonrasında Arap ülkeleri, ABD ve İngiltere’ye petrol ambargosu uygulamak isteseler de bunda başarılı olamamışlardır.¹³⁶

Mısır’da 1952 yılında Kral Faruk yönetimine karşı yapılan hareketin temel sebebi; 1948 Arap-İsrail Savaşı’nda alınan yenilgiydi. Nasır’ı getiren 1948 yenilgisi olduğu halde, kendisi de 1956 ve 1967 yenilgilerini almıştır.¹³⁷ 1956 yenilgisinden zaferle çıkan Nasır, bu kez yenilgiden bir zafer çıkartmaya muktedir olamamıştır. Yenilginin ardından istifasını veren Nasır, halkın yoğun desteği karşısında istifasını çekmiştir.

1967 Savaşı ile ağır yara alan Arap birlikteliği, 1969 yılında ise düşünsel anlamda bir kırılma yaşamıştır. 1969’da Kudüs’teki El-Aksa Camii’nde çıkan yangın, Arap ve Müslüman dünyasında büyük bir tepki uyandırmıştır. Ürdün, Arap Zirvesi yapılmasını istemiştir ancak, Ürdün ve Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) karşı duruşuna rağmen, Suudi Arabistan’ın ağır basması neticesinde, Arap Zirvesi yerine, İslam Zirvesi’ne karar verilmiştir. Aslında bu durumdan yola çıkarak, Arap Dünyası’nın meseleye farklı açılardan baktığını söyleyebiliriz. Kısaca bir taraf olaya Filistin olarak yani siyasi açıdan bakarken, diğer taraf Kudüs olarak, yani dini açıdan bakmaktaydı.¹³⁸

Arap dünyasının bahsi geçen olaylarla karşı karşıya olduğu bir dönemde, Nasır 1970 yılında kalp krizi sonucunda ölmüştür. Kimilerine göre, 1970’de Nasır’ın

¹³⁴ Aziz 1971, s. 222’den akt., Amal Cemal, “Devletsiz Sivil Toplum Mu? Filistin Örneği”, **Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları**, Çev. Erol Özbek, Der. Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 206.

¹³⁵ Ülke Arıboğan, Gülден Ayman, Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 46.

¹³⁶ Ayrıca bkz., Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 318-319.

¹³⁷ İsmet Girilti, **Bugünkü Orta Doğu’nun Önemli Sorunları**, İstanbul, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978, s. 31.

¹³⁸ Özmen, **a.g.e.**, s. 232.

ölmesi ile Arap milliyetçiliği, hafızalardaki yerini kaybetmeye başlamıştır.¹³⁹ Hourani'ye göre; Nasır'ın: "Cenaze töreninde yaşanan olağanüstü sahneler, milyonlarca insanın caddelerde ağlaması, elbette ki anlamsız değildi, en azından o anda, Mısır'ı ya da Arap dünyasını, onsuz düşünmek zordu, Nasır'ın ölümü bir umut çağının, birleşmiş ve yenilenmiş bir Arap dünyası umudunun sonu oldu."¹⁴⁰

1967 Arap-İsrail Savaşı, çok önemli bir başka sonuca daha sebep olmuştur. Bu sonuç; Arap milliyetçiliğinin Filistin odaklı olmaktan çıkmasıdır. Çünkü Arap devletleri, bu savaştan sonra İsrail'in işgali altındaki topraklarını kurtarmaya çalışacaklardır. Bu bağlamda İsrail milliyetçiliği, kazandığı askeri başarı ve elde ettiği topraklar "yücelirken", gerek Filistin odaklı milliyetçilik, gerekse Arap dünyasının tek bir vücut olma fikirleri değerini kaybetmiştir. Bunun sonucunda ise Arap devletleri kendi ulusal çıkarları çerçevesinde mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Albert Hourani'ye göre ise Nasır, her ne kadar Arap devletleri arasında bölünmelere sebebiyet vermiş olsa da bir tür dayanışma sağlayarak, Arap ulusunun oluşmakta olduğuna yönelik bir duygunun da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nasır'ın ölümünden sonra oluşan bu duygunun son dışavurumu, 1973 Savaşı'dır.¹⁴¹

1.6.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Mısır'a Etkileri

1973 Arap-İsrail Savaşı 1967'nin aksine, işgal altındaki topraklarını kurtarmak isteyen Arapların, sürpriz bir saldırı düzenlemeleri ile başlamıştır. Bu bağlamda Moşe Dayan'ın, İsrailliler olarak, senaryosunu Arapların yazmış olduğu "bir savaştayız ve oyunu onların ahengine uygun uyarak oynuyoruz"¹⁴² söylemi oldukça önemlidir. Savaşta Arap birlikteliğine baktığımızda şöyle bir durumla karşılaşmaktayız; Mısır ve Suriye bu savaşta direk olarak yer alırken, diğer Arap devletleri İsrail'e saldırmaya cesaret edememiş ve yalnızca onlara yardımla yetinmişlerdir. Ancak göreceli olarak diğer Arap-İsrail Savaşları'na nazaran 1973

¹³⁹Yavuz Çekirge, "Arap milliyetçilerine ne oldu?", **Hürriyet Gazetesi**, 08.12.2011. (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6694806.asp?gid=202>, 09.03.2012.

¹⁴⁰ Hourani, **a.g.e.**, s. 480.

¹⁴¹ Hourani, **a.g.e.**, s. 490.

¹⁴² Ayrıca bkz., Vedii Evsal, **Ortadoğu'da Oruçlu Günler Savaşı**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1975, s. 116-117.

Savaşı'nda daha koordine bir Arap dünyasının kendini gösterdiği söylenebilir. Her şeyden önce Araplar, “en büyük silahları” olan petrolü kullanmaya karar vermişlerdir.

Arap ülkelerinin gerek politik duruşlarında, gerekse tek sesli olmalarında ciddi sorunlar bulunmasına ve uygulanmasında oluşan sorunlara rağmen Petrol ambargosu¹⁴³, tabi olarak Arap milliyetçiliğinin veya Arap birliğinin bir meyvesi olarak kabul edilebilir.¹⁴⁴ Diğer taraftan şunu da hatırlamalıyız ki çalışmamızda daha önce, İsrail karşısında Arap milliyetçiliğinin plânlı bir hareket olmaktan ziyade, daha çok tepki mahiyetinde olduğuna değinmiştik. Bu bağlamda düşünersek, 1973 Petrol Ambargosu hem başarıyı, hem de başarısızlığı içermiştir. Bu ambargo başarılıydı; çünkü tüm dünyada etki yaratmıştır ancak aynı zamanda başarısızdı, çünkü bu ambargonun, İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği topraklardan çıkana kadar süreceğini açıklamışlardı. Fakat böyle olmadı ve 1974'de ambargo sona erdi.¹⁴⁵ Bu noktada belirtilmesi gereken husus, ambargo planını uygulayan Arap milliyetçiliği planlı değildir, bir tepki olarak doğmuştur, bundan dolayı da hedefine ulaşmadan son bulmuştur.

1973 Savaşı'nı da İsrail kazanmıştır ancak bir farkla; bu savaşı kazanmak İsrail için kolay olmamıştır. Savaşta her iki tarafın kayıpları, savaşın zorlu geçtiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İsrail'in 2800'ü ölü olmak üzere toplamda 11.000 insan kaybı bulunurken, Arapların 8.500'ü ölü olmak üzere 28.000'in üzerinde kaybı bulunmaktaydı. Benzer şekilde Arapların kayıpları askeri teçhizat anlamında da kötüydü.¹⁴⁶ Ancak David T. Buckwalker'ın dikkat çektiği üzere, Araplar daha fazla asker ve teçhizat kaybederken, İsrail'in kayıplarını düşünürsek küçük bir nüfusa sahip olan İsrail üzerindeki etkisi, tartışmasız daha şiddetli

¹⁴³ 17 Ekim 1973'de OAPEC üyeleri Eylül ayını temel alarak %5'den az olmamak kaydı ile petrol üretimlerini kısma kararının yanında petrol fiyatlarına zam kararı da almışlar 4-5 Kasım'da ise %5'lik kesintiye ek olarak %25'lik bir ek kesintiye karar vermişlerdir. (Ayrıca bkz., Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 384-385.)

¹⁴⁴ Bu konu için ayrıca bkz., Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2006, s. 274-277.

¹⁴⁵ Bu konu için ayrıca bkz., Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 332.

¹⁴⁶ Anthony H. Cordesman and Abraham R. Wagner, *The Lessons of Modern War, Volume I: The Arab-Israeli Conflicts, 1973–1989* (Boulder CO: Westview Press, 1990), s. 18'den akt., David T. Buckwalker, “The 1973 Arab-Israeli War”, 12.11.2011. (Çevrimiçi) <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/navy/pmi/1973.pdf>, s. 129, 20.12.2013.

olmuştur.¹⁴⁷ 1973 Arap-İsrail Savaşı ile bir taraftan İsrail'in, ordu ve istihbarat sisteminin yenilmezliği miti kaybolurken, diğer taraftan da Arapların zayıflık, mücadele yeteneğinin olmaması, birlikte çalışma ve sır tutma yeteneksizliği miti de geçerliliğini yitirmiştir.¹⁴⁸

1973 Arap-İsrail Savaşı, iki açıdan Arap milliyetçiliğini güçlendirmiştir; İlk olarak, İsrail karşısında alınan göreceli başarıyla, Arapların kendilerini kanıtlamalarıdır. İkincisi ise Oral Sander'in ortaya koyduğu gibi, bu savaşın sonunda kurulduğunun altı katı bir büyüklüğe ulaşmış olan İsrail'in, Araplar için bir tehdit oluşturması ve bu bağlamda mevcut tehdidin Arap ulusçuluğunu güçlendirmesidir.¹⁴⁹ Bu tehdidin iki yönlü olduğunu söyleyebiliriz; bunlardan ilki İsrail'in sınırlarını daha da genişletmek istemesinin yarattığı korku iken, ikincisi ise İsrail'in işgal ettiği topraklara yerleşip, işgali kalıcı hale getirmesine yönelik duyulan korkudur.

Savaşı, İsrail ve İsrail milliyetçiliği açısından değerlendirdiğimizde, basit bir biçimde iki sonuçla karşılaşırız: İlki, İsrail'in artık Arap komşularını/düşmanlarını bundan sonra hafife almayacağıdır. İkincisi ise savaşın İsrail milliyetçiliği ve milliyetçilerine pozitif bir katkı sağladığıdır. Çünkü milliyetçiliğini, Arap komşularının aleyhtarlığına ve güvenliğe bağlayan İsrail, Arapların bu savaşta gösterdikleri göreceli başarı nedeniyle, İsrail'in var olma "mücadelesini" ön plana çıkartmayı başarmıştır.

1.6.3. Mısır'ın İsrail-ABD Eksenine Geçme Süreci ve Camp David Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Marsot, Enver Sedat'ın yönetim anlayışıyla, Nasır'ın yönetim anlayışı arasındaki farkı, aşağıdaki şu öyküyle anlatır: "Sedat başkanlık limuzinine bindiği ilk gün, araba bir kavşağa gelene kadar bekledikten sonra, şoföre sormuş: "Reis burada

¹⁴⁷David T. Buckwalker, The 1973 Arab-Israeli War, 12.11.2011, (Çevrimiçi) <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/navy/pmi/1973.pdf>, s. 129, 20.12.2013.

¹⁴⁸ John Galvani, Peter Johnson, Rene Theberge, "The October War: Egypt, Syria, Israel", MERIP Reports, No. 22, Nov., 1973, ss. 3-21, s. 19.

¹⁴⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 539.

ne tarafa dönerdi”, “Sola dönerdi” diye yanıt vermiş şoför, “Sola sinyal ver, sağa dön” demiş Sedat.”¹⁵⁰

Mısır ekonomisinde ağırlığı oldukça hissedilen ordu, Sedat döneminde uygulanan politikalardan fazlasıyla yararlanmıştır. Öyle ki bazı generallerin yabancı şirketlerin ülkedeki temsilcisi veya danışmanı olduklarına da rastlanılmıştır. 1970’lerin sonlarında oldukça artan askeri harcamalar sonucu, Mısır’da ekonomi darboğazın içine girmiştir. Bu sıkıntıdan kurtulmak isteyen Sedat’ın çözüm arayışları, İsrail’de, Haziran 1977’de ilk kez merkez sağdan Likud Partisi’nin iktidara gelmesi ve partinin politikalarını askeri güce endekslemesi ile Başbakan Menahem Begin’in Mısır’la görüşmelerine öncelik tanınmasıyla, sonuç bulmuştur.¹⁵¹ Enver Sedat, ABD ve İsrail ile nihai anlamda anlaşmadan önce, bu iki devlete karşı izleyeceği politikalara ilişkin bazı emareler göstermiştir. Ekonomik temeldeki bu emareler, Mısır’da Nasır’ın yürüttüğü politikanın artık devam etmeyeceğini göstermesi bakımından önemli kabul edilebilir. Bu yönüyle ABD ve İsrail ile sağlanan barışı, bir sürpriz olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır.

Sedat iktidara geldiğinde ulusal kalkınma politikaları bir yana bırakılarak, IMF ile bağlantı kurulmuş, 1974 Yeni Ekonomik Önlemler Yasası, Mayıs 1976’da IMF’ye verilen Niyet Mektubu ve ardından Haziran 1978’de verilen ikinci Niyet Mektubu ile millileştirme ve sübvansiyonlara son verilmiştir. Dolayısıyla IMF’nin ve uluslararası bono piyasalarının iradesi önem kazanmıştır. 1974’ün Şubat ayında serbest girişim bölgeleri oluşturulmuş böylece Atlantik bankaları Mısır’ın zaten iyi durumda olmayan işçi sınıfı ve köylülerini sömürmeye başlamıştır. 1977’ye gelindiğinde ise Sedat’ın liberalleşme politikaları neticesinde halk, 2008’de tekrar karşılaşacağımız, Sedat’ çok zor durumda bırakan “Ekmek İntifadası”(Bread Riots) başlatmıştır. Bu ayaklanma bastırılmak istenirken rejim 160 kişiyi öldürmüş, protestolar bastırıldıktan sonra 1970’de kaldırılan ekmek sübvansiyonu yeniden yürürlüğe konulmuştur.¹⁵² Polisin etkili olamadığı ve ordunun müdahale ettiği

¹⁵⁰ Marsot, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁵¹ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, t.y. s. 51-52.

¹⁵² Vijay Prashad, **Arap Baharı Libya Kışı**, Çev. Şükrü Alpogut, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 23-24.

olaylarda, ordunun tutumunun, Sedat'a sadakati için bir test niteliği taşıdığı belirtilmelidir.¹⁵³

Mısır'ın İsrail politikasının değiştiğinin en önemli göstergelerinden olan, Enver Sedat'ın 1977'de İsrail'e yaptığı ziyaret, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yer alan çevre ülkeler için sarsıcı olmuştur. Her ne kadar ziyaretin yapıldığı tarihte Mısır ve İsrail birbirlerini diplomatik olarak tanımasalar da Sedat'ın yaptığı ziyaret planlanmış bir görüntü vermekteydi. Birçok resmi karşılama ve törenin yanında İsrail Parlamentosu'nda (Knesset) yapılan bir konuşmayı da içeren bu ziyaret, Siyonizm'in tanınması anlamına geleceği için Arap ülkelerince hoş karşılanmamıştır. Sedat ise Arap-İsrail anlaşmazlığının psikolojik sebeplerinin ağırlıkta olduğunu ifade ederek, bu sorunun çözüleceğine ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olmasına rağmen, İsrail'in tutumunda değişiklik gözlenmemiştir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yer alan Arap ülkeleri, Enver Sedat'a tepkilerini göstermek için O'nu Bağdat'ta kurulan bir mahkemece yargılama yoluna dahi gitmişlerdir. Böyle bir yargılama, hem Mısır'ın yaşadığı politika değişikliğini bir kişinin aldığı karar gibi göstermek adına, hem de moral yönünden avantaj sağlamak için önem taşımaktaydı. Arap Halkı Kongresi'nin öngördüğü Savcılar Kurulu, Sedat'ın başta Mısır Anayasası, Arap Birliği ve Mısır'ın imza attığı zirvelerin sonuç bildirileri temelinde, suçlu olduğu kanısındaydı.¹⁵⁴ Özetleyecek olursak, Sedat'ın İsrail'e yaptığı ziyarete, Arap ülkelerinin sembolik bir tepkisi olarak değerlendirilebilecek yargılama ile karşılık vermeleri, Mısır'ın dış politikada yaşadığı kırılmanın ne denli büyük olduğunu da göstermektedir.

Her ne kadar Filistin sorununa kapsamlı bir çözüm noktasında başarısız olduğu için eleştirilse de Enver Sedat ve Manahem Begin arasında, 17 Eylül 1978'de imzalanan Camp David, Orta Doğu'da önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁵⁵ Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Sedat'ın göreve ilk geldiği sıralarda imtiyazlı bir noktada olan askeri elitler, bir noktadan sonra zayıf bir çizgiye indirgenmişlerdir.

¹⁵³ Raymond A. Hinnebusch, *Egyptian Politics Under Sadat*, s. 122'den akt., Bilgin, **a.g.e.**, s.111.

¹⁵⁴ Ayrıca bkz., Türkaya Ataöv, "Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Yargılanması", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 33, S. 3, 1978, ss. 23-33, s. 23-33.

¹⁵⁵ William B. Quandt, "Camp David and Peacemaking in the Middle East Political Science", *Quarterly*, Vol. 101, No. 3 (1986), ss. 357-377, s. 357.

Nihayetinde bu dönemde 1973’de alınan İsrail’e karşı savaş kararı ve Camp David’in kabulü, Sedat’ın generallere danışmadan aldığı kritik önemdeki kararlardır.¹⁵⁶ Ayrıca Sedat’ın bu anlaşma sonrasında, ordunun harcamalarını kısıtlama ve orduyu küçültme yoluna gitmesiyle birlikte ordudaki bazı kademelerdeki değişiklikler ve tasviyelerle, muhalefeti oyun dışına alma çabasına girdiği de ifade edilmelidir.¹⁵⁷ Yine bu dönemde Sedat’ın 1973 Ekim Savaşı’nı ülkenin son savaşı ilan etmesinin ardından, ordunun ilgisini savaştan ekonomiye yöneltmek için Ulusal Hizmet Projeleri Kurumu’nu (NSPO) oluşturduğunu belirtmemiz önemlidir.¹⁵⁸

Camp David’in ardından 26 Mart 1979’da imzalanan Mısır-İsrail barışı, Camp David’in gerçekten başarıya ulaştığını gösteriyordu. Edward Said ise Mısır-İsrail barışını şu şekilde değerlendirmekteydi: “26 Mart 1979’da, Washington’da keyifle el sıkışıp Orta Doğu’daki dertlere son vereceği farz edilen bir barışa hazır beklerken Jimmy Carter, Enver Sedat ve Manehem Begin, kendilerini böylesine muzafferane biçimde dünya sahnesinin ortasına yerleştiren o dehşet verici, zulüm dolu tarihi siler gibiydiler.”¹⁵⁹

Ürdün, Suriye ve Filistinliler, İsrail ve Mısır’ın tek taraflı bir biçimde anlaşma sağlamasının Arapları güçsüz bırakacağından, İsrail ile yapılacak görüşmelerin başarılı bir biçimde yürütülemeyeceğinden ve son olarak, İsrail karşısında inandırıcı bir askeri tehdit olamamaktan korkmaktaydılar.¹⁶⁰ Sonraki döneminde bize gösterdiği gibi, bunda da haklıydılar. Haklıydılar çünkü Mısır’ın Ortadoğu’da savaş ve barışın anahtarı olduğuna inanılır. Eğer Mısır, barışı seçerse, diğer Arap devletleri eninde sonunda onu takip edeceklerdi.* Diğer Arap devletlerinin Mısır’ı takip etmemeleri

¹⁵⁶ Raymond A. Hinnebusch’dan akt., Bilgin, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁵⁷ Marie-Christine Aulas, Sadat’s Egypt: A Balance Sheet, 1982, s16’dan akt., Bilgin, **a.g.e.**, s. 112-113.

¹⁵⁸ Hazem Kandil, **a.g.m.**, 2014, s. 100-101.

¹⁵⁹ Said, **a.g.e.**, s. 274-275.

¹⁶⁰ Quandt, **a.g.m.**, s. 369.

* İsrail ve Mısır arasındaki çatışma Camp David ile sona ererken İsrail-Ürdün arasındaki çatışma ise her ne kadar 1967 Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra aralarında de facto bir barış olsa da resmi bir şekilde 1994’te bitmiştir. (Jerome Slater, “Lost Opportunities for Peace in the Arab-Israeli Conflict: Israel and Syria, 1948-2001” International Security, Vol. 27, No. 1, Summer, 2002, s. 79.)

durumunda ise başka savaşlar meydana gelmeyecekti.¹⁶¹ Bu noktada Mısır ve İsrail arasında barışı tesis eden Camp David'e değinilmesi elzemdir.

Camp David, Arap milliyetçiliği üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. İlk olarak, Mısır-İsrail barışının imzalanmasından hemen bir gün sonra, Arap Birliği'nin Bağdat'ta yaptığı toplantıda -her ne kadar 1980'lerin ortalarında, Arap devletlerinin Mısır'a karşı tutumlarında belirgin bir yumuşama meydana gelse de- Mısır'ı, Arap dünyasından izole edecek önlemler alınmıştır.¹⁶² Mısır'ın, Arap Birliği'nden ihraç edilmesi, Birliğin sınırlı olan otoritesinin kaybolmasına sebebiyet verirken, daha önce Arap ülkesi kabul edilmeyen Moritanya, Cibuti ve Somali de Birliğe üye olmuşlardır. Bu durum Arap teriminde belirsizlik yaratmıştır.¹⁶³ Kısaca, Araplar Mısır'a karşı tepkililerdi ve aynı zamanda bu yeni durumdan oldukça endişelilerdi, çünkü Mısır ile gerçekleştirilemeyen, Mısır olmadan nasıl gerçekleşecekti? Moritanya, Cibuti ve Somali, Birliğe, İsrail karşısında nasıl bir katkıda bulunabilirdi?

Araplar, Mısır'a farklı bir sebepten ötürü daha tepkililerdi; bu tepki Mısır'ın barış yaptığı kişinin Manahem Begin olmasınaydı. Çünkü Begin, 1948 yılında ki Dayr Yasin katliamını gerçekleştiren, İsrail Ulusal Askeri Örgütü'nün de başkanlığını yapmış ve 1967 Savaşı'nda, İsrail'in işgal ettiği toprakları işgal olarak görmemekte ve kurtarıldığını savunmakta olan birisiydi.¹⁶⁴

Mısır'da, Camp David Antlaşması'nın ardından, yönetime karşı İslami karşıtlık artmaktaydı. Aslında Enver Sedat, oldukça Müslüman bir görüntüye sahipti. Cuma namazlarını kalabalık bir fotoğrafçı ve kameralar önünde kılmaktaydı. Sedat görüntüsüyle bir Müslüman imajı çiziyordu. Sözlerine besmele ile başlıyor, konuşmalarında Kur'an ve Hz. Muhammed'den alıntılar yapıyordu.¹⁶⁵ Ancak bu görüntüsü, O'nun İslamcılar tarafından öldürülmesinin önüne geçememiştir. Tıpkı 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, Kral Abdullah'ın Mısır'la barış ararken öldürülmesi gibi, Sedat da milliyetçi Araplar tarafından öldürülmüştür, ancak bir

¹⁶¹ Quandt, **a.g.m.**, s. 358.

¹⁶² Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y., s. 545-546.

¹⁶³ Hourani, **a.g.e.**, s. 487.

¹⁶⁴ Goldschmidt Jr, Davidson, **a.g.e.**, s. 473.

¹⁶⁵ Eric Rouleau, Judith Tucker, Jim Paul, "Who Killed Sadat?", MERIP Reports, No. 103, The Politics of Religion, Feb., 1982, ss. 3-5, s. 4.

farkla; Kral Abdullah, yapmayı düşündüğü barışı yapamadan, Sedat ise bu barışı yaptıktan sonra...

İran'da yaşanan İslam Devrimi'nin ardından hem Mısır'daki Müslüman Kardeşler, hem de İslami kökene sahip gruplar İran Devrimi'nin kendi ülkelerinde de yaşanacağı beklentisine girmiştir. Mısır'ın, İran'da yaşanan gelişmelerden etkilenmesi üzerine Enver Sedat realist bir politikaya yönelerek, İslami temelde yumuşama arayışına girmiştir. Yaşantısındaki İslami unsurları ön plana çıkarması da buna örnek gösterilebilir. Fakat bu politikası uzun sürmemiş ve 1981 Eylül'ünde çok sayıda kişiyi eleştiri ve politik karşıtlık sebebiyle tutuklatmıştır. Bu tutuklamalar, halk arasında huzursuzluk yarattığı gibi kısa süre sonra uğrayacağı suikasta da zemin hazırlamıştır. Suikastı gerçekleştiren askerin kardeşinin de Eylül'de Sedat tarafından tutuklananlar arasında yer almış olması bu yönde değerlendirilebilir. 6 Ekim 1981'de gerçekleşen suikast sonrasında Sedat, Batılı ülkeler tarafından kahramanlaşırken, ülke yönetiminde reaktif bir biçimde İslamcı hareketlere yönelik bir karşıtlık oluşmuştur. Kökten dinci olmak suçlamasıyla tutuklamaların arttığı bu dönemde, suikasttan yaralı olarak kurtulan Hüsnü Mübarek, yeni Devlet Başkanı seçilmiştir.¹⁶⁶

Suikastı gerçekleştiren Halid el İslambuli ve arkadaşları, eylemden sonra hayatta kalamayacakları inancıyla, diğer bir ifadeyle bunun bir intihar olduğunu kabul ederek, suikastı gerçekleştirmişlerdir. Bu sebeple her biri eylemden önce vasiyetlerini yazarak ceplerine koymuşlardır. Halid'in vasiyetinde, eylem ekibini tribünlere taşıyan şoförün ve askerlere karargâhı terk etme izni vererek, kendi arkadaşlarını yerleştirdiğini ve bu sebeple askerlerin olayla ve kendileriyle bir ilişkisi olmadıklarını belirtmesi önemlidir.¹⁶⁷

Bir görüşe göre Sedat'ın öldürülmesinin sebebi, Eylül kararlarını almış olması, Siyonist varlığını tanımış olmaktan ya da ekonomik problemlerin var olmasından değildir. Çünkü bahsi geçen durumlar, İslami akım için öldürmeyi gerektiren nedenler değildi. İslami akım için ölümü gerektiren tek unsur, şer'i unsurdur. Dolayısıyla Sedat'ın son zamanlarındaki tutumları, İslami akım nezdinde

¹⁶⁶ Ayrıca bkz., Susan Muaddi Dorray, **Modern World Leaders Hosni Mubarak**, New York, Chelsea House, 2007, s. 55-58.

¹⁶⁷ Verdani **a.g.e.**, s. 91-92.

şer’î yönden kötü bir durumdaydı. “Şeriatı aksatan” olarak kabul edilen Sedat’ın öldürülmesini helal olarak gören ve bu yönde ilk fetva için harekete geçen Cihad akımıdır. Bu fetva, selef fikhından alınmıştır. Özellikle de Hanbeli mezhebinden İbni Temiyye’nin “Allah’ın şeriatını aksatan yöneticiler” hakkındaki fetvasında, hem söz konusu suikast eylemi, hem de İslami akımlar ve hükümet arasında meydana gelen diğer bütün eylemlerin temelini oluşturduğu iddia edilmiştir.¹⁶⁸

Sedat’ın öldürülmesi, ABD ve İsrail ile barışı öngören politikayı sonlandırmamış, aksine yerine gelecek Hüsnü Mübarek’in 30 yıl sürecek iktidarı süresince, bu politika devam etmiştir. Böylece, Mısır’ın İsrail’e karşı açılacak yeni bir savaş içerisinde yer almayacağı anlaşılmış, diğer Arap devletlerinin ise İsrail’e karşı silahlı mücadele içinde olmayacağı yeni bir dönemi başlatmıştır.

1.6.4. Mısır, İsrail ve ABD Ekseninde Kalmaya Devam Ediyor: Kontrollü Demokrasi, Hüsnü Mübarek

Mısır’ın, Sedat’tan sonra devlet başkanı olarak göreceğimiz Hüsnü Mübarek, Sedat tarafından halefi olarak yetiştirilmişti ve Sedat’ın yardımcısıydı. Mübarek’in 1967’de Nasır’ın bizzat kendisi tarafından, Mısır hava kuvvetlerini yeniden kurmak üzere de görevlendirilmiş olması önemlidir. Nasır ve Sedat’ın ilk dönemlerinde hiçbir siyasi fraksiyonun içinde yer almadığı için Sedat, Mübarek’i hava kuvvetlerini denetlemesi için seçmiştir. Mübarek görevinde o kadar başarılı olmuştur ki Arap ülkeleriyle müzakerelerin önemli ismi haline gelmiş,¹⁶⁹ 1975’in Nisan ayında Cumhurbaşkanı yardımcılığına atanmış, Batı Sahra’nın durumu hakkında Moritanya, Fas ve Cezayir arasındaki anlaşmazlıklara çözüm arayışında, arabuluculuk görevi yapmıştır.

Sedat’ın öldürülmesinin ardından, 1981’de Mısır’ın dördüncü Cumhurbaşkanı olarak göreceğimiz Hüsnü Mübarek’in, göreve başladığı ilk dönemde, Camp David’a bağlı kalacağını belirtmiş aynı zamanda da Mısır’ın Arap ülkeleriyle bozulan ilişkilerini düzeltme yoluna girdiği görülmüştür. Daha önce de

¹⁶⁸ Verdani, **a.g.e.**, s. 92-93.

¹⁶⁹ Marsot, **a.g.e.**, s. 142-143.

değinildiği üzere, Sedat'ın 1979'da İsrail ile imzaladığı barış anlaşmasının ardından Arap Birliği'nden çıkarılan ve bu ülkelerle bağları kopan Mısır'ın, Mübarek dönemiyle birlikte ilişkileri onarma yoluna girdiği söylenebilir.

1977 Ekmek İntifadası ve sonrasında bölgede meydana gelen diğer ayaklanmalar, IMF'in yapısal uyum politikalarını, kemer sıkma uygulamalarını ve özelleştirmeleri yavaşlatsa da bu alanlarda sonraları radikal adımlar atıldığı görülmektedir. Mübarek'in göreve başladığı ilk dönemde, uyguladığı veya uygulamayı düşündüğü politikalarda tedirgin olduğu belirtilmelidir. Nitekim Mübarek'in selefi bir suikast sonucu öldürülmüş ve yine bu dönemde Ortadoğu'da kritik bir gelişme yaşanarak, 1979 İran Devrimi gerçekleşmiştir. Bu sebeple Mübarek Sedat'ı biraz temkinli takip etmiştir.¹⁷⁰ Ancak yukarıda da değinildiği üzere bu temkinli adımlar bir süreliğine izlenmiş, sonraki yıllarda yerini, yine tepki çekecek politikalara bırakmıştır.

Mübarek'in göreve gelişine paralel olarak, iç siyasette de bir yumuşama dönemini başlatmak istediği görülmektedir. Bu bağlamda, Mübarek daha âdil ve açık bir yönetim sözü vermiş ve yolsuzlukla mücadele edeceğini belirtmiştir. Sedat'ın ailesi de dâhil olmak üzere yolsuzluğun üzerine giderek, bu söylemini kuvvetlendirmiştir. Dış politikada ise 1980'lerin ortalarına doğru ABD'yi rahatsız etmeden, Sovyetler Birliği ile işbirliği zemini araması önemli konular arasında değerlendirilebilir. Demokratik alanda yapılan iyileştirmeler de Mübarek'in yumuşama politikasıyla uyum içerisinde kendine yer bulmuştur. 1984 seçimlerinde Vefd ve Müslüman Kardeşler'in de dâhil olduğu altı partinin Parlamento'da temsil edildiği bilgisinin altı çizilmelidir. Özellikle Nasır'a yapılan suikast girişimi sonrasında bastırılan ve Sedat döneminde de devam eden baskılarla görünür olamayan Müslüman Kardeşler'in seçimle Parlamento'ya dönmesi önemlidir.¹⁷¹

Yukarıda ifade edilen yolsuzluklara ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki Mübarek, Sedat'tan ekonomisi kötü bir Mısır devralmıştır. Şöyle ki Nasır döneminde 5 milyar dolar olan dış borç, Sedat'ın yaklaşık on yıl süren iktidarında otuz milyar

¹⁷⁰ Çetinkaya, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁷¹ Ayrıca bkz., Dorray, **a.g.e.**, s. 59-61.

dolara kadar yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle kısa sürede yirmi beş milyar dolar artan dış borçla başa çıkmak, Mısır ekonomisinin kapasitesinin üzerinde bir yük haline gelmiştir. Mübarek yönetiminde de Mısır borç almaya devam etmiş ve yönetimdeki ilk beş yılının sonunda kırk beş milyar dolara çıkmış, 1990'a gelindiğinde ise 47,6 milyar dolara yükselmiştir. 1990'da ise Mısır'ın ihracattan elde ettiği gelirler düşünüldüğünde, borçlar tahammül edilemez bir noktaya gelinmiştir.¹⁷² Mısır'ın stratejik öneminin bilincinde olan ABD, Mısır'a ekonomik ve askeri yardımlar noktasında büyük destekler sağlamıştır. Bunun sonucunda Washington'un çıkarlarını gözetken bir ülke haline gelen ve bu kişiler tarafından yönetilen Mısır halkı, günün sonunda çok büyük bir yoksullukla baş başa kalmıştır.¹⁷³

Mübarek, liberal politikaların meydana getirdiği sıkıntıları gidermek amacıyla büyük oranda olan tüketim malı ithalatına sınırlama getirme yoluna gitmiştir. Ancak sermaye bulmak adına, yönetimden soğumasından korkulan zenginler yerine, zaten az ücret alan bürokratlar vergilendirilmiştir.¹⁷⁴ Bu yönüyle, Mübarek'in 1981'de ekonomik olarak oldukça kötü olan bir Mısır'ı devraldığı gerçeğinin üzerine, durumun daha da kötüye gittiği görülmektedir.

Camp David ile birlikte muhtemel bir savaş tehdidinin kalmaması sonucunda dahi Mübarek döneminde, 1980-1985 yılları arasında, askeri kaynaklı harcamaların yaklaşık iki kat artması, Mübarek'in kamu kaynaklarını, ordunun desteğini almak maksadıyla askere yönelttiğinin göstergesidir. Ülkede toplam ithalat içerisinde silah ithalatının dört katına çıkması, Mübarek'in konumunu kaybetmemek uğruna, ordunun yönlendirmesi neticesinde kamu harcamaları yaptığı görülmektedir.¹⁷⁵

Mübarek'in 1984 seçimlerinde ortaya koyduğu liberal tutum, görece olarak kısa süre sonra değişmiştir. 1986 yılında Mısır Ordusu'nda Özel Güvenlik Gücü olarak görev yapan askerlerin, zorunlu görev sürelerinin uzatılması sonrasında çıkardıkları isyan, İslami görüşe sahip olanların da bu gruba katılmasıyla

¹⁷² Ayrıca bkz., Galal Amin, **Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981–2011**, Cairo, American University in Cairo Press, 2011, s. 56-58.

¹⁷³ Ernesto Gomez Abascal, **İkiz Kulelerden Arap Baharı'na Ortadoğu'da İmparatorluğun Son Baharı**, Çev. Süleyman Altunoğlu, Barış Yıldırım, Ankara, Notabene Yayınları, 2013, s. 82.

¹⁷⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁷⁵ Robert Satloff, *Army and Politics in Mubarak's Egypt*, s. 3-9'dan akt., Bilgin, **a.g.e.**, s. 126.

genişlemiştir. Bu isyan bastırılmış olsa da Mübarek artık İslami hareketleri daha tehlikeli bulmaya başlamıştır. Ayrıca bu isyanın liberal politikalardan bir kopuşu da beraberinde getirdiği söylenebilir. Fakat yönetim tarzındaki bu değişikliğin, ülkenin İslami kurallara göre yönetilmesini isteyenlerin önünü hızlıca kestiğini söylemek güçtür. Çünkü ülkedeki fakirlik, İslamcıların muhalefeti güçlendiren bir unsur olarak varlığını korumaktaydı. Diğer taftan ülkedeki farklı dine mensup olanlar da güçlenen bu muhalefetten çekinmekteydi.¹⁷⁶

Mübarek'in 1980'lerin ortalarına doğru, Sovyetler Birliği ile bir yumuşama arayışına girdiğinden yukarıda bahsedilmişti. Aynı dönemde (1985), Mısır'ın ABD ile olan ilişkilerin de bozulduğu ifade edilmelidir. İlişkilerdeki bozulmanın temel sebebi; Achille Lavro ismindeki bir yolcu gemisinin, Mısır'dan hareket ettikten sonra Filistinliler tarafından kaçırılması ve bir ABD vatandaşı öldürmesidir. Filistinliler bu eylemi FKÖ'nün Tunus'taki merkezine İsrailliler tarafından bombalanması ve bu bombalama esnasında 69 kişinin öldürülmesinin intikamını almak için yapmışlardır. Korsanlar yoğun görüşmeler sonrasında Mısır güvenlik görevlilerine teslim olmayı kabul etmişlerdir ancak ABD yönetimi, korsanların kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Böylece iki ülke arasında kriz oluşmuştur. Korsanları ABD'ye teslim etmesinin hem Mısır, hem de diğer Arap halklarının tepkisine sebep olacağını anlayan Mübarek, bir ikileme karşılığında karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple gizli bir plan yaparak, korsanları Mısır'ın gözetiminde Tunus'a göndermeye karar vermiştir. Fakat bu plan ABD istihbaratı tarafından yapılan illegal dinlemelerle öğrenilmiş ve korsanları taşıyan uçak, ABD jetlerinin müdahalesi ile Sicilya'ya indirilmek zorunda bırakılmıştır. Yaşanan bu olay sonrasında, dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından özürvari bir mektup yazılmış olsa da Mübarek zor bir duruma düşmüştür. Bunun yanında, Mısır halkı da yaşanan krizi egemenlik haklarının ihlali olarak yorumlamış ve Britanya sömürge yönetiminin, ABD tarafından tekerrür ettirildiği yorumunu yapmıştır.¹⁷⁷ Yaşanan bu olumsuzluğa rağmen, 1990'ların başında ilişkilerin yeniden düzeldiğini söylemek mümkündür.

¹⁷⁶ Ayrıca bkz., Dorray, **a.g.e** s. 63-67.

¹⁷⁷ Ayrıca bkz., Dorray, **a.g.e.**, s. 62-63.

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Savaşı, (1991) Mısır ve ABD arasında gerçek bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Mısır bu Savaş'a ABD'nin (koalisyon) yanında dâhil olarak müttefikliğini kanıtlamıştır. Bir Arap ülkesinin Körfez Savaşı'na katılması, ABD'nin elini güçlendiren bir husus olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle ABD de "cömert" davranarak, Mısır'ın 7 milyar dolar borcunu silmiştir. Savaş, Mısır'ın Arap Dünyası'ndaki imajını olumsuz etkilediği gibi, dış politikada bulunulan bu tercihin sonuçları, iç siyasette de hissedilmiştir. Bu bağlamda, ülke üzerinde artan ABD etkisi ve bağımsızlığın kaybı düşüncesiyle, Mısır halkının tepkisini ortaya koyması önemlidir. Çünkü bu tepkiler, sonraki dönemde isyana dönüşmüştür. Çıkan olayların bastırılmasına yönelik girişimler, ülkedeki demokrasiyi yıpratmıştır. Böylece Mısır, Soğuk Savaş sonrası döneme, istikrar ve demokrasiden uzak bir görüntü içerisinde girmiştir.¹⁷⁸

Bu döneme ilişkin değinilmesi gereken bir diğer konu ise Mübarek, 1991 Körfez Savaşı'na kadar her ne kadar devletin kaynaklarını kendisi ve çevresi lehine kullansa da sendikal direniş sebebiyle, IMF'in yönlendirmesine karşı gelerek özel sektördeki devlet sübvansiyonunu kesmemiş, yabancı döviz kurlarını denkleştirmemiş ve kamusal alanda özelleştirme politikalarına gitmekten çekinmiştir. Ancak Savaş'ın ülkenin dış borcunu artırmasıyla Mübarek, IMF'in 1991 Mayıs'ında hazırladığı programa uymaya, yabancı yatırımcılara kapıyı açmaya ve kamusal alanda özelleştirmelere yönelerek, devlet sübvansiyonlarını özel sektörden çekme politikasına yöneldiği görülmektedir. Hatta özelleştirmelere yönelik sorun yaşanmaması için 1995'te bir sendika yasası Meclis'ten geçirilmiştir.¹⁷⁹

Bunun yanında, Körfez Savaşı'na girmesi sebebiyle Mısır'ı ödüllendiren ülke yalnızca ABD değildi. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) başta olmak üzere, Saddam Hüseyin'den rahatsızlık duyan Arap ülkelerinden 5 milyar Dolar'a yakın mali yardım sözü alan Mısır, BAE'nin de tıpkı ABD'nin yanında borç silmeyi kabul etmesiyle, toplam 13,6 milyar Dolarlık bir borçtan kurtulmuştur. Bu yardımlarla beraber Mısır'ın borcu kısa süre içerisinde önce 34,

¹⁷⁸ Ayrıca bkz., Dorray, **a.g.e.**, s. 68-72.

¹⁷⁹ Mehmet Özer, "Tahrir Meydanı'nda 'Grev' Vardı", **Arap Dünyasında Ayaklanma Nedenler Olasılıklar Sonuçlar**, 2. bs., Haz. Mustafa Yalçiner, İstanbul, Evrensel Yayın, 2011, s. 66.

sonrasında ise 24 milyar Dolar'a kadar gerilemiştir. Mısır'ın dış borcundaki bu azalmayla beraber, 2004 yılına kadar Mısır'ın dış borcunun önemli ölçüde yükselmediği görülmüştür. 2004'te İsrail ve ABD ile imzalanan bir antlaşma neticesinde, kaliteli bulunan endüstri ürünlerinin vergisiz olarak ABD pazarına girmesi öngörülmüştür. Ancak ortaya çıkan bu yeni koşullar yabancı sermayeyi ülkeye çektiği gibi, Mısır sanayisini de İsrail'in kontrolüne bırakmıştır. Mısır'da yaşanan dönüşümün, ülkede var olan fakirlik sorununun çözülmesine katkı sağlamadığı da belirtilmelidir.¹⁸⁰ Mübarek'in dış siyasette kısmen sağladığı başarının, iç siyasette aynı ölçüde sağlayamadığı belirtilmelidir.

Brownlee'ye göre ABD, Mısır'ın ABD eksenine geçmesiyle, Soğuk Savaş'ın sonlanması arasındaki dönemde Mısır'dan, Sovyet tehdidini engellemek, Mısır ve İsrail arasındaki barışın tesisi ve ABD'nin Basra Körfezi'ne yönelik müdahale gücünü arttırmaya yönelik faydalanmıştır. Bu yönüyle ABD, bahsi geçen dönemde Mısır'ı stratejik bir varlık olarak görmüştür. Fakat bu saptamanın ardından Brownlee, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin, özellikle istihbarat temelinde, Mısır'a bağlı kalmakla birlikte, O'na stratejik olarak daha az bir değer atfettiğini belirtmiştir.¹⁸¹ ABD, Mısır'a verdiği önemi azaltırken, Mısır halkının da ABD'nin ülkedeki etkinliğini ve sağladığı yardımı "iyi niyetli" bulmadığı görülmektedir.

2010 yılında açıklanan rakamlara göre; ABD'nin Mısır'a yönelik maddi desteği yaklaşık 1,7 milyar dolar değerinde olmasına rağmen, Mısır halkı da kamuoyu yoklamasının sonuçlarına göre, halkın büyük bir çoğunluğu, ABD'nin ülkeye yaptığı ekonomik yardımın yerini, İran veya Türkiye'den yapılan mali yardımların almasını desteklemiştir. ABD merkezli Gallup araştırma şirketinin açıkladığı sonuçlarda, araştırmaya katılan Mısırlıların %82'sinin ABD'nin Mısır'a yaptığı ekonomik yardımı istemediği ortaya çıkmıştır. Yapılan Gallup araştırmasında, Mısırlıların %56'sı ABD ile yakın ilişki kurulmasının ülkelerine zarar verdiğine inandıklarını belirtmiştir. İran'a ilişkin olarak katılımcıların %41'i İran ile yakın ilişki kurmak isterken, buna karşı çıkanlar %38 olarak belirtilmiştir. Diğer

¹⁸⁰ Amin, a.g.e., s. 58-64.

¹⁸¹ Jason Brownlee, **Democracy Prevention The Politics of the U.S.-Egyptian Alliance**, Cambridge University Press, 2012, s. 177.

tarafından Türkiye'ye yönelik bakışın daha olumlu olduğu görülmüştür. Türkiye ile yakın ilişki kurmak isteyenlerin oranı %60 iken, buna muhalif olanlar yalnızca %19'da kalmıştır.¹⁸²

¹⁸² Ahmed Younis and Mohamed Younis, “Egyptians Sour on U.S., Eye Closer Ties to Turkey, Iran”, **GALLUP**, 23 Mar 2012, (Çevrimiçi) <http://www.gallup.com/poll/153401/egyptians-sour-eye-closer-ties-turkey-iran.aspx>, 11.04.2014.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI MISIR'DA

2.1. Arap Baharı'nı Ortaya Çıkaran Sebepler ve Baharın Mısır'a Gelişi

Mısır'da siyasi protestolar, ilk olarak 2000 yılında, İkinci Filistin İntifadası'yla başlamıştır ve bu hareket sonrası süreçte ülke, daha çok kendi iç meseleleriyle meşgul olmuştur.¹⁸³ Arap Baharı'na giden sürecin gerçek anlamda mayalanmaya başladığı 2004 ve 2005 yıllarında, Mısır'da sağ ve sol görüşlü muhaliflerin “Yeter” anlamına gelen Kifaya Hareketi altında birleşmeleri, Mısır muhalefetine güçlenmesi noktasında önemlidir. Kifaya Hareketi, Mübarek'in 2005 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasının* ardından Kahire'de bir gösteri düzenleyerek, daha görünür hale gelmiş, devam eden süreç içerisinde ise yeni katılımlarla genişlemiştir. 2008 ve sonrasında sosyal medyadan da faydalanılmasıyla, Mısır'da muhalif hareketler daha etkin bir hale gelmiştir. Ahmet Mahir'in 6 Nisan 2008'de* oluşturduğu Facebook sayfası/gurubu bir harekete dönüşerek, 6 Nisan Hareketi olarak anılmaya başlamıştır. Mahir, bu girişimi sebebiyle tutuklanmış, ardından serbest bırakılmıştır. 2010'da Mısır'da polisin yaptığı yolsuzluklarla ilgilenen Khalid Said'in İskenderiye'de öldürülmesi, Mısır'da yaşanacak olan Arap Baharı için önemli bir olay olarak değerlendirilebilir. Said'in öldürülmesine yönelik tepkiler, aynı zamanda 6 Nisan Hareketi üyesi de olan, Asma Mahfouz'un çabalarıyla ön plana çıkmıştır. Özellikle Mahfouz'un çektiği bir video, ünlü olarak yayılmış ve Tahrir Meydanı'na binlerce göstericinin gelmesini beraberinde getirmiştir. Gösterilerin Kahire'nin dışına çıkarak diğer şehirlerde de

¹⁸³ Turan Kışlakçı, **Arap Baharı**, 3. bs., İstanbul, Mana Yayınları, 2012, s. 125.

* Mübarek oyların %88,6'sını kazanmıştır. Bu seçim, Mübarek'e yakınlığıyla da bilinen, ABD'nin eski Mısır Büyükelçisi Frank Wisner tarafından “tarihi bir gün” olarak nitelendirilmiş ve Wisner'in Baker Institute için hazırladığı raporda baskıların ve polis korkularının olmadığı, demokratik bir seçim olarak gösterilmiştir. Söz konusu rapor, seçim gözlemcileri ve insan hakları örgütlerinden gelen haberlerin, tam aksi yönündedir. (Prashad, **a.g.e.**, s. 53.)

* “Ekmek İntifadası”nın tekrar başladığı 2008'deki baskılar sebebiyle ekmek kuyrukları o kadar uzadı ki Mart ayında birçok insan bu kuyruklarda yaşanan kargaşalarda hayatını kaybetti. Enver Sedat'ın halefi Mübarek ise bu kargaşayı yine orduyla bastırmak istedi. Bu durum 6 Nisan 2008'deki hareketi tetikleyen unsurlardan biridir. (Prashed, **a.g.e.**, s. 26.)

yaygınlaşmasında, çeşitli muhalif grupların bir arada olması ve sosyal medyanın etkin bir biçimde kullanılması büyük rol oynamıştır*.¹⁸⁴

17 Aralık 2010 tarihinde ise bölgedeki halkların demokrasi talepleri neticesinde ayaklanmalarıyla sonuçlanacak ve tüm coğrafyayı etkileyecek bir gelişme yaşanmıştır. Tunus'un Sidi Buzid şehrinde, tezgâhına el koyan polisler karşı tepki olarak, kendini yakan üniversite mezunu seyyar satıcı 26 yaşındaki Muhammed Buazzizi, tüm Arap dünyasını etkileyecek değişimin başlangıcını temsil etmiştir. Arap Baharı'nı başlatan bu olay sonucunda, olaylar Sidi Buzid'le sınırlı kalmayarak, diğer kentlere de yayılmış ve ülkede isyanların boyutu büyümüştür. Nihayetinde 2011'de Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, yirmi üç yıl süren iktidarının ardından ülkesini terk ederek, ailesiyle birlikte Arabistan'a kaçmıştır. Tunus'ta yaşanan olaylar ve halkın talepleri çok geçmeden Kuzey Afrika'da, Körfez ülkelerinde ve Batı Asya'da kabul görmüştür. Mısır'a Baharın gelişi ise çok geçmeden, 2011 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir.

Öyle ki Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, Mısır'ın Şarm el Şeyh kentinde düzenlenen Arap Ekonomi Zirvesi sırasında, Tunus'ta devrim açısından yaşananların zirvenin konularından uzak olmadığını ve Araplar'ın görülmemiş bir öfke safhasına girdiğini belirtmiştir. Musa, Arap ülkelerinin vatandaşlarının hissedeceği tam bir kalkınmanın, Arap toplumlarını bu zorluklardan kurtaracağına emin olduğunu ekleyerek, Tunus'taki olaylardan, pek çok Arap toplumunun karşı karşıya olduğu "büyük toplumsal şoklar" şeklinde bahsetmiştir. Musa ayrıca, Arap kimliğinin yoksulluk, işsizlik ve göstergelerde genel bir düşüşten mustarip olduğunu ve bunların çözülmemiş siyasi sorunlara eklendiğini ifade ederek,¹⁸⁵ bölge liderlerini, kendi ülkelerinde yaşanabilecek olası öfke patlamalarına karşı uarmıştır.

* Mısır'da 2000'li yıllarda idari sıkıntılara karşı protesto geleneği başlamıştı. Öyle ki 2002'de 100 işçi eylemi, 2007'de 756 eylem, 2009'da yaklaşık 1000 grev ve endüstriyel protesto ve 2010'un ilk yarısında 300 sendika grevi söz konusu olmuştur. (Kışlakçı, **a.g.e.**, s. 126-128)

¹⁸⁴ Ayrıca bkz., Juan Cole, "Egypt's New Left Versus the Military Junta", **Social Research**, Vol. 79, No. 2, Egypt in Transition, Summer 2012, pp. 487-510, p. 488-490.

¹⁸⁵ "Arab leaders warned of 'revolution'", **Al Jazeera**, 19 Jan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/2011119165427303423.html>, 20.02.2014.

Ancak Amr Musa'nın "büyük toplumsal şoklar" olarak nitelendirdiği olaylar şüphesiz sürpriz değildir. Öyle ki bir toplumdaki talepler öngörülemez değildir. Uzun yıllar boyunca bölgedeki diktatörlükler sonucu halk üzerinde oluşan yoğun baskılarla meydana gelen bu "şok"lardan çıkan en önemli sonuç; halkın, gerektiğinde diktaya ve yoksulluk rejimine karşı durabileceğinin görülmesidir.

2.1.1. Arap Baharı Mısır'da: 30 Yıllık Mübarek İktidarının Sonu

Mısır'da monarşinin 1952'de devrilmesinden sonra, Nasır ve Enver Sedat'ın ardından üçüncü asker kökenli lider olan Hüsnü Mübarek, 1981 yılında iktidara gelmiştir. 30 yıl süren Mübarek döneminde, Mısır'ın genç nüfusu düşünüldüğünde, hayatta olan çoğu Mısırlı, Mübarek'ten başka lider görmemiştir. Ayrıca Mübarek'in yaşlanması ve sağlık sorunları yaşaması sebebiyle ayrılacağı ve yerine Ulusal Demokratik Parti'nin (NDP) Genel Sekreterliğini yürüten oğlu Cemal Mübarek'i hazırladığı söylentileri dillendirilen konulardan olmuştur. Ancak Tunus'taki olaylar, Mısırlılara yol göstermiş ve Mübarek yönetiminin kaderleri olmadığını anlamalarını sağlamıştır. Mısır'da ilk eylem, yukarıda da değinildiği üzere 25 Ocak'ta gelmiştir. Ulusal Polis Günü'nde, 6 Nisan Gençlik Hareketi liderliğinde toplanan grup, şiddet ve baskıyı protesto etmek isterlerken, İçişleri Bakanlığı'ndan gelen emirle, polisin sert müdahalesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu sert müdahale ise olayların boyutunu ve gayesini büyötmüştür.¹⁸⁶

Ülkede hükümet karşıtı protestolar karşısında verilen bir taviz olarak, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, feshedilen kabinenin yerini alan yeni bir kabineyi yemin töreniyle göreve başlatmıştır. Kabine değişikliğindeki en önemli adım, ülke içi güvenlik güçlerini idare eden İçişleri Bakanı'nın, emekli bir polis şefi ile değiştirilmesi olmuştur. Güvenlik güçleri tarafından protestoculara yapılan sert müdahaleden dolayı kendisinden yaygın bir şekilde nefret edilen Habib el Adli'nin yerini, Mahmut Vagdi almıştır.¹⁸⁷ Mübarek, İstihbarat Başkanı Ömer Süleyman'ı*

¹⁸⁶ Can Ertuna, **Arap İsyanları Güncesi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 65-66.

¹⁸⁷ Maggie Michael and Hamza Hendawi, "State TV: Egypt president announces new government", **WCPO News**, 31 Jan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.wcpo.com/news/world/state-tv-egypt-president-announces-new-government>, 21.02.2014.

Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak atamış, ancak bu, sokağa çıkma yasağına rağmen protestocuları engelleyememiştir. Göstericiler, ordunun onayladığı nihai bir yönetim değişikliğine doğru gittiğini öngörerek, Mübarek'i bir an evvel istifaya çağırmışlardır. Londra Ekonomi Okulu'ndan Fawaz Gerges, yaşanan sürece yönelik yaşanan gelişmeleri "Arap dünyasının Berlin anı" olarak tanımlamış ve artık otoriter duvarın yıkıldığını, korku bariyerinin ortadan kalktığını ve bölgede meydana gelen olayların, statükonun sonunun başlangıcı olduğuna işaret etmiştir.¹⁸⁸ Ayrıca protestolarda, "ekmek ve özgürlük", "halk düzenin yıkılmasını istiyor" sloganlarının atılması, bir araya gelen insanların belli bir ideoloji altında birleşmeden, yalnızca geçim sıkıntılarından doğan talepler doğrultusunda eylemde olduklarını göstermiştir.

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ise görevini derhâl bırakmasını isteyen çeyrek milyon protestocuya meydan okuyarak, seçimlere kadar görevde kalacağını ve "Mısır topraklarında öleceğini" açıklamıştır. 82 yaşındaki Mübarek 10 dakika süren konuşmasında, Eylül ayında yapılacak seçimlere girmeyeceğini eklemiş olsa da halkın öfkesi dinmemiş, muhalif ve destekçileri arasındaki çatışmalar artarak devam etmiştir. Görev süresinin geri kalan kısmında, "güç değişiminin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesi için gerekenleri yapacağını" belirten Mübarek, devlet başkanlığı seçimlerinde de değişiklik yapılması için çalışacağını söylemiştir. Mübarek, ülkeden kaçmayacağına dair söz vererek, "Burası benim ülkem, burada yaşadım, savaştım, egemenliğini korudum ve bu ülke topraklarında öleceğim, tarih beni ve herkesi yargılayacaktır."¹⁸⁹ ifadeleri ile ülkeden ayrılmayacağını dile getirmiştir.

* Ömer Süleyman, WikiLeaks'in ele geçirdiği, ABD Tel Aviv Büyükelçiliği'nden Washington'a gönderilen 2008 tarihli diplomatik kriptoya göre, İsrail Savunma Bakanlığı'ndan David Hacham adlı danışmanın Ömer Süleyman'ı "Soliman" olarak adlandırdığı ve övgüyle bahsettiği, İsrail ve Mısır istihbaratı arasında kurulan kırmızı hattın sürekli kullanıldığı ve Mübarek'in ölmesi veya görevi bırakması durumunda, Soliman'ın en azından Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmasının tartışılmaz bir seçenek olarak değerlendirildiği bilgisine ulaşılmıştır. ("Ömer Süleyman, İsrail'in tercih ettiği aday", **CNN Türk**, 08.02.2011, (Çevrimiçi) <https://www.cnntrk.com/amp/2011/dunya/02/08/omer.suleyman.i.srailln.tercih.ettigi.aday/606025.0/index.html>, 11.02.2015.

¹⁸⁸ Edmund Blair and Dina Zayed, "Mubarak names deputy, protesters defy curfew", **Reuters**, 29 Jan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-idUSTRE7003UW20110129>, 14.02.2015.

¹⁸⁹ Sarah El Deeb, "Egyptian President Hosni Mubarak won't seek new term; go now, crowds shout", and Hadeel Al-Shalchi, **Daily News**, 2 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.dailynews.com/article/ZZ/20110201/NEWS/110209566>, 15.03.2015.

Muhammet El Baradeey, ülkedeki protestolara destek vermiştir. Baradeey ayrıca Eylül'deki seçimlere kadar beklemenin gerekmediğini söyleyerek "Neden Mısırlılar yedi ay daha istikrarsız, güvensiz ve korku dolu bir ortamda onu iktidarda tutmak zorunda olsun"¹⁹⁰ ifadeleriyle, Mübarek'in bir an önce görevden çekilmesi çağrısında bulunmuştur. BM Atom Enerjisi Başkanı Muhammed El Baradeey ayrıca protestolara destek amacıyla Mısır'a gelmiş, kabul görmesi durumunda, geçiş döneminde önderlik edebileceğini de açıklamıştır.

Mısır'da Arap Baharı'na ilişkin olarak değinilmesi gereken isimler arasında Muhammed el-Baradeey önemli bir yere sahiptir. Eski bir diplomat ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın uzun süreli olarak başkanlığını yönetmiş olan Baradeey tanınmış bir kişiydi. Bu tanınmışlığında elbette 2005 yılında kazanmış olduğu Nobel barış Ödülü'nün de etkili olduğu söylenebilir. Baradeey'in siyasi reformlar temelinde Mısır rejimine yönelik eleştirileri, henüz Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki görevini yürütürken başlamıştır. Bu eleştirilere müteakip, Baradeey ile Mübarek arasındaki ilişkiler de bozulmuştur. Mübarek'in bu eleştirilere cevaben medyayı kullanarak, Baradeey'i itibarsızlaştırmak istemiştir. Fakat bu kampanya amacına ulaşamayarak, Baradeey'in popülaritesinin artmasıyla sonuçlanmıştır.*

"Öfkeli Cuma" olarak adlandırılan 28 Ocak'a gelindiğinde, cuma namazından sonra yüz binlerce Mısırlı, mesaj servisleri ve telefonlarındaki blokeler ve internet servislerinin kesilmesine rağmen, her türlü iletişim kanalını kullanarak bir araya gelmiştir. Gergin halk, ülkedeki tüm polis karakollarını ve güvenlik bürolarını ateşe vererek, polis istasyonlarını ele geçirmiş, aynı zamanda tutuklu bulunan protestocuları serbest bırakarak, mahallelerinden polisleri kovmuşlardır.¹⁹¹ Müslüman Kardeşlerden İsam El Eryan, sonuçlara göre yeniden düşüneceklerini, taleplerinin bir kısmının karşılandığını ancak Mübarek'in iktidarı terk etmesine

¹⁹⁰ "ElBaradei condemns Egyptian government over clashes" Reporting by Avril Ormsby; editing by Keith Weir and Paul Taylor, **Reuters**, 2 Feb. 2011, <http://uk.reuters.com/article/us-egypt-elbaradei-bbc-idUKTRE7114E620110202>, 17.03.2015.

* Baradeey'in halk arasında popülaritesinin artmasında; O'nun daha önce "denenmemiş" bir alternatif olması, Irak'ın ABD tarafından işgalinde, ABD baskılarına boyun eğmemesi ve sanılanın aksine İslamcı blok ile arasındaki mesafenin uzak olmaması da etkili olmuştur. (Ayrıca bkz., Prashad, **a.g.e.**, s. 45-46.)

¹⁹¹ Paul Amar, "Mısır", Der, Paul Amar, Vijay **Prashad**, **Arap Baharından Kesintiler Yeni Ortadoğu'yu Anlamak**, 2014, İstanbul, İntifada Yayınları, ss. 49-88, s. 72.

yönelik temel isteklerinin karşılanmadığını ifade etmiştir. Protestocuların talepleri karşılanmadığı takdirde ise Müslüman Kardeşler'in görüşmelerden çekilebileceği uyarısında bulunmuştur.¹⁹²

Mübarek'in eylemler sürerken internet ve telefon kısıtlamalarının yukarıda da değinildiği üzere, protestolar üzerinde etkisi hissedilmemiş ve tüm Mısır'da milyonlarca insan sokaklara dökülmüştür. Bu çerçevede Prashad'ın, Navid Hassanpour'dan aktardığı düşüncelere yer vermek doğru olacaktır. Hassanpour 28 Ocakta'taki cep telefonu ve internet kesintilerinin, ülkedeki huzursuzluğu üç açıdan şiddetlendiğini belirtmiştir: "Huzursuzluktan habersiz olan ya da ilgilenmeyen birçok apolitik insanı uyandırdı; yüz yüze iletişimin artmasını, yani, sokaklarda daha fazla fiziki varlık gösterilmesini zorunlu kıldı; son olarak da 20 Ocak'ta isyanı yani geliştirilen karma iletişim taktikleri yoluyla etkili şekilde merkez dışına yayarak, denetlenmesi ve bastırılması Tahrir'deki tek bir kitlesel toplantıdan çok daha zor olan bir bağlantıya yol açtı."¹⁹³

Mübarek ailesi Mısır halkı nezdinde, NDP'nin kazanması için daima seçimlerin şaibeli olduğu yargısı uyandırmıştır. Çünkü Cumhurbaşkanı tarafından imtiyazlı konuma gelen parti üyelerinin, ekonomik anlamdaki geniş kazançları neticesinde Mısır, uzun yıllar boyunca kapalı seçkinler gurubu tarafından yönetilmiştir. Bu sebeple, devrimi talep edenlerin demokrasi ve ücret eşitliği gibi daha iyi yaşam standartları arzusuyla harekete geçen işçiler, kadınlar ve gençler arasından olduğu görülmektedir. Protestoların gerçekleşmesini sağlayanlar üniversite mezunu yeni orta sınıflar olsa da bu kişiler daima köylü-kentli işçi örgütleri ve mavi yakalılarla yakın temasta idiler. Nitekim protestoların geniş çaplı olmasında, kapatılan fabrika ve büroların çalışanlarının serbest kalmasıyla birlikte, etkili işçi grevleri yaşanmasında önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁴ Steven Cook, yukarıda da değinilen, halkın zihninde canlanan görüntüyü şu cümlelerle ifade etmektedir:

¹⁹² Yasmine Saleh ve Andrew Hammond, "Egypt's Brotherhood warns it could quit talks with government", **Reuters**, 7 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-idUSTRE70O3UW20110207>, 20.03.2015.

¹⁹³ Prashad, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁹⁴ Juan Cole, "Mısır'ın Modern Devrimleri ve Mübarek Rejiminin Düşüşü", **Yeni Ortadoğu**, Ed. Fawaz Gerges, Çev. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014, ss. 81-101, s. 97.

“NDP’nin hâkimiyeti devletin cömertliği ile destekleniyordu, böylece NDP üyeleri eşsiz bir finansmana ve devlet medyasına erişime sahip oluyor, seçim yasaları büyük ölçüde iktidar partisinin lehine işliyor ve sahtekârlık yapabiliyordu.”¹⁹⁵

Samer Soliman “Diktatörlüğün Sonbaharı” isimli kitabının sonunda yer verdiği analizinde, Mısır’da yaşanan ayaklanmanın, sadece gençler arasında var olan öfkenin bir sonucu olmadığına değinmiştir. O’na göre bu ayaklanma daha ziyade, ülkenin politik ekonomisinde süren yapısal dönüşümün bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Soliman’ın bu dönüşümü, özellikle Mısır’da daha önemli hale gelen yeni orta sınıfın varlığına dayandığı söylenebilir. Çünkü devlete karşı endişe duyan bu orta sınıf, mali olarak devlete bağlı olmamakla birlikte, görece olarak iyi eğitilmiş, dış dünya ile ilişkileri olan ve teknoloji yardımıyla örgütsel kapasitelerini arttıran bir yapıdadır. Kısaca sahip olduğu özelliklerle orta sınıf, hükümet karşısında bir güç olarak çıkmayı başarmıştır.¹⁹⁶

Burada Gallup’un 2010 yılında yaptığı araştırmasına yer vererek bölümümüzü sonlandıracak olursak, belirtilen tarihte Mısır’da nüfusun sadece %9’u hayatlarının iyiye gittiğini düşünüyordu. İlerlemenin koşulu daha çok demokrasi diyenlerin oranı %88 iken, Mısırlıların %80’inden fazlası, "Daha büyük demokrasiye geçmek, Müslümanların ilerlemesine yardımcı olacak" ifadesine katıldıklarını açıklamıştır. Ayaklanmadan önceki aylarda Mısır’da seçimlerin dürüstlüğüne güven duyduğunu açıklayan kişilerin oranı %28’le sınırlıydı. Kişisel özgürlüğünden memnuniyet seviyelerinin ölçüldüğü Mısır’da, 2005 yılında %77’lik kesim kişisel özgürlüklerinden memnun olduklarını söylerken, 2010 yılında bu sayı 30 puan gerileyerek %47’ye düşmüştür. Görüşlerini resmi yetkililerle paylaşabilenlerin oranı ise %4’tür,¹⁹⁷ bu da ülkedeki vatandaşların rejimden ne kadar korktukları/çekindikleri noktasında bize yol gösterici olacaktır.

¹⁹⁵ Steven Cook, **Yönetmeden Hükmeden Ordular**, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, Hayy Kitap, 2008 s. 188.

¹⁹⁶ Samer Soliman, **The Autumn of Dictatorship Fiscal Crisis And Political Change in Egypt Under Mubarak**, Trans. Peter Daniel, Stanford, California, Stanford University Press, 2011, s. 173.

¹⁹⁷“Egypt: The Arithmetic of Revolution”, **GALLUP**, 2010, <http://www.gallup.com/poll/157043/egypt-arithmetic-revolution.aspx>, 02.07.2016.

2.1.2. Mübarek'in Eylül İsrarı Karşısında Protestocuların Tutumu

Hükümet, halkı yatıştırmak adına, emekli ve çalışanların maaşlarına %15 zam yapıldığını, Ömer Süleyman ise kurulan komitelerin, anayasal düzene ilişkin daha birçok düzenlemeler yapacağını açıklamış ve eylemcilerin sokaklardan çekilmeleri çağrısında bulunmuşlardır. Ancak Tahrir Meydanı'nda toplanan binlerce protestocu, meydanlardan çekilmeleri çağrılarının tümünü reddetmişlerdir. Aralarında Google'ın Mısır'daki yetkililerinden aktivist Vail Ganim ve Müslüman Kardeşler üyelerinin de bulunduğu bazı siyasi tutuklular serbest bırakılsa da protestocular nezdinde bu girişimlerin de bir karşılığı olmamıştır. Tüm bu gerginliklerin üzerine, 10 Şubat'ta Mübarek'in, Eylül ayında gerçekleşecek seçimlere kadar görevde kalmakta ısrar eden açıklaması, halkta adeta bardağı taşıran son damla etkisine sebep olmuştur.

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, Mısır'daki karışıklıklar üzerine, İsrail'in çok daha güçlü olması gerektiğini savunmuştur. Parlamentoda konuşan Netanyahu, İsrail'in, protestocuların demokratik reform çağrılarını desteklemesine rağmen, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek sonrasında Mısır'da iş başına gelebilecek herhangi bir yönetimin, radikal İslamcı bir çizgiyi benimseyebileceğine dair endişelerini yinelemiştir. Netanyahu yaşanan olaylar sebebiyle, İsrail'in istikrar ve geleceğinin, İsrail'in gücünün takviye edilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ Zira İsrail, coğrafyadaki en önemli Arap müttefikini kaybetmek üzereydi. Buna karşılık Filistin Eski Dışişleri Bakanı ve kıdemli barış müzakerecilerinden Nabil Shaath, "Mısır'daki yeni durum dünya güçlerinde değişime yol açabilir, İsrail'i hayal kırıklığına uğratabilir ve uzlaşmaya zorlayabilir, Mısır daha da güçlenecek, daha güçlü bir Mısır, pazarlık gücümüzü kesinlikle artıracaktır, dolayısıyla belki bir yıl içinde barış süreci yeniden başladığında daha gerçekçi bir Amerikan tutumu ve dolayısıyla daha olumlu bir İsrail duruşuyla karşılaşacağız." ¹⁹⁹ açıklamasında

¹⁹⁸ "Netanyahu: Israel must get stronger", 2 Feb 2011, **News 24**, (Çevrimiçi) <http://www.news24.com/World/News/Netanyahu-Israel-must-get-stronger-20110202>, 16.02.2015.

¹⁹⁹ Mohammed Assadi and Nidal al-Mughrabi, "Analysis-Palestinians expect a boost from new Egypt", **Reuters**, 2 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-palestinians-israel-idUKTRE71144520110202>, 06.08.2015.

bulunarak, gelecekteki müzakerelerde, Mısır ve diğer Arap ülkelerinin desteğini alma konusunda, Filistin yönetimi için mevcut durumu "altın bir fırsat" olarak gördüğünü söylemiştir.

Avrupa Birliği liderleri ise yaptıkları açıklamada, Mısırlı yetkilileri "baskı ile değil reformla" Mısır halkının isteklerine yanıt vermeye çağırmışlardır. Brüksel'deki zirve sonrasında yayımlanan ortak açıklamada, Avrupa Birliği üyesi yirmi yedi ülkenin lideri, Avrupa Konseyi'nin, Mısır'daki kötüleşen durumu, en üst düzeyde bir kaygı ile izlediklerini belirtmişlerdir. Tarafların daha fazla şiddete başvurmaktan kaçınarak, geniş tabanlı bir hükümetin kurulmasına yönelik düzenli bir geçiş sürecinin derhal başlatması gerekliliğine²⁰⁰ de vurgu yapılan açıklamada, Mübarek'i derhal görevi bırakmaya davet etmişlerdir.

Vijay Prashad'a göre bu isyan, Sedat tarafından oluşturulan ve Mübarek tarafından büyütülen, demokratik hiçbir iddiası olmayan ulusal güvenlik rejimine karşıdır. 1977'de Sedat Nasırcılığı "tutuklama kamplarıyla gözaltılarla, el koymalarla ve tek parti, tek düşünce sistemiyle" özdeş duruma getirmişti. Mübarek döneminde, 2006 yılına gelindiğinde, her otuz yedi Mısırlıya bir polis karşılık gelmektedir ve iç güvenlik konularına 1,5 milyar dolar ayrılmıştı. Bu da her yıl ABD'den gelen 1,3 milyar dolarlık yardımlarla finanse ediliyordu. İsyanı sebep olan ikinci konu ise başkanın oğlu Cemal Mübarek ve çevresindeki "şüphe" uyandıran kişilerin aşırı tüketim alışkanlıklarıydı. Buna karşı olan elit iş çevreleri tarafından da isyan desteklenmiştir. Bu sebeple Tahrir Meydanı'ndaki olaylara Mısır'ın önemli iş adamlarından Nakip Saviris'in katılması şaşırtıcı değildi... Vijay Prashad'ın Paul Amar'dan aktardığı üzere; "Saviris ve müttefikleri, Mübarek ve oğlunun aşırı neoliberalizminin ve ulusal işadamlarından çok Batılı, Avrupalı, Çinli işadamlarını yeğlemelerinin tehdidi altındaydılar, yatırımları ordununkilerle örtüştüğü için, bu seçkin Mısırlı iş adamlarının çıkarları, tam anlamıyla ülkenin topraklarında, kaynaklarında ve kalkınmasında yatıyordu." ²⁰¹

²⁰⁰ "EU leaders say Egypt's transition must begin now", **Al Arabiya**, 4 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <https://www.alarabiya.net/articles/2011/02/04/136257.html>, 08.08.2015.

²⁰¹ Prashad, **a.g.e.**, s. 32-33.

Güç durumdaki Mübarek rejimi, ülkede süren protesto gösterileri karşısında kamuoyunun öfkesini yatıştırmak adına, bir başka hamle daha yaparak, devlet başkanı seçilme kriterlerini yumuşatacak ve ayrıca cumhurbaşkanlığı süresine kısıtlama getirecek, anayasal değişiklikler hakkında tavsiyelerde bulunacak bir komite kurmuştur. Mübarek'in söz konusu kararlarını devlet televizyonunda açıklayan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ömer Süleyman, Mübarek'in ayrıca önerilen tüm reformların uygulamalarının takibi için ayrı bir komite daha kurulmasına karar verdiğini duyurmuştur. Hükümet ayaklanmalar başladıktan sonra bir dizi tavizde bulunmuş ancak tüm bunlar, göstericilerin Mübarek'in Eylül ayında görev süresinin dolmasını beklemeden, bir an evvel istifasını istemesi karşısında yetersiz kalmıştır. Alınan kararlar, uzun süredir vaat edilen reformları hayata geçirmek konusundaki ilk somut adımı oluşturmuş,²⁰² ancak geç kalınmıştır...

Mübarek'in istifa edip, ülkenin kontrolünü silahlı kuvvetlere devretmesinden saatler önce, 1979 İran İslam Devrimi'nin yıl dönümü kutlamalarında konuşan İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat, Mısır halkından kararlılıkla gösterilere devam etmelerini istemiş ve Mısır'daki ayaklanmanın, İsrail'in sonu olacak ve ABD "müdahalesinden" kurtulacak yeni bir Orta Doğu'nun ortaya çıkmakta olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Sözcüsü Tammie Loe ise bu açıklamaya karşılık, ülke içindeki muhalif sesleri susturmaya çalışırken, Mısır halkına destek verme iddiasında bulunduğunu söylediği İran'ı "ikiyüzlülükle" suçlamıştır. Ahmedinejat'ın sözlerine yanıt olarak Mısır Dışişleri Bakanı Ahmet Ebul Geyt, İran'ın kendi durumuna bakması gerektiğini belirterek, İranlı yetkililerin, "Mısır'da olanların arkasına saklanarak, İran halkının dikkatini başka yöne çekmeye çalışmak yerine" kendi ülkelerindeki reform çağrılarına kulak vermeleri gerektiğini²⁰³ belirterek, Mısır'daki durumun bir benzerinin, İran'da da yaşanmasının muhtemel olduğu ihtimaline değinmiştir.

²⁰² Hamza Hendawi and Maggie Michael, "Mubarak forms reform committees, constitution reform panel named", **Daily News Egypt**, 8 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.dailynewsegypt.com/2011/02/08/mubarak-forms-reform-committees/>, 03.09.2015.

²⁰³ "Ahmedinejad: Egyptian Protest Herald New Mideast", **Cbs News**, 11 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.cbsnews.com/news/ahmadinejad-egyptian-protests-herald-new-mideast/>, 03.09.2015.

2.1.3. Otoritenin Yıkılması: Mübarek'in İstifası

2011 yılında Tunus'ta yaşanan Yasemin Devrimi sonrasında Mısır'da ortaya çıkan büyük çaplı olaylar, Mübarek rejiminin artık Mısır'da istenmediğinin bir göstergesiydi. Mübarek bu olaylar karşısında halka bazı vaatlerde bulunmuş ve yeni bir hükümet ilan etmiş olsa da sosyal medya üzerinden örgütlenen ve gençlerin fazlasıyla yer aldığı kitlesel gösterilerle, koltuğunu bırakmak zorunda kalmıştır.²⁰⁴

11 Şubat 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in yardımcısı Ömer Süleyman, Mübarek'in yetkilerini orduya devrettiğini açıklamıştır. Süleyman açıklamasında “ülkenin geçmekte olduğu, güçlüklerle dolu gelişmeler çerçevesinde, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, makamından istifa etmeye karar verdi” ifadelerine yer vermiştir. İstifa haberinin ardından Muhalif Lider El Baradei, hayatının en mutlu günü olduğunu ve ülkenin on yıllardır süren baskılardan kurtulduğunu açıklamış, Hamas istifayı, “Mısır'daki devrimin zaferinin başlangıcı” olarak nitelendirmiştir. Müslüman Kardeşler'in eski parlamento grubu lideri Muhammed el Katatni ise Reuters'a yaptığı açıklamada, Mısır halkını ve şehitleri selamlayarak, istifanın Mısır halkı için zafer günü olduğunu ve devrimin en önemli hedefine ulaştığını belirtmiştir. İstifa, Kahire ve İskenderiye'de sevinç gösterileriyle karşılanırken, Mübarek'in İsviçre'deki mal varlıkları dondurulmuştur.^{205*}

Arap Birliği'nin Mısırlı Genel Sekreteri Amr Musa, "beyaz devrim" olarak adlandırdığı, Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle neticelenen ihtilal sonrası, gelecekteki süreçte bir konsensüs oluşturmak için sabırsızlandığını ve önlerinde çok büyük bir fırsat penceresi açıldığını²⁰⁶ belirterek, bu süreçte etkin rol alacağını sinyali vermiştir.

²⁰⁴ Yavuz ve Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 43.

²⁰⁵ “Hüsnü Mübarek İstifa etti”, **Cnn Türk**, 11. 02. 2011, (Çevrimiçi) <http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/index.html>, 05.01.2017.

* 11 Şubat 2011'de devrilen Mübarek, ilk kez 3 Ağustos 2011'de hâkim karşısına çıkarak, gösterilerin yaşandığı süre içerisinde hayatını kaybeden 850 kişinin ölümünden sorumlu olmak ve iktidarda olduğu dönem içinde adının karıştığı yolsuzluk iddialarından dolayı yargılanmaya başlanmış ve müebbet hapse mahkûm edilmiştir. 3 Temmuz 2013'de gerçekleşen darbenin ardından hakkındaki bazı suçlamalar düşerek, altı yıl süren tutukluluğunun ardından serbest bırakılmıştır.

²⁰⁶ “Arab League chief Amr Moussa welcomes revolution”, **Reuters**, 11 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFWEB861120110211?feedType>, 03.08.2015.

YAK Başkanı Muhammed Hüseyin Tantavi ise Anayasal meşruiyet ve adaletin sağlanmasına yönelik yasal meseleleri tartışmak üzere, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Adalet Bakanı ile bir araya gelmiştir. Aynı gün Başbakan ve İçişleri Bakanı ile de görüşen Tantavi, Başbakan Ahmet Şefik ile "ülkede hızla normal hayata dönülmesinin gerekliliğini, İçişleri Bakanı Mahmut Wagdi ile ise Hüsnü Mübarek'e karşı başlayan ayaklanmanın ilk günlerinde kontrolü orduya bırakarak sokaklardan çekilen polisin bir an önce göreve başlaması konusunu görüşerek,²⁰⁷ "normalleşme"nin sağlanmasına yönelik adımlar atmıştır.

Mısır'ın yeni askerî yönetiminin ulusa yaptığı açıklamada, Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından, sivil yönetim anlayışına ve demokrasiye bağlı kalacakları bildirilmiştir. Ordu, ülke içi ve dışı stratejileri ile ilgili olarak "Mısır Arap Cumhuriyeti, bölgesel ve uluslararası yükümlülüklerine ve anlaşmalarına sadık kalacaktır." mesajı vermiştir. Söz konusu mesaj, 1979 yılında Mısır ile barış anlaşması imzalayan İsrail'in endişelerini gidermek üzere tasarlanmıştır...²⁰⁸ Burada İsrail'in Mısır'daki yeni döneme ilişkin şerhlerinin, ordu tarafından dikkate alındığı belirtilmelidir.

Hüsnü Mübarek hükümeti tarafından siyasetten men edilen Müslüman Kardeşler cephesi ise kişisel çıkar peşinde olmadıklarını, bu sebeple parlamentoda çoğunluğu sağlamak için çalışmak yerine "ulusun hizmetkârı" olacaklarını ve YAK'ın yönetimi hükümete devretmeye yönelik adımlarını destekleyeceklerini belirtip, siyasi parti kurma özgürlüğü getirilmesini istemişlerdir.²⁰⁹ Çünkü Kardeşler, 1954'ten sonra Cemal Abdunasır'a suikast girişimi gerekçesiyle, ülkede hukuken yasaklı konumdaydılar. Ancak burada Müslüman Kardeşler'in yanlış bir strateji yürüttüğü ifade edilmelidir, çünkü Kardeşler'in "parlamentoda çoğunluğu sağlamak için çalışmak yerine ulusun hizmetkârı" olacaklarını belirten açıklamaları, devam

²⁰⁷ "Egypt army meets government ministers-state TV", **News Trust**, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://news.trust.org/item/20110212193300-xkhrc>, 02.02.2014.

²⁰⁸ Marwa Awad and Dina Zayed, "Egypt's army commits to civilian rule, treaties", **Reuters**, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE71B00320110212?sp=true>, 02.02.2014.

²⁰⁹ Edmund Blair, "Egypt's Islamists say not looking for power", **Reuters**, 12 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-brotherhood-idUSTRE71B2BM20110212?mod=related&channelName=worldNews>, 03.07.2015.

eden süreçte yerini, parlamentodaki tüm sandalyeler için çalışmaya bırakacaktır. Bu da Kardeşler'in ilerleyen dönemde yoğun olarak eleştirilmesine ve yalan söylemekle suçlanmalarına yol açacaktır.

Sivil geçiş için herhangi bir takvim ortaya koymayan ancak sivil yönetime ve demokrasiye bağlı kalma sözü veren ordunun, sözünü hızlı bir şekilde tutması için protestocular meydanlarda kalacaklarını açıklayarak, parlamentonun dağılmasını ve otuz yıldır süren sıkıyönetimin sona erdirilmesini istemişlerdir. Protestocuların lideri Safwat Higazi, "Şayet ordu taleplerimizi yerine getirmezse hareketimizin sonuçları daha sert olacaktır."²¹⁰ ifadeleriyle, kararlılıklarını teyit etmiştir. Tahrir Meydanı'nda kamp kurmuş protestocuların sayısı yarım milyondan birkaç bine düşse de ordunun açıklamalarının muğlak olması ve özgürlük taleplerinin yerine getirilmediği gerekçesiyle, meydanlardan ayrılmadıkları görülmüştür. Protestoların arkasındaki, muhalefet ve gençlik gruplarından oluşan koalisyon da ilk kez demokrasiye geçiş sürecine ilişkin taleplerinden oluşan bir listeyi duyurmuştur. Koalisyon, Mısır'ın geleceğini şekillendirileceği masada, yalnızca Mübarek rejiminin üyelerinin ve ordunun değil, kendilerinin de yer almasını talep etmiştir. Ayrıca talepler arasında, sıkıyönetimin kaldırılması, askerî temsilci ve iki "güvenilir isimden" oluşan bir başkanlık konseyi oluşturulması, iktidar partisinin egemenliğindeki parlamentonun dağıtılması, geniş kapsamlı bir birlik hükümeti ve Anayasa'yı değiştirecek ya da tamamen yeniden oluşturacak bir komite kurulması da yer almıştır.²¹¹ Mısır kabine sözcüsünün Reuters'a verdiği demeçte ise aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir: "Önümüzdeki aylarda geçiş süreci tamamlanıncaya kadar mevcut hükümet göreve devam edecek, sonra demokratik kurallar çerçevesinde yeni bir hükümet iş başına gelecek, (...) Mevcut hükümetin temel görevi güvenliği ve düzeni sağlamak aynı zamanda ekonomiyi idare ederek günlük hayatın işleyişini sağlamaktır."²¹²

²¹⁰ Peter Millership and Yasmine Saleh, "Egypt military rulers under pressure from protesters", **Reuters**, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://mobile.reuters.com/article/news Maps/idUSTRE7003UW20110212?i=22>, 09.09.2016.

²¹¹ Sarah El Deep, "Egypt military faces resistance in restoring order", **Desert News**, 13 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.deseretnews.com/article/700109625/Egypt-military-faces-resistance-in-restoring-order.html>, 12.01.2016.

²¹² "Egypt cabinet to stay for transition period", **Trade Arabia**, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi) http://www.tradearabia.com/news/MISC_193466.html, 13.04.2015.

İsrail ile Mısır'ın yeni askerî yönetimi arasında ilk irtibat 13 Şubat'ta gerçekleşmiştir. Savunma Bakanı Ehud Barak ile Mısır Yüksek Askerî Konseyi Başkanı Muhammed Hüseyin Tantavi'nin telefonla görüşmelerinden bir gün sonra Netanyahu yaptığı yazılı açıklamada; Mısır'ın yeni askerî yönetiminin ülkenin tüm uluslararası anlaşmalarına sağdık kalacaklarını açıklamasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.²¹³ Burada ABD'li Ortadoğu Uzmanı Robert Springborn'un orduya yönelik şu değerlendirmeleri önemlidir: “İstikrarsızlık ordunun istediği en son şey. Ordu için istikrardan daha önemli bir şey yok, ordu sahip olduğu savunma mallarını dahi kullanabilecek durumda değil, Mısır ordusu savaşa değil, tüketime yoğunlaşıyor.”²¹⁴

Ülkenin idaresini fiilen yüklenen YAK, sivil yönetim ve demokrasiye bağlı kalacakları sözünü bir kenara bırakmış, 17 Haziran'da “Anayasal Düzenleme” başlıklı bir kararname yayınlamıştır. Bu kararnameye göre Cumhurbaşkanı ve Hükümet'in yetkileri kısıtlanmıştır. Ayrıca yeni düzenlemede, silahlı kuvvetleri ilgilendiren tüm hususlarda, YAK'a tek merci olma yetkisi de getirilmiştir.

2.1.4. Mübarek'in İstifasını Ortadoğu ve Avrupa Nasıl Gördü

Mübarek'in istifasının ardından, Ortadoğu'dan istifaya ilişkin tepkilere değinecek olursak; Suudi Arabistan Krallığı'nın, Suudi Basın Ajansı (SPA)'dan yaptığı açıklamada; "Suudi Arabistan Krallığı, Mısır Arap Cumhuriyeti'nde iktidarın barışçıl bir biçimde devredilmesini memnuniyetle karşılıyor ve Mısır Silahlı Kuvvetlerinin barışı, istikrarı ve sükûneti sağlamasını umuyor." ifadeleriyle, istifadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ise yaptığı yazılı açıklamada, kendi güvenliklerine atıfta bulunarak, Mısır'ın yeni askerî yönetiminin, bütün uluslararası anlaşmalara sağdık kalacakları yönünde yaptığı açıklamasından memnuniyet duyduklarını belirtmiştir. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih, "Büyük Mısır halkını zaferinden dolayı kutluyoruz ve mutluluklarını paylaşıyoruz." yorumunda bulunmuş, Irak Başbakanı Nuri El Maliki, istifanın doğru bir karar olduğunu belirtmiştir. Katar Kraliyeti'nden, istifanın önemli ve olumlu bir

²¹³ Jeffrey Heller, “Israel And New Egyptian Leadership Make Contact”, **Reuters**, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/us-israel-egypt-idUKTRE71C0IV20110213>, 13.04.2015.

²¹⁴ Mete Çubukçu, **Arap Ayaklanmaları ve Sonrası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 98.

adım olduğuna yönelik bir açıklama yapılmış, Türkiye ise Mısır'da seçimlerin yapılması ve ordunun mümkün olabildiğince kısa sürede yönetimi, demokratik olarak seçilmiş bir hükümete devretmesi çağrısında bulunmuştur.²¹⁵

Bunun yanında Mısır'daki ayaklanmanın ardından Orta Doğu'nun farklı köşelerinde insanlar sokaklara dökülmüş: İran, Bahreyn ve Yemen'de daha fazla özgürlük talep eden göstericiler, sert müdahalelerle karşı karşıya kalmışlardır. Dubai'deki Körfez Araştırma Merkezi'nden bölge uzmanı Mustafa Alani, "Her yer Mısır olayını kendilerine göre ve kendi bağlamlarında yorumlayacak." değerlendirmesiyle, diğer otoriter coğrafyalara göndermede bulunurken, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Rodham Clinton, İran'da düzenlenen protestolara destek vererek, İran halkının da aynı haklara sahip olmayı hak ettiklerini söylemiştir.²¹⁶

2.2. Diktatörlük İsim Değiştiriyor: Mübarek Sonrası Dönemde Yüksek Askeri Konsey

25 Ocak Devrimi, Mısır tarihindeki devrimler arasındaki "en üstün devrim" olarak nitelendirilmekteydi ancak YAK'ın kendi içinde tasarladığı ile halkın istediği devrim, aynı minvalde değildi... Her ne kadar YAK, göstericilerin yanında olduklarını ifade edip, onları korur görünümünde olsa da 23 Temmuz 1952 devrimi unutulmamalıydı. Bu çerçevede bir mukayese yapacak olursak; 1952 devriminin başlatıcısı silahlı kuvvetler iken, 2011 devrimi, ordunun arkadan geldiği bir ayaklanma olarak yorumlamak mümkündür.²¹⁷

Tunus'taki protestolar Mısır'daki olayları tetiklemiştir, ancak sürecin Kahire'ye sirayet etme biçimi, seçimler ve yeni anayasa başlıklarında benzerlikler bulunuyor olsa da ordunun yüksek komuta kademesinin olaylarda göstermiş olduğu kilit rol, Mısır'daki gelişmelerin, Tunus'tan farklı bir ruhta cereyan ettiğini göstermiştir. Çünkü Mısır ordusu, Mübarek'le yakın ilişkilerini sürdürmekle

²¹⁵ "Factbox: Reaction to fall of Mubarak around Middle East", **Reuters**, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-reaction-region-idUSTRE71C0TO20110213>, 21.02.2016.

²¹⁶ Brian Murphy, "Egypt echoes across region: Iran, Bahrain, Yemen", **Stuff**, 15 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.stuff.co.nz/world/middle-east/4661698/Egypt-echoes-across-region-Iran-Bahrain-Yemen>, 20.02.2016.

²¹⁷ Adil İskender, "Devrim Yorgunluğu", **Değişim Halindeki Mısır**, İstanbul, İntifada Yayınları, 2016, s. 129.

kalmamış, ayrıca ABD'nin baskıları karşısında da zayıf bir çizgide yol almıştır. Dolayısıyla, Kahire'de olaylar başladığında, Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi'nin önderliğindeki generaller, kendi imtiyazlı pozisyonlarını ve ekonomik kazanımlarını korumak maksadı ile Mübarek'i 11 Şubat'ta görevi bırakmaya zorlamaları ve yetkilerini YAK'a devretmeye mecbur bırakmaları ile başlayan, sıkıntılı bir süreci de yönetmek zorunda kalmışlardır.²¹⁸ Çünkü Konsey üyelerinin de rejimle ilintili olarak ordunun üst kademelerinde yer alan komutanlardan oluşması, devrimci aktörlerin yönetimi asla benimsememesine sebep olmuştur. Dolayısıyla dönem dönem Konsey'e yetkilerini sivil yönetime devretmesi hususunda protestolar yaşanmış ve bu baskılardan Mübarek'in Başbakan olarak atadığı, Ahmet Şefik de nasibini almıştır. Baskıların sürekli hale gelmesi neticesinde Şefik, istifa etmek durumunda kalmıştır. İstifanın ardından Konsey, devrimci taraflarla görüşerek, Şefik'in yerine atanacak başbakanın kim olacağı noktasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Bu çaba sonucunda, Mübarek döneminde Ulaştırma Bakanı olan ancak sonraları Mübarek karşıtı protestolarıyla ön plana çıkan İsam Şeref Başbakan olarak atanmıştır. Ancak Şeref'in kabinesindeki birçok bakanın eski rejimi destekler olmaları, devrimcileri yine protestolara itmiştir.²¹⁹ Ayrıca, Şeref'in bizatihi kendisi, Mübarek döneminde görev almasından dolayı, protestoculara göre “yeni Mısır'ın yapılanmasında ihtiyaç duyulmayan bir şahsiyettir.”²²⁰

4 Mart'ta hükümet, yönetimi devraldıktan sonra meclisin iki kolunu da fesih eden YAK'ın açıklamasına atıfta bulunarak, Anayasa'ya ilişkin referandumun 19 Mart'ta yapılacağını açıklamıştır. Bu referandumun sonuçları, Reuters tarafından “hafızalarda sonuçları önceden belirlenmiş olmayan ilk referandum” olarak nitelendirilmiştir.²²¹ Yüzde 41'lik katılımı, halkın %77'sinin olumlu yönde iradesini

²¹⁸ Roger Owen, “Diktatörlerin Devrim Yoluyla Düşürülmesinden Yeni Bir Anayasal Düzen Kurma Mücadelesine”, **Yeni Ortadoğu**, Ed. Fawaz A. Gerges, Çev. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014, ss. 295-312, s. 302.

²¹⁹ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013, s. 18-19.

²²⁰ Celalettin Yavuz, Serdar Erduramaz, **Arap Baharı ve Türkiye**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2012, s. 49.

²²¹ Yasmine Saleh, “Egypt approves reforms in historic referendum”, **Reuters**, 20 Mar. 2011, (Çevrimiçi) <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFLDE72J0FQ20110320?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>, 13.12.2015.

ortaya koymasıyla sonuçlanan bu referandumla birlikte, anayasada yapılması öngörülen değişiklik kabul edilmiştir.

Devrimden sonra da Mısırlılar, Mübarek ve yönetiminin devletten edindiği varlıkların geri alınmasını ve Mısır'da daha derin bir değişim için daha sert tedbirler alınmasını istemişler ve protestolarına devam etmişlerdir.²²² Olayların boyutunun büyümesi üzerine kabine, eylemleri düzenleyen ve bu eylemlere katılım için çağrıda bulunan kişilere yönelik, yüklü miktarda para cezası ile cezalandırılmasını sağlayacak bir yasa çıkarmıştır.

Burada, ABD ve Avrupa'nın desteklediği, ülkede meydana gelecek olası değişikliğin, İsrail için ne anlama geldiğini değerlendirmemiz gerekirse; İsrail Haaretz Gazetesi yazarlarından Ari Shavit'in Obama'nın hata yaptığı yönündeki şu düşünceleri önemlidir: "Obama'nın Orta Doğu politikası tutarsız ve anlamsız, ayrıca Obama'nın takip ettiği ilkeler duygusuz ve tuhaf. Obama Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in görevden alınmasını desteklerken Suriye lideri Beşar Esad'ı koruma altına alıyor, Obama ayrıca Libya'da katliam yaşanmaması için savaşa girerken Suriye'deki katliamları durdurma konusunda parmağını bile kıpırdatmıyor."²²³

Shavit, aslında gelineen noktada, İsrail için en kötü senaryonun; Mübarek'in devrilip yerine Müslüman Kardeşler'in gelmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Böyle bir değişiklikle İsrail'in en önemli düşmanı Hamas, bu sonuçla Kahire'de kendine olağanüstü bir destek bulacaktı, çünkü Hamas, Müslüman Kardeşler'in Filistin koluydu. Yönetimdeki olası değişiklikle, İsrail'in Gazze'de Filistinlilere uyguladığı ablukanın da kırılması gündemdeydi.²²⁴

Ülkede binlerce protestocu, YAK'tan Mübarek döneminden kalan tüm izlerin silinmesi hususundaki taleplerinin biran evvel yerine getirilmesi talebiyle sokaklarda kalmaya devam etmiştir. Yüksek İdare Mahkemesi ise NDP'den kendisini fesih

²²² Patrick Werr, Dina Zayed, "Egyptians protest to 'protect revolution'", **Reuters**, 1 Apr 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protest-idUSTRE73053620110401>, 12.09.2015.

²²³ Ari Shavit, "With bin Laden dead, Obama has to turn to the Mideast", **Haaretz**, 4 May 2011, (Çevrimiçi) <http://www.haaretz.com/with-bin-laden-dead-obama-has-to-turn-to-the-mideast-1.359863>, 17.11.2016.

²²⁴ Gürkan Zengin, **Kavga**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2013, s. 49.

etmesini ve tüm varlıklarını hükümete teslim etmesini istemiş ayrıca yine bu dönemde, Mübarek'in ismi kamuya açık tüm alanlardan kaldırılmıştır. 27 Mayıs'ta göstericiler, "İkinci Tahrir Devrimi" olarak isimlendirdikleri protestolarla, devrim taleplerinin karşılanması için yeniden meydanları doldurmuştur. 28 Mayıs'ta önemli bir gelişme olarak yönetim, Refah Sınır Kapısı'nın açıldığını duyurmuş: Kadınlar, çocuklar ve kırk yaşın üzerindeki tüm erkeklerin Mısır'a geçişlerine izin verilirken, on sekiz-kırk yaş arasındaki erkeklerin girişleri ise izine tabi tutulmuştur. İsrail'in endişeleri de bu gelişmeye bağlı olarak artmıştır.

Devrimin ardından aylar geçmesine rağmen gereken adımları atmayan YAK'a tepki olarak, "İntikam Cuması" olarak adlandırılan gösteriler kapsamında, binlerce kişi meydanlarda toplanmaya devam etmiştir. 15 Temmuz'da gerçekleştirilen "Son İntikam Cuması" eyleminin ardından kabinede revizyona gidilerek, on dört bakanın görevine son verilmiş, yerlerine yeni isimler görevlendirilmiştir. Ancak muhalifler bunu yeterli bulmayarak, Konsey Başkanı Tantawi ile Başbakan Şeref'in de istifasını talep etmişlerdir.

Gerginlik ülke geneline yayılırken, protestolar Muhammed Tantavi başkanlığındaki YAK'ın, iktidarı derhal sivillere bırakmaya yönelik çağrılarla devam etmiştir. Bunda YAK'ın görevi devralmasından sonra yetkilerini sivillere devretme noktasında geri durmaları önemli bir yer tutmuştur. Protestolarda göstericilere karşı sert müdahalelerde bulunulmuş, Tahrir meydanındaki Sahra hastanelerine dahi müdahale etmekten geri durulmamıştır. 20 Kasım'a gelindiğinde ise olayların dozu çok daha artmış, polis ve ordunun Tahrir Meydanı'ndaki göstericilere ortaklaşa düzenlediği operasyonlarda, gazetelere yansıyan sayılarla, toplamda 1700 eylemcinin yaralanıp, 10 eylemcinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Tüm bu gerilimlerin ardından Şeref, ülkede yaşanan gelişmelerden dolayı büyük üzüntü duyduğunu belirterek, YAK'a istifasını sunmuş, Şeref'in istifasının ardından YAK, Başbakan olarak Kemal Canzuri'yi atamıştır.

Mısır'ın yakın tarihini kısaca hatırlayacak olursak, Galal Amin, Nasır'ı bir diktatör olarak kabul etmekle birlikte, O'nu yolsuzluktan uzak bir lider olarak değerlendirmiştir. Amin, Nasır ve eşinin hayatları boyunca lüksten uzak kalarak

öldüklerinde, arkalarından konuşulacak bir zenginlik bırakmamış olmalarının altını çizmiş ve böylece savını güçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Amin, Nasır'dan duyulan korkunun yöneticileri yolsuzluk yapmaktan uzak tuttuğunu da ifade etmiştir.²²⁵ Amin'e göre, Nasır döneminin aksine, Sedat döneminde farklı alanlarda yolsuzluk baş göstermiştir. Sedat'ın suikasta uğramasının ardından Sedat ve ailesinin ne kadar zenginleştiği de ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere Nasır döneminde sınırlı olan yolsuzluklar Sedat ile beraber yaygınlaşmıştır. Mübarek yönetiminde ise mevcut yolsuzluklar farklı bir evreye taşınmıştır. Çünkü bu dönemde yolsuzluğun içselleştirildiği ve sürekli hale getirildiği bir dönem başlamıştır.²²⁶ Söz konusu eylemler bu yönüyle düşünüldüğünde, Arap Baharı döneminde Mısır'da halkın içselleştirilen bu yolsuzluklara da tepki verdiğini söylemek güç olmayacaktır.

2.3. Müslüman Kardeşler'in Yeniden Doğuşu

Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin, Mısır rejimi ile arasındaki ilişkisini kısaca hatırlamamız gerekirse, bu ilişkinin birçok farklı dönemden geçtiği görülmektedir. Bunlardan birincisi; Oluşum ve güç bakımından en parlak dönem olan, teşkilatın kuruluş tarihi 1928'den, 1948 Filistin Savaşı'na kadar geçen süredir. İkincisi; teşkilatın siyasal ve sosyal hayattan izlerinin silindiği 1952 Nasır dönemidir. Üçüncüsü; teşkilatın zaman zaman rejimle uyumlu olan ve tutuklu olan cemaat üyelerinin salınmasıyla başlayan Sedat dönemidir. Ancak bu dönem, İsrail ile yapılan barış anlaşmasına Müslüman Kardeşler'in karşı çıkmasıyla birlikte, rüzgâr tersine eserek üyelerin büyük bir bölümünün tekrar tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır. 1981'de Mübarek'in iktidara gelmesiyle birlikte rejim, muhalifleri siyasi hayattan tecrit etmek yerine, bu akımlarla dengeli bir siyaset yürütme yoluna girmiştir. Mübarek rejimi, Sedat'ın öldürülmesiyle sonuçlanan radikal mücadele yollarına girmemiş, bununla birlikte cemaatin bölünerek, Mübarek'e karşı mücadele edecek yeni bir gurubun oluşmasına da imkân vermeyecek bir politika izlemiştir.²²⁷

Bir partileri olmadan siyasette var olamayacağının bilincinde olan Kardeşler, parti kurma niyetlerini dile getirmişlerdir ancak gerçekte Kardeşler'in Parti kurma

²²⁵ Amin, **a.g.e.**, s. 30.

²²⁶ Amin, **a.g.e.**, s. 36-38.

²²⁷ Tarık Abdulcelil, **Mısır Devriminin Ayak Sesleri**, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012, s. 232-233.

niyetleri 2005 yılına dayanmaktadır; Kardeşler parti kurma girişimi ile yasalar gereği mahkemeye başvurmuş ancak mahkeme bu girişime, yukarıda da ele aldığımız gerekçeyle izin vermemiştir. Rejimin devrilmesiyle birlikte girişimler olumlu sonuçlanmış ve nihayet Nisan 2011’de Hürriyet ve Adalet Partisi’ni (HAP) kurularak, İhvan artık yasallaşmıştır.

Bu dönemde, Nasır döneminde getirilen meclisteki sandalyelerin yüzde ellisinin “işçi-çiftçi”lere ayrılmasını öngören anayasal hüküm yeniden gündeme getirilmiştir. Bu uygulamanın amacı; işçi ve çiftçiye korumak değil, meclise girebilmek adına kendilerini çiftçi gibi gösteren emekli subaylar ve güvenlik personelinin, parlamentoda yer almasını sağlamaktı.²²⁸ Kardeşler, YAK’ı yasayı değiştirmedeği durumda seçime girmemekle tehdit etmiş ve nihayet baskılara direnemeyen YAK, Ekim ayında yasayı değiştirmeyi kabul etmiştir.

YAK, Kasım ayına gelindiğinde ise tekrar bir dizi kararname yayınlamıştır. Bu kararnameye göre; meclisin altı ay içerisinde yeni bir anayasa hazırlayamaması durumunda, YAK’a yeni bir parlamento oluşturma yetkisi verilmesi ve orduya anayasanın bazı maddelerine itiraz hakkı tanınması, ordu bütçesinin örtülü olması ve can alıcı nokta olarak, YAK’ın anayasa yazım heyetinin 100 üyesinin 80’ini kendisinin seçebileceği gibi maddeler içermekteydi. Şüphesiz bu ilkeler, Müslüman Kardeşler için kabul edilemezdi ve alınan kararların geri çekilmesi için İhvan tekrar sokaklara dönecekti... Protestoların geniş çaplı olması YAK’ı, kararların bağlayıcılığı olmadığı ve tavsiye niteliğinde olduğu açıklamasını yapmak zorunda bırakmıştır. Müslüman Kardeşler ise kendileri için hayati önemde olan seçimlerin vaktinde gerçekleşmesini sağlama almak konusunda ısrarcı olmuştur.²²⁹

28 Kasım 2011-11 Ocak 2012 tarihleri arasında ülkede ilk kez demokratik yollarla yapılan parlamento seçimlerinin sonucunda 49,2 milyon seçmenin 32,2 milyonu oy kullanarak %65 oranında seçimlere katılım sağlanmış oldu. Müslüman Kardeşler, oyların %47,2’sini alarak seçimlerden birinci parti, Selefî blok ise ikinci

²²⁸ Jeff Martini and Julie Taylor, “Commanding Democracy in Egypt: The Military’s Attempt to Manage in Future”, Foreign Affairs, Eylül/Ekim 2011’den akt., Alison Pargeter, **Müslüman Kardeşler**, Çev. Semih Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 191.

²²⁹ Pargeter, **a.g.e.**, s. 193.

parti olarak çıktı. Bu zaferin ardından Müslüman Kardeşler, ilerde kendisine sıkıntı oluşturacak ve tersini uygulayacağı bir açıklama yaparak, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacaklarını beyan etmişlerdir. Seçim sonuçlarının ardından ülkenin öne çıkan simalarından Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) eski başkanı Baradei de yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacağını açıklamıştır.

23 Ocakta seçimle belirlenen ilk halk meclisi toplanarak ve başkanlığına Muhammed Saad Katatni getirilmiştir. Mübarek'in devrilisinin sene-i devriyesi olan 25 Ocak'ta ülkede kutlamalar yapılarak, Geçici Başbakan Canzuri, YAK'ın görevini 30 Haziran 2012'de devredeceğini açıklamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise Mayıs ayında gerçekleştirilecekti.

Mısır'daki parlamento seçimlerinden çıkan sonuçların, Müslüman Kardeşler ve Selefilerin sandalyelerin yüzde 65'ini kazandığına işaret etmesinin ardından, İsrail'in bölgedeki kritik İslamcı kazanımları dengelemek amacıyla, aktif bir şekilde uzak bölgelerden müttefik bulma arayışına girmiştir. Bir hükümet yetkilisi, ilk grubun Yunanistan, Kıbrıs, Romanya ve Bulgaristan'dan oluşan Doğu Akdeniz çemberi, ikincisinin ise Kenya, Uganda, Etiyopya, Tanzanya, Nijerya ve Güney Sudan gibi ülkelerden oluşan Sahraaltı Afrika grubu olduğunu belirtmiş ve bu ülkelerin, İslamcı terörizme ilişkin endişeleri, İsrail ile artan güvenlik ve siyasi iş birliği kurmalarına neden olduğu yorumunda bulunmuştur. Üçüncü grup ise henüz adlandırılmasa da bölgedeki ülkeleri içerdiği belirtilmiştir. Başbakan Binyamin Netanyahu -Basra Körfezi ülkeleri olduğuna inanılan- bu ülkelerle ilgili birkaç üstü kapalı göndermede bulunmuştur.²³⁰ Türkiye açısından duruma bakıldığında ise Ortadoğu'daki en iyi müttefikimiz artık Mısır'dı. Burada dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun düşüncelerine yer vermek doğru olacaktır.

Davutoğlu, Mısır-Türkiye-İran bölgesel üçgeninin bölgede hassas dengeler oluşturduğunu ve bu üç ülkenin yabancı aktörler tarafından aynı anda dışlanması, çok büyük bir yük oluşturacağını belirtmiştir. Davutoğlu'na göre, bu ülkelerden

²³⁰ Herb Kemon, "İsrail seeks newfriends to counter islamism", **Jerusalem Post**, 2 Dec 2011, (Çevrimiçi) <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Israel-seeks-new-friends-to-counter-Islamism>, 21.09.2015.

herhangi ikisinin arasında oluşturulacak sistem dışı herhangi bir ittifak ise bölge açısından tehdit olarak görülmektedir.²³¹ Nitekim İsrail'in, yukarıda ele alınan sebeplerden dolayı bölgede kendilerine yönelik bir tehdit oluştuğunu değerlendirmiş ve müttefik arayışına girmiş olduğunu belirtebiliriz.

Lisa Blaydes Müslüman Kardeşler'in seçimleri niçin önemsediyini sorgulamış ve seçimleri makul bir muhalefet oluşturabilmek için bir fırsat olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Blaydes'a göre seçimlerle oluşturulacak bir muhalefet, yönetimin kısa süreli varlığına, doğrudan bir tehdit yöneltmeyeceği için seçimi Müslüman Kardeşler nezdinde bir kez daha önemli hale getirmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında da Müslüman Kardeşler'in seçim temelinde bir arayış içinde olması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Nasır'a yapılan başarısız suikast girişimi sonrasında Müslüman Kardeşler baskılanmıştır. Sedat dönemindeki görece rahatlama, İsrail ile yakınlaşma politikasına paralel olarak tersine dönmüş ve Müslüman Kardeşler üzerindeki baskı yeniden artmıştır. Mübarek yönetiminin ilk döneminde bu baskıların azaldığı söylenebilir. Fakat daha radikal görüşlere sahip olan İslami temeldeki hareketler sebebiyle, 1990'ların ortalarında Müslüman Kardeşler ile Mısır yönetimi arasındaki ilişkiler bozulmuştur. 2000'li yıllarda ise Müslüman Kardeşlerin Mısır Parlamentosu'nda yükselişe geçtiği bir dönem başlamıştır. Özellikle 2005 sonrası dönemde Müslüman Kardeşler'in otoriter yönetim karşısında bir blok olarak kendini göstermesi önemlidir. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in yönetimle çatışmaktan kaçındığı ve demokrasiyi politik bir strateji olarak kullandığı bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu politikanın devamında Müslüman Kardeşler iktidara gelmek için gücü aniden ele geçirmek yerine, bir süreç içerisinde bu hedefi gerçekleştirmeleri gerektiğini de anlamışlardır.²³²

2.3.1. 2012 Mısır Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Mursi'nin İktidara Gelişi

Müslüman Kardeşler parlamento seçimlerinde kazanılan zafer sonrası, daha önce de değinildiği üzere, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacağını

²³¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 100. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s. 355-354.

²³² Ayrıca bkz., Lisa Blaydes, **Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt**, Cambridge University Press, 2011, s. 149-153.

açıklamıştı. Fakat ilerleyen süreçte seçimleri kazanmış olmalarına rağmen, Başbakan Canzuri hükümetini fesih eden YAK, bu kez HAP'ın hükümeti kurmasına izin vermemiş, üstelik parlamentoyu dağıtma tehdidinde bulunmuştur. İktidardaki temellerinin oldukça kaygan zeminde olduğunu gören Müslüman Kardeşler, seçime katılmayacaklarına ilişkin kararlarında değişikliğe giderek, Hayret el Şater'i Cumhurbaşkanlığı'na aday göstereceğini açıklamıştır, bu bir anlamda YAK'a meydan okumaydı...²³³ Meclisteki bloklarına rağmen parti programlarını uygulayamayan HAP'ın bu meydan okumadaki kararlılıkları, ileride kendilerini Cumhurbaşkanlığı'na taşıyacaktı, ülkedeki kartlar yeniden dağıtıldı...

Mısır'ın eski İstihbarat Şefliği sonrası Başbakanlığa getirilen Ömer Süleyman, eski rejimi tekrar inşa edeceğini açıklayarak, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday oldu. Bu durum, Müslüman Kardeşler tarafından devrime hakaret olarak görülerek, eleştiriyle karşılanmıştır. 11 Nisan'da tepkiyle karşılanan başka bir durum ise İdari Mahkemesi'nin yeni anayasayı hazırlayan yüz kişilik komisyonun çalışmasını durdurma kararıydı.

Ancak Ömer Süleyman adaylıktan çekilmek zorunda kaldığı bir gelişme yaşanmıştır. Ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimlerine çok az bir süre kala, Mübarek'e yakın isimlere on yıl siyasi yasak getiren tasarı, parlamentoda kabul edildi. Bu kararın, seçimlerde aday olacağını açıklayan Eski Başbakan Ömer Süleyman, Müslüman Kardeşler'in adayı Hayrat El Şatır, Selefilerin adayı Hazım Ebu İsmail'in de aralarında bulunduğu isimleri de kapsaması sonucu, seçimlere katılamayacağı bildirildi. Karara adaylardan bazı isimler itiraz etseler de başvuruları reddedildi. Böylelikle Müslüman Kardeşler, Şater yerine Muhammed Mursi'yi aday olarak gösterme kararı aldı.

Nasır'dan sonra asker kökenli liderler tarafından yönetilen ve özellikle uzun yıllar süren Mübarek rejimi boyunca baskılara maruz kalan Mısır halkı, ilk kez bağımsız olarak devlet başkanlarını seçeceklerdi. Seçimler için Müslüman

²³³ Pargeter, a.g.e., s. 193-194.

Kardeşler'in adayı Mursi, Abdul-Moneim Ebul Futuh*, eski Arap Ligi* Genel Sekreteri Amr Musa, Nasırcı Hamden Sabbahi ve eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve Mübarek rejiminin de son başbakanı olan Ahmet Şefik, öne çıkan adaylar arasındaydı. Mayıs ayının son haftasında yapılan seçimin ilk tur galibi Mursi ve Şefik, ikinci tura kalmışlardır. Bu sonuç, devrimci liberal ve seküler aktörleri, her iki ismi de desteklememeleri bakımından hayal kırıklığına uğratmıştır ancak devrimin sıkıntıya girmemesi ve Mübarek rejiminin tekrar canlanmaması için tercihlerini Mursi'den yana kullanmışlar ve sonuç olarak 16-17 Haziran'da yapılan Cumhurbaşkanlığı ikinci tur seçimleri sonucunda, oyların %51,7'sini Mursi alarak, Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²³⁴

Gergin bir atmosferde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Şefik'e, hem resmi medya organları ile özel gazete ve televizyon kanalları, hem de Mübarek dönemine yakınlığıyla bilinen zengin iş adamlarından büyük destek sağlanmıştır. Şefik şüphesiz, devlette halen çok etkin olan taban için doğru bir tercihti. Diğer taraftan, Kardeşler'in Mursi'yi "İslamcı programı olan tek aday" şeklinde lanse etmeleriyle birlikte, ülkede İslami akımlar, devrimci guruplar ve genç aktivistler, Mursi'nin yanında yer aldılar. Dolayısıyla bu sonuç, Siyasal İslam'ın zaferi olarak görülmüştür. İkinci tur seçimlerde ise Mursi, İslami söylemlerden ziyade ulusalcı ve uzlaşmacı bir çizgide kampanyasını yürütmüştür. Şunu da belirtmek gerekir ki Mursi'nin parlamento seçimleri sonrasında, YAK'ın haksız müdahalelerine maruz kaldığı düşüncesi, seçmenlerin zihninde Mursi lehine kazanç sağlamıştır.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus; Cumhurbaşkanı Mursi, 30 Haziran 2012'de Yüksek Anayasa Mahkemesi huzurunda yemin etmiştir. YAK, 17 Haziran'da parlamentoyu fesih kararı almış, bu düzenlemenin yanında en yüksek sivil makam olarak da Yüksek Anayasa Mahkemesi'ni belirlemiştir. Bu sebeple

* Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mursi'nin yarıştığı Abdul-Moneim Ebul Futuh ismi de Hareket açısından önemlidir. Ancak Futuh, Kardeşler'in Cumhurbaşkanlığına katılmayacakları yönünde karar almasına rağmen kendi inisiyatifiyle harekettten bağımsız olarak adaylığını açıklaması neticesinde teşkilattan ihraç edilmiştir.

* 1945'de kurulan Arap Ligi bünyesinde 22 Arap ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü'nde de yer almaktadırlar. (Aydın Cıngı, **Ortadoğu'nun Öfkesi ve Batı'da Irkçılık**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011, s. 13.

²³⁴ Telci, **a.g.e.**, s. 21-22.

Mursi, Parlamenteoda yemin ederek görevine başlaması gerekirken, halkın iradesinin tecelli ettiği meclis yerine, Yüksek Anayasa Mahkemesi önünde yemin ederek görevine başlamıştır.²³⁵

Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmeleri, kimilerince demokratik bir gelişme olarak görülmemiştir. Örneğin Paolo Gerbaudo'ya göre, bir ülkedeki iktidarın yaşanan devrimci olaylarla yıkılması, iktidarda bir güç boşluğu yaratma eğilimindedir. Gerbaudo, iktidarda oluşan bu güç boşluğunun demokratik temelde oluşturulan yeni kurumlarla kapatılmaması durumunda, iyi organize olmuş ve genellikle de otoriter aktörler tarafından doldurulacağını ifade etmiştir. O'na göre, Mısır'da Müslüman Kardeşler'in devrim sonrasında iktidarda yaşanan boşluğu doldurması da bu yönde olmuştur.²³⁶ Mursi'nin seçildikten sonra dahi yukarıda değinildiği üzere yeminini Parlamento yerine Yüksek Anayasa Mahkemesi önünde etmesi, ülkede seçimlerden sonra dahi Mübarek rejiminin/otoritenin siyasette ne denli önemli bir yer işgal ettiğini göstermiştir. Ayrıca yine YAK'ın bu döneme ilişkin baskın politikaları, Gerbaudo'nun yorumunu desteklemektedir.

2.3.1.1. Mursi ve Yüksek Askeri Konsey Arasındaki Güç Mücadelesi

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turu sonrasında, Anayasa Mahkemesi ve YAK tarafından çok önemli kararlar çıkarılmıştır. Buna göre; mahkeme, ülkede altı ay önce yapılan parlamento seçimlerinin anayasaya uygun olmadığını belirterek parlamentonun feshedilmesi talimatı vermiştir. Mısır Anayasa Mahkemesi, milletvekillerinin üçte birinin seçiminin, Anayasa'ya uygun olmadığı kararına vararak, "Parlamentonun tamamı meşruiyetini kaybetmiştir." açıklamasını yapmıştır. Karar, yeni seçimlere gidilmesi anlamına geliyordu...²³⁷ Oyların sayılmaya başlandığı 17 Haziran akşamında ise yeni bir anayasa deklarasyonu çıkarıldı. Bu

²³⁵ Telci, **a.g.e.**, s. 22.

²³⁶ Paolo Gerbaudo, "The Impermanent Revolution: The Organizational Fragility of the Egyptian Prodemocracy Movement in the Troubled Transition", **Social Justice**, Vol. 39, No. 1 (127), *Conflicts within the Crisis* (2013), pp. 8-23, p. 11.

²³⁷ "Egypt's highest court orders parliament to be dissolved", **The Telegraph**, 14 Jun. 2012, (Çevrimiçi) <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/9331696/Egypt-s-highest-court-orders-parliament-to-be-dissolved.html>, 16.09.2015.

deklarasyona göre; Halk Meclisi fiili olarak fesih edilerek, Meclis'in yasama ve denetleme yetkileri YAK'a devredildi. Bunun anlamı, YAK Haziran sonuna kadar görevlerini Cumhurbaşkanına devretse dahi, Halk Meclisi seçimlerine kadar yetkilerini korumuş olacaktı. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı ve Hükümet, YAK'ın onayı olmadan bir karar alamayacaktı.

Ülkede seçimlere kalan zaman azaldıkça, YAK ile Müslüman Kardeşler arasındaki gerginliklerin arttığı görülmektedir. İktidarı devretmesiyle ilgili verdiği sözü tutmayarak, daha önceden Müslüman Kardeşler'in ve protestocuların tepkisini çeken Konsey, seçim sonrası Parlamento'nun ve Anayasa'nın, Müslüman Kardeşler'in güdümünde olma ihtimaliyle telaşa kapılmıştır. Bu çerçevede, Temmuz 2011'de İhvan'ı bir dizi kararla kuşatan parlamento yasasını geçirmiştir. Bu yasaya göre; meclisteki sandalyelerin yarısının bağımsız adaylar için ayrılması, diğer kalanının ise parti listelerine göre girmesi gündeme gelmiştir. Ayrıca aynı yasaya göre, Şura Heyeti'nde 65 seçim bölgesi bağımsız adaylara verilirken, 28 bölge ise kapalı parti listelerinden oluşacağına hükmedilmiştir. Bu şekliyle yasa, partilerin tümü için kabul edilebilir değildi ve yoğun baskılar karşısında parti listelerinin payı %50'den 2/3'sine çıkarmaya zorlansa da bu sonuç, Kardeşler'in meclisteki etkisini sınırlamaya engel olamamıştır.²³⁸

Mursi, Haziran ayında Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararla fesih edilen parlamentonun yeniden toplanmasını istemiş, ardından anayasa yazım sürecinin 2012 sonunda tamamlanması öngörüsüyle, iki ay içinde yeni parlamento seçimlerinin yapılacağını açıklamıştır. Alınan bu kararlar, tahmin edileceği üzere hem Anayasa Yüksek Mahkemesi, hem de YAK tarafında rahatsızlık uyandırmıştır. Kararın hemen ardından YAK bir açıklama yaparak, meclisin dağıtılmasının, yargı kararı sonucu uygulamaya geçirildiğini ve yeni bir yargı kararı alınmadan parlamentonun açılmayacağını belirtmiştir. Ancak bu açıklama dikkate alınmayarak, Meclis, 10 Temmuz'da kısa süreliğine toplanmıştır. 15 dk. süren oturumda, Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararına karşı, Yargıtay ve İdare Mahkemesi'ne gidilmesi kararı alınmıştır. Buna karşılık, aynı tarihte toplanan Anayasa Mahkemesi,

²³⁸ Pargeter, a.g.e., s. 191.

parlamentonun dağıtılması kararının temyize götürülemeyeceğini açıklamış ve bundan sonraki süreçte olacıklardan Mursi'nin kendisinin sorumlu tutulacağını ifade ederek, bir başka ifadeyle, devlet başkanını tehdit etmiştir.²³⁹

24 Temmuz 2012'de geçiş hükümeti Başbakan'ı Genzuri'nin görevi bırakmasının ardından Mursi, önceki hükümette bakanlık yapan Hişam Kandil'i Başbakan olarak göreve getirmiştir. Kabinayı kurmakla görevlendirilen Kandil, 2 Ağustos'ta kabinede yer alacak isimleri belirlemesinin ardından, Cumhurbaşkanı huzurunda yemin etmiştir. Yeni oluşturulan kabinede iki kadın, bir Kıpti, HAP'dan ise beş bakan görevlendirilmiştir. Seçilen isimler arasında YAK'ın tepkisine en çok neden olan bakanlık, Mübarek döneminde resmi propaganda aracı olarak kullanılan Enformasyon Bakanlığı'na, bir general yerine, Müslüman Kardeşler üyesi Salah Abdül Maksud'un getirilmesidir. Diğer taraftan ise kabinede Mübarek rejiminde yer alan kişilere de yer verilmesi, devrimci gurupların eleştirilerinin hedefinde olmuştur. Mursi'nin bir diğer önemli adımı ise Mübarek döneminde uzun süre görev yapan ve devrimin ardından ismi çok kez anılan YAK lideri olarak ülkeyi idare eden General Muhhammed Tantawi ve Genelkurmay Başkanı Sami Anan'ı emekliye sevk etmesi, devrimin gidişatı bakımından büyük bir öneme sahiptir. Mursi, Tantawi'nin yerine sonraları adını sıklıkla zikredeceğimiz Abdülfettal El Sisi'yi atamış,²⁴⁰ Genel Kurmay Başkanlığı'na ise Korgeneral Sıdkı Subhi'yi getirmiştir. Mursi bu adımıyla, ordu karşısında alacağı tavrı net olarak ilan ederek, iktidarını "sağlamlaştırmaya" çalışmıştır.

Ancak burada Hazem Kandil'in düşüncelerine yer verecek olursak, bu değişikliklerin yapıldığı duyuru konuşmasında Mursi'nin "ordunun bağımsızlığına saygı duyacaklarına ve ordu için yalnızca Amerika'dan değil başka kaynaklardan da silah ve eğitim tedarik edeceklerine söz vermesi"ni İslamcılarının tecrübesizliği olarak yorumlayarak, bu konuşmanın tüm askeri konularda generallere boyun eğeceklerine dair bir işaret olarak görmüştür.²⁴¹

²³⁹ Telci, **a.g.e.**, s. 22-23.

²⁴⁰ Telci, **a.y.**

²⁴¹ Kandil, **a.g.m.**, 2014, s.123.

Muhammed Mursi bölgede etkin bir dış politika yürütmüştür; Buna göre Mısır'ı Hamas'a karşı daha dostane hale getirmiştir. Ayrıca Suriye'deki şiddetin sona ermesi için arabuluculuk yapma girişimi içinde İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'yle temas kurarak eskiden olduğu gibi bölgesel diplomasi lideri rolünü, yeniden ön plana çıkarmıştır.²⁴² Ayrıca, İsrail'in Filistin'e yedi gün boyunca süren saldırılarını anında kınayarak Mısır ve Filistin kamuoyunu yatıştırmıştır.* Bunun yanında Mursi, Obama ile de yakın bir şekilde çalışarak, Hamas üzerinde de etkisini kullanmıştır. Mursi, ateşkes sonrası etki alanı geniş kişisel yetkiler kazanarak, kendi iradesini yeni anayasaya kadar dokunulmaz kılmıştır. İç politikada ise Mübarek döneminden kalma başsavcının görevine son vermiş, ayrıca göstericilere saldırmak suçundan beraat etmiş Mübarek rejimi liderlerinin, tekrar yargılanması emrini vererek, herhangi bir yasal itiraza karşı da anayasa heyetini korumuştur.²⁴³ Gazze'de sağlanan ateşkes sorası şüphesiz Mısır krizden yükselerek çıkmış ve bu olay Mısır'ın bölgedeki liderlik iddiasına önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak bu yükseliş, Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Bu konuya, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıca değinilecektir.

The Times Gazetesi, ateşkes sonrası kazanan ve kaybeden devletleri ele almıştır. Kazananlar: Mısır'ı yeniden bölgesel bir oyuncu konumuna getiren ve başarılması çok güç olan bir şeyi başararak, ABD'nin, İsrail'in ve Hamas'ın takdirini alan Muhammed Mursi; yedi gün süren İsrail bombardımanına göğüs geren, ardından İsrail'i anlaşma yapmaya ve sınır kontrollerini gevşetmeye zorladığını açıklayan Halit Meşal; Maliyeti yüksek olacak bir kara saldırısı yapmadan, Hamas'ın ordu liderini öldüren, silah deposunu vuran ve Gazze'den roket atışlarının durdurulacağına dair taahhüt alan Binyamin Netanyahu; Mursi üzerinde daha fazla baskı avantajı sağlayan Barack Obama'ydı. Kaybedenler ise: İsrail ile pazarlığa oturan Batı Şeria;

²⁴² Catrina Stewart, "Egypt's Lader Must Perform Tough Balancing Act", **The Independent**, 19 November 2012, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/egypts-leader-must-perform-tough-balancing-act-8329524.html>, 11.03.2016.

* 14 Kasım 2012'de İsrail Filistin'i yedi gün boyunca bombalamış, saldırı sonucunda çoğu kadın ve çocuklardan oluşan 167 Filistinli hayatını kaybetmiş, 1200'den fazla Filistinli ise yaralanmıştır.

²⁴³ "The Shifting Power Winners-Losers", **The Times**, 23 November 2012.

bölgenin önde gelen ara bulucusu olma işlevini kaybeden Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan, Suriye ve İran'dı.²⁴⁴

Ancak yukarıda belirtilen bu olumlu tablonun yanında Mursi'nin diktatörlükle suçlanması asıl sebebi olacak ve darbeye giden sürece en çok etkide bulunacak adımı, 22 Kasım'da yayınlanan kararname olmuştur. Bu kararnameye göre yetkilerini artıran ve kararlarına karşı yargı denetimini kapatan Mursi, eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Bu kararnameye göre: "Mısır'da devrim süresince protestocuların öldürülmesiyle ilgili olarak yeniden soruşturma açılacak, Cumhurbaşkanı'nın onayladığı yasalar ve yayımladığı kararnameler herhangi bir kişi ya da kurum tarafından iptal edilemeyecek, Cumhurbaşkanı en az 40 yaşındaki bir kişiyi dört yıllığına başsavcı olarak atayabilecek, kurucu meclise yeni anayasa taslağını hazırlaması için iki ay daha süre verilecek ve hiçbir yargı kurumu, Kurucu Meclis'i ya da Şura Meclisi'ni feshedemeyecek."²⁴⁵

Kararnameden sonra, muhalefet tarafından ülkede kitlesel protestolar başlamıştır. Mursi, artan tepkiler üzerine kararnamenin geçici olduğunu ve parlamento seçimlerine kadar yürürlükte kalacağını açıklamıştır ancak bu açıklama muhalefet nezdinde bir karşılık bulmamıştır. Olayların büyümesi üzerine Mursi'nin daveti ile 54'ten fazla parti temsilcisi ile yapılan ve on bir saat süren diyalog toplantısının ardından, tartışmalı kararnamenin iptal edildiği ve yeni anayasal kararlar alındığı duyurulmuştur. Ancak bu kararname, muhalif guruplarda Mursi'nin, devrilen eski Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek gibi bir diktatöre dönüştüğü kanısı uyandırmıştır.

Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi, kendisine büyük yetkiler veren ve geniş çaplı protestolara sebep olan kararı iptal etmiş ancak anayasa referandumunu ertelememiştir. Ana muhalefet grubunun toplantıya katılmaması sebebiyle, toplantının protestocuların gözünde itibarı olmamıştır. Toplantı sonrası, görüşmede referandumun ertelenmesinin de ele alındığını ancak bunun önünde yasal engel bulunduğu belirtilmiştir. Yeni alınan kararlar, aralarında devlet başkanına devrim ya

²⁴⁴ "The Shifting Power Winners-Losers", **The Times**, 23 Nowember 2012.

²⁴⁵ "Mursi tartışmalı kararnameyi iptal etti", **Al Jazeera**, 09 Aralık 2012, (Çevrimiçi) www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-tatismali-kararnameyi-iptal-etti, 16.04.2015.

da ülkeye yönelik tehditlere karşı koyma konusunda geniş yetkiler veren bir maddenin de bulunduğu, muhalefetin tepkisine neden olan eski kararların bazılarını iermedi.²⁴⁶ Toplantının ardından alınan yeni anayasal kararın ilk maddesi 22 Kasım Kararnamesi'nin iptali olmuştur. İkinci maddeye göre, 25 Ocak 2011-30 Haziran 2012 tarihleri arasında meydana gelen ölümlere sebep olan kişilerin, yeni delillerin çıkması durumunda, yeniden yargı yolunun açılması sağlanmıştır. nc maddeye göre, 15 Aralık'ta gerçekleşecek referandum sonucunda, taslağın kabul edilmemesi durumunda, yeni bir komisyon kurulması için üç ay içinde seçime gidilmesi ve kurulacak olan yeni komisyona anayasa taslağını hazırlaması için en fazla 6 ay süre verilmesidir. Dördüncü maddeye göre ise anayasal düzenlemeler için alınan güncel kararların hiçbir kurum tarafından yargıya taşınamayacağı belirtilmiştir.²⁴⁷ Ancak "birçok toplumsal aktörün, görevlerinin, devrimin ideallerine ihanet etmiş olan Müslüman Kardeşler hkmetinden intikam almak için isyana devam etmek olduğuna inanmasıyla, şiddet politik bir eylem olmaktan çıkıp kendi kendisini besleyen bir hal" olarak,²⁴⁸ "devrim sonrasındaki sabırsızlığın ve radikalizmin temel ifade biçimi haline" gelmiştir.²⁴⁹

Madalyonun diğer yüzünde ise Mursi'nin aldığı kararlarda geç kalındığına inanan ve kati bir şekilde biran evvel bu kararların uygulanması gerektiğine inanan Mısırlılar bulunmaktadır. Mursi'nin halktaki bu bölünmüşlüğe ve gerginliğe rağmen, taraflarla uzlaşmadan Aralık ayında referanduma gitme kararı ise olayların daha da gergin bir hale taşınmasına etki etmiştir. Mursi'nin kendisinin de devrimin bu yolla hedefine varacağına olan inancı, muhalif kesimlerin O'nu "Firavun" olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Nitekim buna, Mübarek rejiminin mreffehleştirdiği zengin medya organlarının yoğun propagandası da eklenince durum, Mursi aleyhine daha da zorlaşmıştır.²⁵⁰ ülkede yaşanan süreci, her ne kadar Mursi seçilmiş

²⁴⁶ "Egypt's president cancels decree that sparked protests", **CNBC**, 8 Dec 2012, (evrimii) <http://www.cnbc.com/id/100292726>, 03.07.2014.

²⁴⁷ "Mursi tartışmalı kararnameyi iptal etti", **Al Jazeera**, 9 Aralık 2012, (evrimii) www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-tatismali-kararnameyi-iptal-etti, 16.04.2015.

²⁴⁸ Sherine Tadros, 2013'den akt., Farhad Khosrokhavar, "Arap Devrimlerinde şiddet: Pragmatik Bir rnek Olarak Mısır", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan etinkaya, ev. Akın Emre Pirgir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 169.

²⁴⁹ Khosrokhavar, **a.g.m.**, s. 176.

²⁵⁰ Telci, **a.g.e.**, s. 25-26.

Cumhurbaşkanı olsa da kökleşmiş Mübarek rejiminin kalıntılarıyla, Mursi mücadelesine dönüşmesi olarak da açıklamak mümkündür. Ayrıca bu süreç dolayısıyla, ülkede farklı gurupların arasındaki mesafeyi açtığı da belirtilmelidir. Öyle ki bu mesafe bir futbol karşılaşmasında dahi kendini çok dramatik bir şekilde göstermiştir. Kasım 2013’de ülkedeki güvenlik zafiyeti sebebiyle, Port Said’de El Ehli ile El Masri arasında oynanan bir futbol maçı çatışmaya dönüşmüş ve olayların sonucunda 74 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Güvenliğin yetersiz kalarak stadın dışına taşan olaylarda, stadyum ateşe verilmiş ve asker karşıtı gösteriler meydana gelmiştir. Müslüman Kardeşler, olayların sorumlusu olarak Mübarek rejiminden kalan üst düzey polis ve orduyu işaret etmiş ve olayların planlı bir şekilde gerçekleştiğini savunarak, çatışmada devrimi gerçekleştiren halkın cezalandırıldığına da dikkat çekmişlerdir.

Max Guirguis de demokrasinin bir olaydan ibaret görülmemesi gerektiğini belirterek, bunun bir süreç olduğunun altını çizmiştir. O’na göre bu süreç, bireysel hakların ve bazı devlet kurumlarının oluşturulmasını da kapsamaktadır. Bunun yanında demokrasi bir kültürdür ve bu kültürün oluşmasında özgürlüğe saygı, bireysellik, çeşitlilik, hukukun üstünlüğü gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Ulusal temelde oluşan demokrasi kültürünün, eğitim sistemiyle geliştirilmesi ve siyasilerin de topluma güven temin etmesi önemlidir. Demokrasinin uygulanışında ise tarihsel ve insani tecrübenin rehberliği de ayrı bir yere sahiptir. Tüm bunların ardından, Guirguis ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşan bir toplumda demokrasinin var olamayacağı fikrine karşı çıkmış ve dinsel mutlakiyetçiliğin, seküler rasyonalizmle değiştirilebileceğini belirtmiştir.²⁵¹ Guirguis’un demokrasinin oluşması ve bekasına ilişkin söyledikleri dikkate alınırsa, 2012 Haziran’ından, 2013 Temmuz’una kadar görevde kalan Mursi’den kısa zamanda işler bir demokrasiyi ülkede tesis etmesini beklemek de haksızlık olarak düşünülebilir.

Kenney’e göre Müslüman Kardeşler’in ideolojisinin temelinde, İslam’ın kapsayıcılığı ve hayat tarzının İslamlaştırılması yer almaktadır. Bu yönüyle eğitimsel, ekonomik, kültürel ve iç/dış politikaya ilişkin karşılaşılan sorunların

²⁵¹Max Guirguis, “Islamic Resurgence and Its Consequences in the Egyptian Experience”, *Mediterranean Studies*, Vol. 20, No. 2, 2012, pp. 187-226, p. 219.

çözümünde İslam'ın yeteceği düşüncesi, Müslüman Kardeşler tarafından benimsenmiştir. Fakat Kenney, mevcut koşulların geçmişe göre farklılaştığını ve bugün “Çözüm İslam'da” ya da “Kur'an Anayasamızdır” tarzındaki söylemlerin, politik anlamda olumsuz olacağını dile getirmiştir.²⁵² Ekonomist'te çıkan “İslamcılık artık cevap değil” başlıklı makalede de benzer bir eleştiri olarak, Müslüman Kardeşler tarafından kullanılan “Çözüm İslam'da” sloganı incelenmiş ve bu sloganın belirsizleştiği vurgulanmıştır. Bunda, Müslüman Kardeşler'in seçimlerde kazandığı zaferi, uygulamak istenilen İslami politikanın onaylandığı şeklinde yorumlamasının etkili olduğu belirtilmiştir. Yazıda, Müslüman Kardeşler'in başarısızlığında kendisine destek verenlerin bir kısmından uzaklaşması ve birçok Batılı hükümetin yanında, bazı Arap ülkelerini de kendilerine düşman olarak kabul etmesinin önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ayrıca Müslüman Kardeşler'e destek veren bazı Arap ülkelerinin de Müslüman Kardeşler'e verdiği desteği çektiği²⁵³ ifade edilerek, başarısızlığın pekiştiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Mursi döneminde uygulanan diğer yanlış politikalara da değinmemiz gerekirse, İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Mursi döneminde cinayet oranlarında %130, adam kaçırma olaylarında %145, hırsızlık olaylarında ise %350'lik bir artış gözlemlenmiştir. Buna ek olarak gençler arasında işsizlik %25'i bulmuş, nüfusun yarısı günde 2 doların altında gelirle hayatlarına devam etmeye çalışmıştır. Mursi'nin çalışma ofisinin bulunduğu Ettehadıye Sarayı'na ilk zamanlarda yeni liderden iş talep etmek için gidenler, bir süre sonra Mursi'yi Müslüman Kardeşler'in çıkarlarını gözetip, Mısır'ı görmezden gelmesiyle suçlamışlardır.²⁵⁴ Öyle ki ülkede kötü giden ekonomi göstergelerinin ardından, Mısır Maliye Bakanlığı ülkenin altyapı projelerini

²⁵² Ayrıca bkz., Jeffrey T. Kenney, “The New Politics of Movement Activism: The Society of Muslim Brothers After Egypt's ArabSpring”, **The Journal of Alternative and Emergent Religions**, Vol. 16, No. 3, February 2013, pp. 95-104, p. 97-99.

²⁵³ “Islamism is no longer the answer”, **Economist**, 20.12.2014, (Çevrimiçi) <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21636776-political-islam-under-pressure-generals-monarchs-jihadistsand>, 20.01.2016.

²⁵⁴ “Mursi ultimatomu reddetti”, **Al Jazeera**, 3 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-ultimatomu-reddetti, 12.03.2016.

finanse etmesine ve azalan döviz rezervlerini artırmasına yardım etmek için Türkiye'nin Mısır'a 2 milyar dolarlık yardım paketi sağlayacağını açıklamıştır.²⁵⁵

Kenney de darbe öncesinde yaptığı değerlendirmede, Müslüman Kardeşler'in politik geleceğinin belirsizliğine değinmiştir. O'na göre bu belirsizliğin oluşmasında, ekonomi önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki bazı gözlemciler hali hazırda Mısır ekonomisinin alınan kararlara cevap vermemesi sebebiyle, gelecek seçimlerde İslamcıların itibarlarını kaybedeceği öngörüsünde bulunmuşlardır. Bu yönüyle alınan kararların başarısızlığı, Müslüman Kardeşlerce benimsenen politikalar ve yaşamda dinin rolüne ilişkin merkezci anlayışa da etkide bulunmuştur.²⁵⁶

2.3.1.2. Ve Mısır'da Darbe Kapıda

Geçmişe hatırlamak üzere kısaca dönecek olursak; 2012'ye gelindiğinde Anayasa mahkemesi 2011 parlamento seçimlerini geçersiz sayarak parlamentoyu fesih etmiş ve ardından Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilmiş, seçimleri Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi kazanmıştı. Mursi, Haziran 2012'de ordu ile ilişkilerin gerilmesine yol açacak bir adım atarak, YAK'a yasama ve yürütme yetkilerini veren düzenlemeyi iptal etmiş, Kasım 2012'de ise yargıya karşı Cumhurbaşkanlığı'nın yetkilerini güçlendiren bir dizi kararname yayınlamıştı.* Bu süreçte, bazı kesimlerce rahatsızlık uyandıran bu gelişmelere bir yenisi eklenerek, yeni anayasa çalışmalarına başlanmış ve Mursi, hazırlanan anayasanın İslamcı olduğu yönünde suçlamalara maruz kalmıştı. Tüm bu gelişmeler sonucunda ülkenin bazı bölgelerinde protestolar yapılmış ve Müslüman Kardeşler, dolayısıyla Mursi "diktatörlük heveslisi" olarak suçlanmıştır. Aralık 2012'de yeni anayasa kabul edilmiş ve parlamento seçimlerine hazırlıklara başlanmıştı. Mursi yönetimine karşı devam eden protestolar, ülkenin bazı şehirlerinde olağanüstü hal* ilan edilmesi,

²⁵⁵ Matt Bradley, "Turkey to Provide Egypt \$2 Billion in Aid", **The Wall Street Journal**, 15 Sep 2012, (Çevrimiçi) <http://www.wsj.com/articles/SB10000872396390444517304577653852418813354>, 14.11.2015.

²⁵⁶ Kenney, **a.g.e.**, s. 99-100.

* Bu adım, "Müslüman Kardeşler iktidarını, kitle gösterileri, medya kampanyaları ve sivil itaatsizlik yoluyla sonlandıracak iyi yönetilmiş bir savaş için mükemmel bir zemin" oluşturmuştur. (Kandil, **a.g.m.**, 2014, s.128-129.)

* Mısır'da 1981'den sonra Mayıs 2012'ye kadar kesintisiz sıkıyönetim hali uygulandığı belirtilmelidir. Ülkede sürekli hale gelen bu durum Nasır döneminde 1956-63 yılları arasında ve tekrar 1967'den

muhalefet partilerinin bir cephe oluşturarak milli birlik hükümetine davet çağrıları ve seçimler için yapılan düzenlemelerdeki şüpheler ile askeriye'nin üst kademesindeki komutanların hoşnutsuz açıklamaları,²⁵⁷ çok geçmeden ülkedeki fay hatlarının tekrar kırılmasına yol açmıştır.

15 Aralık 2012 tarihinde gerçekleşen referandumun ilk tur sonucunda, seçmenlerin %56,5'inin yeni anayasa taslağına evet verdiği açıklanmış ancak Ulusal Kurtuluş Cephesi seçimlerde usulsüzlük yapıldığını iddia etmiştir. Bu iddiaların ardından görevi kötüye kullanmakla suçlanan Yüksek Seçim Kurulu Genel Sekreteri Zaglul Belşi, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek, istifasını vermiştir. Ülkedeki kutuplaşma neticesinde çıkan çatışmalar gölgesinde, 22 Kasım 2012'de gerçekleşen ikinci tur oylamada, yeni anayasa taslağı çoğunluk tarafından onaylanmıştır. Referandumun ardından başsavcılık, muhalif cepheden Baradei, Amr Musa ve Hamdi Sabahi'ye yönelik "Cumhurbaşkanını devirmeye çalışmak ve meşru düzeni bozmak" suçlamalarıyla haklarında soruşturma başlatmıştır. Ülkede halk ve şiddet, yeniden meydanlardaydı ancak bu kez Mursi'nin istifası isteniyordu. Mursi, yaşanan gerginliklerden dolayı, olağanüstü hal ilan ederek, ülkenin bazı şehirlerinde sokağa çıkma yasağı getirmiştir. Baradei, yaşananlardan sonra muhalif guruplara, 27 Nisan'da yapılması planlanan genel seçimlere yönelik boykot çağrısında bulunmuştur.

Dünya genelinde protesto ve eylem dalgasını ateşleyen Arap Baharı'ndan iki yıl sonra Mısır, tekrar kitlesel gösterilere sahne olmuştur. 2011 yılında milyonlarca

itibaren Sedat dönemi dâhil 1980 yılına kadar ülkede var olan bir durumdur. Bu sebeple sıkıyönetim hali, halk tarafından oldukça sıradanlaşan bir vaziyet almıştır. Atacan sıkıyönetimin baskıları meşrulaştırdığına değinerek, ülkede bu baskıların en önemli kanalı olarak mahkemeleri işaret etmiştir. Buna göre Mısır'da üç özel mahkeme bulunmaktadır. Birincisi Sıkıyönetim kanun ve kurallarına uyulmadığı takdirde yargılanılan Sıkıyönetim Devlet Güvenlik Mahkemesi, ikincisi devletin güvenliğine yönelik tehdit oluşturanların yargılandığı Devlet Güvenlik Mahkemesi ve son olarak 1980'de Enver Sedat'ın kurduğu Değerler Mahkemesi. Değerler Mahkemesi'ni Sedat "gazetecilerin yargılanması ve yolsuzluklarının yayımlanmaması için bu mahkemeleri kurmuş" ve Mübarek te bu mahkemeleri sıklıkla kullanmıştır. 90'lı yıllar boyunca Müslüman Kardeşler üyeleri de bu mahkemelerde yoğunlukla yargılanmışlardır. (Fulya Atacan, "Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet", 12 Şubat 2011, **Ortadoğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften 'Arap Baharı'**, Ed. Zahide Kor, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss. 103-134, s.111-112.)

²⁵⁷ Jhon Sidel, "Mısır'da Demokratikleşmenin Tehlikeleri ve Şeytan(laştırıcı)lar", **Yeni Ortadoğu**, Ed. Fawaz Gerges, Çev. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş, İstanbul, Matbuat Yayıncılık, 2014, ss. 263-292, s. 264-265.

kişi Hüsni Mübarek'i devirmek için meydanlara dökülmüştü. 2013'de ise özgür bir seçimle ülkenin ilk devlet başkanı olan Muhammed Mursi'nin gitmesi için milyonlar sokaklardaydı...

Protestocular Süveyş Kanalı civarındaki kentlerde uygulanan sokağa çıkma yasağına karşı çıkarak, polis karakollarına yönelik saldırıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, en az 52 kişinin ölümüne neden olan çatışmaları sona erdirmek için olağanüstü hâl ilan etmiştir. Çıkan olaylar üzerine Savunma Bakanı General Abdulfettah El Sisi, Mısır'ın karşı karşıya olduğı ekonomik, siyasi ve sosyal meselelerin, "Mısır'ın güvenliğı ve devletin uyumu açısından gerçek bir tehdit oluşturduğunu" söylemiş ve "Farklı siyasi güçler arasında devlet işlerinin yönetimine ilişkin devam eden mücadele, devletin çökmesine neden olabilir." değerlendirmesinde bulunmuştur. Sisi ayrıca, şiddetle sarsılan çevre kentlerde konuşlandırılan ordunun ana hedefinin, Süveyş Kanalı'nın korunması olduğunu söylemiştir.²⁵⁸

2.3.1.3. Demokrasinin İktidardaki Son 48 Saati

Sisi, olayların yatışmaması ve büyüyerek devam etmesi üzerine, Mısır'ın ulusal güvenliğinin "önemli bir tehlikeyle" karşı karşıya olması nedeniyle, ordunun harekete geçme sorumluluğunun bulunduğunu belirtmiş ancak "siyasetin veya yönetimin bir parçası olmayacağını" açıklamıştır.²⁵⁹ Ordu ayrıca, Mursi'nin istifası için sokaklara döken liberal rakipleriyle, ortak bir paydada buluşması için 48 saatlik bir süre vermiştir. Müslüman Kardeşler üyeleri bu askerî manevrayı, ulusu kendi yol haritalarında gitmeye zorlama tehdidi taşıyan bir "darbe" olarak değerlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, ordunun Mısır siyasi sorununun çözümü için ultimatومunu, kendi görüşüne başvurulmaması gerekçesiyle, ulusal uzlaşma için kendi planını takip edeceğini ifade ederek reddetmiştir. Protestoların ardından yönetimdeki dağılma, Mursi'nin Müslüman Kardeşlerden olmayan bakanlarının

²⁵⁸ "Egypt's army chief issues warning over collapse of state", **Times Live**, 29 Jan 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timeslive.co.za/africa/2013/01/29/Egypt's-army-chief-issues-warning-over-collapse-of-state>, 06.11.2015.

²⁵⁹ Hamza Hendavi, "Egypt's military issues 48-hour ultimatum", **Desert News**, 1 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.deseretnews.com/article/765633222/Egypt's-military-issues-48-hour-ultimatum.html?pg=all>, 23.02.2015.

istifasıyla daha da artmıştır. Sisi, televizyon kanallarına yaptığı açıklamada, demokrasinin çıkarlarında ısrarcı olduğunu söylemiştir ve bu açıklama Mısırlı muhaliflerin gözünde zaten itibarı yüksek olan ordunun değerini bir kat daha artırmıştır. Sisi'nin direktif vermesinin ardından askerî helikopterlerin ulusal bayraklarla Kahire üzerinde Tahrir Meydanı'nda görünmeleri, kalabalıkları bir kez daha motive etmiştir.²⁶⁰

Cumhurbaşkanlığı'ndan yayımlanan bildiride ordu tarafından yapılan açıklamada kendilerine danışılmadığını belirtilmiş ve "Cumhurbaşkanlığı bu açıklamaların bazılarının kargaşa hâlindeki ulusal çevrenin kafasını karıştırıcı anlamlar taşıdığını görmektedir." denilmiştir. Ayrıca Mursi'nin ofisinden gelen açıklamada, "(...) vatandaşlar arasında bölünmeyi derinleştiren açıklamalara aldırmaksızın Cumhurbaşkanlığı, kapsamlı bir ulusal uzlaşa sağlanması için daha önceden çizilen yolda devam edileceğini doğrulamaktadır."²⁶¹ ifadelerine yer verilmiştir.

Ordunun, ulusal krizi çözmeleri veya empoze edilen çözüme katlanmaları yönünde politikacılara verdiği ültimatın ardından, Mısır'ın ana muhalefet bloğundan yapılan açıklamada, Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ile görüşülmeyeceği ifade edilmiştir. Liberal ve solcu siyasetçilerden oluşan Ulusal Kurtuluş Cephesi Sözcüsü Halit Davut, "Mursi ile görüşmeyeceğiz çünkü kendisini artık meşru olarak görmüyoruz." demiştir. Davut, ayrıca "Orduya sunacağımız taleplerimiz, Cumhurbaşkanı Mursi'nin istifa etmesi gerektiği ve güçlü bir hükümet ile anayasa mahkemesi başkanı olmasını önerdiğimiz geçici bir cumhurbaşkanına ihtiyacımız olacağı yönündedir." açıklamasında bulunmuş,²⁶² böylelikle Mursi, daha çok yalnızlığa itilmiştir...

²⁶⁰ "Egypt's Mohamed Morsi rebuffs army ultimatum, sets own course", **NDTV**, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.ndtv.com/world-news/egypts-mohamed-morsi-rebuffs-army-ultimatum-sets-own-course-527061>, 21.01.2015.

²⁶¹ "Egypt's Mohamed Morsi rebuffs army ultimatum, sets own course", **a.y.**

²⁶² Yasmine Saleh, "Egyptian opposition says it will not hold talks with Mursi", Editing by Kevin Liffey, **Reuters**, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-protests-opposition-talks-idUKBRE96017V20130701>, 13.02.2015.

Darbeden bir gün önce karşı guruplar arasında çıkan çatışmada ölü sayısının artmasının ardından, Beyaz Saray'dan bir açıklama gelmiştir. Yapılan açıklamada, "ABD Başkanı, Cumhurbaşkanı Mursi'ye, ABD'nin Mısır'daki demokratik sürece bağlı olduğunu ve herhangi bir parti veya grubu desteklemediği" ifadelerine yer verilmiştir. Afrika seyahatinde olan Obama'nın Tanzania'dan Mursi'ye yönelik yaptığı açıklamasında ise "Demokrasi, seçimlerden daha fazlasıdır. Demokrasi aynı zamanda tüm Mısırlıların sesinin duyulmasının ve hükümet tarafından temsil edilmesinin temin edilmesiyle ilgilidir." ²⁶³ sözleriyle Obama, Mursi'den, kapsamlı bir siyasi süreç oluşturmasını istemiş ve seçimle gelmiş olmasına rağmen tüm taraflarla uzlaşşı sağlayamaması dolayısıyla eleştirilmiştir.

Ülkede Müslüman Kardeşler ve muhalifler arasındaki çatışmaların artması sonrasında Ordu'nun 48 saat içinde "diyalogu sağlayın" ultimatoma, Mursi'nin "kendi planımı uygulayacağım" mesajını vermesinin ardından tanınan sürenin dolmasıyla, Genel Kurmay Başkanı Sisi, 3 Temmuz saat 21.00'de, darbeyi resmi olarak açıklamıştır. Sisi, Cumhurbaşkanı Mursi'nin uzlaşmayı reddetmesi sebebiyle askerî güçlerin görevini gerçekleştirdiğini ve yol haritasını çizdiğini belirtmiştir. Konuşma sonrasında Mursi'ye yurtdışına çıkma yasağı konularak, Başbakan tutuklanmıştır. Ordu komutanı Sisi ayrıca, seçimler yeniden düzenlenene kadar, Anayasa Mahkemesi Başyargıcı'nın geçici Cumhurbaşkanı olarak görev yapacağını, mahkemede hâkimler huzurunda yemin edeceğini ve bir teknokrat hükümeti kurulacağını açıklamıştır.

İsrail'in Haaretz gazetesinde yer alan bir makalede Ari Shavit "Bir tarafta ekonomi çökmeye ve hızla erimeye yaklaşmış durumda. Diğer tarafta kanun ve nizamı uygulayacak sivil bir güç yok." cümleleriyle, 2013'de Mısır'ın çözümsüz bir devlet gibi görüldüğünden bahsetmiştir. Mısır ordusunun halka modern bir aydınlanma verip veremeyeceği sorusunda ise ülkenin kaosun eşiğine dayandığını

²⁶³ Mark Felsenthal, "Obama urges Egypt's Mursi to respond to demonstrators", Ed. by Edmund Blair and Duncan Miriri, **Reuters**, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-protests-obama-idUKBRE96105K20130702>, 13.02.2015.

söyleyerek, Orta Doğu'nun tepesindeki yeni tehlikenin, tam bir kargaşa olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴

2.3.1.4. Bir Darbe Ne Zaman Darbe Değildir

Askeri darbe sonrasında Orta Doğu'dan ve diğer kıtalardan farklı mesajlar gelmiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Mısır'da olanların Siyasal İslam'ın yenilgisi olduğunu söylemiş²⁶⁵ ve Suriye devlet televizyonu, Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin gitmesini talep eden kalabalıkların gösterilerini canlı olarak yayınlamıştır.

Mursi'nin Müslüman Kardeşler'ini destekleyen tek Körfez ülkesi Katar ise yeni lideri memnuniyetle karşılayarak, bu konudaki tutumunu değiştirmiştir. Körfez Ülkeleri Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur'un geçici lider olmasını memnuniyetle karşılamışlardır. 54 üye ülkesi bulunan Afrika Birliği'nden Reuters'a yapılan açıklamada, Mısır'ın "anayasaya aykırı" bir değişikliğe izin verdiği için Birliğin söz konusu ülke ile ilişkilerini askıya alabileceğini belirtmiştir. Orta Doğu'da hükümetler Mursi'nin devrilmesine, siyasi İslam'ı kabulleniş veya reddediş biçimlerine göre tepki göstermişlerdir. Tunus Cumhurbaşkanı Moncef Marzouki konuyla ilgili açıklamasında "Askerî müdahale tamamıyla kabul edilemez bir şeydir. Mısır'a, Mursi'nin güvenliğini temin etmesi çağrısında bulunuyoruz." açıklamasında bulunmuştur. Türkiye ise Mısır ordusunu en sert eleştiren ülke olmuştur. Suudi Arabistan Kralı Abdullah bir tebrik mesajı göndermiş, Irak ise Mısır halkının arkasında bulunduğunu ve "iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerletilmesi için" hazır olduğunu açıklamıştır. Mursi'nin seçilmesinin ardından, Mısır ile gergin ilişkilerini yumuşatmaya çalışan İran, ihtiyatlı davranmıştır. Komşu ülke İsrail, Mursi'nin görevden alınması konusunda herhangi bir memnuniyet sergilemezken, Başbakan Binyamin Netanyahu'ya yakın bir kaynak, Mansur'un göreve getirilmesiyle Kahire ile sahip olunan soğuk ilişkilerin ilerletilmesi konusundaki beklentiyi dile getirmiştir.

²⁶⁴Ari Shavit, "Turkey on the Nile", **Haaretz**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.haaretz.com/opinion/premium-1.533646>, 23.07.2015.

²⁶⁵Dominic Evans, "Syria's Assad says political Islam being defeated in Egypt", **Reuters**, 3 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-syria-idUSBRE96218O20130703>, 27.07.2015.

Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ise Mursi'nin gidişini memnuniyetle karşılamış, Hamas ise bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir.²⁶⁶

BAE Devlet Başkanı Şeyh Halife bin Zayid el- Nahayan, Mansur'a gönderdiği mesajda "Kardeş ülkenizin ulusal uzlaşma ve Mısır'ın karşı karşıya kaldığı krizden çıkma tecrübesini dikkatle ve memnuniyetle takip ettik." yorumuyla sürece yönelik memnuniyetini belirtmiş, Kuveyt Şeyhi Sabah el- Ahmet el –Sabah, Mısır'ın geçici devlet başkanını ve Mısır halkını kutlamıştır. Kuveyt devlet haber ajansı KUNA, Şeyh Sabah'ın istikrarın sağlanmasındaki "olumlu ve tarihi" rolünden dolayı Mısır silahlı kuvvetlerini övdüğünü bildirmiştir.²⁶⁷

Burada Körfez ülkelerinin darbeyi olumlu karşılamasında etkili olan hususun, 2011'de Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra Mısır'da Müslüman Kardeşler'in yükselişinin, kendi ülkelerindeki İslamcıları cesaretlendireceği gerekçesiyle huzursuzluk yaratmış olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Körfez ülkelerinin darbeyi desteklemesindeki önemli bir diğer unsurun ise siyasi ve entelektüel alanda, Müslüman Kardeşler ile Vahhabiler (Suudi Arabistan ulaması ve tüm Arap dünyasında selefiligi benimseyenler) arasında yaşanan rekabetten kaynaklandığı belirtilmelidir. Mursi, Hamas ile İsrail arasında ateşkesin sağlanmasına katkılarından dolayı bölgede yankı uyandırırken, Suudi Arabistan bunu bölgedeki hegomonya iddiasına tehdit olarak değerlendirmiştir. Entelektüel alanda ise Vahhabi din adamları ile Benna ve Kutub'un İslami şariat alanındaki söylemleri çatışmaktadır. Hatta daha ötesi, kimi Vahhabi din adamları fetvalarında Kardeşler'i "kâfir" olarak nitelemişlerdir. Şüphesiz bu söylemler, iktidarda olan Müslüman Kardeşler ile Suudi Arabistan'nın arasındaki pergeli açmıştır. Yine 1960'larda Nasır döneminde Mısır'dan ayrılıp Körfez ülkelerine yerleşen Kardeşler'in üyeleri, zaman içerisinde Mısır'daki gelişmelere bağlı olarak güçlenmişler, buna karşılık Körfez

²⁶⁶ Mark Trevelyan, "Fall of Egypt's Mursi splits region", **Reuters**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-reaction-idUSBRE9630KJ20130704>, 16.11.2015.

²⁶⁷ Sami Aboudi, "UAE, Kuwait congratulate Egypt's Mansour after Mursi's overthrow", **Reuters**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://in.reuters.com/article/egypt-protests-emirates-idINDEE96307O20130704>, 16.11.2015

lkeleri Kardeşler'i kendilerini tahtlarından edecek bir muhalefet olarak görerek, bazı önlemler almaya yönelmişlerdir. Körfez medyası bu sebeple 2012 Başkanlık seçimlerinden sonra medya savaşlarında Müslüman Kardeşler karşıtı yayınların parçası olmuşlar ve finansal ynden destek sağlamışlardır.²⁶⁸

Darbeden bir gün sonra Suudi Arabistan Kralı ve Dışışleri Bakanı ile yapacağı görüşmeler öncesinde, ABD'nin Riyad Büyükelçiliği çalışanlarına konuşan ABD Dışışleri Bakanı John Kerry, Suudi Arabistan'nın, Arapların liderliğini üstlendiğini söylemiş ve ABD-Suudi Arabistan ortaklığını güçlendirmenin, Orta Doğu'nun güvenliği ve istikrarı için son derece önemli olduğunu ifade etmiştir. Kral Abdullah ve Dışışleri Bakanı Suud el Faysal ile yapacağı görüşmeler öncesinde konuşan Kerry, yukarıdaki değerlendirmeyi güçlendirecek bir açıklamada bulunarak artık bölgede Arabistan'ın oyun kurucu olduğunu belirtmiştir. "Suudiler, bizim de nemsemiğimiz birçok şeyi etkileyebilme yeteneğine sahipler, Suudiler, Mısır ile birlikte Arap dünyasında deneyimli bir oyuncu, Mısır şu anda daha çok bir geçiş sürecinde olduğu için Suudi Arabistan'ın rolü çok daha önemli."²⁶⁹

İngiltere Dışışleri Bakanı William Hague, genel kural olarak İngiltere'nin demokratik bir şekilde başa gelmiş bir hükümete karşı askerî darbe yapılmasını 'yanlış' bulduğunu ve 'tehlikeli bir örnek' teşkil edeceğini açıklamıştır. Ancak zamanı geri çevirmenin de artık çok geç olduğunu da belirten Hague, "Umuyoruz ki Mısır'daki yeni liderler geçen yıl yapılamayan şeyi yapar ve birlikte çalışırlar." demiştir.²⁷⁰ Eski İngiltere Başbakanı Tony Blair ise The Guardian'da yer alan makalesinde aşağıdaki cümlelere yer vermiştir: "Artık hükümetler kendilerinden beklenenleri yerine getiremediğinde halk protesto ediyor, seçimi beklemeyi

²⁶⁸ Amr Ellerthy, "Mısır'da Körfez Etkisi ve İhvan", ev. Yasemin Semiz, **Stratejik Düşünce**, Yıl. 4, S. 45, Ağustos, 2013, s. 37-39.

²⁶⁹ "Kerry lauds Saudi role in Mideast stability" **USA Today**, 4 Nov 2013, (evrimii) <http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/11/04/kerry-lauds-saudi-role-in-mideast-stability/3430883/>, 23.12.2015.

²⁷⁰ Jenny Booth and Sheera Frenkel, "World Offers Guarded Welcome to Egypt Change of Government", **The Times**, 4 Jul 2013, (evrimii) <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3807947.ece>, 21.12.2015.

istemiyor, demokrasi tek başına etkin hükümet demek değildir, Mısır ordusu basit bir tercihle karşı karşıya kaldı: Müdahale ya da kaos”²⁷¹ tercihlerini sunmuştur.

Tony Blair’ın Sisi’ye desteklerini sunmasında, Robert Fisk’in düşünceleri önemlidir. Fisk, Blair’ın aslında “kaos”tan bahsederek, Sina’daki her şiddet olayının, silahlı olmayan iyi örgütlenmiş bir İslami hareket olarak tanımladığı Müslüman Kardeşler’i, dünyaya El-Kaide’nin sağ kolu olduğuna ikna etmek için kullanacağına işaret etmektedir.²⁷²

İsrail’den, güvenlik ortağı olarak büyük ölçüde güney komşusu Mısır’a ihtiyaç duyan ve Gazze ile arasındaki Refah sınır bölgesi konusunda da paylaştıkları ortak politikaları olan Başbakan Netanyahu, ne yönde gelişeceği belli olmayan olaylar hakkında bakanlarına bir açıklama yapmamaları konusunda talimat vermiştir. Ancak Eski İsrail Güvenlik Konseyi Başkanı Giora Eiland, "İsrail (Mısır'daki) rejimi desteklemek zorunda değil özellikle de açıkça, alınan önlemleri savunmak bizim işimiz değil." açıklamasında bulunmuştur. Rusya ve Çin, yalın bir şekilde Devlet Başkanı Mursi’nin ordu müdahalesiyle indirilmesinin askerî bir darbeden çok, halk devrimi olduğunu söylemiştir.²⁷³

İran, Mısır’da demokratik olarak seçilmiş cumhurbaşkanının ordu tarafından devrilmesine yönelik ilk resmî tepkisinde, söz konusu hamleyi "uygunsuz" olarak nitelemiştir. Resmî ajans IRNA, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Araghchi’nin, Muhammed Mursi’nin destekçilerinin onu yeniden göreve getirme arayışlarından vazgeçmemeleri gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Araghchi, "İslamcılar ve devrimciler yılmamalı, Arap Baharı’nı sıcak bir yaz ve soğuk bir kış izleyebilir." demiş ancak söz konusu gelişmeyi darbe olarak nitelememiştir.²⁷⁴ Financial Times yazarlarından K. N. Al Sabah’ın “Kısa bir Ortadoğu gezisi” başlıklı makalesi, yukarıda bahsedilen tebrik ve kınamaları açıklar mahiyettedir: “İran Esad’ı

²⁷¹ Tony Blair, “Democracy doesn’t on its own mean effective government”, **The Guardian**, 6 Jul 2013, (Çevrimiçi) , <http://www.amp.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/06/egypt-middle-east-tony-blair>, 16.11.2015.

²⁷² Robert Fisk, “Dünden Sonra Hangi Müslüman Bir Daha Seçim Sandığına İnanacak”, **Mısır Yazıları İhanete Uğrayan Devrim**, Çev. Celal Aktaş, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014, s. 204.

²⁷³ Jenny Booth and Sheera Frenkel, **a.g.m.** 21.12.2015.

²⁷⁴ “Iran says overthrow of Egypt president improper”, **USA Today**, 7 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/07/07/iran-egypt-improper/2497353/>, 06.07.2015

destekliyor, Körfez ülkeleri Esad’a karşı, Esad, Müslüman Kardeşlere karşı, Müslüman Kardeşler ve Obama, General Sisi’ye karşı, Ancak Körfez ülkeleri Sisi yanlısı! Bunun anlamı Körfez ülkeleri Müslüman Kardeşlere karşı, İran Hamas yanlısı ancak Hamas, Müslüman Kardeşleri destekliyor! Obama, Müslüman Kardeşleri destekliyor ancak Hamas, ABD’ye karşı! Körfez ülkeleri, ABD yanlısı ancak Türkiye Esad’a karşı Körfez ülkelerinin yanında yer alıyor ama diğer yandan Türkiye, General Sisi’ye karşı Müslüman Kardeşler yanlısı ve General Sisi, Körfez ülkeleri tarafından destekleniyor! Orta Doğu’ya hoş geldiniz size güzel bir gün diliyorum...”²⁷⁵

Bölümümüzü, İngiltere’de Independent gazetesinde “Bir Darbe Ne Zaman Darbe Değildir? Amerika’nın Darbe Olarak Tanımlamamaya Karar Verdiği Zaman ” başlıklı makaleyle tamamlarsak, yazar Robert Fisk’in şu düşünceleri önemlidir; “Ordu yönetime el koyar, demokratik bir seçimle başa gelen lideri hapse atar, anayasayı askıya alır, olağan şüphelileri tutuklar, televizyon kanallarını kapatır ve silahlı askerler başkentin sokaklarını doldurur, ancak darbe kelimesi kutsal Barack Obama’nın dudaklarının arasından çıkmıyor, Obama bu darbeyi tanırsa İsrail ile barış hâlinde olan en önemli Arap ülkesi Mısır’a karşı yaptırımlar getirmek zorunda kalır, ya da darbeyi hazırlayan kişiler, darbe yaptıklarını ifade ederlerse, Amerika’dan aldıkları 1,5 milyar dolarlık mali yardımı bir süreliğine değil sonsuza dek kaybedebilirler”²⁷⁶

Fisk’in yukarıdaki düşünceleri Mısır’daki süreci özetler mahiyettedir. Maalesef ki ancak demokrasi ve özgürlükler bakımından merkez görülen ABD darbeyi darbe olarak tanımladığı zaman dünya bunu “darbe” olarak nitelendirebilir... Ayrıca yine maalesef ki birçok ülkeye demokrasi dersi veren AB ülkeleri de Mısır darbesini görmezden gelmeyi ve sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

²⁷⁵ K. N. Al Sabah, “A short guide to the Middle East”, **Financial Times**, 23 Aug 2013, (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/d57c9b66-0a76-11e3-9cec-00144feabdc0>, 06.11.2015.

²⁷⁶ Fisk, Robert: “When is a Coup Not a Coup? When the US Decides Not to Call it One”, **The Independent**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) www.independent.co.uk/voices/comment/when-is-a-military-coup-not-a-military-coup-when-it-happens-in-egypt-apaarently-8688000.html, 08.07.2015.

2.3.1.4.1. ABD'nin Darbe Sonrasında Mısır'a Yardım Politikasına Devam Kararı Tartışmaları

ABD'de gözlemciler, darbe sonrası Washington'un Mısır'a sağladığı askerî ve ekonomik yardımı sonlandırması veya devam ettirmesini tartışırken, Washington Post Gazetesi'nde yer alan Jennifer Rubin imzalı makalede, ABD yasalarının askeri bir darbe sonrasında yardımın sonlandırılması gerektiğini aşağıda şu cümlelerle savunmuştur:

“İyi ve kötü darbeler var, bizim sevdiğimiz ve sevmediğimiz darbeler var. Ancak Mursi'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandığı açıkça ortada ve Mısır'daki kamuoyu görüşü ne olursa olsun bir devrimle veya mahkeme kararıyla değil ordu tarafından görevden alındı. Kuralına uygun bir şekilde seçilmiş bir başkan, bir askerî darbe veya bir kararname ile görevinden alındı. Bu nedenle bu konu hukukumuzda saygı duymakla ilgili. Mısır için istediğimiz her şeye baktığımızda cevap açık olmalı. Hukukun onlar için olduğu gibi bizim için de hiçbir anlamı olmadığı dersini vermemizin Mısırlı arkadaşlarımıza hiçbir faydası olmayacak. Cumhurbaşkanı göçmenlik, sağlık hizmetleri ve şimdi de dış politika da ABD hukukunun koşullarını ifade etmeyi göz ardı etmeye çok alıştı. Bu, hoş görülemez ve Kongre, Başkan'ımız yapmasa da hükümetin kendi yasalarına saygı duyduğundan emin olmak için elinden geleni yapması gerekir. Bu, mevcut yasayı uygulamak anlamına gelir. Başka bir deyişle ABD'nin bir darbenin gerçekleştiğini kabul etmesi ve geçici olarak yardımı sonlandırması gerekir.”²⁷⁷

Brookings Enstitüsü Doha Merkezi Araştırma Direktörü Shadi Hamid de benzer olarak, ABD'nin Mısır'daki etkinliğini koruması için en iyi yolun yardımı durdurmak ve demokratik seçimlerin yapılmasının ardından yardım sağlamayı sürdürmek olduğunu ifade etmiştir. Hamid, “Eğer askerî bir darbenin ABD'nin yardımlarını durdurmasına öncülük etmeyeceği yönünde bir örnek oluşturmazsak başka hiçbir şeyle bu olmaz.” yorumunda bulunmuştur. Yardım politikasının sürdürülmesiyle, bölgede demokrasiden daha fazlasının kaybedilebilme riskini dile getiren Hamid, Ortadoğu'da oluşan yeni dengeler neticesinde, Mısır'ın “istikrar

²⁷⁷ By Max Ehrenfreund, “Mohamed Morsi's supporters, Muslim Brotherhood protest across Egypt”, **The Washington Post**, 12 Jul 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/mohamed-morsis-supporters-muslim-brotherhood-protest-across-egypt/2013/07/12/96cb887c-eb19-11e2-a301-ea5a8116d211_story.html?utm_term=.b481926a0937, 03.11.2015.

yanlısı ve İslamcı yanlısı eksenler arasındaki büyük soğuk savaşın bir parçası.”²⁷⁸ olduğunu belirtmiştir.

Ancak ABD hukukuna göre Mısır’daki durum darbe olarak tanınırsa, ABD yardım programlarının otomatik olarak askıya alınmasını gerektireceğinden, Obama yönetimi ekonomik yardımları durdurmamış, durumu darbe olarak ilan etmek istememiştir. Washington, finansmanın durdurulmasının, İsrail’in sınır güvenliğinin sağlanması ve Hamas’ın kontrolündeki Gazze Şeridi’ne yapılan silah kaçakçılığı ile mücadeleye destek olan programları tehlikeye düşüreceğinden korkularak, ABD’nin ulusal güvenliği için önemli olması, gerekçe olarak gösterilmiştir.²⁷⁹

Gelinen noktada, ABD Başkanı Barack Hüseyin Obama’nın 4 Haziran 2009 tarihinde Mısır’ın başkenti Kahire’de, Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmada:

“Bizim problemlerimiz ortaklıkla çözümlenmeli, gelişimimiz paylaşılmalıdır. Bu, gerginlik kaynaklarını görmemezlikten gelmemiz gerektiği anlamına gelmez. Aslında bunun tam tersini gösterir. Bu gerginlikleri cesaretle göğüslemeliyiz. Burada, sonuçta birlikte göğüslememiz gerektiğine inandığım bazı çok özel meseleler hakkında elimden geldiği kadar açık ve net konuşayım. Karşı çıkmamız gereken ilk mesele, her şekliyle şiddet yanlısı aşırıcılıktır.”²⁸⁰

Denilmişse de problemler yine “ortaklıkla” çözümlenmiş ancak gelişim paylaşılmamıştır. Gerginlik kaynakları görmezlikten gelinmiş ve darbeye cesaretle “darbe” denilememiş, aksine yardım politikalarına devam edilmiştir. Ama asıl söylenmesi gereken “şiddet yanlısı aşırıcılıklara” kendi güvenlik tehditleri söz konusu olduğunda karşı çıkmıştır. Mısır halkının payına düşen ise yine belirsizliktir...

2.4. Askeri Darbe Sonrası Süreçte Mısır

Ordu’nun Mursi’nin Dış Politika Danışmanı Essam el Haddad’ı tutuklamasından kısa bir süre önce resmî internet sitesinde, “Bu mesaj İslam

²⁷⁸ Jay Solomon and Colleen McCain Nelson, “U.S. Struggles for Leverage as Mideast Crisis Deepens”, **The Wall Street Journal**, 9 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324507404578594160905341422>, 02.11.2015.

²⁷⁹ “Obama administration officials: No coup in Egypt”, **Ahram**, 25 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/77405/Egypt/Politics-/Obama-administration-officials-No-coup-in-Egypt.aspx>, 06.11.2015.

²⁸⁰ Barack Obama, “Remarks By The President On a New Beginning”, **White House**, 4 June 2009, Cairo University, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09>, 23.07.2016.

dünyasında açık ve yüksek sesle yankılanacaktır, demokrasi Müslümanlar için değil.” açıklamasında bulunmuştur. Haddad ayrıca, Arap dünyasının sembolik kalbi Mısır’da, seçimle iktidara gelen İslamcı bir hükümetin devrilmesinin sonucunda, şiddet dolu bir terörü; Batılıların, Irak ve Afganistan’daki savaşlarından daha fazla fitilleyebileceğini belirtmiştir. İslamcıların Batılı eleştirmenlerini de hedef alarak “Yaklaşan askerî darbe öncesi hiçbir sesin çıkmaması riyakârlıktır ve bu riyakârlık Mısırlılar, Araplar ve Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından unutulmayacaktır.”²⁸¹ sözleriyle, bir şekilde sessiz kalan veya destekleyen eleştirmenleri riyakarlıkla suçlamıştır.

Darbeden birkaç gün sonra Müslüman kardeşlerin asıl Cumhurbaşkanı adayı olan ama daha önce mahkûmiyeti olduğu için aday olamayan ve örgütteki en güçlü isimlerden görülen Müslüman Kardeşler Rehberlik Konseyi Başkan Yardımcısı Hayrat Şatır ve kardeşi, protestoculara karşı şiddeti teşvik ettikleri iddiasıyla tutuklanmıştır.²⁸² Ülkede olaylar bir türlü dinmek bilmezken, 8 Temmuz’da Mısır Sağlık Bakanlığı Bakanlık Sözcüsü Halit el Hatip, Kahire’de eski Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi’nin destekçilerinin oturma eylemi yaptığı ordu binası dışında yaşanan çatışmada en az 40 kişinin öldüğünü, 322 kişinin yaralandığını belirtmiştir. Ordu tarafından resmî haber ajansında yayımlanan açıklamada ise "silahlı terörist bir grup" olarak adlandırılan Müslüman Kardeşler üyesi eylemcilerin, Cumhuriyet Muhafızları binasına saldırmaya çalıştığı, bir yetkilinin öldüğü, altı kişinin ağır yaralandığı ve silahlı 200 saldırganın ise tutukladığı belirtilmiştir. Müslüman Kardeşler’in sözcüsü Murat Ali bu açıklamaya karşılık, ordu güçlerinin Cumhuriyet Muhafızları binası dışındaki protestoculara şafak vakti ateş açtığını savunmuştur.²⁸³ Ayrıca bu dönemde, Kıptiler’in, darbe öncesinde, kiliselerin ve evlerinin korunmadığı ve kendilerine yabancılaştığı gerekçesiyle suçladıkları Mursi’nin

²⁸¹ David D. Kirkpatrick and Ben Hubbard, “For Islamists, Dire Lessons on Politics and Power”, **The New York Times**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/07/05/world/middleeast/for-islamists-lessons-in-politics-and-governing.html>, 21.11.2015.

²⁸² “Clashes erupt between Egyptian military, supporters of deposed president; At least 30 dead”, **CBC News**, 5 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.cbcnews.com/news/clashes-erupt-between-egyptian-military-supporters-of-deposed-president-at-least-30-dead/>, 16.11.2015.

²⁸³ “At least 40 Muslim Brotherhood activists killed in clash”, **Times of Israel**, 8 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timesofisrael.com/scores-of-muslim-brotherhood-activists-said-killed-in-clash/>, 21.12.2015.

devrilmesine yönelik aktif bir şekilde sokaklarda yer almaları sebebiyle, Kıptilere yönelik Müslüman Kardeşler taraftarlarının saldırıları gerçekleşmiş, birçok kilise yakılmış, evleri, okulları ve dükkânları saldırıya uğramıştır.²⁸⁴

Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi'nin devrilmesinin ardından nakit sıkıntısı çeken ülkeye BAE'nin 3 milyar dolarlık yardım ve kredi sözü ilk olarak Körfez ülkelerinden, ikincisi Suudi Arabistan'dan gelmiştir. Suudi Arabistan Maliye Bakanı İbrahim el Assaf, Krallığın, Mısır'ın yeni hükümetine 5 milyar dolarlık yardım ve kredi söz verdiğini söylemiş ve pakete Mısır Merkez Bankası'na yatırılacak 2 milyar doların ve 2 milyar dolar değerinde petrol ve gazın dâhil olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Darbeden duyulan memnuniyetin bir göstergesi olarak açıklanan bu yardım paketinden sonra, Arap bir yetkilinin NewYork Times'a yaptığı açıklamada, darbe için "Bu durum, Katar ve Türkiye'nin destekleyip cesaretlendirdiği ideoloji için açık bir aksilik. Eğer siyasi İslam bir hisse senedi olsaydı geçen hafta içinde çarpıcı bir şekilde düşüş göstermişti."²⁸⁶ ifadeleriyle, Esed'le aynı değerlendirmede bulunarak, Siyasal İslam'ın çöktüğüne işaret etmiş, Türkiye ve Katar'ın Müslüman Kardeşler'i desteklemesiyle, kaybettiklerine dikkat çekmiştir.

10 Temmuz'a gelindiğinde savcılık, devrik Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi'nin, Müslüman Kardeşler liderlerinin 55 üyesinin öldürüldüğü şiddet olaylarını teşvik etme suçlamasıyla tutuklanmalarını emretmiştir. Bunun üzerine Mursi'nin görevine iade edilmesini isteyen Müslüman Kardeşler Sözcüsü Cihat el Haddad, lider Muhammet Badi ile diğer birkaç üst düzey isim hakkındaki suçlamaları, hareketi dağıtma girişimi olarak nitelendirmiştir. Karşılığında ise savcılık bu kez, Badi'nin yanı sıra, yardımcısı Mahmut Ezzat, parti liderlerinden İsam el Aryan ve Muhammet el Beltagi'nin de tutuklanmasını istemiştir.²⁸⁷

²⁸⁴ Khosrokhavar, **a.g.m.**, s.187.

²⁸⁵ "Saudi Arabia promises \$5 billion to Egypt", **US News**, 9 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/07/09/saudi-arabia-promises-5-billion-to-egypt>,

²⁸⁶ Robert F. Worth, "Egypt is Arena for Influence of Arab Rivals", **The New York Times**, 9 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/07/10/world/middleeast/aid-to-egypt-from-saudis-and-emiratis-is-part-of-struggle-with-qatar-for-influence.html>, 21.12.2015.

²⁸⁷ Maggie Fick and Alexander Dziadosz, "Egypt prosecutor orders arrest of Brotherhood leaders", **Reuters**, Cairo, 10 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-idUSBRE95Q0NO20130710>, 21.11.2015.

Sisi Anayasa'yı askıya alan bir geçiş planı başlatmış ve Adli Mansur geçici Cumhurbaşkanlığına getirilerek yeni bir kabine kurmuştur.²⁸⁸ Açıklamanın hemen ardından Mursi'ye destek veren televizyon kanalları kapatılmış, Mursi ise bu gelişmeler üzerine darbeyi kabul etmediğini belirterek, kendisine destek veren gurupları karşı mücadeleye çağırmıştır.

Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi hakkında, darbeyle görevden alındıktan üç hafta sonra bir takım suçlamalar nedeniyle 15 gün süreyle gözaltına alma emri verilmesi, ülkedeki istikrarsız siyasal sahneyi daha da belirsizleştirmiştir. Devlet Haber Ajansı MENA, Mursi'ye karşı suçlamaların arasında "Mısır'a karşı şiddet eylemleri yürütmek için Filistinli grup Hamas ile birlikte komplo kurmak" bulunduğunu bildirmiştir. Sisi yine sivil siyasete müdahale etmiş ve "Bana, orduya ve polise, şiddet ve terörle yüzleşmek için yetki verin." diyerek, Mısırlıların sokaklara dökülmesi çağrısında bulunmuştur. Protesto çağrılarının ardından, Nil Deltası'ndaki Mansura kentindeki emniyet müdürlüğüne yapılan saldırılar ve Sina Yarımadası'ndaki huzursuzluk, şiddetin daha da artmasına neden olmuş, çatışmalarda en az 100 kişi hayatını kaybetmiştir. Mısır siyaseti ve İslamcı hareketleri konusunda uzman Khalil el Anani, "Devlet, bu krize sadece güvenlik yaklaşımı ile bakıyor ve bu bir sürü şiddet ve katliama yol açacak." ²⁸⁹ sözleriyle, sürece ilişkin korkularını dile getirmiştir.

Yaşanan protestolarda ölü sayısı giderek artarken, yine Müslüman Kardeşler destekçisi en az 72 kişinin öldürüldüğü bir olaydan sonra Reuters'a konuşan geçici Dışışleri Bakanı Nabil Fehmi, derinleşen ayrılıkların "daha fazla" trajediye sebep olacağını açıklayarak, yaşanan şiddetle ilgili Müslüman Kardeşler'i suçlamış, ancak "Kişisel olarak duruşları veya ideolojilerini reddetsem dahi, Mısır'ın siyasi hayatında

²⁸⁸ Sarah Lynch, "Report: Arrest of former Egypt President Morsi ordered", 26 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://islam.ru/en/content/news /report-arrest-former-egypt-president-morsi-ordered,13.12.2015>.

²⁸⁹ Sarah Lynch, **a.y.**

yerlerini bulmalılar." ²⁹⁰ ifadeleriyle, Kardeşler'in ülkenin siyasi geleceğinin bir parçası olmaları gerektiğini belirtmiştir.

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton 30 Temmuz'da Mısır'a bir ziyarette bulunmuş ve gözaltında tutulan devrik Mısır Cumhurbaşkanı Mursi ile görüşmüştür. Bu görüşme, Mursi'nin yabancı bir diplomatla gerçekleştirdiği ilk toplantısı oldu. Ashton, Mısır ziyaretinde ayrıca aralarında Mısır Silahlı Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Abdulfettah El Sisi, darbeyi destekleyen liberal aktivistler, siyasetçiler ve Mursi'nin devrilmesini destekleyen ancak darbeden beri orduya olan desteğini geri çeken partiler gibi farklı siyasi gruplarla bir araya geldi. Ashton, toplantıların siyasi bir çözümle sonuçlanmasını umduğunu söylemiştir ancak Mısırlıların, özellikle iktidarda olanların, ülkenin demokratik bir yol boyunca ilerlemesini sağlamaları gerektiğini vurgulamıştır. Ashton, "Her şeyden önce biz yardımcı olmak için buradayız, empoze etmek için değil, Mısır halkı, kendi geleceklerini kendileri belirleyecek."²⁹¹ derken, gelinen noktada halkın kaderlerini belirleyemediği veya engellendiği gerçeği yine görmezden gelinmiştir.

Mısır İçişleri Bakanı Muhammet İbrahim, 14 Ağustos 2013'de polisin, görevinden alınan Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi destekçilerinin oturma eylemi yaptıkları kampları dağıtmak için güç kullanmasının ardından, devrik Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek döneminde görülene benzer bir güvenlik ortamı yaratılması sözü vermiştir. İbrahim, 2011 yılında Mübarek'in devrilmesinden bu yana ülkeyi karmaşaya sürükleyen güvenlik eksikliğinden yorgun düşen pek çok Mısırlının şikâyetlerini ve Mursi'nin yönetimine karşı kitlesel gösterilere cevaben

²⁹⁰ Maggie Fick and Yasmine Saleh, "Egypt's Brotherhood stands ground after killings" **Reuters**, 28 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-idUSBRE96O11Z20130728>, 16.11.2015.

²⁹¹ Michael Birnbaum and Abigail Hauslohner, "E.U. foreign policy chief meets with ousted president Morsi", Egypt, **The Washington Post**, 30 Jul 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/eu-leader-meets-with-ousted-morsi/2013/07/30/eb8c370c-f8da-11e2-a954-358d90d5d72d_story.html?utm_term=.20e3c9a0835b, 16.11.2015.

ordu tarafından devrilmesinin ardından, polis sokaklarda daha fazla görünür olmuş, yapılan halkla ilişkiler kampanyalarıyla, polisin imajı düzeltilmeye çalışılmıştır.²⁹²

Mısır'ın geçici Cumhurbaşkanı'nın Yardımcısı Muhammet el Baradei güvenlik güçlerinin protestoculara yaptığı ağır müdahalenin ardından, 14 Ağustos 2013'te istifa etmiştir. El Baradei, geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur'a sunduğu istifa mektubunda; "Bugün yaşananlardan fayda sağlayanlar şiddet, terör ve aşırılıkçı gruplar için çağrıda bulunanlardır." ifadesinde bulunurken, mektubunda ayrıca şu ifadeler yer vermiştir: "Toplumdaki bu çatışmayla ilgili barışçıl çözüm yollarının bulunduğunu ve bizi ulusal uzlaşya götürecek çözümlerin olduğunu siz de biliyorsunuz, Hemfikir olmadığım ve sonuçlarından endişe duyduğum kararların sorumluluğunu almak benim için zor bir hâle gelmiştir, tek bir damla kanın bile sorumluluğunu alamam."²⁹³

Baradei 2010'un başında Mısır'a dönmesiyle politik bir lider gibi karşılanmıştır. Alternatif olarak görülmesine ve gördüğü ilgiye rağmen Baradei yerel protesto hareketlerinin dışında kalmayı tercih etmiştir. Buna yurt dışında fazla zaman geçirmesi de eklenmiş ve sahadaki performansı çok düşük kalan Baradei'nin oluşturduğu boşluk, kendisini destekleyenlerde de hayal kırıklığı yaratmıştır.²⁹⁴ Bu yönüyle öncelikle büyük bir beklenti yaratan Baradei'nin liderlik noktasında başarısız olması normal görülebilir. Fakat Mursi'ye karşı yapılan askeri darbede Sisi'nin yanında yer alarak Mısır'ın geçici Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmesi, Baradei'nin Mübarek döneminde yaptığı eleştirileri işlevsizleştirmektedir.

²⁹² Tom Perry "Egypt's interior minister promises Mubarak-era security", Editing by Michael Georgy and Alison Williams, **Reuters**, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-police-idUSBRE97D16V20130814>, 19.11.2015.

²⁹³ Tom Perry, "ElBaradei quits as Egypt vice president in protest at crackdown", Editing by Kevin Liffey, **Reuters**, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-elbaradei-idUSBRE97D0X720130814>, 17.11.2015.

²⁹⁴ Ayrıca bkz., Bahgat Korany, "A Microcosm of the Arab Spring Sociology of Tahrir Square", **Beyond the Arab Spring The Evolving Ruling Bargain in the Middle East**, Ed. Mehran Kamrava, Oxford University Press, 2014, pp. 249-276, p. 266-269.

Olaylardan sonra ordunun destek verdiği yönetim, ülkede bir ay süreyle olağanüstü hal ve sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir.²⁹⁵ Arap Baharı'nın başlamasından sonra, Mısır'da en kanlı günlerden biri 14 Ağustos'ta yaşanmıştır. Mursi destekçilerinin bulunduğu iki protesto kampına düzenlenen baskınlarda, yaklaşık 300 kişi hayatını kaybetmiş, iki binden fazla kişi ise yaralanmıştır. Geçici Başbakan Hazem el Beblavi, televizyonda yayımlanan ulusa sesleniş konuşmasında, "Bugün zor bir gündü." diyerek, dökülen kandan üzüntü duyduğunu belirtmiş ancak özür dilememiştir. Müslüman Kardeşlerin liderleri ise saldırıları "katliam" olarak nitelendirmiştir.²⁹⁶

15 Ağustos tarihine gelindiğinde, ülkede sert müdahaleler neticesinde neredeyse 500 kişinin ölmesine rağmen olayları “şiddetle kınayan” Obama, Mısır ile ortak yapılacak askeri tatbikatları iptal etse de Mısır Ordusu'nun yönetime el koymasını, bir darbe olarak nitelememiştir.²⁹⁷ Askeri tatbikatın iptal edilmesinin ardından Obama, Mısır'da sivillerin “sokaklarda öldürüldüğü” bir ortamda, iki ülke arasındaki ilişkilerin normal bir şekilde devam edemeyeceğini belirtmiş ve Mısır'ın generalleri farklı bir yön izlemedikleri ve olağanüstü hâl yönetiminden vazgeçemedikleri sürece, ABD'nin “başka adımlar da” atabileceğini söylemiştir. Geline nokta ABD ve AB, Mısır hükümetine yönelik yardım paketlerini askıya almaları yönünde çok büyük baskı altında kalmışlardır. İngiltere, Mısır'la tüm ilişkilerini ve ülkeye yapacağı yardımların “gözden geçirildiğini” belirtmiştir. İngiltere aynı zamanda Fransa ile birlikte BM Güvenlik Konseyi'nin derhal toplanmasını talep etmiş, dönemin BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, güvenlik güçlerinin göstericilere karşı “orantısız güç” kullanıp kullanmadığı konusunda bağımsız bir soruşturma açılmasını talep etmiştir. Mısır'ın Londra Büyükelçisi El Kholi, bir hükümet nişancısının Sky News haber kanalı kameramanı

²⁹⁵ Kim Gamel, “Egypt's conflict enters new phase after assaults”, **US News**, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/08/14/egypts-conflict-enters-new-phase-after-assaults>, 26.11.2015.

²⁹⁶ “Hundreds reported killed as Egypt smashes protests”, **New York Post**, 15 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://nypost.com/2013/08/15/hundreds-reported-killed-as-egypt-smashes-protests/>, 21.11.2015.

²⁹⁷ Nedra Pickler and Julie Pace, “Obama scraps U.S. military exercises with Egypt”, **Azcentral**, 15 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://archive.azcentral.com/news/free/20130815-obama-egypt-violence-military-exercise.html>, 29.11.2015.

Mick Deane'i öldürdüğü iddialarını soruşturacaklarına söz vermiş, Türkiye ise olayla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'ne kararlı olması çağrısında bulunmuştur.²⁹⁸

Eski İsrail Güvenlik Konseyi Başkanı Giora Eiland ise Mısır ordusunun eylemlerine yönelik uluslararası kınamanın aşırı olduğunu ifade etmiştir. Eiland, İsrail ve Batı'nın çıkarlarının, Mısır'ın askerî lideri General Abdulfettah El Sisi ve onun laiklik yanlısı müttefiklerinin çıkarlarına "daha yakın" olduğunu söylemiştir: "Aynı değerleri paylaşmasak da aynı çıkarları paylaşabiliriz, İsrail'in çıkarı çok net, Mısır'da istikrarlı bir rejim istiyoruz, ABD, güvenilir bir müttefikin Mısır'daki laik halk ve şimdiki askerî rejimin birleşiminden oluşacağını farkına varmak zorunda."²⁹⁹

Obama'nın, ABD'nin Mısır ordusuna verdiği desteği askıya almaya karşı çıkması, Başkan'ı yaşananlara seyirci kalan durumuna düşürerek, Mursi taraftarlarının ABD'yi kendi demokratik değerlerine uygun davranmamakla suçlamasıyla, Mısır'da ABD karşıtı düşünceleri körüklediği görülmüştür. Amerikan düşünce kuruluşu Dış İlişkiler Konseyi'nde Orta Doğu analisti olan Steven Cook, Obama'nın yaklaşımının, ABD'nin bölgede demokrasiye olan desteğine zarar verdiğini söyleyerek, kendi değerlerini vurgulama konusunda tutarlı olmamakla hata yapıldığını belirtmiş, hukukun üstünlüğüne ve demokrasinin esaslarına bağlı kalınması gerektiğine vurgu yapmıştır.³⁰⁰ Öte yandan farklı bir görüş olarak Simon, bir zamanlar Orta Doğu'daki hegemonyası ne kadar büyük olursa olsun, ABD'nin artık stratejik bir monopsoni olmadığını ve Mısır'ın iş birliği için ABD'den daha yüksek bedeller ödeyebilecek ülkelerin olduğunu belirtmiştir. Simon, Kuveyt, BAE ve Suudi Arabistan'nın, Mısır ordusuna 12 milyar dolar vermeyi teklif ettiklerini

²⁹⁸ Damien McElroy and Raf Sanchez, "Obama Threat To Egypt Rulers Over 'Massacre'", **Press Reader**, 16 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.pressreader.com/uk/the-daily-telegraph/20130816/281487863994059>, 28.11.2015.

²⁹⁹ Josef Federman, "Israel quietly maintains ties with Egyptian army", **Times of Israel**, 19 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timesofisrael.com/israel-quietly-maintains-ties-with-egyptian-army/>, 01.12.2015.

³⁰⁰ Julie Pace, "Egypt challenges Obama's Arab Spring philosophy", **Stripes News**, 17 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.stripes.com/news/us/egypt-challenges-obama-s-arab-spring-philosophy-1.235943>, 01.12.2015.

hatırlatarak, bunu, ABD gibi koşullu olarak yapmayacaklarını belirtmiştir.³⁰¹ Ancak burada Washington Yakın Doğu Politikaları Enstitüsü Direktörü Robert Satloff'un düşüncelerine yer vermek doğru olacaktır: "Devrim sonrasının ilk dalga siyasi oyuncularına karşı tepkiler görüyoruz, hiçbir yerde laiklik yanlılarının desteklenip desteklenmediği belli değil, Suudi Arabistan önderliğinde Körfez ülkeleri, Mısır'da Müslüman Kardeşler'e karşı Mısır ordusunun yanındayken, Kardeşler ile diğer İslamcı savaşçıların Şii ve İran destekli Beşar Esad'ı devirmeye çalıştığı Suriye gibi başka yerlerde Kardeşleri destekliyorlar."³⁰² Özetle Satloff burada, aslında Körfez ülkelerinin laikliği desteklemediklerine dikkat çekerek, Körfez ülkelerinin, Suriye ile Irak'ta Şiilerin yayılmasına karşı çıkmak için, ulusal çıkarlarına uyduğunda, İslamcılar da desteklediklerini belirtmiştir.

Mısır Bakanlar Kurulu Sözcüsü Şerif Şevki, yetkililerin Müslüman Kardeşler grubunun feshedilmesi üzerine düşündüğünü belirterek, Başbakan Hazım el Biblavi'nin, grubun feshedilmesinin hukuki olarak mümkün olup olmadığı üzerinde çalışması için Sosyal Dayanışma Bakanlığı'nı görevlendirdiğini açıklamıştır.³⁰³ Mısır Genelkurmay Başkanı, ülkenin devrik Cumhurbaşkanı'nın taraftarlarına siyasete katılmaları çağrısı yaparken, ordunun daha fazla şiddete izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Sisi, tekrar ordunun iktidarı ele geçirme niyetinin olmadığını belirtmiş ve ordunun facebook sayfasında ve devlet televizyonunda yayımlanan açıklamalarında, halkın güvenlik endişesi taşıması karşısında sessiz kalmayacaklarını ve krizi barışçıl bir şekilde sonlandırmak için birçok şans tanıdıklarını belirterek, eski rejimin taraftarlarına siyasi sürece dâhil olmaları çağrısında bulunmuştur.³⁰⁴

³⁰¹ Steven Simon, "America Has No Leverage in Egypt", **The New York Times**, 19 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/08/20/opinion/america-has-no-leverage-in-egypt.html>, 16.12.2015.

³⁰² Oren Dorell, "Political Islam on the defensive across the Middle East", **The Washington Post**, 20 Aug 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/national/on-faith/political-islam-on-the-defensive-across-the-middle-east/2013/08/20/dc66c3d4-09d1-11e3-89fe-abb4a5067014_story.html?utm_term=.5de0e811d19d, 21.12.2015.

³⁰³ Maggie Michael and Tony G. Gabriel, "Egypt considers disbanding Muslim Brotherhood", **Times of Israel**, 17 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timesofisrael.com/egypt-considers-disbanding-muslim-brotherhood/>, 07.09.2015.

³⁰⁴ Maggie Michael, "Egypt army chief: New clashes won't be tolerated", **Washington Times**, 18 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://m.washingtontimes.com/news/2013/aug/18/egypt-increases-security-pro-morsi-protests/>, 09.09.2015.

Avrupa Birliği Dışışleri Bakanları, Brüksel’de 21 Ağustos’ta yaptıkları toplantıda, Mısır’da görülen şiddet olaylarını "şiddetle kınadıklarını" açıklarken, yardım programlarının Mısır halkını cezalandıracak şekilde kesilmesinden kaçınmışlardır. 28 ülkeli blokun Dışışleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, AB'nin daha fazla kan dökülmesini önlemek için taraflara müzakere masasına dönme çağrısı yaptığını ifade etmiştir. AB ülkelerinin, Mısır içinde şiddeti artırabileceği düşüncesiyle silah malzemelerinin ihraç lisanslarını askıya alma konusunda anlaşmaya vardığını belirten Ashton, yardım programlarının da yeniden gözden geçirileceğini belirtmiştir. Ashton, bakanlarının Mısır güvenlik güçlerince uygulanan orantısız şiddetin yanı sıra, muhaliflerin şiddete başvurmasını da şiddetle kınadıklarını belirtmiştir.³⁰⁵

Mısır Başbakanı Hazım el Beblavi, 21 Ağustos 2013’de devrik diktatör Hüsnü Mübarek’in, hapisten salıverilmesinin ardından, ev hapsinde tutulması emri vermiştir. Başbakan Beblavi, Mübarek’in, yürürlüğe konulan olağanüstü önlemlerin bir parçası olarak ev hapsinde tutulması emrini verdiğini belirtmiştir. Ev hapsi kararının, Mübarek’in serbest bırakılmasıyla, askerî darbenin eski rejimi yeniden canlandırmak için atılan bir adım olduğuna dair iddiaları güçlendirmesinden endişe edilebileceği sebebiyle, Mübarek ile ilgili eleştirilerin bir kısmını azaltmak için alındığı değerlendirilmiştir.³⁰⁶

23 Eylül 2013’te Mısır’da yapılan duruşma sonrası duruşma hâkimi Muhammet el Sayit, mahkemenin Müslüman Kardeşler örgütü ve bu örgütle bağlantılı sivil toplum kuruluşlarının ve bütün derneklerin tüm faaliyet ve organizasyonlarını yasakladığını duyurmuştur. Mahkeme ayrıca, hükümetin, Müslüman kardeşlerin tüm varlığına el koyması ve dondurulmuş mal varlıklarının

³⁰⁵ “EU denounces Egypt violence but will maintain aid programmes”, **The Guardian**, 21 Aug 2013, (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/global-development/2013/aug/21/eu-egypt-violence-aid-programmes>, 17.11.2015.

³⁰⁶ Sarah El Deep, “Egypt to put ex-leader Mubarak under house arrest”, **US News**, 21 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/08/21/egyptian-authorities-arrest-2-islamist-figures>, 24.11.2015.

yönetimini de ele alması kararını vermiştir.³⁰⁷ Devlet haber ajansına göre geniş kapsamlı karar, “Müslüman Kardeşler örgütünün bütün faaliyetlerini, bu grupla bağlantılı olan, grubu destekleyen ve gruptan maddi destek alan diğer gruplar, dernekler ve herhangi bir kuruluşu” yasaklayarak, bu örgütle bağlantılı olabilecek bütün grupları kapsadığı bildirilmiştir. Müslüman Kardeşler Rehberlik Bürosu’nun üyelerinden biri olan İbrahim Moneir El Cezire’ye, kararın yargı şekline bürünen siyasi bir karar olduğunu belirterek Müslüman Kardeşler’in çalışmalarına devam edeceği³⁰⁸ açıklamasında bulunarak, mahkeme kararına meydan okumuştur.

Mursi, devrildiği askerî darbenin ardından ilk kez kamuoyu önüne 4 Kasım’da çıkmıştır. Devrilmesinden sonra gizli bir askerî yerde tutulan Mursi, Kahire’nin doğusundaki bir mahallede, bir polis akademisinde görülen davada, duruşmaya helikopterle götürülmüştür. Mısır’ın devrik Cumhurbaşkanı, mahkemeye karşı gelerek ülkesinin meşru lideri olduğunu ve kendisini yargılama yetkilerinin olmadığını söylemiş, Mursi ve Müslüman Kardeşler’in 14 üst düzey üyesinin yargılandığı duruşma, savunma avukatlarının evrakları incelemeleri için 8 Ocak’a ertelenmiştir.³⁰⁹

Hareketlerine karşı gerçekleştirilen operasyonlardan sonra Müslüman Kardeşler’in bazı liderleri Kahire’den kaçarak, Basra Körfezi ülkesi Katar, İstanbul, Londra ve Cenevre’ye gitmişlerdir. Doha’da Mısırlı Selefilere temsil eden El Asala Partisi’nin Başkanı Ehab Shiha, kaçmadıklarını ve de sürgünü tercih etmediklerini ancak dünyaya krizi iletmek ve yaymak gibi bir görevleri olduğu açıklamasında bulunmuş ve siyasi bir aşamada olmadıklarını, devrim aşamasında olduklarını belirtmiştir.³¹⁰

³⁰⁷ “Egypt court bans all Muslim Brotherhood activities”, **Reuters**, 23. Sep. 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-brotherhood-urgent-idUSBRE98M0HL20130923>, 21.11.2015.

³⁰⁸ Stephanie McCrummen, “Egyptian court bans ousted president Morsi’s Muslim Brotherhood, seizes assets”, **The Washington Post**, 23 Sep 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/egyptian-court-bans-muslim-brotherhood/2013/09/23/87ced17a-245e-11e3-9372-92606241ae9c_story.html?utm_term=.b4deaa1883d1, 05.06.2015.

³⁰⁹ “Egypt: Morsi’s trial adjourned until Jan. 8”, **New York Post**, 4 Nov 2013, (Çevrimiçi) <http://nypost.com/2013/11/04/egypt-morsis-trial-adjourned-until-jan-8/>, 21.09.2015

³¹⁰ Abigail Hauslohner, “Egypt’s Muslim Brotherhood finds havens abroad”, **The Washington Post**, 6 Nov 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/egypts-muslim-

Mısır, Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin seviyesini düşürmüş, Kahire ise Türkiye Büyükelçisi'ni istenmeyen adam* ilan etmiştir. Bu karar, iki ülke arasında Mursi'nin devrilmesinden sonra başlayan ve süren gerginliği tırmandırmıştır. Mısır Dışişleri Bakanı, Türk Büyükelçi'den derhâl ülkeyi terk etmesinin istendiğini ve Türkiye ile ilişkilerin maslahatgüzar seviyesine indirildiğini açıklamış ve açıklamasında şu ifadeler yer almıştır: “Bu (Türk) liderlik, kabul edilemez ve haksız siyasi pozisyonunu sürdürdü ve uluslararası toplumu Mısır'ın çıkarları aleyhinde hareket etmeye teşvik etti.” Türkiye ise bu diplomatik tepkiye kayıtsız kalmayarak, Mısır Büyükelçisi'ni istenmeyen adam ilan ederek karşılık vermiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasında, bu karardan, Mısır'ın geçici hükümetinin sorumlu olduğu ifade edilmiştir ve sorumluluğun olağanüstü şartlarda iş başına gelen geçici yönetime ait olduğunu belirtmiştir. Türk ve Mısır halkları arasında tarihten gelen köklü ilişkiler ve kardeşlik bağları her zaman ve her şartta baki kalınacağı ifade edilerek”³¹¹ problemin yönetimle olduğuna işaret edilmiştir. Mısır, Türkiye'nin darbeye yönelik eleştirilerinden sonra ordu, Türkiye'yi Devrik Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin partisine destek vererek, ülkede istikrarsızlık oluşturmaya çalışmakla suçlamıştır...

2.5. Değerlendirme

Arap Baharı'na ilişkin dalga metaforu, bu süreçte meydana gelen olayların hem ulus ötesi, hem de ulusal özellikler taşıdığını hatırlamamız halinde anlaşılır bir metafordur. Son elli yıl boyunca bütün Arap devletlerinin aynı unsurları taşıdığını

brotherhood-finds-havens-abroad/2013/11/05/438f2dfe-463a-11e3-95a9-3f15b5618ba8_story.html?utm_term=.62c92a36e8b6, 21.07.2015.

*Diplomatik ilişkiler hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 9. Maddenin 1. Fıkrasına göre. “Kabul eden devlet, herhangi bir zaman ve kararın gerekçesini açıklamak zorunda olmaksızın, gönderen devlete misyon şefinin veya misyon Diplomatik kadrosunun herhangi bir üyesini istenmeyen şahıs “Persona non grata” olduğunu veya misyon kadrosunun herhangi bir başka üyesini kabule sağyan olmadığını bildirebilir. Bu takdirde, gönderen devlet, duruma göre, ilgili şahsı geri çağırır veya misyondaki görevine son verir. Bir şahıs kabul eden devletin ülkesine gelmeden önce de istenmeyen veya kabule sağyan olmayan şahıs olarak edilebilir. 9-2. Gönderen devlet bu maddenin 1. Fıkrasında kayıtlı yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddeder veya makul bir süre içinde yerine getirmezse, kabul eden devlet ilgili şahsı misyonun bir üyesi olarak tanımayı reddedebilir.” (Kamuran Reçber, **Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku**, Bursa, Dora Yayınevi, 2011, s. 185.)

³¹¹ Sarah El Deeb and Suzan Fraser, “Egypt expels Turkish ambassador, scales back ties”, **The Washington Post**, 23 Nov. 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/egypt-expels-turkish-ambassador-scales-back-ties/2013/11/23/2c0ac03e-546e-11e3-a7f0-b790929232e1_story.html?utm_term=.de29559fef51, 14.11.2015.

söylemek zor değildir. Son yirmi yıl içerisindeyse, bahsi geçen tüm Arap devletleri, “halkın öfkesi karşısında kırılğan hale getiren benzer şoklarla” karşı karşıya kalmışlardır. Arap Devletleri, halkın karşısında kırılğan hale getiren dört unsurdan bahsedilebilir, bunlar: 1970’lerde başlamış ve sonraları etkisi giderek yükselmiş, ABD ve uluslararası bankacılık kuruluşlarının, bahsi geçen ülkelerde neo-liberal politikaları benimsemek zorunda bırakmış ve bu politikalar II. Dünya Savaşı sonrası iktidar pazarlıklarını ortadan kaldırmıştır. İkincisi bölgedeki genç demografik yapıdır, üçüncüsü, gıda ithalatına dünyada en çok bağımlı bölgelerden olan Ortadoğu’da uluslararası gıda tedarik zincirindeki karşılaşılan şoklar iken, sonuncusu ise ekonomik kırılğanlıklardır.³¹²

Arap Baharı -süreci daha net açıklayan terim olarak Arap İsyanları- yoksulluk gibi ekonomik sebeplerle başlamıştır ancak daha sonra bunun yanına özgürlük, hak, adalet ve hukuk gibi beklentiler eklenmiştir. Ülkede yönetimlerin protestoları bastırmak için kullandığı aşırı güçler, Arap Baharı’nın etkilediği ülkelerin tamamının dinamiklerinin farklı olması sebebiyle, her bir ülkenin deneyimi de farklı yönde olmuştur.

Arap Baharı çerçevesinde, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan olayları tek bir bakış açısıyla değerlendirmenin hatalı olacağını düşünen Totten, Mısır ve Tunus’ta siyasal çoğunlukların -İslamcı/seküler- farklılaştığını ve devam eden süreçte yaşanan olayların farklı ilerlediğini belirtmiştir. Libya ve Suriye ise hem Tunus, hem de Mısır’dan farklılaşmıştır. Fas ise tamamen farklı bir boyuttadır. Bu yönüyle Arap Baharı’nın etkilediği ülkelerin yaşadıkları ve ihtiyaç duydukları hususlar da farklılaşmaktadır. Bahar’a Mısır özelinde bakıldığında ne İranlaşmış bir devlet, ne de bir demokrasinin Mısır’da ortaya çıktığının altını çizen Totten, Sisi rejiminin Mübarek ve Mursi döneminden daha demokratik olmadığını da belirtmiştir. Bu minvalde, Sisi yönetiminin Müslüman Kardeşler’e karşı izlediği politika, ülkedeki durumu daha da kötüleştirmiştir.³¹³ Sisi sonrasında ise ülkede tam bir

³¹² Ayrıca bkz., James L. Gelvin, “Arap İsyanlarını Anlamak”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, Çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 75-79.

³¹³ Ayrıca bkz., Michael J. Totten, “YEAR FOUR: The Arab Spring Proved Everyone Wrong”, **World Affairs**, Vol. 177, No. 2, JULY / AUGUST 2014, pp. 43-49, p. 43-49.

belirsizliğin hâkim olduğu belirtilmelidir. Ülkede darbe sonrası geçen üç yılda, üç hükümet değişmiştir.

Mısırlı iktisatçı Samir Amin, Sisi'nin ülkeyi belirsizlik içinde bırakmasını akıllıca ve tek seçim olarak görmektedir. Hem Sisi taraftarlarının, hem 1970'lerden bu yana rejimden faydalananların, hem de bilinmeyenden korkan insanların mevcut koşulları yeğleyerek risk almaktan çekindikleri için koşulları kabullendiklerini belirtmektedir.³¹⁴

2011 ayaklanmasında otoriter rejime karşı liderlik eden Müslüman Kardeşler, bu dönemde askeriye'nin sahip olduğu ayrıcalıklara karışmamış ve askeriye'nin kendi tarafında kaldığından emin olmaya çalışmıştır. Buna ek olarak Mursi'nin, Mısır İstihbarat Genel Müdürü Ömer Süleyman ile yaptığı politik pazarlık da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelme sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Mübarek'in devrilmesiyle Müslüman Kardeşler yapılacak seçimin ardından anayasa ve reformların yapılması öngörülen bir yol haritası belirlenmiştir. Fakat Kandil'e göre, Müslüman Kardeşler bu aşamada bir dizi hata yapmıştır. Bunlar arasında; geçiş döneminde göstericilere karşı sertliğin artırılması, güvenlik ihlallerinin çoğalması, siyasi istikrarsızlık belirginleşmiş olmasına rağmen muhaliflerle ittifak kurmaktaki başarısızlık, eski rejim taraftarları ve sivil eylemcilerin taktiksel bir ittifak içerisine girmesine cevaben taraftarlarını sokağa çağırması ve son olarak var olan politik anlaşmazlığı dini bir temele çekmesi yer almıştır.³¹⁵

Ancak şu da belirtilmelidir ki Müslüman Kardeşler çok katmanlı bir iktidar mücadelesine girmiş; bir taraftan devrim taleplerini yerine getiremediği devrimci guruplarla, bir taraftan Selefilerle, bir taraftan Mübarek dönemindeki bürokrat ve hâkimlerle, bir taraftan uygulamaları yeterince devrimci bulmayan kendi üyeleriyle³¹⁶, diğer taraftan ise orduyla 1 yıl gibi kısa sürede, çok yönlü bir mücadele vermiştir. Dolayısıyla bu mücadele içerisinde "Müslüman Kardeşler başarısız

³¹⁴ Samir Amin, **Mısır'da Sosyalizm**, Çev. Bilgin Yav, Ankara, Kaynak Yayınları, 2016, s. 16.

³¹⁵ Hazem Kandil, "How the Brotherhood Failed", **The World Today**, Vol. 69, No.6, December 2013 & January 2014, pp. 43-44, p. 43-44.

³¹⁶ Fulya Atacan, "Mısır'da "Devrim Hikâyesi" ve Geçiş Sürecinin Temel Problemleri", 23 Ocak 2013, **Ortadoğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften 'Arap Baharı'**, Ed. Zahide Kor, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss. 165-194, s. 175-176.

olmuştur” yorumu sığ kalacaktır. Mursi’nin hataları elbette olmuştur ancak bu hataları konjonktürel olarak değerlendirmemiz gerekirse, süreci yönetmenin kolay olmadığı da görülmelidir.

Mübarek’in görevi bırakmasından kısa bir süre sonra Müslüman Kardeşler, geçiş döneminin nasıl olacağına yönelik olarak ülkenin diğer siyasi unsurlarıyla bir ayrılık yaşamaya başlamıştır. Bu ayrılıkta, Müslüman Kardeşler’in ilk olarak yeni bir anayasa yazmak yerine parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimi yapmayı tercih etmesi önemlidir.³¹⁷ Al-Arian’a göre Mübarek sonrasında Mısır’daki dönüşüme ilişkin olarak şu da belirtilmelidir ki Mısır’da İslamcılar tarafından domine edilen dönüşüm sürecinin, diğer sosyal unsurlar arasında tartışmalı hale gelmesinde, Mısır’daki köklü devlet kurumları etkili olmuştur. Şöyle ki bu köklü devlet kurumları hem eski rejimin kalıntıları, hem de bazı uluslararası aktörlerin desteklemesiyle, Mısır’da devrimin etkilerini sınırlamayı amaçlamış ve bunun sonucunda toplumsal uzlaşısı zarar görmüştür.³¹⁸

Mursi’nin devrilmesiyle birlikte ordu ve muhalefet siyasi hedeflerine ulaşmanın tek yolu olarak şiddeti görmüşlerdir. Muhalifler ve orduyu destekleyen medyanın Müslüman Kardeşler’in sürekli olarak “teröristler”, “terörizm” ve benzeri ifadelerle nitelenmesi, 25 Ocak Devrimi’nin sonrasındaki ortaya çıkan ve devrimcilerin tasvip etmediği otoriter ve hoşgörüsüz bir dili hatırlatmıştır. “Politik liderler karşısında öfke ve hoşnutsuzluğun yükseldiği bir anda yasal ve kurumsal araçlara zarar veren şiddeti kayıran “politik hafızadan” çıkarılacak dersler, gelecek krizlerde de hatırlanacaktır.”³¹⁹

Bassam Tibi, İslamcılarının demokratik kurumlara katılması yönünde öngörülen değişime rağmen Müslüman Kardeşler’in bu değişimi sağlayamadığını belirtmiştir. Tibi bununla birlikte, kurumsal İslamcılarının demokrasiye katılma ve şiddeti dışlama noktasındaki isteğini de önemli bulmaktadır. Fakat İslamcılarının sergilediği bu uyumlu tutum, Müslüman Kardeşler ve El-kaide arasında ayrım yapamayan Sisi tarafından takdir edilmemektedir. O’na göre barış, içindeki

³¹⁷ Al-Arian, **a.g.m.**, s. 101.

³¹⁸ Al-Arian, **a.g.m.**, s. 119.

³¹⁹ Khosrokhavar, **a.g.m.**, s.196.

İslamcılarının siyasal süreçlere katılmasından rahatsız olan Sisi'nin Müslüman Kardeşler'i dışlaması, Mısır'ın geleceği için olumlu bir gelişme olarak görülmemektedir.³²⁰

İsrail The Jerusalem Post yazarlarından Magdy Aziz Tobia, Müslüman Kardeşler'in farklı bir sosyo-siyasal çevre içinden çıktığını ve başlangıçtan bu yana kendisini hükümetin sistemli saldırılarına karşı korumayı başardığını belirtmektedir. Müslüman Kardeşler'in 80 yıl boyunca güvenlik aygıtının tacizlerine karşı yeraltında yaşayarak ayakta kalmayı başardığını ifade eden Tobia, hareketin, dışlayıcı bir ortamda kendi içine dönük bir hareket olduğuna değinmiştir. Yazar, Müslüman Kardeşler Hareketi'ni, kapsamlı bir İslam ideolojisi içinde cihatçılıktan, demokratik sisteme barışçıl bir şekilde müdahil olmaya kadar bir dizi eğilimi içinde barındırır şeklinde tanımlamaktadır.³²¹ Bu eğilimlerle Mursi'nin eski rejimi bürokraside silmeye muktedir olamaması ve Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Yüksek Askeri Konsey'deki tasfiyeler için bir takım girişimlerde bulunmuş olsa da ordunun konumunu değiştirememesi, ülkede on yıllardır süren bir geleneği bozmamıştır ve Müslüman Kardeşler yine 1960'lar ve 1970'lerde olduğu gibi tekrar "yer altına" çekilmek durumunda kalmıştır...

Mısır ordusunun ekonomisinin beş temel unsura dayandığını söylemek mümkündür, bunlar; 2011-2012 bütçesinde de %5,2'lik yere sahip olan 4,3 milyar dolarlık savunma bütçesi, ABD'nin 1979 tarihinden sonra sağlamaya başladığı 1,3 milyar dolarlık askeri yardım, Askeri Üretim Bakanlığı'na bağlı olan Arap Endüstrileşme Örgütü tarafından idare edilen fabrikalar, doğrudan Savunma Bakanlığı'nın kontrolündeki Ulusal Hizmet Projeleri Örgütü ve son olarak silah alım-satım anlaşmalarıdır.³²²

³²⁰ Bassam Tibi, "Changing Islamism From Jihadism to Institutional Islamism, a Moderation?", Soundings, Vol. 98, No. 2 (2015), pp. 146-162, p. 158.

³²¹ Magdy Aziz Tobia, "Turkey was not and will never be a model", **Jerusalem Post**, 15 Oct 2012, (Çevrimiçi) <http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Turkey-was-not-and-will-never-be-a-model>, 13.12.2016.

³²² Cherine Chams El-Dine, The Millitary and Egypt's Transformation Process, s. 2.'den akt., Bilgin, **a.g.e.**, s. 134-135.

Yukarıda belirtilen rakamlarda görüldüğü üzere, ordu her zaman Mısır’da ekonomik anlamda imtiyazlı bir konumdadır. Ne zamanki ülke, asker kökenli olmayan bir lider ve oluşum tarafından yönetilmeye başlamış, o zaman ordunun yönetime karşı olan tutumu değişmiştir. Çünkü Mısır Cumhuriyet tarihi dikkate alındığında, ilk kez asker kökenli olmayan biri iktidardaydı ve bu ordudan nemalanan kesim için bir tehdit niteliğinde idi. Buna, Mursi’nin iktidardayken kendi ifadeleriyle “hatalarım oldu” cümlesi de eklenildiğinde, ordunun darbe için kendisine “halkın yararına” uygun bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada da başka bir problem ortaya çıkmaktadır.

New York Times’da Khaled M. Abou El Fadl imzasıyla yer alan makalede, gelecekteki Mısır’da olacaklar ifade edilmektedir: “Bugün bir siyasi partinin düşürülmesi ve cezalandırılmasını meşrulaştıran “halkın çıkarı” yarın Mısır’ın ordusunu ve yargısını sorgulayan herkesin baskı altında tutulmasını meşrulaştıracaktır, Mısır ordusu, bir cumhurbaşkanını indirmek üzere devreye girerek Orta Doğu’nun bir despotluk geleneğini yeniden kanıtlamış oldu: Ordu yetkilileri, ülkenin neye ihtiyacı olduğuna karar verir ve her zaman en iyisini bilirler.”³²³ Alıntından da görüleceği üzere, halkın faydasına olanı, daima “en iyisini” belirleyen ordunun, bundan sonraki süreçte yine sahnede yer almayacağını bir garantisi maalesef verilememektedir.

Burada Jean Marie Guehenno’nun düşüncelerine yer verecek olursak, Guehenno: “Seçimler diktatörlüğe öncülük edebilir ama askerî bir darbe, nadiren demokrasinin kurulmasına neden olur ve birçok ülkenin Mısır’daki askerî darbe sonrasında rahatlaması utanç verici ve basiretsizdi.” diyerek üç varsayım dile getirmektedir. Bunlar:

“İlki, Orta Doğu daha büyük bir demokratik hesap verme mecburiyetinden kaçmayacaktır. Petrol parası toplayan monarşiler, halklarını vergilendirmeye ihtiyaç duymasalar bile krallar ve prensler, artan bir şekilde güçlerinin seçilmiş kurumlar tarafından sınırlandırıldığını görecek. Her durumda, bölgedeki ülkelerin çoğunluğu böyle bir lükse sahip değil. İkincisi, sert baskıya rağmen Müslüman Kardeşler, öncelikle uygulama ve ideolojisinin yarattığı her çeşit endişeyle on yıllardır birçok

³²³ Khaled M. Abou El Fadl, “The Perils of a Couple People’s Coup”, **The New York Times**, 7 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/07/08/opinion/the-perils-of-a-peoples-coup.html>, 11.11.2015.

Arap ülkesinde anlamlı bir siyasi hareket sürdürmektedir. Bu siyasetin bir anda yok olacağını düşünmek hayaldir. Üçüncüsü, demokratik politikalar, açıkça oy için yarışan siyasi partilere bağımlıdır. Müslüman Kardeşlerin siyasi yarışa katılımı, İslam ve demokratik politikaların uzlaşmasındaki ilk önemli adımdır. Partinin Mısır'daki ani sonu yalnızca onu tekrar yeraltına iter veya ilk etapta demokratik yasallığı hiçbir zaman kabul etmemiş daha aşırı hareketleri güçlendirir.”³²⁴

Lawson, yapısal değişiklikler ve yalnızca yöneticilerin değiştiği “kişisel savaşlar” arasında bir fark gözetmektedir. Nitekim bazı sosyal bilimciler, Arap isyanlarının gerçekten bir devrim olup olmadıkları noktasındaki değerlendirmelerinde, yaşanan olayların kişisel savaşları mı, yoksa daha köklü değişimleri mi işaret ettiğini sorgulamışlardır. Burada Sosyolog Theada Skocpol’un sosyal devrimler ile siyasi devrimler arasında yaptığı ayrım konusundaki ifadelerine yer vermek doğru olacaktır. “Siyasi bir devrimde, yönetimde değişiklik olsa da sosyal yapıda bir değişim olması beklenmez. Sosyal devrimde ise mülkiyetin en az yüzde 5’i el değiştirmeli ve mülkiyetle ilgili kanunlar da değişmelidir.”³²⁵ Sorgulanması gereken bir diğer nokta ise darbe ile devrim, yani tepedeki bir grup planlayıcının hayata geçirdiği değişim ile kitle hareketinin hayata geçirdiği değişim arasındaki farktır.³²⁶ Bölgede gerçekleşen isyan dalgasının dipten geldiği gerçeğinden hareket etsek de maalesef günün sonunda, Mısır’da veya isyanların yaşandığı diğer ülkelerde yapısal bir değişiklikle karşılaşılmamıştır.

Sonuç olarak, Hamid Dabaşı’nın Arap Baharı Postkolonyalizmin sonu adlı kitabında bölgedeki protesto dalgalarının sebebini, Arapların gerçekten demokrasiyi istemeleri sebebiyle mi gerçekleştirdiğini sorgulamış ve Bernard Lewis’den sorusunun cevabına ulaşmıştır: “Demokrasi ne demek? Batı dünyasının farklı yerlerinde dahi birbirinden çok farklı anlamlara gelen bir sözcük, Arap ve Müslüman dünyada herhangi bir geçmişi, bir sicili olmayan bir siyasal kavram...”³²⁷

³²⁴ Jean Marie Guehenno, “The Fragmenting Middle East”, **The New York Times**, 1 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/08/02/opinion/global/the-fragmenting-middle-east.html>, 19.11.2016.

³²⁵ Theada Skocpol, “States and Social Revolutions: A Comparative Analysis France, Russia and China”, Cambridge, Cambridge University Press, 1979’dan akt., Cole, **Yeni Ortadoğu**, s. 84.

³²⁶ Cole, **a.g.m.**, 2014, s. 84.

³²⁷ Hamid Dabaşı, **Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu**, Çev. Aslı T. Esen, İstanbul, Sümer Yayıncılık, Mart 2015, s. 308.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Yöntem ve İçerik Analizi Uygulaması

Mısır'da 3 Temmuz 2013'de meydana gelen askeri darbenin, Türk yazılı basınında temsilinin incelendiği bu bölümde, yazılı basının kamuoyu oluşturma ve yönlendirme amacına yönelik olarak ortaya koydukları tavır ve tutumlar bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Araştırmada Türk yazılı basını, içerik analizi yöntemi ile ele alınmaktadır. Belirtilen problem çerçevesinde, öncelikle çalışmada kullanılan yöntem hakkında bilgi verilecek, ardından, örneklem gurubunda yer alan Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinin arşiv taramasıyla elde edilen haberlerin içerik analizi yapılarak, konuya ilişkin tutumları hakkında değerlendirme yapılacaktır. Araştırmada ele alınan gazete haberlerinin toplanmasında Ankara Milli Kütüphane arşivinden yararlanılmıştır. Bu bölümde, örneklem gurubunda yer alan haberler kategorik olarak ayrılacak ve araştırmaya konu olan askeri darbenin gerçekleştiği dönemdeki haberler arasında karşılaştırmalar yapılacaktır. Bu bağlamda araştırmanın temeline ilişkin nicel veriler analiz edilerek, elde edilen veriler doğrultusunda yorumlanacaktır.

Çalışmamız, yazılı basının gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma işlevlerinin ortaya konulması ve medya-siyaset ilişkilerinin ele alınması bakımından önem taşımaktadır. Araştırmamıza yön veren ana görüş, ele aldığımız konuyla ilgili daha önce bilimsel bir çalışma bulunmamış olmasıdır. Türkçe literatürü incelediğimizde Arap Baharı-Mısır'a ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır ancak konuyla ilişkili, basında yer alan haber metinlerinin incelendiği bir araştırmaya literatürde rastlanılmamaktadır. Böyle bir çalışmayla, Kuzey Afrika ile Ortadoğu arasında önemli bir köprü ve Süveyş Kanalı'nın stratejik konumu sebebiyle de önemli bir jeopolitik konuma sahip bir ülke olan Mısır'a ilişkin çalışma yapacak araştırmacılara bir başlangıç noktası göstermiş ve karşılaştırma fırsatı vermiş olacağız.

3.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan önemli tekniklerden biri içerik analizidir. Toplumsal bilim araştırma türleri arasında yer alan içerik analizi, kitle iletişim araçlarındaki içeriklere yönelik olarak geliştirilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Ardından bireysel (psikolojik) ve kurumsal içerikler de bu alana dâhil olmuşlar ve yöntemi kullanmışlardır. İçerik çözümlemesi, yukarıda da değinildiği üzere, iletişim içeriğinin, belirlenen kategoriler bağlamında sistematik olarak gerçekleştirilmesini amaçlayan bir tekniktir. Metinsel, işitsel ya da görsel her türlü içerik çözümlenebilir ancak bu çözümleme, içeriklerin üretilişi veya izleyicilere etkisi bakımından bilgi edinmeye katkı sağlamaz.³²⁸ Çalışmamızda, tarama modeline dayalı içerik analizi tekniği uygulanmıştır.

İçerik analizi, bir metnin belirli kurallara dayanan kodlamalarıyla, metin içerisinde yer alan bazı kelimelerin, daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik bir tekniktir. Bu teknik, insan davranışlarını belirlemek adına doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkân sağlar ve metin veya metinlerden oluşan kümenin içerisinde yer alan belli kavram veya sözcüklerin var olduğunu belirlemek amacıyla yapılır. Bu analiz ile kelimeler arasındaki anlam ve bağlantılar tespit edilerek, metin içerisindeki mesaja ilişkin çıkarımlara ulaşılmaktadır.³²⁹ Buradaki temel amaç; elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşarak, betimsel bir analizde bulunmak ve fark edilmeyen kavram ve temaları keşfetmektir. Bu analiz türünde yapılan temel işlem, benzer verileri bir araya getirerek, okuyucunun kavrayacağı şekilde düzenlemek ve yorumlamaktır.³³⁰ Dolayısıyla sözel veya yazılı veriler analiz edilerek önce kavramsallaştırılır, sonrasında içeriğin mesajları betimlenmeye çalışılır.

Nitel veri analizi, kavramsal karmaşası olan bir süreçtir. Araştırmacılar amaca uygun birçok model geliştirmişlerdir ve bu geliştirilen modeller yöntemin zenginliği gibi görünse de kuramsal açıdan “karmaşa” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

³²⁸ Haluk Geray, **Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş**, 2. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s. 147.

³²⁹ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 13. Baskı, Ankara, Pegem Akademi, Şubat 2008, s. 240.

³³⁰ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 259.

yöntemin temel amacını: “bireylerin öznel bir şekilde yapılandırdıklarının sistematik olarak anlaşılması ve sonuç olarak kavramsallaştırılması ya da kuramsallaştırılması”³³¹ olarak belirtmemiz mümkündür. Arıkan, içerik analizlerinde üç ayrı grup dikkat çekmektedir: “Birinci grupta, verilen mesajın sıklığı dikkate alınarak etkisi ortaya konulmaktadır, ikinci grupta, kelimelerin anlamlarına göre sayılarak kümelendirilmesi yapılmaktadır, üçüncü grupta ise kullanılan sözcüklerin neye işaret ettikleri kullanım sıklığından anlaşılma çalışılmaktadır.”³³²

Özetlememiz gerekirse, Holsti içerik analizinin amaçlarını aşağıdaki yedi maddeyle açıklamaktadır: Bunlar; İletişimin içeriğindeki eğilimleri belirlemek, yazılı kaynakların veya belgelerin bilinen özelliklerini ürettikleri mesajlarla ilişkilendirmek, iletişimin içeriğini standartlara karşı test etmek, iletişimin içeriğini standartlara karşı test etmek, ikna etme veya bilgilendirme tekniklerini analiz etmek, stil, üslup veya tarz analizleri yapmak, dinleyicinin bilinen özelliklerini onlar için üretilen mesajlarla ilişkilendirmek ve iletişimin kalıplarını betimlemektir.³³³

3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni, bilgiye ulaşmak amacıyla gözlem yapabileceğimiz bilgi kaynaklarıdır. Bu bağlamda toplumsal olguların, örnekleme yoluyla belirlediğimiz somut modeller üzerinden incelenmesi önemlidir.³³⁴ Evren, soruların yanıtlarını alabilmemiz adına gerekli olan, canlı veya cansız büyük bir grubu temsil etmektedir. Buradan hareketle evren, araştırmada ulaşılabilecek verilerin analizi neticesinde ulaşacağımız sonuçların geçerli olacağı ve yorumlanacağı gruptur.³³⁵ Karasar, araştırma sonuçlarının genellenebilirliği arttıkça, değer kazandığını belirtmiştir çünkü bilim, genellenebilirliği olan bilgiler bütünüdür. Evreni geniş

³³¹ Durmuş Ekiz, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 2. bs., Ankara, Anı Yayıncılık, Eylül 2009, s. 73.

³³² Rauf Arıkan, **Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama**, 4. Baskı, Ankara, Mert Yayıncılık, 2004, s.88.

³³³ Holsti, O.R, “Connect Analysis For The Social Sciens and Humanities” Reading, Ma, Addison-Weely, 1969’dan akt., Arıkan, **Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama**, 4. bs., Ankara, Mert Yayıncılık, 2004, s.88

³³⁴ Sami Güven, **Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri**, 2. bs., Eylül 2001, Bursa, Ezgi Kitabevi, s. 72.

³³⁵ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 13. bs., Ankara, Pegem Akademi, Şubat 2008, s. 80.

tutmak önemlidir, ancak bu da başka bir soruna sebep olmaktadır: Evren büyüdükçe soyutlaşır ve ona ulaşmak güçleşir.³³⁶ Evrene ilişkin olarak değinilmesi gereken bir diğer husus genel evren ve çalışma evreni olarak iki tür evren bulunmaktadır. Genel evren, soyut bir kavram olarak tanımlaması kolay, ancak ulaşması imkânsıza yakinken, çalışma evreni ise ulaşılabilen bir evren olarak, somuttur.³³⁷ Bu noktada karşımıza geleneksel bilim anlayışının “indirgeme” ilkesi karşımıza çıkmaktadır ki büyük boyutlardaki olay veya olguları barındıran evren, örnekleme yöntemiyle çalışılabilir büyüklüğe indirgenir. Elde edilen veriler karşı süreçle yine evrene genellenir.³³⁸

Yukarıda da değinildiği üzere örneklem, belli bir evrenden bazı kurallar sonucunda seçilen ve seçildiği evreni yansıtan küçük kümedir. Çalışmalar da bu kümeler üzerinde yapılmaktadır ve bu sayede araştırmacılar, zaman, enerji ve maddi konularda tasarruf sağlarlar. Ayrıca bu küçük kümeler, denetim kurma bakımından da önem arz etmektedirler. Bu bakımdan araştırmalarda asıl olan çok veri toplamak değil, sağlam ve güvenilir veriler toplamaktır.³³⁹ Araştırmalarda elde edilen her gözlem, ilgilenilen parametrelerle ilgili bilgi getirir fakat bu bilginin ölçüsü örnekleme büyüklüğü ve araştırmacının düzenine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.³⁴⁰

Araştırmamızın evrenini Türk yazılı basını oluşturmaktadır ve söz konusu evren oldukça geniştir. Basın ilan kurumu resmi sayfasında, araştırmacının yapıldığı tarih itibarıyla yaygın gazeteler; Akşam, Anayurt, Aydınlık, Birgün, Cumhuriyet, Diriliş Posta, Dokuz Sütun, Dünya, Güneş, Günboyu, Evrensel, Haber Türk, Hürriyet, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Posta, Sabah, Star, Sözcü, Şok, Türkiye, Takvim, Vatan, Akit, Yeni Asya, Yeni Birlik, Yeniçağ, Yeni Şafak, Yeni

³³⁶ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 11. bs., Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2002, s. 109-110.

³³⁷ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, 6. bs., Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, 1994, s. 110.

³³⁸ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999, s. 62.

³³⁹ Niyazi Karasar, **a.g.e.**, Ekim 2002, s. 110-111.

³⁴⁰ Durmuş Ali Özçelik, **Araştırma Teknikleri Düzenleme ve Analiz**, Ankara, ÜSYM Yayınları, 1981, s. 74.

Mesaj, Yeni Söz, Yurt³⁴¹ Gazetesi olarak belirtilmiştir. Daha önce belirtilen bilgiler ışığında bahsi geçen tüm gazeteleri araştırmaya dahil edilmesinin mümkün olamayacağından hareketle, araştırmanın örneklemini, yayın kuruluşunun politik ideolojisi, baskı sayısı (tiraj) ve hedef kitlelerindeki farklılar sebebiyle, Türk yazılı basınından Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah ve Yeni Şafak gazeteleri oluşturmaktadır. Bu noktada örneklem gurubunda yer alan gazetelerin ele alınması yerinde olacaktır. 7 Mayıs 1924'te yayın hayatına başlayan Cumhuriyet gazetesi, Türkiye'de merkez solu temsilen, 1 Mayıs 1948 tarihinde yayın hayatına başlayan Hürriyet gazetesi ise liberal egemen ideolojiyi temsilen seçilmiştir. 22 Nisan 1985'ten günümüze günlük yayın yapan Sabah gazetesi, merkez sağ temsilen tercih edilirken, 19 Eylül 1994 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Şafak Gazetesi ise muhafazakâr sağ temsilen tercih edilmiştir.

3.1.3. Araştırmanın Problemi

Mısır'da 3 Temmuz 2013'de meydana gelen askeri darbenin, Türk yazılı basınında temsilinin incelendiği bu çalışmada, yazılı basının kamuoyu oluşturma ve yönlendirme amacına yönelik olarak ortaya koydukları tavır ve tutumlar, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

3.1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı yalnızca Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah ve Yeni Şafak gazeteleri ile sınırlandırılmış, diğer yaygın gazeteler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun yanında araştırmanın diğer temel sınırlılığı, araştırmada kullanılan haberlerin, 19.06.2013 ve 20.07.2013 tarihleri arasında yayınlanan haberleri kapsamıdır. Ayrıca belirlenen zaman aralığında ele alınan gazetelerde yer alan haberler nicel ve nitel yönden analiz edilecektir. İrdelenen haberlerin gazete sayfalarında kapladığı alan araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Araştırmanın veri toplama araçları da zaman, kontrol ve maliyet zorluğu sebebiyle, belirtilen gazete haberlerinin taranması ile sınırlandırılmış, başka veri toplama yöntemi kullanılmamıştır.

³⁴¹“Yaygın Gazeteler”, (Çevrimiçi) <http://www.bik.gov.tr/gazeteler/>, Basın İlan Kurumu, 16.08.2016.

3.1.5. Araştırma Soruları

Bilimsel yöntemin temel unsurunu oluşturan araştırma sorularımızın sınılanması ve bu soruların gerekli olduğu belgeleri sağlamak adına yaptığımız doküman incelemeleri, izleyen bölümlerin konusunu oluşturmaktadır. Bu başlık altında yanıt aranacak araştırma sorularımızı şu şekilde sıralayabiliriz;

- Yazılı basın kullandığı haber başlıkları ve haber metinleri ile belirli bir siyasi ideolojiyi ön plana çıkarmayı amaçlamış mıdır?
- Yazılı basının taşımakta olduğu ideolojik görüş bağlamında gazetelerin konuya yaklaşımı nasıldır?
- Yazılı basından örnekleme dâhil edilen gazeteler, hangi temaları ön plana çıkarmışlardır?
- Mısır'daki askeri darbe, Türk yazılı basınında darbe olarak sunulmakta mıdır?
- Türk yazılı basınında Mısır'ı konu alan haberler, hangi yoğunlukta verilmektedir?
- Türk yazılı basınında Mısır konulu haberler, gazetelerin ideolojilerine göre farklılık göstermekte midir?
- Türk yazılı basınında Mısır'a ilişkin haberlerde ana aktörler kimlerdir?
- Türk yazılı basınında Mısır'a ilişkin haberler, askeri darbe öncesi ve sonrasında tutarlılık göstermiş midir?

3.1.6. Biçimsel Değişkenlerden Elde Edilen Verilerin Sayısallaştırılması ve Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu kısmında örneklem gurubunda yer alan Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinde incelemeye uygun görülen 280 haber, şekil açısından değerlendirilerek, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programında, frekans ve Ki-Kare analizi ile birlikte çubuk grafiğı yapılmıştır. Söz konusu verilerin frekans değerleri yüzde olarak hesaplanmış, tüm tarama sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yorumlanmıştır. Analiz için belirlenen biçimsel değişkenlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. Analiz İçin Belirlenen Biçimsel Değişkenler

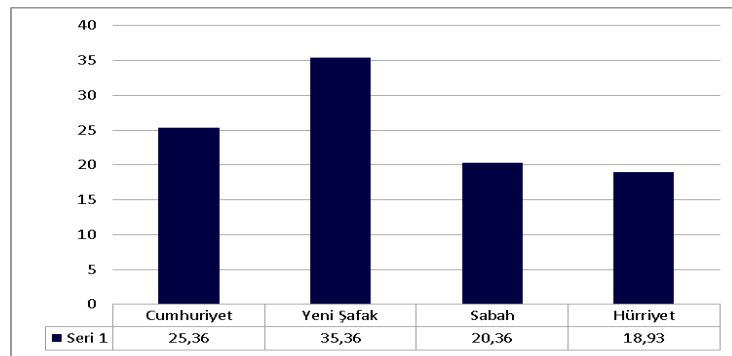
Biçimsel Değişkenler
Gazetenin Adı
Haberin Yayınlandığı Tarih
Haberin Yayınlandığı Sayfa
İçerik Türü
Haberin Yayınlandığı Dönem
Haber Başlığı

Yukarıdaki tabloda belirtilen biçimsel değişkenler ışığında, örneklem gurubunda yer alan gazetelerin incelenmesi sonucu araştırmanın ulaştığı sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2: Gazetelere Göre Haber Sayısı

Gazetenin adı	Sayın (N)	%
Cumhuriyet	71	25,36
Yeni Şafak	99	35,36
Sabah	57	20,36
Hürriyet	53	18,93
Toplam	280	100

Grafik 1: Gazetelere Göre Haber Sayısı

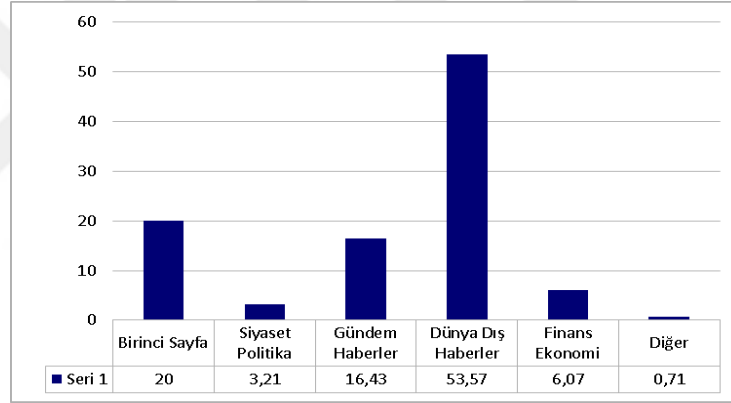

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen 280 haberin %25,36'sı Cumhuriyet, %35,36'sı Yeni Şafak, %20,36'sı Sabah ve %18,93'ü Hürriyet Gazetesi'ne aittir.

Tablo 3: Haberlerin Yayınlandığı Sayfa

Haberin Yayınlandığı Sayfa	Sayın (N)	%
Birinci Sayfa	56	20,00
Siyaset/Politika	9	3,21
Gündem/Haberler	46	16,43
Dünya/Dış Haberler	150	53,57
Finans/Ekonomi	17	6,07
Diğer	2	0,71
Toplam	280	100

Grafik 2: Haberlerin Yayınlandığı Sayfa

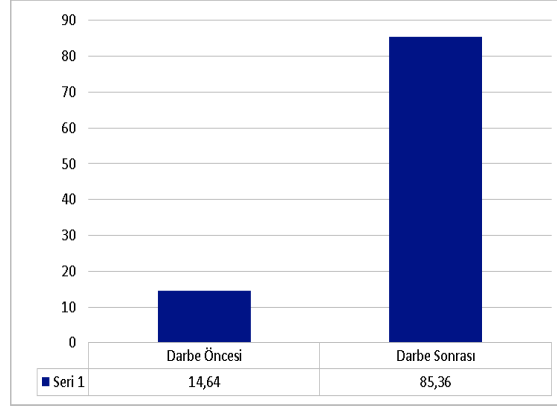

İncelenen 280 haberin %20'si birinci sayfada, %3,21'i siyaset/politika, %16,43'ü gündem/haberler, %53,57'si dünya/dış haber, %6,07'si finans/ekonomi, %0,71'i ise diğer sayfalarda yer almıştır.

Tablo 4: Haberlerin Yayın Dönemleri

Haberin Yayın Dönemi	Sayın (N)	%
Darbe Öncesi	41	14,64
Darbe Sonrası	239	85,36
Toplam	280	100

Grafik 3: Haberlerin Yayın Dönemleri

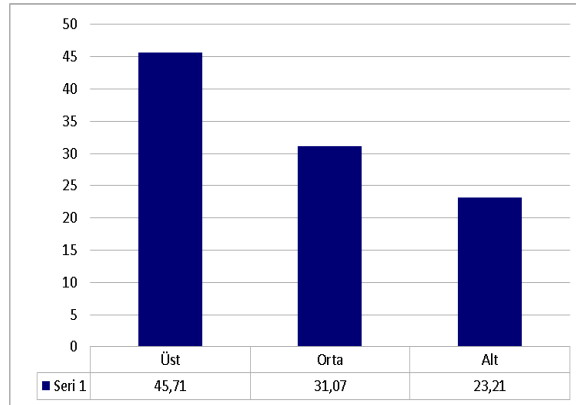

İncelenen 280 haberin %14,64'ü darbe öncesi, %85,36'sı ise darbe sonrasında gazetelerde yayınlandığı saptanmıştır.

Tablo 5: Haberlerin Sayfadaki Konumu

Haberin Sayfadaki Konumu	Sayın (N)	%
Üst	128	45,71
Orta	87	31,07
Alt	65	23,21
Toplam	280	100

Grafik 4: Haberlerin Sayfadaki Konumu

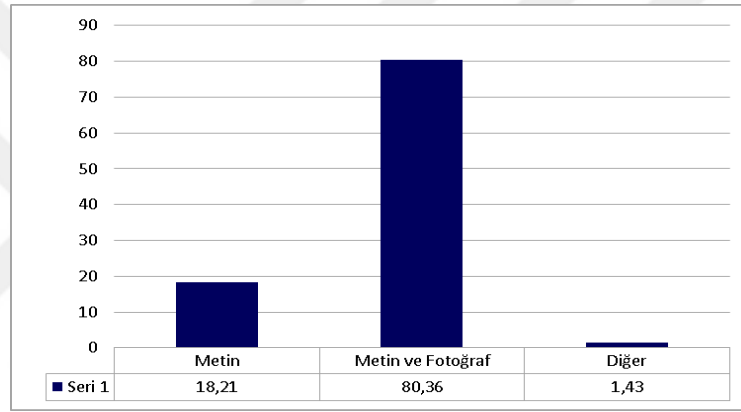

İncelenen 280 haberin %45,71'i üst, %31,07'si orta, %23,21'i alt konumda yer almıştır.

Tablo 6: Haber İçeriğinin Türü

Haber İçeriğinin Türü	Sayın (N)	%
Metin	51	18,21
Metin ve Fotoğraf	225	80,36
Diğer	4	1,43
Toplam	280	100

Grafik 5: Haber İçeriğinin Türü

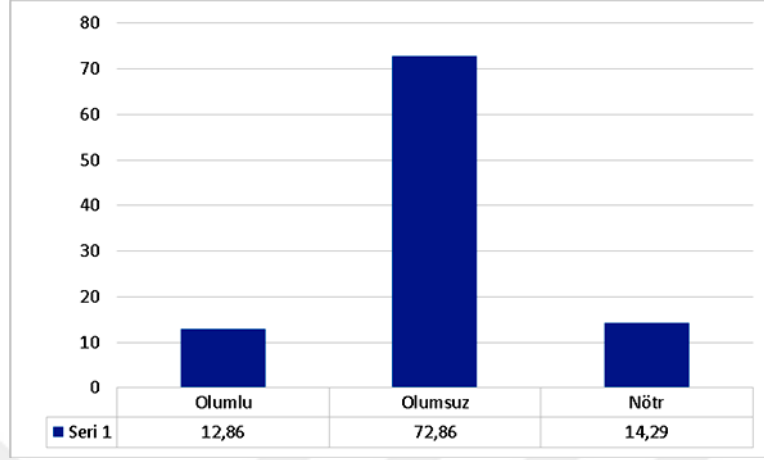

İncelenen 280 haberin %18,21'i metin, %80,36'sı metin ve fotoğraf, %1,43'ü de diğer içeriğe sahiptir.

Tablo 7: Haber Başlığının Yönü

Haber Başlığının Yönü	Sayın (N)	%
Olumlu	36	12,86
Olumsuz	204	72,86
Nötr	40	14,29
Toplam	280	100

Grafik 6: Haber Başlığının Yönü

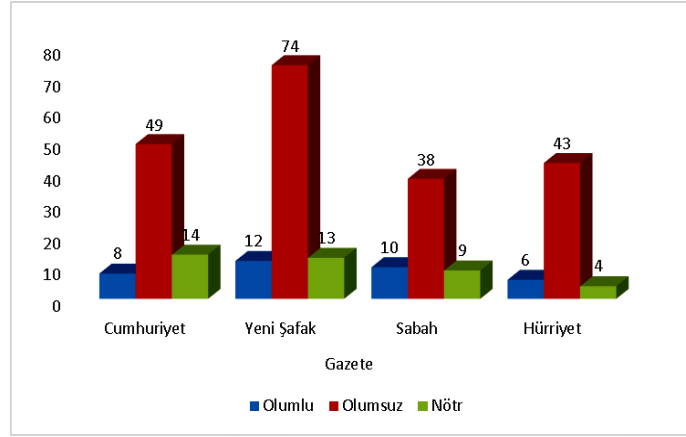
İncelenen 280 haberin haber başlıklarının yönü, %12,86'sı olumlu, %72,86'sı olumsuz, %14,29 nötrdür.

Tablo 8: Gazetelere Göre Haber Başlığının Yönü

Haber Başlığı		Gazete				Toplam
		Cumhuriyet	Yeni Şafak	Sabah	Hürriyet	
Olumlu	Sayı	8	12	10	6	36
	Haber Başlığı	22,2%	33,3%	27,8%	16,7%	100,0%
	Gazete	11,3%	12,1%	17,5%	11,3%	12,9%
Olumsuz	Sayı	49	74	38	43	204
	Haber Başlığı	24,0%	36,3%	18,6%	21,1%	100,0%
	Gazete	69,0%	74,7%	66,7%	81,1%	72,9%
Nötr	Sayı	14	13	9	4	40
	Haber Başlığı	35,0%	32,5%	22,5%	10,0%	100,0%
	Gazete	19,7%	13,1%	15,8%	7,5%	14,3%

Ki-Kare değeri=61,811, P değeri=0,000

Grafik 7: Gazetelere Göre Haber Başlığının Yönü

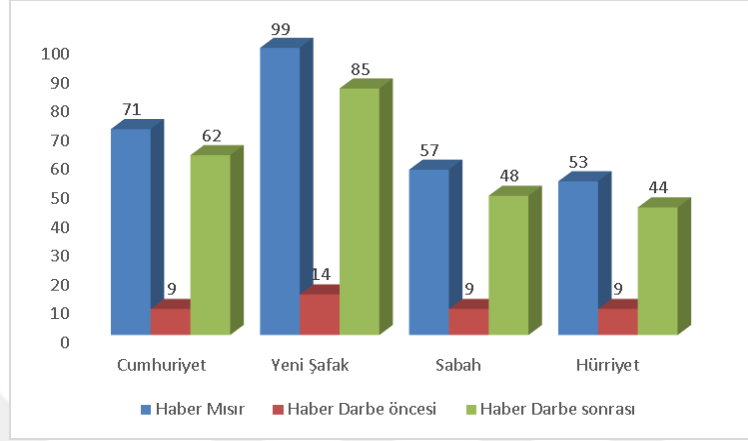
Yukarıdaki tabloda gazete ile haber arasında ki-kare $p=0,000<0,05$ olduğunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya ayrıntılı baktığımızda Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı haberlerin 8'i olumlu, 49'u olumsuz ve 14'ü nötr, Yeni Şafak Gazetesi'nde yer alan haberlerin 12'si olumlu, 74'ü olumsuz ve 13'ü nötrdür. Sabah Gazetesi'nin yaptığı haberlerin 10'u olumlu, 38'i olumsuz ve 9'u nötr iken Hürriyet Gazetesi'nin ise yaptığı haberlerin 6'sı olumlu, 43'ü olumsuz ve 4'ü nötrdür.

Tablo 9: Gazetelere Göre Darbe Öncesi ve Darbe Sonrası Yayınlanan Haber Sayısı

Gazete		Haber			Toplam
		Mısır	Darbe öncesi	Darbe sonrası	
Cumhuriyet	Sayı	71	9	62	142
	Gazete	50,0%	6,3%	43,7%	100,0%
	Haber	25,4%	22,0%	25,9%	25,4%
Yeni Şafak	Sayı	99	14	85	198
	Gazete	50,0%	7,1%	42,9%	100,0%
	Haber	35,4%	34,1%	35,6%	35,4%
Sabah	Sayı	57	9	48	114
	Gazete	50,0%	7,9%	42,1%	100,0%
	Haber	20,4%	22,0%	20,1%	20,4%
Hürriyet	Sayı	53	9	44	106
	Gazete	50,0%	8,5%	41,5%	100,0%
	Haber	18,9%	22,0%	18,4%	18,9%

Ki-Kare değeri=0,531, P değeri=0,997

Grafik 8: Gazetelere Göre Darbe Öncesi ve Darbe Sonrası Yayınlanan Haber Sayısı

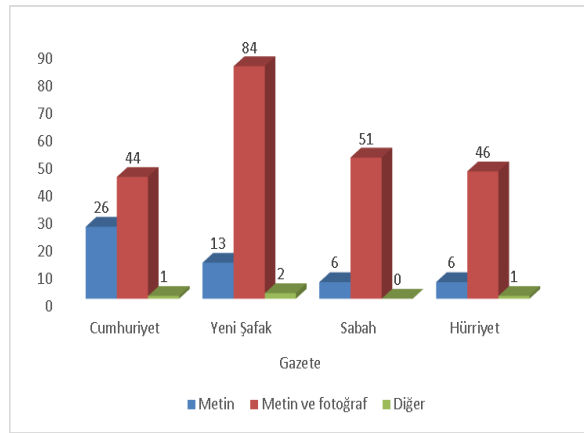
Yukarıdaki tabloda gazete ile haber arasında ki-kare $p=0,997>0,05$ olduğunda, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Tabloya ayrıntılı baktığımızda Cumhuriyet Gazetesi'nin Mısır'a ilişkin yaptığı 71 haberlerin 9'u darbe öncesi iken, 62'si darbe sonrasında yer almıştır. Yeni Şafak Gazetesi'nde ise Mısır konulu 99 haberin 14'ü darbe öncesi yayınlanırken, 85'i darbe sonrası yayınlanmıştır. Sabah Gazetesi'nin konuya ilişkin yaptığı 57 haberin 9'u darbe öncesi gazetede yerini alırken, 48 haberin darbe sonrası yayınlandığı görülmektedir. Son olarak Hürriyet Gazetesi'nin yaptığı 53 haberin 9'u darbe öncesi yayınlanırken, 44 haber ise darbe sonrası yayınlanmıştır. Genel olarak bakıldığında, örneklem gurubunda yer alan tüm gazetelerde, darbe sonrasında Mısır konulu haberlerin yoğun olarak işlendiği görülmektedir.

Tablo 10: Gazetelere Göre Metin İçeriği Türleri

Haber içerik		Gazete				Toplam
		Cumhuriyet	Yeni Şafak	Sabah	Hürriyet	
Metin	Sayı	26	13	6	6	51
	İçerik	51,0%	25,5%	11,8%	11,8%	100,0%
	Gazete	36,6%	13,1%	10,5%	11,3%	18,2%
Metin ve fotoğraf	Sayı	44	84	51	46	225
	İçerik	19,6%	37,3%	22,7%	20,4%	100,0%
	Gazete	62,0%	84,8%	89,5%	86,8%	80,4%
Diğer	Sayı	1	2	0	1	4
	İçerik	25,0%	50,0%	,0%	25,0%	100,0%
	Gazete	1,4%	2,0%	,0%	1,9%	1,4%

Ki-Kare değeri=21,810, P değeri=0,000

Grafik 9: Gazetelere Göre Metin İçeriği Türleri

Yukarıdaki tabloda gazete ile haber arasında ki-kare $p=0,001<0,05$ olduğunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya ayrıntılı baktığımızda Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı 71 haberin 26'sı metin, 44'ü metin ve fotoğraf, 1'i de diğer içeriğine sahiptir. Yeni Şafak Gazetesi'nin yaptığı 99 haberin 13'ü metin, 84'ü metin ve fotoğraf, 2'si de diğer içeriğine sahiptir. Sabah Gazetesi'nin yaptığı 57 haberin 6'sı metin, 51'i metin ve fotoğraf içeriğine sahiptir. Hürriyet Gazetesi'nin ise

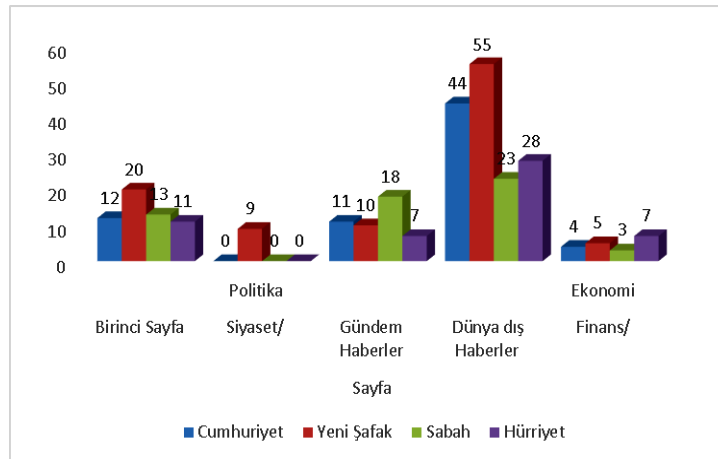
yaptığı 53 haberin 6'sı metin, 46'sı metin ve fotoğraf, 1'ide diğer içeriğine sahiptir.

Tablo 11: Gazetelere Göre Haberlerin Yayınlandığı Sayfa

Gazete		Sayfa					Toplam
		Birinci Sayfa	Siyaset/Politika	Gündem Haberler	Dünya dış Haberler	Finans/ Ekonomi	
Cumhuriyet	Sayı	12	0	11	44	4	71
	Gazete	16,9%	,0%	15,5%	62,0%	5,6%	100,0%
	Sayfa	21,4%	,0%	23,9%	29,3%	21,1%	25,4%
Yeni Şafak	Sayı	20	9	10	55	5	99
	Gazete	20,2%	9,1%	10,1%	55,6%	5,1%	100,0%
	Sayfa	35,7%	100,0%	21,7%	36,7%	26,3%	35,4%
Sabah	Sayı	13	0	18	23	3	57
	Gazete	22,8%	,0%	31,6%	40,4%	5,3%	100,0%
	Sayfa	23,2%	,0%	39,1%	15,3%	15,8%	20,4%
Hürriyet	Sayı	11	0	7	28	7	53
	Gazete	20,8%	,0%	13,2%	52,8%	13,2%	100,0%
	Sayfa	19,6%	,0%	15,2%	18,7%	36,8%	18,9%

Ki-Kare değeri=34,653 , P değeri=0,001

Grafik 10: Gazetelere Göre Haberlerin Yayınlandığı Sayfa

Yukarıdaki tabloda gazete ile haber arasında ki-kare $p=0,001 < 0,05$ olduğunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya ayrıntılı baktığımızda Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı 71 haberin 12'si birinci sayfa, 11'i gündem, 44'ü

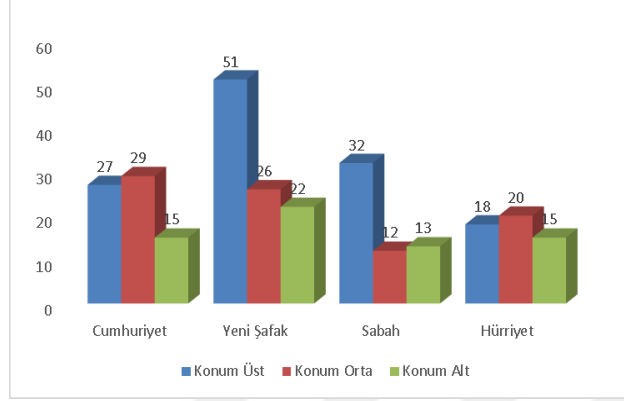
dünya/dış haberleri, 4'ü finansal/ekonomi olarak ele almıştır. Yeni Şafak Gazetesi'nin yaptığı 99 haberin 20'si birinci sayfa, 9'u siyaset/politika, 10'u gündem, 55'i dünya/dış haberleri, 5'i finansal/ekonomi sayfalarında ele almıştır. Sabah Gazetesi'nin yaptığı 57 haberin 13'si birinci sayfa, 18'i gündem, 23'ü dünya/dış haberler, 3'ü finansal/ekonomi sayfalarında ele alınırken, Hürriyet Gazetesi'nin yaptığı 53 haberin 11'i birinci sayfa, 7'si gündem, 28'i dünya/dış haberleri, 7'si ise finansal/ekonomi sayfalarında yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 12: Gazetelere Göre Sayfa Konumu

Gazete		Konum			Toplam
		Üst	Orta	Alt	
Cumhuriyet	Sayı	27	29	15	71
	Gazete	38,0%	40,8%	21,1%	100,0%
	Konum	21,1%	33,3%	23,1%	25,4%
Yeni Şafak	Sayı	51	26	22	99
	Gazete	51,5%	26,3%	22,2%	100,0%
	Konum	39,8%	29,9%	33,8%	35,4%
Sabah	Sayı	32	12	13	57
	Gazete	56,1%	21,1%	22,8%	100,0%
	Konum	25,0%	13,8%	20,0%	20,4%
Hürriyet	Sayı	18	20	15	53
	Gazete	34,0%	37,7%	28,3%	100,0%
	Konum	14,1%	23,0%	23,1%	18,9%

Ki-Kare değeri=10,892, P değeri=0,092

Grafik 11: Gazetelere Göre Sayfa Konumu

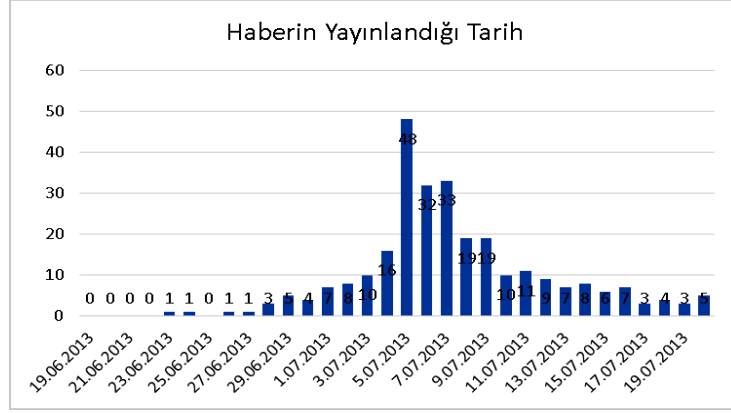
Yukarıdaki tabloda gazete ile haber arasında ki-kare $p=0,092>0,05$ olduğunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Tabloya ayrıntılı baktığımızda, Cumhuriyet Gazetesi yaptığı 71 haberden 27'sini üst, 29'unu orta, 15'ini de alt kuşakta konumlandırmıştır. Yeni Şafak Gazetesi yaptığı 99 haberden 51'ini üst, 26'sını orta, 22'sini alt kuşakta konumlandırırken, Sabah Gazetesi yaptığı 57 haberden 32'sini üst, 12'sini orta, 13'ünü alt kuşakta konumlandırmıştır. Son olarak Hürriyet Gazetesi ise yaptığı 53 haberden 18'ini üst, 20'sini orta, 15'ini alt kuşakta konumlandığı görülmektedir.

Tablo 13: Haberin Yayınlandığı Yayın Dönemi

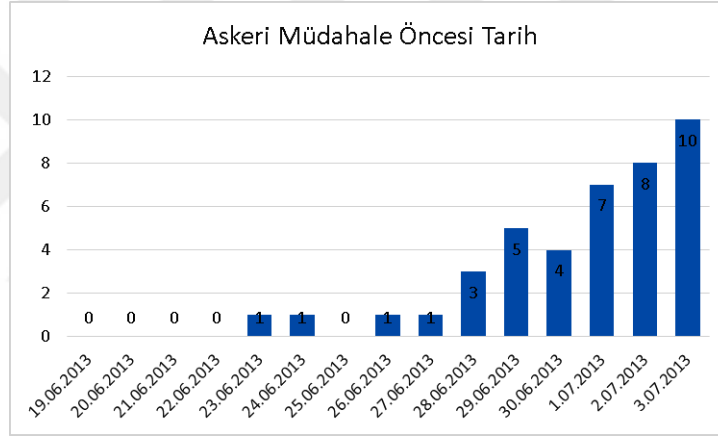
Askeri Darbe Öncesi Tarih	Sayı (N)	Yüzde (%)	Askeri Darbe Sonrası Tarih	Sayı (N)	Yüzde (%)
19.06.2013	0	0,00	4.07.2013	16	5,71
20.06.2013	0	0,00	5.07.2013	48	17,14
21.06.2013	0	0,00	6.07.2013	32	11,43
22.06.2013	0	0,00	7.07.2013	33	11,79
23.06.2013	1	0,36	8.07.2013	19	6,79
24.06.2013	1	0,36	9.07.2013	19	6,79
25.06.2013	0	0,00	10.07.2013	10	3,57
26.06.2013	1	0,36	11.07.2013	11	3,93
27.06.2013	1	0,36	12.07.2013	9	3,21
28.06.2013	3	1,07	13.07.2013	7	2,50
29.06.2013	5	1,79	14.07.2013	8	2,86
30.06.2013	4	1,43	15.07.2013	6	2,14
1.07.2013	7	2,50	16.07.2013	7	2,50
2.07.2013	8	2,86	17.07.2013	3	1,07
3.07.2013	10	3,57	18.07.2013	4	1,43
			19.07.2013	3	1,07
			20.07.2013	5	1,79
Genel Toplam		Sayı (N)		Yüzde (%)	
		280		100	

Yukarıdaki tabloda, 19 Haziran 2013 ve 20 Temmuz 2013 tarihleri arasında yayınlanan 280 haberin günlere göre dağılımı görülmektedir. Döneme göre haber yoğunluğu değerlendirildiğinde, haberlerin 41'i darbe öncesi, 239'u ise darbe sonrası yapılmıştır. Ele alınan dönem bakımından haber yoğunluğunu değerlendirecek olursak, Mısır'a ilişkin haberlerin Türkiye gündeminde yoğunlukla işlendiği görülmektedir. Ayrıca darbeden sonra gazetelerde hergün en az 3 haber yapılırken, Mısır konulu haberlerin en çok 5 Temmuz tarihinde gazetelerde yer aldığı görülmektedir.

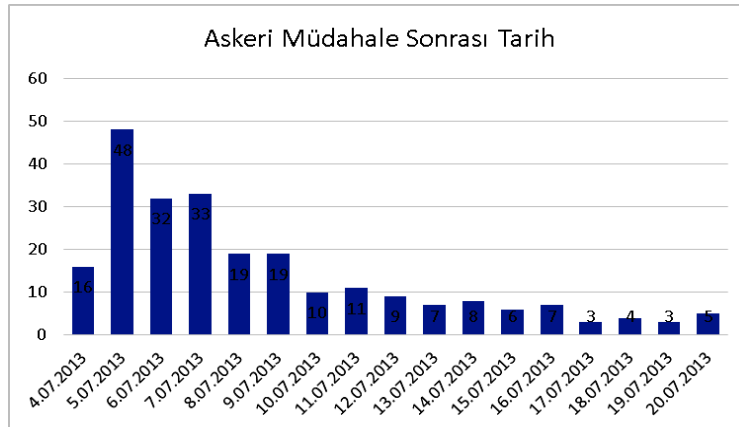
Grafik 12: Haberin Yayınlandığı Tarih

Grafik 13: Askeri Darbe Öncesi Yayınlanan Haberler

Grafik 14: Askeri Darbe Sonrası Yayınlanan Haberler

3.2. Türk Yazılı Basınında Mısır'a İlişkin Haberlerin Çözümlemesi

Bu başlık altında, örneklem gurubunda yer alan Cumhuriyet, Yeni Şafak, Sabah ve Hürriyet gazetelerinin Mısır'a ilişkin haberleri, fotoğraf, başlık spot ve haber metinleri analiz edilecektir. Söz konusu gazete haberlerindeki analiz, 19 Haziran 2013-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında yayınlanan toplam 280 haber içerisinden, öne çıkan haberleri kapsamaktadır.

3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi'nde 19 Haziran 2013-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında toplamda 71 haber yapılmıştır. Bu haberlerin 9'u askeri darbe öncesi, 62'sinin ise darbe sonrasında yapıldığı belirlenmiştir.

Gazetede yer alan 28 Haziran 2013 tarihli “Mursi Özür Diledi”³⁴² başlıklı haber, AFP imzalı bir fotoğrafla okuyucuya sunulmaktadır. Mısır'ın Mansura şehrinde Mursi yanlıları ve karşıtları arasında çıkan çatışma sonucunda 1 kişinin öldüğü, 230 kişinin yaralandığı olaylardan bir an olduğu görülen fotoğrafta, sokakta çatışan eylemciler görülmektedir. Haberde muhalefetin yapacağı eylemler öncesinde Mursi'nin uzlaşma sinyalleri verdiği belirtilmektedir. Mursi'nin: “Bazen doğru şeyler, bazen yanlış şeyler yaptım, yanlışların düzeltilmesi zorunludur, hatalarda ısrar etmeyeceğim.” açıklamaları koyu puntolarla verilirken, Mısır tarihinde ilk kez bir Cumhurbaşkanı'nın halktan özür dilediği vurgulanmıştır.

29 Haziran tarihinde “Mursi ikna edemedi”³⁴³ başlığıyla aktarılan haberde, Mursi'nin halka sesleniş konuşmasının da muhalefetin tepkilerini dindirmediği belirtilirken, muhalif partilerin çatı kuruluşu olan Ulusal Kurtuluş Cephesi Genel Koordinatörü Baradey'in “Mursi, 22 Şubat'ta ilan edilen anayasa düzenlemesini çıkardığından beri yaptığı hataları itiraf etmedi, göreve geldiğinden beri vatandaşlar arasında yol açtığı kutuplaşmanın sorumluluğunu üstlenmedi” ifadelerine dikkat

³⁴² “Mursi özür diledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 2013, s. 13.

³⁴³ “Mursi ikna edemedi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 2013, s. 14.

çekilmiştir. AFP imzasıyla okuyucuya sunulan haberin fotoğrafında, Kahire’de oturma eylemi yapan Mursi taraftarları görülmektedir.

Gazete 30 Haziran’da “Devrim bulaşıcıdır”³⁴⁴ başlıklı haberini, AFP imzasıyla ve “Mursi’nin bir yıllık koltuk savaşı” açıklamasıyla okuyucuya sunduğu fotoğrafta, alevler ve dumanlar içerisinde kalan insanların olduğu bir fotoğrafla okuyucuya sunulmaktadır. Haberde, Baradey’in Kahire’deki Amerikan Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden kız kardeşi Leyla el Baradey’in, Mursi’nin sözlerini tutmadığı değerlendirmelerine yer verilmiştir. Baradey’in ayrıca Taksim Meydanı ile Tahrir Meydanı arasında benzerlikler kurduğunu ve Gezi olaylarını “heyecanla” takip ettiği açıklamalarına dikkat çekilmektedir.

1 Temmuz 2013 tarihli “Mısır’da İkinci Devrim Sesleri”³⁴⁵ başlıklı haberde, Kahire’de Hüsnü Mübarek’e karşı gösterilerin sembolü haline gelen Tahrir Meydanı’nda bu kez, iktidarının birinci yılında Mursi karşıtı on binlerin toplandığı belirtilmiştir. Farklı muhalif parti ve hareketlerin oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi ile Temerrüd (İsyan) Hareke’tinin organize ettiği belirtilen gösterilerde, katılımcıların “tüm Mısırlıların Cumhurbaşkanı olma sözünü tutmaması” düşüncesinin koyu puntolarla belirtildiği haberde, Mursi’nin istifasını istemek ve erken seçimlere gidilmesini sağlamak amacıyla, 22 milyon imzanın toplandığına dikkat çekilmiştir. Haberde kadınların yoğun katılımını ve öfkeli kalabalıkların diktatör yazılı dövizleri taşıdığını gösteren AP imzalı fotoğraflar kullanılmıştır. 2 Temmuz 2013’de yayınlanan “Mursi’ye Muhtıra”³⁴⁶ başlıklı haberin spotunda yine Temerrüd Hareketi’nin 14-17 milyon kişinin katıldığı eylemine yer verilmiş ve Mursi’ye 48 saat süre tanındığı belirtilmiştir. Gazete, muhaliflerin Mursi’yi, iktidarı İslamcılarının elinde toplayarak devrime ihanetle suçladıklarını ifade ederek, kötü giden ekonomiye değinmiştir. Söz konusu haberde ayrıca yargıçların kararlarını temyize götürme hakkını ellerinden almaya kalkışmasından bahsedilmiş ve protestolar üzerine geri adım atıldığına değinilmiştir. Olayların ardından dört bakanın istifa ettiği duyurulan haberde, ordunun “son şans” olarak verdiği ultimatomaya yer

³⁴⁴ Mine Esen, “Devrim bulaşıcıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 2013, s. 12.

³⁴⁵ “Mısır’da ikinci devrim sesleri”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Temmuz 2013, s. 16.

³⁴⁶ “Mursi’ye Muhtıra”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Temmuz 2013, s. 14.

verilmiş, buna karşın Mursi'nin olaylardan “dış mihrakları” ve “düşman medya”yı sorumlu tuttuğuna dikkat çekilmiştir. Haberde kullanılan AP ve AFP imzalı fotoğraflarda, yine kadınların yoğun olarak görüldüğü ve Mursi fotoğrafının üzerine çarpı işareti olan dövizi, zafer işareti yapan kalabalıkların taşıdığı gözlemlenmiştir. Aynı tarihte tek sütunda verilen “Erdoğan ve Mursi’ye Sahip Çıkın”³⁴⁷ başlıklı başka bir haberde, İran Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Hasan Firuzbadi ABD’yi “büyük şeytan” olarak tanımlamış ve ABD’nin bölgedeki planlarını hayata geçirmek adına kaos yarattığına değinilerek, Türk ve Mısır halklarının seçilmiş liderlerinin arkasında durmaları gerektiğine yer verilmiştir.

3 Temmuz 2013 tarihinde gazetenin birinci sayfasında “Mısır’da Mursi’ye baskı artıyor” başlıklı haberin Dış Haberler sayfasındaki devamında, “Demokrasi sadece seçim değildir”³⁴⁸ başlığıyla sunulan haberde, yine sokaklarda olan muhalefete, hükümet içindeki çatlaklara ve Ordu’nun süre baskısıyla Mursi’nin “köşeye sıkıştığı”na dikkat çekilmiştir. Obama’nın “demokrasinin seçimlerden daha fazlası demek olduğu” açıklamasının vurgulandığı haberde gazete, Mursi’nin Müslüman Kardeşler’in çıkarlarını ülke çıkarlarının önüne koymakla suçlanmasına yer vermiştir. Söz konusu haberde, ordunun 48 saatlik süre vermesinin ardından, Tahrir Meydanı’nda geç saatlere kadar kutlamaların yapıldığı açıklamasıyla, kalabalığın içinde Mısır bayrağı taşıyan bir kadının yer aldığı, Reuters imzalı bir fotoğraf kullanılmıştır.

3 Temmuz’da gazetenin Ekonomi sayfasında “Tahrir kardeşliği”³⁴⁹ başlıklı haber dikkat çekmektedir. Ekonomi servisinin derlediği haber, yoğun olarak kadınların ve bir çocuğun görüldüğü, Mısır bayraklı protestocuların olduğu bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. Haberin spotunda “Mısırlı işçi sendikalarına Nazım Hikmet’in dizeleriyle “yoksulluğumuz kardeşir yorgunluğumuz kardeş” diye seslenen DİSK mesajında “Taksim’le Tahrir’in aynı meydan olduğu vurgulandı” cümlesine dikkat çekilmiştir. Metinde DİSK’in, Mısır’daki bağımsız sendikal hareketin dikkatle izlendiği ve aynı taleplerle Türkiye’de de mücadele edildiği

³⁴⁷ “Erdoğan ve Mursi’ye Sahip Çıkın”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Temmuz 2013, s. 14.

³⁴⁸ “Demokrasi sadece seçim değildir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 15.

³⁴⁹ “Tahrir kardeşliği”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 12.

belirilerek, “Ne Türkiye’de ne de Mısır’da en basit ifadeyle yönetenler eskisi gibi yönetmiyor” ve “Türkiye işçi sınıfı adına Mısır halkının onurlu direnişini selamlıyoruz” açıklamaları vurgulanmaktadır. Haberde, Mısır üzerinden Türkiye’deki uygulamalar eleştirilmiştir.

4 Temmuz’da birinci sayfada “Mursi’yi devirdiler”³⁵⁰ başlığıyla aktarılan haberde, sokakta tankların yanında zafer işareti yapan ve Mısır bayrağı taşıyan, beyaz gömlekli bir Mısırlı’nın görüldüğü, AFP imzalı bir fotoğraf kullanılmıştır. Gazete, haberin iç sayfadaki devamında askeri darbe haberlerine tam sayfa yer vermiştir. “Mursi’yi devirdiler”³⁵¹ ana başlığıyla ve “Mursi’ ye “Mısır Cumhurbaşkanı” olmadığını bildiren ordu, anayasayı askıya aldı, seçime gidileceğini açıkladı, görevinin başında olduğunu söyleyen Mursi direniş çağrısı yaptı” spotuyla sunulan haberde, Mursi’nin kendisine tanılan sürenin dolmasının ardından, Facebook’tan yayımladığı “Başkanlık, gelecek parlamento seçimlerine hazırlık yapacak bir uzlaşi koalisyonu öneriyor” teklifinin reddedildiği vurgulanmıştır. “Ordu Görevini Yaptı” ara başlığında ise Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah El Sisi’nin ordunun geçen süreçte ulusal bir uzlaşi hükümeti için çok saba sarf ettiğini ancak Mursi’nin bunu reddetmesiyle, yapılan hamlenin gerekli olduğunu belirten açıklamalarına yer verilmiştir. Söz konusu haberde, ordunun yönetime el koymasının, Mursi karşıtları tarafından sevinçle karşılandığı açıklamasıyla verilen, coşkulu bir kalabalık fotoğrafına ve askerlerin güvenlik önlemleri aldığı fotoğraflara yer verilmiştir. Gazete aynı tarihte “Ankara’da alarm” üst başlığı ve “Mısır halkının iradesine saygı duyulmalı”³⁵² başlığıyla yer verdiği başka bir haberde, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun “Bütün demokrasilerde seçimle iş başına gelen yöneticilerin yine seçimle görevden ayrıldığı evrensel bir gerçektir” açıklaması aktarılmıştır. Bir başka haberde ise üst başlıkta ABD’nin “Kaygılıyız” mesajına yer verilen ve “Obama’dan taraflara itidal çağrısı”³⁵³ başlığıyla aktarılan haberde, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Mısır’da oluşan şartlardan büyük endişe duyduklarına dikkat çekilmiştir. Haberin devamında ise Suriye Lideri

³⁵⁰ “Mursi’yi devirdiler”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 1.

³⁵¹ “Mursi’yi devirdiler”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

³⁵² “Mısır halkının iradesine saygı duyulmalı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

³⁵³ “Obama’dan taraflara itidal çağrısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

Beşşar Esad'ın "Mısır'da olan şey, siyasal İslam denen şeyin çöküşüdür, dünyanın her yerinde dini siyasal emellerine alet eden herkesin akıbeti de bu olacaktır" açıklamasına vurgu yapılmıştır. Gazete aynı sayfanın alt kuşağında ise "Gemisini Erdoğan'a Bağladı"³⁵⁴ başlığıyla eleştirdiği Mursi'nin, İran ve İngiliz medyasında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın izinden gittiği değerlendirmelerinin yapıldığına dikkat çekilmiştir. Söz konusu haber, Mursi ve Erdoğan'ın yakın olarak görüldüğü bir fotoğrafla servis edilmiştir.

Gazete 5 Temmuz 2013 tarihli manşetten aktardığı haberinde "Darbeden daha çok müttefikine üzüldü"³⁵⁵ başlığıyla dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ı eleştirmiştir. Ankara'nın net tavır alamadığının belirtildiği haberde, Prof. Dr. İlder Turan'ın görüşlerine yer verilerek, en büyük sorumlunun, bireylerin yaşam şekillerine müdahale eden tavrın ve ekonomiyi idare edemeyen Müslüman Kardeşler'in olduğu aktarılmıştır. Haberde Mursi "yandaşlarının" banliyölerde toplanmaya başladığını ve çatışmaların yaşandığını gösteren kalabalıklara yer verilen bir fotoğraf kullanılmıştır. Gazete aynı tarih ve sayfadaki "Mursi'nin yarattığı çatlaktan ordu sızdı"³⁵⁶ başlığıyla sunduğu bir başka haberde, Mursi'nin toplumu böldüğü belirtilerek, siyasal İslam eleştirilmiş, Mursi'nin kendi taraflarının dışında yer alan kesime "yalan söylediği"ne dikkat çekilmiş ve ordunun toplumda yaratılan bu çatlaktan girdiği vurgulanmıştır. Gazete aynı tarihli sayının Haberler sayfası, tam sayfa olarak Mısır haberlerine ayrılmıştır. Üst kuşakta yer verilen "İktidarda Mısır Kaygısı"³⁵⁷ başlıklı haberde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın tatilini yarıda keserek İstanbul'a döndüğünü ve kurmaylarıyla bir zirve gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Haberin devamında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Mısır halkının tarihinde ilk kez adil ve özgür seçimlerle Cumhurbaşkanı seçtiğini ve demokratik süreçlerin yıkıntıya uğramasının, Mısır halkının ve tüm bölgenin kaybı olacağına yönelik açıklamalarına vurgu yapılmıştır. "Mursi'nin Yolundan Gidilmemeli"³⁵⁸ başlığıyla sunulan bir başka haberde, Tahrir'in üç mesajı olduğu vurgulanmış, bunların; Müslüman Kardeşler dışındaki toplumun dışlanması,

³⁵⁴ "Gemisini Erdoğan'a bağladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

³⁵⁵ "Darbeden daha çok müttefikine üzüldü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

³⁵⁶ "Mursi'nin yarattığı çatlaktan ordu sızdı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

³⁵⁷ "İktidarda Mısır kaygısı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 8.

³⁵⁸ "Mursi'nin yolundan gidilmemeli", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 8.

ekonomik mağduriyet ve demokrasi yolundan sapma ve hayat tarzlarına müdahale olarak ifade edilmiştir. “Darbe kabul edilemez”³⁵⁹ başlıklı bir diğer haberde ise Kılıçdaroğlu’nun darbeye karşı olduklarını ancak “Demokrasiyi sadece sandıktan ibaret görenlerin yanıldıklarını görüyoruz” açıklamasına vurgu yapılarak, Türk hükümetini kapalı olarak eleştirmiştir. Haberde, Devlet Bahçeli’nin darbeyi hoş görmeyeceklerini belirttiği ancak hükümete de bir takım eleştirilerde bulunduğu ifadeler yer verilmiştir. Ayrıca Bahçeli’nin iktidarı eleştiren: “Gelişmelerin bilhassa AKP hükümeti tarafından iyi okunması, dersler çıkarması ve yorumlaması çok mühimdir.” sözlerine vurgu yapılarak, hükümetin ihtiyatlı davranarak, Mısır’ın iç işlerine doğrudan karışmamasının doğru olacağı yönündeki açıklamaları öne çıkarılmıştır.

Mısır konulu haberler, 5 Temmuz’da Cumhuriyet ekonomi sayfasında yer almaya devam etmektedir. “Piyasaları Mısır endişesi sardı”³⁶⁰ başlığıyla aktarılan haberde, askeri darbe sonrası süren belirsizlik sebebiyle piyasaların olumsuz etkilendiğine dikkat çekilmiştir. Aynı tarihli gazetenin Dış Haberler sayfasında “‘Kardeşler’ saf dışı”³⁶¹ başlığıyla aktarılan haberde Reuters, AFP ve AP imzalı fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğrafların birinde coşkulu kalabalıkların yer aldığı ve müzik aleti çalan mutlu insanlar gözlemlenmektedir. Bir diğer fotoğrafta ise ironik olarak Mursi’nin karşısında esas duruşta olan Sisi görülmektedir. Sayfanın üst kuşağında geniş bir yer ayrılan haberde, Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur’un “dev protestoların” ardından Mursi’nin yerine geçici Cumhurbaşkanı olarak yemin ettiği belirtilmiştir. Bu gelişmenin ardından darbeyi protesto eden dokuz bakanın görevinden istifa ettiğinin aktarıldığı haberde, Müslüman Kardeşler’in Mursi’nin gözaltında alındığını duyurmasından sonra AFP ajansına atıfta bulunularak koyu puntolarla “Mursi son hazırlıklar öncesinde önlem amaçlı tutuluyor” ifadeleri öne çıkarılmıştır. Haberin devamında ise Baradei’nin 2011 devriminin yeniden başladığı ve yol haritasında protestocuların taleplerinin karşılandığı belirtilmiştir.

³⁵⁹ “Darbe kabul edilemez”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 8.

³⁶⁰ “Piyasaları Mısır endişesi sardı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 11.

³⁶¹ “‘Kardeşler’ saf dışı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 15.

Gazetede sayfanın alt kuşağında “ABD Darbeye Darbe Diyemedi”³⁶² başlığıyla okuyucuya sunulan haberin spotunda “Washington darbe dese kendisine yakın orduya yardım kesilecek, darbe demese Obama’nın Arap dünyasında demokrasi için çabaladığı sözleri havada kalacak” şeklindeki açıklamaları, haberin özeti mahiyetindedir ve söz konusu haberde ABD yoğun olarak eleştirilmektedir. “Mısır Medyası Alkışladı”³⁶³ başlıklı haberde ise ordunun darbeye Mursi’yi uzaklaştırmasını El Cumhuriye, El Ahram, El Masri El Yum, El Vatan ve Tahrir gazetelerine atıf yaparak, darbeyi “meşru” bir devrim olarak nitelendirdiklerine vurgu yapmıştır. “Darbe sonunda pişmanlık getirir”³⁶⁴ başlığıyla sunulan bir başka haberde, gazete, Guardian yazarlarından Jonathan Steele’in “Ordunun önceliğinin özgürlüğü korumak olduğunu sananların kısa sürede hayal kırıklığına uğrayacakları” değerlendirmelerine vurgu yapılırken, Independent gazetesinin Ortadoğu muhabiri Robert Fisk’in ise “Müslüman Kardeşler’in çok yanlış anlaşılmış bir parti olduğu” belirtilmiş, Financial Times’a atıfla, darbenin aynı zamanda Katar’a da yapıldığı ifadelerine dikkat çekilmiştir. Amerikan Wall Street Journal’a atıfla ise “Müslüman kardeşlerin “çöküşüyle” kilit bir müttefikin ortadan kalkması dışında Türkiye’nin yükselen Arap demokrasileri için model olma hedefinin zarar görebileceği” vurgulanmıştır. Söz konusu haber, tebessüm eden yüz ifadeleriyle, zafer işareti yapan kalabalıktan bir kişinin askeri, başındaki miğferinden, diğer bir kişinin ise askeri yüzünden öptüğü bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. Söz konusu fotoğraflarda askerlere, minnet gösterilmektedir.

Gazete, 6 Temmuz’da başlığında, Başbakan Erdoğan’ın “Ben de hata yapabilirim”³⁶⁵ sözleriyle okuyucuya aktardığı haberin girişinde, Erdoğan’ın askeri müdahaleye darbe demeyen Batılı devletleri eleştirmesine yer verilmiştir. Haberin devamında, Erdoğan’ın Mursi’nin hataları olduğunu söyleyenlere karşı “Hatasız insan var mı” sözlerine vurgu yapılarak, kendisinin de hatalarının olabileceğini ancak bunun bedelini ödetecek olanın sandık ve halk olduğu sözlerine dikkat çekilmiştir. Haberin sunulduğu Kağan Sağanak imzalı fotoğrafta, İstanbul’da Mursi’ye destek

³⁶² “ABD darbeye darbe diyemedi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 15.

³⁶³ “Mısır medyası alkışladı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 15.

³⁶⁴ “Darbe sonunda pişmanlık getirir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 14.

³⁶⁵ Özlem Güvenli, “Ben de hata yapabilirim”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 9.

yürüyüşünden, kefen giyinmiş ve Mursi posterleri taşıyan insanlar görülmektedir. Aynı sayfanın devamında “Mısırdan’da uzlaşamadılar”³⁶⁶ başlığıyla aktarılan başka bir haberde, meclisteki 4 parti gurubunun ortak imzayla kınama bildirisi yayınlaması girişimlerinin, uzlaşma sağlanamaması sebebiyle sonuçsuz kaldığına dikkat çekilmektedir. Gazetenin yine aynı tarihte üst kuşaktan “Bu rezalet son bulsun”³⁶⁷ başlıklı haberinde ise Kılıçdaroğlu’nun açıklamalarına yer vererek, darbenin Tahrir Meydanı’nın demokrasi üretmesine engel olduğunu ve Tahrir Meydanı’nda toplanan insanların “diktaya” karşı çıktıklarını, özgürlüklerini, seküler sistemi savundukları ve ayrıca Erdoğan’ın bu olaydan ders çıkarması gerektiği görüşlerine yer vermiştir.

Sayfanın 6 Temmuz’da tek sütunda verdiği “Güler ‘darbe değil’ dedi ortalık karıştı”³⁶⁸ başlığıyla yayınladığı haberinde, CHP İzmir Milletvekili Birgül Ayman Güler’in: “Bu klasik bildiğimiz bir askeri darbe değildir. Halkın güçlerinin halktan gelen demokrasi talepleri üzerine uygulamaya geçirilen bir harekettir. Mursi yaptıklarıyla bu sonucu yaratmıştır. AKP iktidarı Mursi’yi desteklediği için darbe diyor” açıklamalarına dikkat çekilerek, bu açıklamaların ardından parti meclisinde tartışmaların yaşandığı belirtilmiştir. Gazetenin Dış Haberler sayfasında ise “Ret cuması kana bulandı”³⁶⁹ başlığıyla okuyucuya aktardığı haberde AFP, AP ve Reuters’den fotoğraflar kullanılmış, bu fotoğraflarda darbeyi protesto eden insanların sokakta çatıştığı gözlemlenmiştir. Haber metninde ise Mursi’nin ordu tarafından devrilmesini protesto eden Müslüman Kardeşler yanlısı binlerce kişinin eylemleri sonucu, 17 kişinin öldüğüne ve 200’den fazla yaralı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ordu’nun barışçıl gösterilere izin vereceğini ancak sivil itaatsizliğe göz yummayacağını belirtildiği haberde, Kahire’nin Rabia el Adeviye camisi yanında Cuma namazı sonrası kamp kuran protestocuların, 6 Temmuz’u “Ret Cuması” ilan ettiğini ve İhvan Başkanı’nın “Mursi hepimizin Cumhurbaşkanıdır, sokaklarda kalmaya devam edeceğiz” açıklamalarına vurgu yapılmıştır.

Gazete 6 Temmuz’da yoğun olarak sayfalarına taşıdığı Mısır’la ilgili haberlerini, Dış Haberler sayfasında görmeye devam etmiştir. “BM’de ‘darbe’

³⁶⁶ “Mısır’da da anlaşamadılar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 9.

³⁶⁷ “Bu rezalet son bulsun”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 9.

³⁶⁸ “Güler ‘darbe değil’ dedi ortalık karıştı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 9.

³⁶⁹ “Ret cuması kana bulandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 14.

diyemedi”³⁷⁰ başlıklı haberde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay’ın sözcüsü Rupert Colville aracılığı ile yaptığı açıklamada, Mursi’nin iktidardan uzaklaştırılmasının kınanmadığına ve yaşananlara darbe demekten kaçınıldığına yer verilmiştir. Haberin devamında “Asıl kaybeden Müslüman kardeşler”³⁷¹ başlıklı bir diğer haberde, Suriye ve Mısır’da 85 yıllık geçmişi olan Müslüman Kardeşler örgütünün, Hüsnü Mübarek sonrası dönemde ABD ve Batılı devletlerin nezdinde geçiş dönemlerinde bir güç olarak görüldüğünü ve sistem için kabul gördüğünü, ancak yaşanan olaylar sonrası bu gücü kaybettiğine dikkat çekilmektedir. “Türkiye Mutsuz”³⁷² başlıklı haberde ise “Radikal İslamcılarının modern hükümeti yönetemediği belli olduğu” ifadelerine yer verilirken, Guardian, The Times, Washington Post ve Deutsche Welle gazetelerine atıfta bulunularak, Türkiye, Tunus, Mısır, Gazze ve İran gibi ülkelerde, İslamcılarının modern hükümetleri yönetemediğine vurgu yapılmıştır. Gazetenin aynı tarihli “Mısır’ın kadın yıldızları ön saftaydı”³⁷³ haberinde ise Mısır’ın kadın ikonlarının, 30 Haziran’da hayranlarıyla birlikte sokakta Mursi’ye “git” çağrısında bulundukları ve 22 milyon imza toplanan, Temerrüd Hareketi’nin kampanyasına destek verdikleri vurgulanmıştır.

7 Temmuz 2013 tarihli gazete birinci sayfasında “Mısır’a Nobel’li Başbakan”³⁷⁴ ve “Türkiye örnek ülke tezi çöktü”³⁷⁵ başlıklı iki haber okuyucuya sunulmuştur. İç sayfada haberlerin devamına değinecek olursak; Dış Haberler sayfasında “Model ülke tezi Mısır’a takıldı”³⁷⁶ başlıklı haberin spotunda “Analistlere göre Ankara’nın ısrarla vurguladığı tez, Mısır’da darbeden sonra sorgulanır hale geldi” açıklamasına yer verilmiştir. Çeşitli analistlerin görüşlerinin yer aldığı metinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın “Müslüman bir ülkede ileri demokrasinin olabileceğini herkese gösterdik. Müslüman ülkeler için model olduk” açıklamasına atıfta bulunulurken, Arap dünyasında “bahar”la ortaya çıkan siyasi

³⁷⁰ “BM’de darbe diyemedi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 15.

³⁷¹ “Asıl kaybeden Müslüman Kardeşler”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 15.

³⁷² “Türkiye mutsuz”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 15.

³⁷³ “Mısır’ın kadın yıldızları ön saftaydı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 15.

³⁷⁴ “Mısır’a Nobelli Başbakan”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 1.

³⁷⁵ “Türkiye örnek ülke tezi çöktü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 1.

³⁷⁶ “Model ülke tezi Mısır’a takıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 12.

boşluktan faydalanılarak, İslamla demokrasinin harmanlandığı, başarılı bir model olarak Türkiye örneğinin sunulmaya çalışıldığı görüşlerine dikkat çekilmiştir. Baradey'in geçici Başbakan olarak atandığının duyurulduğu "Kahire savaş alanı"³⁷⁷ başlığıyla okuyucuya aktarılan başka bir haberin spotunda ise Baradey'in 2005 yılında "nükleer enerjinin askeri amaçlar için kullanımını engellemeye yönelik çabaları" sebebiyle Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldüğü öne çıkarılmıştır. Haberin metninde ise ara başlıklar halinde "Barışçı dediler ama...", "Mübarek mahkemedeydi", "El Şatır tutuklandı" konularına değinilmiştir. Haberde kullanılan Reuters ve AFP imzalı fotoğraflarda, askerin, tankla müdahale ettiği çatışmalarda mutlulukla karşılandığı görülen bir fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafın açıklama kısmında "Mursi yandaşları ve Mısırlılar" açıklaması dikkat çekicidir ve bu çerçevede gazetenin "Mursi yandaşları"nı Mısırlılardan ayrı gördüğü değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

Gazetenin 8 Temmuz tarihinde birinci sayfanın alt kuşağında yer verdiği haberde "Baradey kriz yarattı"³⁷⁸ başlığına yer verilmiştir. Haberin Dış Haberler sayfasındaki devamında üst kuşakta "Anlaşmazlığa düştüler"³⁷⁹ başlığıyla geniş yer bulan haber metninde, Mısır'da Selefi Nur Partisi'nin karşı çıktığı Muhammed el Baradey'in başbakanlığa atandığı açıklamasının geri çekildiği ifadeleri yer almaktadır. Parti'nin, sol ve liberal grupları bir araya getiren ittifakın lideri Baradey'in başbakanlığa atanması halinde geçiş süreci görüşmelerinden çekileceklerini belirten ifadelerle yer verilmiştir. Aynı tarihte gazetenin Haberler sayfasının alt kuşağında "Mursi'de darbeyle geldi"³⁸⁰ başlığıyla Birgül Ayman Güler'in düşüncelerine yer vermeye devam ettiği görülmektedir. Bahsi geçen haberin girişinde Güler'in: "Mısır'ın gerçeği 'Arap Baharı' denen hareketten bu yana açık Amerikan işgal ve vesayetinden ibarettir, ben Mısır'a baktığım zaman askeri darbe olgusunu değil, Amerikan vesayetini görüyorum, darbe midir, değil midir tartışmasını reddediyorum, Mursi'nin gelişi de darbedir." sözleri kalın puntolarla vurgulanmaktadır.

³⁷⁷ "Kahire savaş alanı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 12.

³⁷⁸ "Baradey kriz yarattı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

³⁷⁹ "Anlaşmazlığa düştüler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 12.

³⁸⁰ "Mursi'de darbeyle geldi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 8.

Aynı gün ve sayfada “Mısır’da kimsenin yanında değiliz”³⁸¹ başlığıyla verilen bir diğer haberde, ABD Başkanı Barack Obama’nın ülkesinin Mısır’da herhangi bir parti veya gurubun yanında olmadığını ve ayrıca Mısır’a yapılan yardımların gözden geçirileceğini açıklayan ifadelerine yer verilmiştir. Metnin devamında ise AA’ya yapılan atıfla Colgate Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Bruce Rutherford’un “Tahminim o ki ABD, birtakım kanuni cambazlıklara girişmek zorunda kalmak olsa bile yardımlara devam etmenin bir yolunu bulacaktır” açıklamasına vurgu yapılmıştır. Gazete, “Batı basını 28 Şubat’a benzetiyor”³⁸² başlıklı başka bir haberde ise Mursi’nin uzaklaştırılmasını, Türkiye’deki 28 Şubat süreciyle kıyasladığını belirtmiş ve Independent gazetesinden alıntı yaparak: “Mısır şanslıysa işler tıpkı Türkiye’de döneminin İslamcı hükümetini deviren 1997 darbesi çizgisinde olduğu gibi çok kötü gitmeyebilir, daha kötü senaryo 1992’deki Cezayir’de yaşananlar” ifadeleri koyu puntolarla okuyucuya sunulmuştur. Haberin devamında “Blair darbeyi savundu” ara başlığında, eski İngiltere Başbakanı Tony Blair’ın Observer’a yaptığı değerlendirmelerine yer verilerek: “Artık hükümetler kendilerinden beklenenleri yerine getiremediğinde halk protesto ediyor, seçimi beklemeyi istemiyor, demokrasi tek başına etkin hükümet demek değildir, Mısır ordusu basit bir tercihle karşı karşıya kaldı: Müdahale ya da kaos” cümlelerine vurgu yapılmıştır.

9 Temmuz’da gazetenin birinci sayfasında iki haber görülmektedir. Haberlerin başlığı “Mısır’da katliam”³⁸³ ve “Yine mi yeraltına inecek”³⁸⁴ şeklindedir. “Mısır’da katliam” haberi AP imzalı bir fotoğrafla sunulmuştur. Fotoğrafta kapalı bir mekânda yerde ve sedyede yaralı halde yatan insanlar görülmekte ve “Darbenin kanlı yüzü: 53 ölü” yorumu dikkat çekmektedir. Söz konusu haberin devamı, gazetenin Dış Haberler sayfasında görülmeye devam edilmektedir. “Kahire’de şafak katliamı”³⁸⁵ başlıklı haberin metninde Kahire’de Cumhuriyet Karargâhı Muhafızları önünde oturma eylemi yapan Muhammed Mursi taraftarlarına ateş açılması sonucu 5’i çocuk 53 kişinin hayatını kaybettiği ve 300’den fazla kişinin yaralandığına

³⁸¹ “Mısır’da kimsenin yanında değiliz”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 12.

³⁸² “Batı basını 28 Şubat’a benzetiyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 12.

³⁸³ “Mısır’da katliam”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 1.

³⁸⁴ Özgür Ulusoy, “Yine mi yeraltına inecek”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 1.

³⁸⁵ “Kahire’de şafak katliamı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 12.

değinilmektedir. Haberde “Çelişkili bilgiler” ara başlığı altında ise ordunun saldırıyı kışlaya girmeye çalışan “silahlı bir terörist grubun” gerçekleştirdiği yönündeki açıklamasına, koyu puntolar ile vurgu yapılmaktadır. Metinde ayrıca Müslüman Kardeşler’in siyasi kanadı HAP’ın “devrimi tanklarla çalmak isteyenlere karşı ayaklanma” çağrısına da dikkat çekilmektedir. Haber, Reuters ve AFP imzalı fotoğraflarla okuyucuya aktarılmaktadır. Fotoğraflarda, sahra hastanelerine taşındıkları belirtilen yaralıların kollarda taşındığı ve tel örgüler arkasındaki askerlere karşı direnen iki kadının olduğu görülmektedir.

10 Temmuz’da gazetede, “Sisi’nin kredisi Başbakan’dan”³⁸⁶ başlıklı haberde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan eleştirilmektedir. Sisi ve Erdoğan’ın el sıkışırken görüldüğü bir fotoğrafla okuyucuya aktarılan haberin giriş bölümünde, hükümetin askeri darbeyle yönetimi deviren Mısır ordusuna yaptırımında bulunmaktan kaçınmasına değinilmektedir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı kaynaklarından alınan bilgiye dayandırılan haberde, Mayıs 2013’de Uluslararası Güvenlik ve Savunma Fuarı (IDEF)’e katılmak üzere Türkiye’de bulunan Sisi’yi Erdoğan’ın kabulü sırasında 250 milyon dolarlık savunma kredisi ile Exim Bank’ın 2 milyar dolarlık ihracat kredisinin yürürlükte olması ve askıya alınmaması kaydedilmektedir. Metinde yalnızca “Tayyip Erdoğan”, “Abdulfettah El Sisi” ve “darbeyi” kelimelerine koyu puntolarla vurgu yapılması, dikkat çekmektedir.

Gazetenin aynı tarihli “ABD’nin çıkarına ‘darbe’ olur”³⁸⁷ başlıklı ve fotoğrafsız olarak yayınladığı bir diğer haberinde ise ABD ve dolaylı olarak hükümet eleştirilmektedir. Metinde Beyaz Saray Sözcüsü Jay Carney’in açıklamalarına yer verilerek “Bu karmaşık bir durum ve böyle bir karara varmada gereksiz bir şekilde çabucak hareket etmek çıkarlarımıza uygun değil” sözlerine vurgu yapılarak, ABD’nin Mısır’a 2 milyar dolarlık yardımın da yine “çıkarlarına uygun olmayacağı” gerekçesiyle, bir kesinti olmayacağı belirtilmektedir. Haberin devamında ise Türkiye’nin ABD’den farklı olarak Mısır’da ki süreci ‘darbe’ olarak gördüğü ancak açılan kredilerde ve savunma ihalelerinde herhangi bir yaptırıma gidilmediği okuyucunun dikkatine getirilerek, eleştirilmektedir.

³⁸⁶ Barkın Şık, “Sisi’nin kredisi Başbakan’dan”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 13.

³⁸⁷ “ABD’nin çıkarına ‘darbe’ olur”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 13.

Gazete 10 Temmuz'da Financial Times'da yayınlanan Mısır ve Türkiye'nin karşılaştırıldığı "Özgürlük ve demokrasi aynı şey değil"³⁸⁸ başlıklı bir haberi sayfasına taşımıştır. Gideon Rachman imzalı "Özgürlük ile Demokrasi Birbirine Düşman Olabilir" adlı makaleden alıntı yapılarak, Recep Tayyip Erdoğan için "Seçimle gelmiş otoriter içgüdümlü popülist" olarak kullanılan ifadeler, koyu puntolarla aktarılmıştır. Mursi ise "Müslüman Kardeşler hükümetinin temel özgürlükleri tehdit ettiğine ve bu nedenle darbenin haklı bir darbe olduğu" gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Cumhuriyet 11 Temmuz tarihli sayıda "Şeriatlı taslağı herkes boykot etti"³⁸⁹ başlıklı haberi sayfasına taşımıştır. Haberde, geçici Cumhurbaşkanı Mansur'un açıkladığı 33 maddelik anayasa taslağına Mursi yanlıları, laikler, liberal kesimler ve kilisenin ifade ve inanç özgürlüklerini kısıtladığı ve demokratik taleplere cevap vermediği gerekçesiyle tepkili oldukları vurgulanmaktadır. Haberde ayrıca, El Monitor'un internet sitesine yapılan atıfla, 2012'de Mursi yönetiminin tartışmalı anayasasında şeriat hukukuna aykırı getiren madde 219.'yken, bu taslakta birinci maddede kendine yer bulması ve yedinci madde ile din özgürlüğünün "üç ilahi din'i kapsayacak biçimde İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliği kapsamaması sebebiyle kısıtlanması olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, 2012'de El Ezher'e danışma yetkisinin olmaması, grev hakkında bahsedilmemesi ve ifade özgürlüğünün kanunlarla sınırlı olduğuna vurgu yapılarak, Kıptilerin de taslaktan dolayı kaygılı oldukları belirtilmiştir.

Cumhuriyet aynı tarihte "Mısır'ın iç işlerine karışma denildi" üst başlığıyla ve "Kahire'nin Ankara'ya mesajı Rus medyasında"³⁹⁰ ana başlığıyla aktardığı haberi görülmektedir. Haberde Kahire'nin Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağrılmasının ardından, Rus medyasında "Mısır'ın içişlerine karışması ve büyükelçinin Mısır'la ilgili konuşmaları nedeniyle çağrıldığı" şeklinde duyurulduğuna dikkat çekilmektedir.

³⁸⁸ "Özgürlük ve demokrasi aynı şey değil", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 13.

³⁸⁹ "Şeriatlı taslağı herkes boykot etti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 14.

³⁹⁰ "Kahire'nin Ankara'ya mesajı Rus medyasında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 14.

12 Temmuz'da yayınlanan haberin konusu ABD'nin Mısır'a darbeden evvel yaptığı F16 teslimatları ile ilgilidir. "F16 teslimatı darbe dinlemedi"³⁹¹ başlıklı haber, AP imzalı, "Mursi yandaşları meydanlardan ayrılmıyor" açıklamasıyla verilen bir fotoğrafla okuyucuya sunulmaktadır. Fotoğrafta Mursi portresi taşıyan ve Mısır bayrağına sarılmış abâye giyimli kadınların olduğu görülmektedir. Haberin girişinde, darbeye karşın ABD yönetiminin Mısır'a dört adet F16 teslimatı yapılması planlarında herhangi bir değişiklik olmadığına dikkat çekilmektedir. Beyaz Saray sözcüsünün yardım programlarında değişiklik yapmanın ABD'nin çıkarlarıyla örtüşmediği yönündeki açıklamaları ve ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki'nin 22 milyonun sokaklarda olması, demokrasinin sandıktan ibaret olmadığı yönündeki sözleri haberde dikkat çekilen bir diğer noktadır.

13 Temmuz'da "Kızıldeniz'e ABD savaş gemisi"³⁹² başlığıyla okuyucuya aktarılan haberde, ABD'nin Mısır'daki karışıklıktan kaygı duyarak Ortadoğu'da bulunan iki savaş gemisini Kızıldeniz kıyıları yakınlarına gönderdiği belirtilmiştir. Reuters haber ajansına yapılan atıfla savaş gemilerinin gönderilme sebebi, ülkede olası bir karışıklık yaşanması durumunda ABD vatandaşlarının korunması ve tahliyesi bakımından gönderildikleri değerlendirilmektedir. Haberin devamında "Ürdün rahatladı" ara başlığı altında ise darbeden sonra geçen sürede BAE, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten Mısırdaki geçici hükümete 12 milyar dolar yardım paketi açıklandığına dikkat çekilmektedir. AFP'ye konuşan Amman merkezli El Kuds Siyasi Araştırmalar Merkezi yönetici Üraib Rintavi'nin "Ürdün de Suudi Arabistan, BAE gibi Mursi'nin devrilmesini açıkça memnurlukla karşılamadı. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler destekli İslamcı muhaliflerin istedikleri reformları yaşama geçirmeleri artık şüpheli" açıklamaları koyu puntolarla verilerek haberde vurgulanmaktadır.

14 Temmuz'da "Savcılık Mursi'ye karşı harekete geçti"³⁹³ başlıklı haberde savcılığın Mursi ve Müslüman Kardeşler'den bazı isimler hakkında "casusluk, göstericilerin ölümlerine sebebiyet verme suçlamalarıyla" harekete geçtiği

³⁹¹ "F16 teslimatı darbe dinlemedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Temmuz 2013, s. 14.

³⁹² "Kızıldeniz'e ABD savaş gemisi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 15.

³⁹³ "Savcılık Mursi'ye karşı harekete geçti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 15.

vurgulanmaktadır. Haberde ayrıca “Türk dizilerine boykot çağrısı” ara başlığı altında Fars Haber Ajansı’nın haberine dayandırılarak verilen açıklamaya göre “Türk yetkililerin Mısır halkının iradesini inkâr edip diktatörce bir düzenin yanında yer aldığı” suçlamalarına koyu puntolarla verilerek dikkat çekilmiştir.

Gazetenin Ekonomi sayfasında, 15 Temmuz tarihinde “Mısır’ın faturası ağır olur”³⁹⁴ başlığıyla sunduğu ve hükümetin eleştirildiği haberinde, CHP Genel Başkan Yardımcısı Umut Oran’ın: “Hükümet Mısır’da yaşananlara bu kadar müdahil olmak yerine öncelikle bu ülkedeki Türk işadamları ve vatandaşlarının güvenliği için gereken adımları atmalı, Mısır’la dış ticaret kanallarının açık kalması, bu ülkedeki Türk yatırımlarının güvenliği için gerekli güvencelerin alınması, istikrar ve barış ortamının tesisi, hükümetin önceliği olmalı” değerlendirmelerine yer vermiştir. Haberde ayrıca Oran’ın, Mısır’da tekstil başta olmak üzere, çeşitli alanlarda toplam 250 Türk yatırımcısının 2 milyar dolar civarında yatırımlarının olduğuna ve bu yatırımlar neticesinde 65 bin kişinin istihdam edildiğine ve yine Türkiye’nin, Mısır’da en çok yatırımı bulunan 28. ülke olduğuna dair açıklamalarına dikkat çekilmektedir. Gazetenin aynı tarihli Dış Haberler sayfasındaki “Baradey yemin etti”³⁹⁵ başlığındaki bir başka haberinde ise ordunun yönetime getirdiği geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur’un Dış İlişkilerden Sorumlu Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak göreve atadığı Muhammed Baradey’in yemin ederek görevine başladığı belirtilmektedir.

16 Temmuz’da “ABD’den Kahire’ye elden mesaj”³⁹⁶ başlıklı haberde Washington’un kapsayıcı ve demokratik biçimde seçilmiş bir sivil hükümete geçiş için Mısır halkına desteğini vurgulayacağı belirtilmektedir. Haberde “İhvan ‘özgür ordu’ kurabilir” ara başlığı altında ise İran’ın Fars Haber Ajansı’na dayandırılan kaynakla, Müslüman Kardeşler’in “Özgür Mısır Ordusu” kurabileceğine dikkat çekilmektedir. Aynı tarih ve sayfada “Darbenin ardından Mısır’la ilk temas”³⁹⁷ başlığıyla sunulan haberde ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün kendisine elçi

³⁹⁴ “Mısır’ın faturası ağır olur”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 2013, s.11.

³⁹⁵ “Baradey yemin etti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 2013, s.12.

³⁹⁶ “ABD’den Kahire’ye elden mesaj”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s.13.

³⁹⁷ “Darbenin ardından Mısır’la ilk temas”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s.13.

gönderen Mansur'a, Mursi'nin rencide edilmeden hemen serbest bırakılmasını ve biran evvel sivil siyasete dönülmesini ilettiği belirtilmektedir.

Gazete 17 Temmuz'da "Mısır Ankara'ya çok kırıldı"³⁹⁸ başlığıyla aktarılan haberde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Benim Cumhurbaşkanım Muhammed Mursi çünkü o halk tarafından seçildi" sözlerine karşılık; Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Bedri Abelatti'nin, "Mısır'ın içişlerine karışmak anlamına gelen bu cümleler derin kırınglık yarattı" açıklamasına yer verilerek, "İki ülke arasındaki tarihi bağların ve ortak çıkarların önüne dar parti bağları koymamaları" çağrısına, koyu puntolar ile dikkat çekilmektedir.

18 Temmuz'da "Yeni kabinede İslamcılar yok"³⁹⁹ başlıklı haberde, askeri darbenin ardından yemin ederek göreve başlayan yeni kabinede, kadın, liberal ve Hristiyan bakanlara yer verilirken İslamcı grup ve partilere yer verilmemesi haberin girişinde belirtilmektedir. Haber AFP imzalı, kabinede 3 kadın bakanın olduğuna dikkat çekilen açıklamayla verilen, kabinede bulunanların fotoğrafıyla okuyucuya aktarılmıştır.

Gazetenin 19 Temmuz'da Dış Haberler sayfasında yer alan "Türkiye'den Mısır'a silah iddiası"⁴⁰⁰ başlıklı haberde, Mısır'da bir televizyon kanalında "Türkiye'den gelen bir konteynır içinde gerçek silaha dönüştürülebilen ses tabancaları ele geçirildiği" yönündeki iddiaların ardından Türk tarafının ele geçirildiği iddia edilen silahlarla ilgili somut araştırma yapılması ve Türkiye'ye iletilmesini talep ettiği ifade edilmektedir.

20 Temmuz'da birinci sayfadan verilen "Aileler: kahredici"⁴⁰¹ başlıklı haberin üst başlığında ise "Mısır'da ölenlere üzülen, kendi halkına duyarsız kalan Erdoğan'a isyan" ifadeleri dikkat çekmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın: "Türkiye'de bir kişi, iki kişi, üç kişi, dört kişi polise şiddet uygularken ölüyor, tweetler, Facebook'larla dünyanın altını üstüne getiriyorlar. Mısır'da 53 kişi namaz

³⁹⁸ "Mısır Ankara'ya çok kırıldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Temmuz 2013, s.12.

³⁹⁹ "Yeni kabinede İslamcılar yok", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Temmuz 2013, s. 12.

⁴⁰⁰ "Türkiye'den Mısır'a silah iddiası", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Temmuz 2013, s. 12.

⁴⁰¹ İlhan Taşçı, "Aileler: Kahredici", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Temmuz 2013, s. 1.

kılarken öldürülüyor, dünya sessiz” açıklamasına karşılık, CHP Grup Başkanvekili Engin Altay’ın sözleri de alıntılanarak sunulan haberde “İnsan Mısır’da öldürülenlere de Türkiye’de öldürülenlere de üzülr, darbe sendromu yaşayan Başbakan her şeyi saptırıyor” ifadeleri vurgulanmaktadır.

3.2.2. Yeni Şafak Gazetesi

Yeni Şafak Gazetesi’nde 19 Haziran 2013-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında toplamda 99 haber yapılmıştır. Bu haberlerin 14’ü askeri darbe öncesi, 85’inin ise darbe sonrasında yapıldığı belirlenmiştir. Askeri müdahale sonrası gazetede Mısır’a ilişkin haberler, yoğun olarak işlenmektedir.

Gazetenin 28 Temmuz tarihli nüshasında Mısır’la ilintili ilk haber, Mursi’nin Cumhurbaşkanlığı makamını devraldığı tarih olan 30 Haziran’da bu kez devrilmesine yönelik muhalif eylemlere hazırlanılması üzerine, Mursi’nin “Demokrasi sandıktan geçer”⁴⁰² mesajını verdiği haber olduğu görülmektedir. Haberde yönetimi esnasında hatalar yaptığını kabul eden Mursi’nin: “Hep danıştım, bazen doğru şeyler, bazen yanlış şeyler yaptım, yanlışların düzeltilmesi zorunludur, hatalarda ısrar etmeyeceğim.” ifadelerine yer verilerek, ayrıca “Bizler Mısır anayasasını yaptığımız için gururluyuz, içinde değiştirilmesi gereken yerler varsa değiştirilir, anayasalar kutsal kitaplar değildir.” açıklamasına dikkat çekilmiştir.

29 Haziran’da gazetenin birinci sayfadan aktardığı “Kahire’de milli iradeye saygı eylemi”⁴⁰³ başlıklı haberinde, Mursi’nin 30 Haziran’da devrilmesi için başlatılan eylemlere karşılık olarak Nasır City’de toplanan “binlerce” kişinin eylemleri konu edilmektedir. Haberde ayrıca Mursi taraftarları ve karşıtları arasındaki çatışmalarda beş kişinin hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Söz konusu haber, Mursi taraftarlarının protestolarından olduğu anlaşılan bir fotoğrafla okuyucuya aktarılmıştır.

⁴⁰² “Demokrasi sandıktan geçer”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 28 Haziran 2013, s. 11.

⁴⁰³ “Kahire’de milli iradeye saygı eylemi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 29 Haziran 2013, s. 1.

Gazete 1 Temmuz'da "Tahrir'de darbe provası"⁴⁰⁴ başlığıyla aktardığı haberde Mursi'yi seçilişinin yıldönümünde yıkmak isteyen muhaliflerin "darbe" sloganlarıyla Tahrir Meydanı'nda toplandıklarını belirtmektedir. Buna karşın "milyonlarca" Mursi taraftarının da sokaklarda olduğu belirtilirken, Mursi taraftarlarının sayıca milyonla belirtilmesi dikkat çekmektedir. Haber, muhalifler ve Mursi yanlılarının çatıştığı fotoğraflarla servis edilirken, 2 ölü, 200 yaralı bilgisi paylaşılmaktadır. Haberin hemen alt kısmında yer alan "Türkiye'den destek"⁴⁰⁵ haberinde ise Hasan el Benna fotoğrafının altında "katlettiniz", Seyyid Kutub fotoğrafının altında "astınız", Mursi fotoğrafının altında ise "yedirmeyiz" grafiklerinin, Türkiye'de sosyal medyada en çok paylaşılan mesaj olmasına dikkat çekilmektedir.

2 Temmuz'da Yeni Şafak'ın manşetten verdiği "Orduya Muhtıra"⁴⁰⁶ başlıklı haberin spotunda, Mursi'yi devirmek isteyen muhaliflerin sokakları savaş alanına çevirdiği, Genelkurmay Başkanı'nın 48 saat süre verdiği, iktidarın ise 'Darbeler çağı kapanmıştır' cevabı öne çıkarılmaktadır. Haber İhvan Merkezi'ne giren muhaliflerin binayı ateşe verdikleri fotoğrafla sunulmaktadır. Fotoğrafta ayrıca, "muhaliflerin gösterilerinin talana dönüştüğü", "eşyaları yağmaladıkları" açıklaması önemlidir. Haberin devamında "Devrimci talanı" ara başlığıyla aktarılan içerikte ise eylemciler arasında çıkan çatışmalarda 30 kişinin öldüğü ve 700 kişinin de yaralandığı belirtilmektedir. Müslüman Kardeşler'in Kahire'deki merkezlerinin ve bürolarının da yağmalandığı aktarılan haber, "Ne bulurlarsa götürdüler" açıklamasıyla verilen, bürolardaki eşyaları taşıyan eylemcilerin görüldüğü fotoğrafla okuyucuya sunulmaktadır.

Gazete 3 Temmuz'da "Çetin ceviz çıktı"⁴⁰⁷ başlığıyla Mursi'yi desteklemektedir. Haberin spotunda ordunun "Sorunu 48 saatte çözün yoksa müdahale ederiz" ultimatomenunu reddeden Mursi'nin "Yeni bir devlet kurmak için ağır bedel ödedik. Tek yol demokrasiden geçiyor" açıklamaları koyu puntolarla vurgulanmaktadır. Haberde "Madem 22 milyonsunuz neden şiddeti seçiyorsunuz"

⁴⁰⁴ "Tahrir'de darbe provası", **Yeni Şafak Gazetesi**, 1 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁰⁵ "Türkiye'den destek", **Yeni Şafak Gazetesi**, 1 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁰⁶ "Orduya Muhtıra", **Yeni Şafak Gazetesi**, 2 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁰⁷ "Çetin ceviz çıktı", **Yeni Şafak Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 2.

ara başlığı altında ise Müslüman Kardeşler'in iktidardaki partisi olan HAP'dan "Biz demokrasiyi savunuyoruz seçilmiş Cumhurbaşkanı bizim kırmızı çizgimizdir" şeklindeki açıklamalara yer verilmiştir. Yine Parti üyesi Amr Zeki'nin: "Temerrüd hareketi Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin istifası için 22 milyon imza topladığını söylüyor, İyi ya, o zaman sandığa gidin ve Mursi'yi devirin, madem 22 milyon imzanız var neden şiddet ve vandallığı seçiyorsunuz" açıklamasına yer verilen haberde, İhvan'ın Mursi yanlısı gösterilere katılın çağrısı da vurgulanmaktadır.

Gazete, aynı tarih ve sayfada ABD'yi eleştirmektedir. "Obama ayrı Beyaz Saray ayrı konuşuyor"⁴⁰⁸ başlıklı haberde, Mursi'ye yönelik yapılan açıklamalarda Obama'nın ve Obama adına açıklama yapan Beyaz Saray'ın ayrı konuştuklarına dikkat çekmektedir. Obama'nın, Mursi'nin istifa etmesi çağrılarına destek vermeyeceklerini ve Mısır'ın seçilmiş lideri Mursi'yi gördüklerini dolayısıyla darbeye karşı olduklarını açıklamasına karşın, Beyaz Saray tarafından Obama adına muhalefetin taleplerine yanıt vermesi çağrısı, gazete tarafından eleştirilmektedir. Haberin hemen altında alt kuşakta yer alan "Kurulacak olan 'aptal bir cunta' yönetimi"⁴⁰⁹ başlıklı haberde ise Independent gazetesinin Ortadoğu muhabiri Robert Fisk'in yazısına yer verilmiştir. Fisk'in, ordunun yönetime gelmesiyle birlikte ülkenin zor durumda kalacağına ve bu durumun ne anlama geldiğini iyi düşünmesi hususunda göstericileri düşünmeye davet etmektedir. Gazete ayrıca Fisk'in 1992 Cezayir seçimleri örneğini vermiş, Cezayirli generaller ve Mısır'lı askeri liderlerin benzer olarak çokça tekrar ettiği "ulusal güvenliğin tehlikede olduğu" cümlesine dikkat çekerek, Cezayir'de sürecin 250 bin kişinin öldüğü iç savaşla sonuçlandığı örneğine yer vermektedir.

4 Temmuz'da gazete "Tanklara direnen adam"⁴¹⁰ başlığıyla, darbeyi okuyucularına manşetten aktarmıştır. Çok sayıda tankın sokaklarda görüldüğü ve çok sayıda göstericinin Mısır bayrakları ile eylemde oldukları görülen fotoğraflarla okuyucuya sunulan haberde, Mursi'nin muhalefete uzlaşılı hükümeti önerdiğini ancak

⁴⁰⁸ "Obama ayrı Beyaz Saray ayrı konuşuyor", **Yeni Şafak Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 10.

⁴⁰⁹ "Kurulacak olan aptal bir cunta yönetimi", **Yeni Şafak Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 10.

⁴¹⁰ "Tanklara direnen adam", **Yeni Şafak Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 1.

bu öneriyi Tahrir'in geri çevirdiğine dikkat çekilmektedir. Haberde istifa etmeyeceğini açıklayan Mursi'nin, meşruiyetini korumak için canını vermeye hazır olduğu belirtilmiştir. Metinde ayrıca uzlaşmaya yanaşmayan Tahrir'in, darbe çağrılarına yanıt veren ordunun eleştirildiği “Tahrir'den cunta çıktı”, Mursi'nin halka darbeye boyun eğmemeleri çağrısında bulunduğu “Darbeye boyun eğmeyin” ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun milli iradeye saygı duyulmalı açıklamasının yer aldığı “Milli iradeye saygı çağrısı” ara başlıkları yer almaktadır.

Gazete aynı tarihte Dünya sayfasında “Tuhaf darbe”⁴¹¹ başlıklı haberin spotunda: “Mısır'ın Tahrir Meydanı'ndan bir acayip cunta çıktı. Muhaliflerin çağrısı üzerine ordu, yönetime müdahale etti. Anayasa askıya alınırken ülkenin bundan sonraki yol haritasını muhaliflerin lideri Baradei'le birlikte el- Ezher Şeyhleri ve Kıptilerin papası belirleyecek!” ifadeleri dikkat çekmektedir. Haberde Sisi'nin darbeyi televizyondan resmen duyurmasının ardından, Mursi'nin halka tiaben “Darbeye karşı barışçıl bir şekilde direnin, asla şiddete başvurmayın, şu an Cumhurbaşkanımı ve ordunun da başkomutanıyım” şeklindeki açıklamalarına dikkat çekilmektedir. Söz konusu haber tankların önünde yer alan bir asker fotoğrafıyla okuyuculara aktarılmıştır. Aynı sayfada tek sütundan verilen “Tepkiler”⁴¹² üst başlığı altında ise “Darbeden ABD'nin haberi varmış”, “AP Darbe yerine Mursi'yi kınadı”, “Mursi dünyanın desteğini hak ediyor”, ve “Batılı ülkeler Mısır'daki iktidarı hazmedemedi” şeklindeki başlıklarla, gazete darbenin dış destekli olduğu yönündeki algıya dikkat çekmektedir.

Gazete 4 Temmuz'da “Cuntaya karşı direnin”⁴¹³ başlığıyla aktardığı ve sayfada geniş yer ayırdığı haberde, İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW)'ne atıfta bulunularak, Tahrir Meydanı'nda 100'e yakın kadının cinsel saldırıya maruz kaldığı ve Meydan'da zincir, sopa ve bıçaklarla saldırıya uğrayan kadınların olduğu belirtilmektedir. Haber, geniş kitlelerin yer aldığının görüldüğü, yoğunlukla Mursi posterlerinin taşındığı eylemlerden alınan fotoğraflarla sunulmuştur.

⁴¹¹ “Tuhaf darbe”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 10.

⁴¹² “Tepkiler”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 10.

⁴¹³ Sinem Köseoğlu, “Cuntaya karşı direnin”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 11.

5 Temmuz tarihinde “4 Temmuz utanç günü”⁴¹⁴ başlığıyla manşetten duyurduğu haberini “Demokrat dünya darbeye tepkisiz” notuyla sunarak, darbeye sessiz kalınmasını eleştirmektedir. Haberde ABD kanunlarına göre darbe yapılan ülkelere yaptırım uygulaması gerekirken, bu kanunun uygulanmadığı ve Suudi Kral’ın darbe yönetimini kutlaması vurgulanmaktadır. Haberde geçici Cumhurbaşkanı olarak atanan Mansur’un özgürlük mesajları vermek yerine “Yargı bağımsızlığına uzanan elleri engelleyen silahlı kuvvetleri ve polisleri selamlıyorum.” açıklaması “Rezalet” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca TBMM’nin iktidarı halka devretmesi çağrısına yer verilirken, CHP’den zayıf tepkiler geldiği belirtilmiş ve Kamer Genç’in Mecliste “Başbakan’ı 5 bin polis koruyamaz. Kendinize güvenmeyin” açıklamasının, kendi partisi dâhil her kesimin tepkisini çektiğine değinilmiştir.

Gazete 4 Temmuz’da Ekonomi sayfasında “Mısır’ın doğalgazı iştah kabartıyor”⁴¹⁵ başlıklı haberin spotunda, Mısır’da Petrol Bakanlığı’nın verilerine göre 2,2 trilyon metreküplük doğalgaz rezervlerinin bulunması, koyu puntolarla vurgulanmaktadır. Bu rezerv ile Mısır’ın dünyada 27. sırada olması önemlidir. Haberin girişinde ise “Mısır’ın yeraltı zenginliklerine göz diken yerel ve uluslararası güçler, ülkedeki demokrasinin askeri darbe ile yıkılmasına geçit verdi.” ifadelerine yer verilmektedir. Söz konusu haberde ayrıca Mısır’da beş yıl içerisinde 1 milyon konutun inşa edileceği ve bu inşaatları darbenin onayladığı ülke firmalarının almasının kolaylaşacağı dolayısıyla ABD ve AB’nin sessiz kalmalarının ekonomik olduğu vurgulanmaktadır.

Yeni Şafak’ın 5 Temmuz’da sayfalarında Mısır’a ilişkin haberleri yoğun olarak işlediği görülmektedir. Gündem sayfasında “Vatana ihanetin ta kendisi”⁴¹⁶ başlığıyla okuyucuya aktardığı haberde ise Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanı Yasin Aktay’ın konuyla ilgili değerlendirmelerine yer vermektedir. Gazete, Aktay’ın darbeyi “adım adım hazırlanmış çok iyi bir darbe” olarak nitelemesine dikkat

⁴¹⁴ “4 Temmuz utanç günü”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

⁴¹⁵ “Mısır’ın doğalgazı iştah kabartıyor”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 8.

⁴¹⁶ “Vatana ihanetin ta kendisi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 10.

çekerek, muhalif güçlerin Tahrir Meydanı'nı doldurarak, halkın askeri müdahaleyi sabırsızlıkla beklediği algısı oluşturulduğunu belirtmektedir.

Gazete 6 Temmuz'da "Mısır direniyor"⁴¹⁷ başlıklı haberini okuyucuya yine manşetten taşımıştır. Haberin spotundan halkın, Mursi'nin gözaltına alınmasının ardından direnme kararı alması ve "Ret Cuması" eylemlerine 30 milyon kişinin katıldığına dikkat çekilmektedir. Haber, kameraların önünde askerler tarafından başından vurulan ve hayatını kaybeden bir eylemcinin fotoğraflarıyla servis edilmiştir. Yine milyonların Tahrir'e yürüdüğüne dikkat çekildiği bir diğer fotoğraf, ilk iş olarak 1,8 milyon Gazzeli'nin dünyaya açılan yolu Refah sınır kapısının kapatıldığı, notuyla aktarılmıştır.

Gazete 6 Temmuz'da, Gündem sayfasını Türkiye'den askeri darbeye karşı verilen tepkilere ayırdığı görülmektedir. "Mursi'ye Türkiye'den güçlü destek"⁴¹⁸ başlıklı haberde, Türkiye'nin "81 vilayetinde darbeye karşı çıkan onbinler" in, Mursi'ye destek verdiği vurgulanmaktadır. Haber'de "Üzülme ümmet seninle", "Laik azgınlığa hayır", "Darbeye karşı onbinler Fatih'te", "Adam olun İsrail'i yenin" ara başlıkları dikkat çekmektedir. Söz konusu haber, çok sayıda protestocunun sokakta olduğu bir fotoğrafla servis edilmiştir. Gazetenin aynı tarihte Dünya sayfasında 30 milyon Mısırlının Mursi'ye sahip çıkıldığı vurgulanarak, Rabi'atü'l Adeviyye'den fotoğraflar paylaştığı görülmektedir. Gazete darbecilerin İhvan'a ait medya organlarının kapatılmasını, Türkiye'deki Gezi olaylarında Reuters ve CNN gibi yabancı basın kuruluşlarının saatlerce kesintisiz yayın yapmasını ancak geniş katılımlı Mursi yanlısı gösterileri küçük haber olarak geçmesi eleştirilmektedir.

6 Temmuz'da Dünya sayfasının üst kuşağından okuyucuya sunulan haber "Organize komplo"⁴¹⁹ başlığı ile yayınlanmıştır. Haberde, darbenin kitlesel eylemlerden sonra alınan bir karar olmadığı ve gösteriler başlamadan evvel Sisi'nin Mursi'ye "çekil" ultimatومununu vererek, İhvan yetkililerinin darbe girişimini olaylar başlamadan bir hafta evvel ABD büyükelçisinden öğrendikleri açıklaması,

⁴¹⁷ "Mısır direniyor", **Yeni Şafak Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 1.

⁴¹⁸ "Mursi'ye Türkiye'den güçlü destek", **Yeni Şafak Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 9.

⁴¹⁹ "Organize komplo", **Yeni Şafak Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 11.

koyu puntolar ile vurgulanmıştır. Sayfanın alt kuşağında ise “Darbe için batılılarla görüştüm”⁴²⁰ başlığı dikkat çekmektedir. Haberde, “Liberal” sıfatı ile Baradey’in Mübarek’in devrilmesinden sonra liderlik için çabaladığını ancak kazanamayacağını görerek seçimlerden çekildiğini, Mursi’ye yönelik müdahale için, Batılı ülkeleri ikna etmek adına çok çaba sarf ettiği belirtilmektedir.

6 Temmuz’da sayfalarında yoğun olarak Mısır haberlerini konu almaya devam eden gazete “Mısır’a tek kuruş vermediler”⁴²¹ başlığı ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın askerin yönetime el koymasına “ilkelerini ayaklar altına alarak” darbe demeyen batı ülkelerini eleştirmesi yorumunu haberin spotunda vermektedir. Spotta ayrıca, Yunanistan’a 100 milyon avro yardımda bulunulurken, Mısır’a herhangi bir yardımın söz konusu olmamasını “çifte standart” olarak değerlendirmeleri vurgulanmaktadır.

7 Temmuz’da gazete, “Gazze’ye niye yardım ettin”⁴²² başlıklı haberinde, ordunun darbe gerekçelerine Mursi’nin Gazze politikalarının ülkeyi tehlikeye attığını da ekleyerek, General Ayman Salama’nın “Mursi’yi tünelleri kapatması için uyardık. Ancak o Gazze’nin yardıma ihtiyacı olduğunu söyledi. Hamas’la işbirliği yaptı.” açıklamalarını itiraf olarak nitelendirmektedir. Söz konusu haber “Müslüman Kardeşler’in başlattığı direniş, ordunun ezberini bozdu” notuyla verilen, tanklarla sokaklarda olan askerlerle eylemcilerin karşı karşıya olduğu fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur.

Gazetenin aynı tarihte Ekonomi sayfasının üstü kuşağında yer ayırdığı “Mursi yönetimine sermaye darbesi”⁴²³ başlıklı haberinde, darbenin ardından Mısır Borsası’ndaki yükselişe dikkat çekilmektedir. Haberde, borsadaki işlem hacminin yılın 5 ayı dikkate alındığına geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 31,2 daralmasına karşılık darbe süreciyle yüzde 6,2 artması sermayenin darbeye verdiği destekle ilişkilendirilmiştir. Gazete Dünya sayfasında “Almadan gitmek yok”⁴²⁴ başlıklı

⁴²⁰ “Darbe için batılılarla görüştüm”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 11.

⁴²¹ “Mısır’a tek kuruş vermediler”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 15.

⁴²² “Gazze’ye niye yardım ettin”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 1.

⁴²³ “Mursi yönetimine ekonomi darbesi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 8.

⁴²⁴ “Almadan gitmek yok”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 10.

haberinde ise Selefilerin de “ordu ile anlaşılan” liderlerine karşı gelip toplu halde eylemlerde bulunulduğuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu haber çok sayıda göstericinin sokakta olduğu ve “Where is my vote??!” döviz taşıyan göstericilerin olduğu fotoğraflarla okuyucuya sunulmuştur.

8 Temmuz’da gazete, manşetten “Her yer direniş”⁴²⁵ başlıklı haber, Adeviyye Meydanı’ndan ve Bosna’dan bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. Haberde Mısır halkına destek için “Direniş Mitingleri”ne sayıca milyonla ifade edilen kitlelerin katıldığı vurgulanmakta ve Bosna, Türkiye, Yemen ve İsrail’de de darbenin protesto edildiği belirtilmektedir.

Gazete aynı sayfanın alt kuşağında “Nobellik rezalet”⁴²⁶ başlıklı haberinde ise Nobel ödüllü Baradey’in başbakan olarak atandığının duyurulmasının ardından Selefilerin tepkileri üzerine kararın geri çekilmesi, gazete tarafından “rezalet” olarak nitelendirilmektedir. Aynı tarihli gazetenin Dünya sayfasında “Gazze soluksuz”⁴²⁷ haberi dikkat çekmektedir. Gazete, cuntanın ilk iş olarak Gazze’nin dışa açılan “nefes borusu” olarak tanımladığı Refah Sınır Kapısı’nı kapatmasını göstermiştir. Bahsi geçen haber, kapatılan Refah Sınır Kapısı’nda Gazzelilerin “çaresiz bekleyişleri”nin görüldüğü fotoğrafla aktarılmaktadır. Mısır’a ilişkin haberlerin verilmeye devam edildiği gazetenin Gündem sayfasında bir başka dikkat çeken haber “Darbeye ama diyenler apoletli sivillerdir”⁴²⁸ başlığıyla verilmektedir. Başbakan Erdoğan’ın metro hattının açılış töreninde yaptığı konuşmasına yer verilen haberde, Erdoğan’ın “Tahrir’i görenler Adeviye Meydanı’nı neden görmüyorlar” sorusuna ve CHP cephesinden gelen “Demokrasinin sandık dışında da bir yolu olduğunu görsünler” sözlerine karşılık, “Darbeyi kınamayanlar, ‘ama’ ‘ancak’ ‘lakin’ diyenler apoletli sivillerdir” cümlelerine dikkat çekilmektedir. Gazete’nin bu dönemde iktidar-muhalefet ilişkisini, yoğun olarak gündeme taşıdığı görülmektedir.

9 Temmuz’da Mursi’nin tutulduğu karargâhın önünde sabah namazı kılan insanların üzerine ateş açılması sonucu aralarında 10 aylık bir bebeğin de bulunduğu

⁴²⁵ “Her yer direniş”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

⁴²⁶ “Nobellik rezalet”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

⁴²⁷ “Gazze soluksuz”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 11.

⁴²⁸ “Darbeye ‘ama’ diyenler apoletli sivillerdir”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 5.

5'i çocuk 53 kişinin yaşamını yitirdiği olayı, gazete, manşetten "Katliam"⁴²⁹ başlığıyla aktarmaktadır. Haberde yaşanan olaydan sonra darbe karşıtı eylemlere katılanların sayısındaki artışa ve Selefî Nur Partisi'nin görüşmelerden çekildiğine dikkat çekilmiştir. Haber, askerlerle eylemcilerin karşı karşıya geldiği ve vurularak hayatını kaybeden insanların olduğu fotoğraflarla servis edilmiştir.

9 Temmuz'da gazetenin Dünya sayfasında ise "Mısır'ın tek söz sahibi ABD'li elçi"⁴³⁰ başlığıyla sunulan haberde, darbeden sonra ülkedeki söz sahibinin generaller olmadığı ABD'nin Kahire Büyükelçisi Anne W. Patterson'un olduğu belirtilmektedir. Ortadoğu medyasına dayandırılan habere göre, siyasi bütün kararların Patterson'un onayından geçtiğine dikkat çekilmektedir. Aynı tarihte gazetenin Politika sayfasında ise "Mısır halkının yanındayız"⁴³¹ başlığıyla sunduğu haberde, 53 kişinin yaşamını yitirdiği saldırıya en sert tepkinin Türkiye'den verildiği belirtilmektedir. Haberin spotunda Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan "İnsanların toplu olarak hedef alınması son derece vahim gelişmelere yol açabilecek bir olay olarak görülmektedir, Türkiye Mısır halkıyla dayanışmayı sürdürecektir." açıklamalarına, yer vermektedir.

Gazetenin 13 Temmuz'da sürmanşetten okuyucuya aktardığı "Barış dedikçe sıkıldılar"⁴³² başlıklı haberde, Mursi'nin alıkoyulduğu karargâhın önünde, sabah namazını kılan insanlara yönelik saldırıdan yaralı kurtulan Muhammed Atia'nın saldırıyla ilgili değerlendirmelerini alıntılanarak sunmaktadır: "Önce gözyaşartıcı gaz bombasıyla başlayan saldırı ateşle devam etti, biz barış, barış diye bağırmaya devam ettikçe ateş de sürdü, kurşunlar yağmur gibi yağıyordu". Gazetenin aynı tarihte bir başka Mısır eksenindeki haberlerine Dünya sayfasında rastlanmaktadır. "Adeviyye pes etmiyor"⁴³³ başlığıyla okuyucuya sunulan haberde, halkın Mursi'yi almadan meydanları boşaltmayacağı belirtilerek söz konusu haber iki kadının saldırının yaşandığı Cumhuriyet Muhafızları Karargâhı önünde barikat kuran askerleri protesto ettiği görülen fotoğrafla sunulmuştur.

⁴²⁹ "Katliam", **Yeni Şafak Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 1.

⁴³⁰ "Mısır'ın tek söz sahibi ABD'li elçi" **Yeni Şafak Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 11.

⁴³¹ "Mısır halkının yanındayız", **Yeni Şafak Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 14-15.

⁴³² "Barış dedikçe sıkıldılar", **Yeni Şafak Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 1.

⁴³³ "Adeviyye pes etmiyor", **Yeni Şafak Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 11.

11 Temmuz'da "Suud-İsrail aynı çizgide"⁴³⁴ başlığıyla manşetten aktarılan haberde, Suud, Arabistan yönetiminin demokrasiden korkması sebebiyle ABD ve İsrail'in yanında yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın darbeyi finanse ettiği de belirtilerek, Riyad'ın cuntaya 5 milyon dolar sözü verdiğini ve Mısır'a yapılan yardımların kesilmesini tartışan ABD kongresi üyelerini ikna etmek adına İsrail'le lobi faaliyetlerine başladığının altı çizilmektedir. Aynı tarihli gazetenin Dünya sayfasında "Darbeyi atlayan Nobel'lik yanılgı"⁴³⁵ haberinde ise darbenin, Ortadoğu'da Nobel Barış Ödülü sahibi iki kişi Tevekkül Karman ve Baradey'i karşı karşıya getirdiğine dikkat çekilmektedir. Yemenli aktivist Tevekkül Karman'ın Mursi'nin devrilmesinden evvelki yapılan gösterilere destek mesajlarından dolayı özür dilediği vurgulanarak, Baradey'in ise darbenin açıklandığı basın toplantısında Sisi'nin yanında durması öne çıkarılmaktadır.

12 Temmuz'da gazete, okurlarına sürmanşetten duyurduğu "Darbecileri ABD fonladı"⁴³⁶ haberinde, ABD'nin uzun yıllar boyunca darbecileri finanse ettiği belirtilmektedir. UC Berkeley Gazetecilik Bölümü'nün ulaştığı belgelere dayandırılan haberde, ABD dışişlerine bağlı Ulusal Yardım (NED) biriminin, muhaliflere milyonlarca dolar sermaye aktardığına dikkat çekilmektedir. Metinde Dustur Partisi Başkanı Muhammed el Baradey'in de desteklenen isimlerden olduğu, haberin Dünya sayfasındaki devamında ise en büyük yardımın Kıptilere yapıldığı vurgulanmaktadır.

Gazetenin 13 Temmuz'da manşetten verdiği "Önce para sonra silah"⁴³⁷ başlıklı haberinde, ABD ve Körfez ülkelerinin darbeye önce 12 milyar dolar aktardığına ve halkın darbeye direnmesi üzerine ABD'nin üç savaş gemisini gönderdiğine vurgu yapılmaktadır. Haber, bir uçak gemisinin yer aldığı ve yüz binlerce kişinin Rabiatu'l Adeviyye Meydanı'nda bir araya geldiği ve Cuma namazı kıldığı fotoğraflarla sunulmuştur. Gazetenin Dünya sayfasında, Mursi'nin Kıpti Müsteşarı ve eski milletvekili Refik Habib'in değerlendirmelerinin yer aldığı "Darbe

⁴³⁴ "Suud-İsrail aynı çizgide", **Yeni Şafak Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 1.

⁴³⁵ "Darbeyi atlayan Nobel'lik yanılgı", **Yeni Şafak Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 12.

⁴³⁶ "Darbecileri ABD fonladı", **Yeni Şafak Gazetesi**, 12 Temmuz 2013, s. 1.

⁴³⁷ "Önce para sonra silah", **Yeni Şafak Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 1.

çoktan planlanmıştı”⁴³⁸ başlıklı haberi yer almaktadır. Söz konusu haberde Habib’in değerlendirmeleri alıntılanarak aktarılmaktadır: “Mübarek rejimi hala devleti kontrolü altında tutuyor, özellikle emniyet teşkilatı, ordu, yargı ve denetleme kurumları darbenin gerçekleşmesine ortam hazırladı.” ifadelerine yer verilerek, “Problemlerin çözümü konusunda Mursi engellendi, İhvan kötü gösterildi, darbe ABD onayı ve Körfez ülkelerinin desteğiyle gerçekleşti” sözleri vurgulanmaktadır.

14 Temmuz’da sayfanın alt kuşağında “Nil kenarında ihanet pazarlığı”⁴³⁹ başlıklı haberde, darbenin arka planındaki “kirli” ittifaktan bahsedilerek, muhalif liderler ve üst düzey generallerin darbeden evvel düzenli olarak görüştüklerine dikkat çekilmektedir. Haberin Dünya sayfasındaki devamında “Nil’in hainleri”⁴⁴⁰ olarak tekrar yer verilen haberin spotunda ise Mısır’daki darbenin iç odaklarının deşifre olduğu belirtilerek, Temmerüd Hareketi’nin emekli generallerden yardım garantisi aldığı koyu puntolar ile vurgulanmaktadır.

16 Temmuz’da “Kahire hesapları”⁴⁴¹ başlıklı haberde, ABD’nin Dışişleri Bakan Yardımcısı William Bursn’u Kahire’ye göndererek darbeden sonra cuntayla ilk temasını kurduğunu ve bu kapsamda Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdülfettah el Sisi ve geçici Başbakan Hazım Biblavi ile görüştüğü belirtilmektedir. Ancak Kahire’deki muhaliflerden gazetenin “sürpriz” olarak nitelendiği bir çıkış gelerek, Nur Partisi ve Temerrüd Hareketi’nin davetiye gelmesine rağmen Bursn ile görüşmeyi “içişlerine karışıldığı” düşüncesiyle reddetmesi öne çıkarılmıştır.

Gazetenin 18 Temmuz’da Dünya sayfasında yer verdiği “Salyangoz kabinesi”⁴⁴² başlığıyla okuyucuya sunduğu haberin spotunda ise şu ifadelere yer verilmiştir: “Müslüman mahallesinde salyangoz satanları aratmayan Mısır’daki cunta kabinesinde Hıristiyan, liberal ve sol temsilciler bulunurken İslamcı partilerden hiçbir isme yer verilmedi. Hatta darbeyi destekleyen Suudi yanlısı Nur Partisi bile kabineden dışlandı.” Metinde yine Müslümanların kabinede yer almamasına dikkat

⁴³⁸ “Darbe çoktan planlanmıştı”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 10.

⁴³⁹ “Nil kenarında ihanet pazarlığı”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁴⁰ “Nil’in hainleri”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 10.

⁴⁴¹ “Kahire hesapları”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s. 11.

⁴⁴² Hayriye Korkmaz, “Salyangoz kabinesi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 18 Temmuz 2013, s. 12.

çekilerek durumun BAE ve Kuveyt ile birlikte cuntaya 14 milyar dolar yardımda bulunan SA yönetiminde “şoka” sebep olduğu belirtilmektedir.

Gazetenin Dünya sayfasındaki 20 Temmuz’da yayınlanan “Sisi’nin darbe amiri İsrail çıktı”⁴⁴³ başlığıyla sunulan, İsraili analist Roni Daniel’in İsrail televizyonuna verdiği demeci okuyucuya aktardığı haberinde, Sisi’nin darbeden üç gün önce İsrail’i bilgilendirdiği ve Hamas’la karşı karşıya gelmemek adına Tel Aviv yönetiminden güvence istediği açıklaması koyu puntolar ile vurgulanmaktadır. Haberde İsrail tarafının Sisi’ye tünelleri tahrip etmesini tavsiye ettiği ve darbenin İsrail’in güvenliği için “acil bir çağrı” olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

3.2.3. Sabah Gazetesi

Sabah Gazetesi’nde 19 Haziran 2013-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında toplamda 57 haber yapılmıştır. Bu haberlerin 9’u askeri darbe öncesi, 48’sinin ise darbe sonrasında yapıldığı belirlenmiştir.

Gazetenin 27 Temmuz tarihli nüshasının Dünya Raporu sayfasında yer alan ”Mursi: Hatalarda ısrar etmeyeceğim”⁴⁴⁴ başlığıyla okuyucuya sunulan haberinde, Mursi’nin göreve gelişinin birinci yılı olan 30 Haziran’da organize edilmesi planlanan eylemler öncesi halka hitaben yaptığı konuşmasına yer verilmiştir. Mursi’nin, “Hep danıştım, bazen doğru şeyler, bazen yanlış şeyler yaptım, yanlışların düzeltilmesi zorunludur, hatalarda ısrar etmeyeceğim” açıklamasının yer verildiği haberde, Mursi’nin ekonomik vaatlerdeki gecikme sebebi olarak, istikrarı tehdit eden etkenleri işaret ettiğine dikkat çekilmektedir. Gazetenin 29 Temmuz tarihli, muhalif gurupların yer aldığı protestolardan bir fotoğrafla aktarılan “Mısır diken üstünde”⁴⁴⁵ başlıklı haberinde, ülkede geniş çaplı gösteriler öncesi gerginliğin had safhada olduğu ifade edilerek, Tahrir Meydanı’nın trafiğe kapatıldığı ve gösteriler başlamadan 4 kişinin hayatını kaybettiği, 50’ye yakın kişinin de yaralandığı belirtilmektedir. Söz konusu haberde, Mursi’nin ülkede herhangi bir ilerleme sağlayamadığını ve ekonomik konularda başarısız olduğunu iddia eden gurupların

⁴⁴³ “Sisi’nin darbe amiri İsrail çıktı”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 20 Temmuz 2013, s. 10.

⁴⁴⁴ “Mursi: Hatalarda ısrar etmeyeceğim”, **Sabah Gazetesi**, 27 Haziran 2013, s. 22.

⁴⁴⁵ “Mısır diken üstünde”, **Sabah Gazetesi**, 29 Haziran 2013, s. 24.

arasında, ordunun müdahalesini isteyen protestocuların da olduğu vurgulanmaktadır. Mursi söz konusu haberde eleştirilerek, ülkeyi idare etme noktasındaki başarısızlığına dikkat çekilmektedir.

30 Haziran tarihinde Sabah'ın Dünya Raporu sayfasında aktardığı “Mısır’da kaos korkusu”⁴⁴⁶ başlıklı haberde, düzenlenecek gösterilerin ülkede uzun süreli şiddet olaylarına dönüşeceği korkusuna değinilmektedir. Tahrir ve Adeviyye Meydanlarını dolduran yüz binlerce Mısırlı olduğuna dikkat çekilerek, 2011 yılında Mübarek devrilirken halkın yanında yer alan ordunun, karşıt guruplar arasında yaşanabilecek olası kaos durumunda, nasıl bir tavır alacağı da merak konusu olarak ifade edilmektedir.

Gazetenin 1 Temmuz’da sürmanşetten aktardığı “Tahrir’de sürekli eylem”⁴⁴⁷ başlıklı haberinde, muhaliflerin Tahrir Meydanı’nı doldurduğu, Mursi taraftarlarının ise Kahire’de “dev” bir miting düzenledikleri belirtilmiştir. Karşıt guruplar arasında çıkan çatışmalarda üç kişinin öldüğü, 174 kişinin yaralandığı, son 48 saat içerisinde ise havayolu ile 70 bin kişinin iç savaş korkusu ile ülkeyi terk ettiğine dikkat çekilmektedir. Haber, Mursi’nin sarayının önünde öfkeli kalabalıkların ve eylemcilerin çadırlar kurduğu bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. 2 Temmuz tarihli haberde ise Cumhurbaşkanı Mursi’ye verilen sürenin dolmasına az bir zaman kaldığına dikkat çekilmektedir. “En kritik 24 saat”⁴⁴⁸ başlıklı haberde, ülkedeki gerginliğe Temmerrüd hareketinin organize ettiği eylemlerin sebep olduğu öne çıkarılmaktadır. Sürenin dolmasının ardından istifa gelmediği durumda ise hareketin ülke çapında grev ve sivil itaatsizliklerin düzenleyeceği ifade edilerek erken seçim talepleri ifade edilmektedir. Haberde “Ordudan taraflara süre” ara başlığı altında ise Sisi’nin açıklaması alıntılanarak: “Politikacılar, ülkenin içinde bulunduğu duruma bir çözüm üretmek için el ele vermeli, birlikte bir yol belirlenmeli, bunun için kendilerine 48 saat süre tanıyoruz” ifadelerine yer verilmesinin ardından, muhaliflerin sevinç gösterilerinde bulunduğu belirtilmektedir.

⁴⁴⁶ “Mısır’da kaos korkusu”, **Sabah Gazetesi**, 30 Haziran 2013, s. 24.

⁴⁴⁷ “Tahrir’de sürekli eylem”, **Sabah Gazetesi**, 1 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁴⁸ “En kritik 24 saat”, **Sabah Gazetesi**, 2 Temmuz 2013, s. 24.

Gazetede 3 Temmuz'da, sürenin dolmasının ardından Ordu'nun izleyeceği yol haritasına yer verilmektedir. “Ordudan son uyarı”⁴⁴⁹ başlıklı haberin spotunda, uzlaşma olmaması durumunda: Meclisin feshedileceği, anayasanın askıya alınacağı ve bir yıl görev yapacak geçici konseyin kurulacağına dikkat çekilmektedir. Mısır'ın resmi haber ajansına dayandırılan habere göre, oluşturulacak konseyde, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Savunma Bakanı, siyasal partiler, gençlik örgütleri, El Ezher ve Kıpti kilisesinden temsilcilerin yer alacağı ifade edilmektedir. Haber, çoğunluğunu muhaliflerin oluşturduğu 14 milyon insanın geceyi sokakta geçirdiği belirtilen fotoğraflarla okuyucuya aktarılmıştır.

Gazete 4 Temmuz'da birinci sayfadan gördüğü ve geniş yer ayırdığı ”Mısır'ın 28 Şubat'ı”⁴⁵⁰ haberin spotunda, “Ordu, halkın oylarıyla seilen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi, silah zoruyla görevden uzaklaştırdı, bu postmodern darbeyi tanımadığını söyleyen Mursi ise halkı direnişe çağırdı” ifadeleri dikkat çekmektedir. Ülkede anayasanın askıya alındığı ve meclisin fesh edildiği belirtilen haberde, Ankara'nın net olarak verdiği “Seçimle gelen seçimle gider” tavrına dikkat çekilmektedir. Gazetenin ekonomi sayfasında “Petrole Mısır darbesi”⁴⁵¹ başlığıyla yer alan haberde ise Mısır endişelerinin Ortadoğu petrol arzını etkileyebileceği endişesi ile ABD'deki petrol fiyatlarının yüzde ikiden fazla arttığı ve 100 doları geçerek 14 ayın en yüksek seviyesine ulaştığı belirtilmektedir.

Gazetenin 5 Temmuz tarihli nüshasında manşetten aktardığı “Sırtından hançerlendi”⁴⁵² başlıklı haberin spotunda “Darbecilerin geçici Cumhurbaşkanı yaptığı Mansur'u da darbecilerin komutanı General Sisi'yi de Mursi atamıştı” ifadeleri dikkat çekmektedir. İhanete uğradığı belirtilen Mursi'nin Sisi'yi ordudaki darbeci unsurlara karşı denge sağlaması umuduyla Mareşal Tantavi'nin yerine atandığı öne çıkarılmaktadır. Haberin devamında “Sıradan bir hâkimdi” ara başlığı altında ise Adli Mansur'un daha evvel “sıradan” bir fetva hâkimi iken Mursi tarafından Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na getirildiği ve Mursi'nin “kendisi” atadığı general tarafından devrildiği vurgulanmaktadır. Yine birinci sayfadan

⁴⁴⁹ “Ordudan son uyarı”, **Sabah Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 16.

⁴⁵⁰ “Mısır'ın 28 Şubat'ı”, **Sabah Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁵¹ “Petrole Mısır darbesi”, **Sabah Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 13.

⁴⁵² “Sırtından bıçaklandı”, **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

aktarılan “Türkiye tek yürek”⁴⁵³ başlıklı haberde Ankara’da iktidar ve muhalefetin ortak bir sesle demokrasi çağrısı yaptığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. 5 Temmuz’da ana sayfada görülen bir diğer başlık ise “Kahire’de kardeş avı”⁴⁵⁴ haberidir. Haberde, ordunun Müslüman Kardeşler ve HAP’a hızlı bir operasyon başlattığı ve bu kapsamda, İhvan yöneticisi Beyumi ile HAP Başkanı Katatni’nin, Mübarek’in tutulduğu Tura Cezaevi’ne konulduğu, ayrıca yine operasyonlar çerçevesinde 300 kişinin de arandığına dikkat çekilmektedir.

Gazetenin 5 Temmuz’da sayfalarında geniş olarak yer ayırdığı Mısır’la ilintili bir diğer haber ise Dünya Raporu sayfasındaki “‘Darbe’ diyemediler”⁴⁵⁵ haberidir. Haberde ABD, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin ve Mursi’nin yönetimden el çektirilmesine darbe dememeleri vurgulanırken, gazete, BM ve AB’nin durumu “askeri müdahale” olarak nitelemesi ve Körfez ülkelerinden orduya gönderilen tebrik mesajları eleştirilmektedir. Aynı sayfada “Mısır ordusu ABD yardımına muhtaç”⁴⁵⁶ haberinde ise ABD anayasalarında yer alan “Demokratik yolla seçilmiş bir hükümet, askeri darbe ya da muhtırayla devrildiği takdirde ABD hükümetinin yardımları kesilir” ifadesine yer verilerek, buna rağmen Obama’nın Mısır’a yapılan yıllık 1,6 milyar dolarlık yardımı kesmemek adına yaşanan olayları “darbe” olarak adlandırmamasına tepki gösterilmektedir.

Gazete, 6 Temmuz’da okuyucuya manşetten sunduğu “Darbelerin hedefi halktır, gelecektir”⁴⁵⁷ haberinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Yurtdışındaki Türk Bilim İnsanları Kurultayı’ndaki konuşmasına yer vermiştir. Erdoğan’ın sessiz kalanların da en az darbeciler kadar sorumlu olduğu, milletin tercihini aşağılayanların diktatörden farksız olduğu ve sandığın demokrasinin namusu olduğu düşüncelerine dikkat çekilmektedir. Ayrıca Erdoğan’ın Türkiye ve Katar dışında hiçbir ülkenin Mursi’ye destek olmadığını açıklaması ve bu sayede Mursi’nin “ipinin çekildiği” benzetmesi başlık altında öne çıkan bir diğer husustur. Aynı tarihli nüshanın Gündem sayfasından okuyucuya aktardığı “Gül: Mursi rencide

⁴⁵³ “Türkiye tek yürek”, **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁵⁴ “Kahire’de kardeş avı”, **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁵⁵ “Darbe diyemediler”, **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 22.

⁴⁵⁶ “Mısır Ordusu ABD yardımına muhtaç”, **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 22.

⁴⁵⁷ Mesut Er, “Darbelerin hedefi halktır, gelecektir”, **Sabah Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 1.

edilmemeli”⁴⁵⁸ başlıklı haberde ise Gül’ün “Seçilmiş yöneticilerin tekrar Mısır’ı yönetmeye başlaması en büyük arzumuzdur.” sözlerine dikkat çekilmektedir.

Gazete yine 6 Temmuz’da Dünya Raporu sayfasında yer verdiği “Afrika Birliği Mısır’ı dışladı”⁴⁵⁹ haberinde, 54 ülkeden oluşan Afrika Birliği’nin Etiyopya’nın başkenti Addis Ababa’daki toplantısının ardından açıklanan, Mısır’da anayasal sisteme tekrar dönülünceye dek, Mısır’ın üyeliğinin askıya alınmasının konu edilmektedir. Haberde Mursi’nin uzaklaştırılmasının ardından Mısır’a “en büyük” olarak nitelenen yaptırımın, Afrika Birliği’nden geldiği vurgulanmaktadır. Aynı sayfada yer alan “Halka ateş açıldı”⁴⁶⁰ başlıklı bir diğer haberde ise Mursi taraftarlarının direnme kararı alması üzerine ülke genelinde çatışmaların yaşandığı ve bu çatışmalar sonucu 17 kişinin hayatını kaybettiğine ve 400’e yakın kişinin yaralandığına değinilmektedir. Müslüman Kardeşler lideri Muhammed Bedii’nin “Meydanları terk etmeyeceğiz” açıklamasının ardından ülkede gerilimin daha çok arttığına ve Cumhuriyet karargâhı önünde yürümeye çalışan Mursi taraftarlarına askerlerce ateş açıldığına dikkat çekilmektedir.

Gazetenin 7 Temmuz’da Adeviyye Meydanı’nda darbeye direnen “yüz binlerin” eylemlerine devam edeceğini açıklandığı ve manşetten aktardığı “Mursi’siz bir yere gitmeyiz”⁴⁶¹ haberinde, Mısır’ın dört bir yanında protestoların genişlediği vurgulanmaktadır. “Darbenin kanlı bilançosu”nun da giderek ağırlaştığının aktarıldığı haberde, askerlerin Mursi taraftarlarına açtığı ateşler ve sokak çatışmaları sonucunda, son iki günde 44, darbeden sonra geçen sürede ise toplamda 91 kişinin öldüğü belirtilmektedir. Söz konusu haber, Mursi posterleri taşıyan eylemcilerin görüldüğü bir fotoğrafla servis edilmiştir. Eş tarihli gazetenin Gündem sayfasında “Köprünün altından daha çok su geçer”⁴⁶² başlığıyla, üst kuşaktan aktardığı haberin spotunda ise Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Mısır’da bir müttefikin kaybedildiği yönünde bir düşüncelerinin olmadığına dikkat çekilmektedir. Haberde ayrıca Davutoğlu’nun süreci “kimin ne kadar kalabalık

⁴⁵⁸ Recai Kömür, “Gül: Mursi rencide edilmemeli”, **Sabah Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 20.

⁴⁵⁹ “Afrika Birliği Mısır’ı dışladı”, **Sabah Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 25.

⁴⁶⁰ “Halka ateş açıldı”, **Sabah Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 25.

⁴⁶¹ “Mursi’siz bir yere gitmeyeceğiz”, **Sabah Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁶² “Köprünün altından daha çok su geçer”, **Sabah Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 21.

kitleleri sokağa dökmesine bağlı olarak dediğini yaptıracak çok tehlikeli bir oyun” şeklindeki değerlendirmelerine yer verilmektedir.

8 Temmuz’da gazetenin sürmanşetten verdiği “Darbe Demeyen destekçisidir”⁴⁶³ başlıkla haberinde, Başbakan Erdoğan’ın Mursi’nin görevden uzaklaştırılması ile birlikte dünyanın bir “samimiyet testi”nden geçtiğini ve uluslararası kuruluşların bu zulme ilkeli duruş sergileyemediği ve darbeye “darbe” demeyenlerin, açıkça destekçisi olduğu açıklamalarına dikkat çekilmektedir. Yine aynı tarihli gazetenin birinci sayfasında “Putin: Mısır iç savaşın eşiğinde”⁴⁶⁴ haberi Adeviyye Meydanı’nı dolduran kalabalıkların fotoğrafıyla okuyucuya sunulmaktadır. Haberde Putin’in, Mısır’da yaşanan süreci Suriye benzeterek “Mısır halkının olaylara katılmaktan kaçınmasını isterdim, Suriye’yi iç savaş sardı, korkarım Mısır’da bu noktaya gidiyor” ifadelerine dikkat çekilmektedir. Aynı tarihli gazetenin Gündem sayfasında “Bizim ödediğimiz bedeli ödemesinler”⁴⁶⁵ başlığı, dikkat çeken bir başka haberdur. Haberde, Başbakan Erdoğan’a destek amacıyla düzenlenen “Demokrasiye Saygı” mitingine telekonferansla bağlanan Erdoğan, sorunun Mısırlılarla olmadığını, onlara sonsuz sevgi beslediklerini ve Türkiye’nin ödediği bedelleri ödememelerini istediği açıklamalarına, sorunun darbe yönetimiyle olduğuna dikkat çekerek devam etmiştir. Haber, gazetenin, hükümeti Mısır’la ilişkilerin bozulmamasına yönelik adımlar atmasını isteyen eleştirileri bakımından önemlidir.

Gazete, 9 Temmuz’da manşetten gündeme alınan “Namazda katliam”⁴⁶⁶ haberine geniş olarak yer ayırmıştır. Ramazan arifesinde kışla önünde namaz kılan Mursi taraftarlarına ateş açılması sonucu 51 kişinin hayatını kaybettiği ve çoğu ağır, 435 yaralının olduğu vurgulanmaktadır. Haberde, yaşananların ordu tarafından çarpıtıldığına ve basına engelleme yapıldığına değinilerek, ordunun namaz kılanlar için “ağır silah ve molotoflarla karargâha geldiler” açıklaması eleştirilmektedir. General Hamdi Bahit’in “Mursi askeri bir yerde tutulmuyor, Karargâhta ya da Savunma Bakanlığı’nın sorumlu olduğu bölgelerde yok” açıklaması, haberde dikkat çekilen bir diğer noktadır.

⁴⁶³ “Darbe demeyen destekçisidir”, **Sabah Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁶⁴ “Putin: Mısır iç savaşın eşiğinde”, **Sabah Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁶⁵ “Bizim ödediğimiz bedeli ödemesinler”, **Sabah Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 20.

⁴⁶⁶ Fatih Er, “Namazda katliam”, **Sabah Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s.1.

9 Temmuz'da Mısır'daki olaylar sonrasında gazetenin sayfalarında geniş olarak Mısır konulu haberlere yer verilmiştir. Gündem sayfasında, üst kuşaktan aktarılan “12 ülkenin bakanlarına ‘sesini yükselt’ çağrısı”⁴⁶⁷ haberinde, Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun katliamdan sonra, AB Dönem Başkanı Litvanya ile AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un da aralarında olduğu Polonya, Lüksemburg, Fransa, Hollanda, Brezilya, Fas ve Katar Dışışleri bakanlarıyla görüştüğü belirtilmektedir. Davutoğlu'nun, özellikle AB üyesi ülkelerin bakanlarına “Askeri yönetimin el koymasının adı darbedir. Bunun adını koymanızı bekliyorum” mesajı verdiği vurgulanmaktadır. Sayfanın alt kuşağında yer alan “Le Monde: Mısır ordusu Türkiye'yi örnek alsın”⁴⁶⁸ haberinde ise Mısır'da yaşanan süreç ile Türkiye'de yaşanan 28 Şubat sürecinin benzerliklerine gönderme yapan yabancı uzmanların sayısında artış olduğu ifade edilirken, Le Monde'nin eski yayın yönetmeni Jean Marie Colombani'nin, İspanya'nın El Pais gazetesinde yayınlanan makalesinden alıntı olarak “Mısırlılar için bir model varsa eğer bu belki Türk ordusudur.” ifadelerine yer verilmektedir.

Gazetenin 10 Temmuz'da Dünya Raporu sayfasında “Güçleri medyaya yetti”⁴⁶⁹ başlıklı haberi, Mısır'da gözaltına alınan A Haber ve Star TV'den muhabir ve kameramanlarının da bulunduğu, ordu ile protestocuların karşı karşıya geldiği fotoğraflarla okuyucuya sunulmuştur. Söz konusu haberde, Mısır'da “Mursi taraftarlarının başkent Kahire'deki Rabiâtül Adeviyye Meydanı'ndaki kalabalık gösterilerin dünyaya duyurulmasını istemeyen Mısır ordusu”nun olayları izlemek için Mısır'da bulunan gazetecileri engellediği öne çıkarılmaktadır.

11 Temmuz'da manşetten aktarılan “Darbeci Paşa Sisi Türkiye'de sanık”⁴⁷⁰ başlıklı haberde, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, darbecilerin 100'e yakın insanı öldürmek, 400 kişiyi yaralamak, Mursi ve 300'den fazla kişiyi özgürlüklerinden mahrum bırakmak ve işkence gibi suçlar sebebiyle, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 13. maddesine dayandırarak, “insanlık suçu” kabul etmesine ve

⁴⁶⁷ Duygu Güvenç, “12 ülkenin bakanlarına sesini yükselt çağrısı”, **Sabah Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 19.

⁴⁶⁸ “Le Monde: Mısır ordusu Türkiye'yi örnek alsın”, **Sabah Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 19.

⁴⁶⁹ Murat Uslu, “Güçleri medyaya yetti”, **Sabah Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 16.

⁴⁷⁰ Aliye Çetinkaya, “Darbeci Paşa Sisi Türkiye'de sanık”, **Sabah Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 1.

soruşturma açmasına yer verilmektedir. Gazetenin 12 Temmuz tarihli nüshasında yer alan “Darbeye direnen Mısırlılar, iftarda omuz omuza”⁴⁷¹ başlıklı haber, Kahire’de havaların aşırı sıcak olduğu belirtilerek, hasırlar üzerinde iftarı bekleyen Mursi taraftarlarının görüldüğü bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. Haberde, Mursi serbest bırakılıncaya kadar barışçıl gösterilere devam edeceğini açıklayan protestocuların, direniş cuması için hazırlık yaptığına değinilmektedir.

13 Temmuz’da gazetenin Dünya Raporu sayfasında üst kuşakta yer verilen “Türkiye devreye girsin”⁴⁷² haberinde ise Müslüman Kardeşler Sözcüsü Abdulmevcut Darderi ‘nin Mısır’da yaşanan gerginliklerin son bulması için “Türkiye’nin devreye girmesi” açıklamasına dikkat çekilmektedir. Haberde Sabah Gazetesi’nin sorularını yanıtlayan Darderi’nin Mısır’da yaşananları: “Mısır halkı iki guruba ayrıldı: Bir gurup hürriyet peşinde ki bunlar Mısır halkının çoğunluğunu temsil ediyor, diğer gurup ise kişisel menfaatlerinin ve diktatörlüğün peşinde koşan insanlardan oluşuyor, maalesef ordunun bir kısmı -hepsi kesinlikle değil- guruplardan ikincisinin tarafını tuttu ve darbe gerçekleşti” ifadeleriyle açıklamıştır. Darderi ayrıca Mısır’da darbeyi hiçbir şekilde beklemediklerini belirterek, darbenin üç aktörle gerçekleştirildiğine dikkat çekerek, bunları: Ordu ve polis, Fulûl denilen eski dönemin kilit insan ve kadroları, üçüncüsünün ise bazı gençler ve aktivistler olarak tanımlamış ve bu gençler arasında, iyi niyetle değişim isteyenlerin de kullanıldığını vurgulamıştır. Aynı sayfanın orta kuşağında “Mısır’ı kurtarın seferberliği”⁴⁷³ başlıklı haberde ise Mursi taraftarlarının “Mursi’yi kurtarın” çağrısıyla Kahire sokaklarına akın ettiklerine dikkat çekilmiştir. Haber, Rabiâtül Adeviyye Meydanı’nın tamamıyla dolu olduğu görülen bir fotoğrafla servis edilmiştir.

Gazetenin 14 Temmuz tarihli nüshasında Dünya Raporu sayfasında üst kuşaktan gördüğü “Mısır’daki darbede yerli ve yabancı sermaye”⁴⁷⁴ başlığıyla sunduğu haberde, darbenin daha önceden kurgulandığı ve bu amaçla, Mübarek

⁴⁷¹ Fatih Er, “Darbeye direnen Mısırlılar, iftarda omuz omuza”, **Sabah Gazetesi**, 12 Temmuz 2013, s. 18.

⁴⁷² “Türkiye devreye girsin”, **Sabah Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 15.

⁴⁷³ “Mısır’ı kurtarın seferberliği”, **Sabah Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 15.

⁴⁷⁴ “Mısır’Daki darbede yerli ve yabancı sermaye”, **Sabah Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 17.

döneminden kalma yapıların sistemi tıkadığı ifadeleri, haberin girişinde öne çıkarılmaktadır. The New York Times'a dayandırılan haberde, ülkede Mursi döneminde oluşan petrol kuyrukları ve uzun elektrik kesintileri gibi olumsuz koşulların, darbenin hemen sonrasında ani bir iyileşme ile normale dönmesi, yaşanan hadiselerin, Müslüman Kardeşler iktidarını yıpratmak adına yapıldığı yönünde algı oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Haberde aynı zamanda 3 Temmuz'dan hemen sonra Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin ülkeye yaptığı 12 milyar dolarlık yardımın da bu kanıyı güçlendirdiğine vurgu yapılmaktadır. Aynı sayfanın alt kuşağında yer alan "ABD: Mursi hemen serbest bırakılsın"⁴⁷⁵ başlıklı haberde ise ülkede yaşanan gerginliklerin ardından, Washington yönetiminden gazetenin "sürpriz" olarak nitelediği bir çıkış gelerek, Mursi ve diğer siyasi tutukluların acilen bırakılmasını isteyen bir çağrı geldiğine değinilmektedir.

14 Temmuz'da gazetenin Günün İçinden sayfasında yer verdiği "Kahire'yle 'düşük' yoğunluklu temas"⁴⁷⁶ başlıklı haberinde, Dışişleri Bakanlığı'ndaki 40'dan fazla Büyükelçi'nin Ortadoğu'da yaşanan yeni süreci masaya yatırdığı belirtilerek Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın "Ya ben ya da özel bir temsilci mevcut yönetimle temasa geçsin, ancak, Mısır halkının bütünüyle ilişki kurmalıyız" önerisine karşılık, hükümetin bunu, darbeyi meşrulaştıracak mesajlardan kaçınarak, düşük profilli ilişki kurulması olarak değerlendirdiği vurgulanmaktadır. Haberde ayrıca Botsalı'nın, Adeviyye Meydanı'nda olduğu gibi, Tahrir Meydanı'nda da hareketliliğin devam ettiği ve tarafların sayıca birbirine yakın olduğu açıklamalarına dikkat çekilmektedir.

Gazetenin 16 Temmuz tarihli "ABD'den Kahire'ye ilk üst düzey ziyaret"⁴⁷⁷ başlığıyla sunulan haberinde, Mursi'nin devrilmesinin ardından süreci darbe olarak tanımlamayan ABD'nin, Dışişleri Bakan Yardımcısı William Burns'ü Kahire'ye göndererek, ilk üst düzey ziyaretini yaptığına değinilmektedir. Haberde, Burns'ün Geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur, Başbakan Hazim Biblavi ve Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı Sisi, Dışişlerinden Sorumlu Cumhurbaşkanı Yardımcısı

⁴⁷⁵ "ABD: Mursi hemen serbest bırakılsın", **Sabah Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 17.

⁴⁷⁶ Duygu Güvenç, "Kahire'yle düşük yoğunluklu temas", **Sabah Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 24.

⁴⁷⁷ "ABD'den Kahire'ye ilk üst düzey ziyaret", **Sabah Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s. 15.

Baradey ile temaslarda bulunduğu ifade edilirken, Selefi Nur Partisi ile Temmerüd Hareketi'nin, Burns'le görüşmeyi reddettiğine dikkat çekilmektedir. Gazete'nin yine aynı tarihli Gündem sayfasındaki “Tebrik yerine uyarı”⁴⁷⁸ başlıklı bir diğer haberinde ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 12 Temmuz'da Mısır Büyükelçisi'ni kabul ederek, yeni yönetimle de ilişkilerin kesilmediğı mesajının verilmiş olduğu kaydedilmektedir. Haberde, Gül'ün görüşmesinde, Mısır'daki tüm kesimlerle iş birliğı halinde olduklarını belirterek tarihi bağlara vurgu yapılırken, Sisi'nin atadığı Cumhurbaşkanı Adil Mansur'a tebrik mesajı gönderilmediğine dikkat çekilmektedir.

18 Temmuz tarihinde gazetenin Dünya Raporu sayfasının alt kuşağında yer alan “Sisi yeni hükümette de yer buldu”⁴⁷⁹ başlıklı haberinde, General Sisi'nin Başbakan Hazım Biblavi'nin yardımcılığı ve Milli Savunma Bakanlığı görevini yürüteceğı ifade edilmiştir. Buna karşılık, HAP Genel Sekreteri'nin Adeviyye Meydanı'nda yaptığı “Askeri darbecilerden emir alan geçici hükümeti tanımıyor ve halkın oyuyla iktidara gelmeyenleri ‘batıl’ olarak nitelendiriyoruz” açıklamasına vurgu yapılmaktadır.

3.2.4. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi'nde 19 Haziran 2013-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında toplamda 53 haber yapılmıştır. Bu haberlerin 9'u askeri darbe öncesi, 44'ünün ise darbe sonrasında yapıldığı belirlenmiştir. Haber yoğunluğu olarak, diğer üç gazetenin gerisinde yer almaktadır.

Gazete, araştırmanın kapsadığı süre içerisinde, Mısır'la ilintili ilk haberini 28 Haziran'da Dünya sayfasının orta kuşağında “Gergin yıldönümü”⁴⁸⁰ başlığıyla aktarmıştır. Mursi'nin göreve gelişinin birinci yılında, ülkede “sosyal patlama” korkusunun yaşandığını öne çıkaran gazeteye göre, Mursi'nin ilk kez “hatalar yapmış olabileceğini” kabul ettiğini vurgulamaktadır. Haberde, Mursi yönetiminin çatışma çıkması, muhtemel yerlere güvenliği arttırmak için asker sevkياتının yapıldığı ve yaklaşan Ramazan nedeniyle de halkın benzin ve yiyecek de stokladığına dikkat

⁴⁷⁸ Duygu Güvenç, “Tebrik yerine uyarı”, **Sabah Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s. 21.

⁴⁷⁹ “Sisi yeni hükümette de yer buldu”, **Sabah Gazetesi**, 18 Temmuz 2013, s. 23.

⁴⁸⁰ “Gergin yıldönümü”, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Haziran 2013, s. 26.

çekilmektedir. Mursi'nin göreve gelmesinden kısa bir süre sonra yayınladığı bir kararname ile yasama, yürütme ve yargıyı kendi elinde toplaması sonucunda tepkilerin çoğalmasıyla, şeriat hukukunu temel alan yeni anayasayı “boykotlara rağmen” referanduma sunduğu belirtilmektedir. Gazete, referandum sonucunun yüzde 64 olsa da oylamaya katılımın çok düşük olduğu vurgulanmıştır.

30 Haziran'da birinci sayfanın alt kuşağında “Mursi askeri üsse götürüldü”⁴⁸¹ başlıklı haberde, ülkede kanlı eylemlerin sürmesi sebebiyle, istifası istenen Mursi ve ailesinin, güvenlik için askeri üsse götürüldüğü aktarılmaktadır. Haberin Dünya sayfasındaki devamında “İçsavaş korkusu”⁴⁸² başlıklı bölümünde, birinci yıl kutlamaları yerine kanlı gösterilerin yaşandığı ülkede, muhalifler ve yönetimi destekleyenler arasında çıkan çatışmalarda, 7 kişinin öldüğü belirtilmekte ve muhaliflerin eylem çağrılarına devam etmesi ve olayların daha çok tırmanacağı beklentisi sebebiyle, ABD'nin diplomatik temsilcilerinin bir kısmını, ülke dışına çıkardığına değinilmektedir. Söz konusu haber, üzerinde çarpı işareti olan Mursi dövizlerini taşıyan ve çoğunluğu kadın olan göstericilerin bulunduğu bir eylemden fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur.

Gazetenin 1 Temmuz'da “Mısır'da milyonlar sokakta”⁴⁸³ başlığıyla aktardığı haberinde Mursi'yi protesto gösterilerinde AFP'ye konuşan askeri bir yetkiliye dayandırdığı bilgiye göre; “milyonlarca” insanın sokaklarda olduğunu ve bunun ülke tarihinin en büyük gösterisi olduğuna değinilmektedir. Haberde, Tahrir Meydanı, Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve Savunma Bakanlığı önünde toplanan çok sayıda insanın ellerinde kırmızı kart ve “Git” dövizleri taşıdığı belirtilmektedir. Buna karşılık aynı haberin “Mursi geri adım atmıyor” ara başlığı altında ise Mursi'nin, Guardian Gazetesi'ne verdiği demeçten alıntı yapılarak: “İstifam benden sonra gelecek olan cumhurbaşkanının meşruiyetini de zedeler, gösteriler olabilir, insanlar görüşlerini açıklayabilirler, ancak Mısır'da ikinci bir devrim olmayacak” açıklamalarına dikkat çekilmektedir.

⁴⁸¹ “Mursi, askeri üsse götürüldü”, **Hürriyet Gazetesi**, 30 Haziran 2013, s. 1.

⁴⁸² “İçsavaş korkusu”, **Hürriyet Gazetesi**, 30 Haziran 2013, s. 20.

⁴⁸³ “Mısır'da milyonlar sokakta”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Temmuz 2013, s. 22.

Gazetenin 2 Temmuz'da birinci sayfanın alt kuşağında "48 saat süre"⁴⁸⁴ başlığıyla aktardığı haberinde, ordunun taraflara 48 saat süre verdiğini ve olayların çözülmemesi durumunda "kendi yol haritaları"nı sunacağı ifade edilmektedir. Haberde "Şeriat dozu artırılmış anayasa" ara başlığı altında ise Müslüman Kardeşler'e ve Mursi'ye karşı öfkenin giderek arttığının altı çizilerek, muhaliflerdeki rahatsızlıklardan bir sebebi olarak da "şeriat dozu arttırılmış, aceleyle hazırlanmış bir anayasa" olduğuna dikkat çekilmiştir. Söz konusu haber, Mısır'da protestoların hedefi olan Müslüman Kardeşler Merkezi'nin önünde, öfkeli bir kadının olduğu ve merkezin yakıldığı görülen bir fotoğrafla servis edilmiştir.

3 Temmuz'da gazetenin yine birinci sayfadan gördüğü "Mısır'da Mursi taviz vermiyor"⁴⁸⁵ başlığıyla sunduğu haberinde, ordunun uzlaşısı için verdiği sürenin dolmasına az bir zaman kaldığı, buna karşılık Mursi'nin orduya "rest çekti"ğine değinilmektedir. Haberin Dünya sayfasındaki devamında "Mursi'den orduya rest"⁴⁸⁶ başlığı altında beklenen uzlaşmanın olmaması durumunda, ordunun anayasayı askıya alacağı, meclisi fesh edeceği ve geçici bir yönetim kurulacağı vurgulanmaktadır. Haberde ayrıca polisin korumadığı/koruyamadığı tartışma konusu olan Müslüman Kardeşler Merkezi'nin yakıldığı ve talan edildiği ifade edilirken, kuşatma esnasında göstericilerin üzerine ateş açan Müslüman Kardeşler lideri Hayrat el Şatır'ın nerede olduğunun bilinmediğine ve 15 korumasının tutuklandığına değinilmektedir. Söz konusu haber, Arapça ve İngilizce "Git" dövizleri ve Mısır bayrakları taşıyan göstericilerin olduğu bir fotoğrafla servis edilmiştir. Aynı başlık altında "Obama Demokrasi sadece sandık değildir" ara başlığı altında ise Obama'nın Afrika seyahati esnasında Mursi'yi arayarak, "demokrasinin yalnızca sandıktan ibaret olmadığını" hatırlattığı sözlerine yer verilmektedir.

Darbe sonrası 4 Temmuz'da gazetenin birinci sayfası ve üst kuşağında okuyucuya sunulan "Direnin"⁴⁸⁷ başlıklı haberin spotunda, Mursi'nin "restleştiği" ordunun, 3 Temmuz'da saat 22.00'de yönetime el koyduğuna, seçimlerin yapılacağı ve kimsenin dışlanmayacağı ifadelerine yer verilmiştir. Haberde, 17.00'de ordunun

⁴⁸⁴ "48 saat süre", **Hürriyet Gazetesi**, 2 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁸⁵ Muammer Elveren, "Mısır'da Mursi taviz vermiyor", **Hürriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁸⁶ Muammer Elveren, "Mursi'den orduya rest", **Hürriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 2013, s. 28.

⁴⁸⁷ Muammer Elveren, "Direnin", **Hürriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 1.

verdiği sürenin dolmasının ardından, saat 18.00’de Cumhurbaşkanlığı’nın Facebook’tan yapılan açıklamasında “Bir sonraki parlamento seçimlerini denetlemek için, üzerinde uzlaşa sağlanmış bir koalisyon hükümeti kurulması” önerisinde bulunduğu belirtilirken, saat 19.00’da Müslüman Kardeşler yöneticilerine karşı yurtdışına çıkış yasağı getirildiğine dikkat çekilmektedir. Haberin Dünya sayfasındaki devamında, sayfada geniş yer ayrılan “Ordu el koydu”⁴⁸⁸ haberin spotunda ise “Geliyorum diyen darbenin” artık sahnede olduğuna dikkat çekilmiştir. Haberde, Mısır tarihinde ilk kez seçimle iktidara gelen lider Mursi’nin, ordu kararıyla görevden el çektirildiği belirtilmektedir. “Devrik Mursi’den direnin çağrısı” ara başlığı altında ise Mursi’nin darbeyi kabul etmediği ve halka “direnin” çağrısında bulunduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu haber, “Tahrir’de sevinç” notuyla, birbirine sarılarak sevinç gösterilerinde bulunan insanların olduğu bir fotoğrafla servis edilmiştir.

4 Temmuz tarihinde gazetenin Dünya sayfasında verilen “Siyasal İslam’ın çöküşü”⁴⁸⁹ başlığı ile sunulan haberde ise darbe sonrası ilk yorumlardan birinin Suriye lideri Esad’dan geldiğine değinilerek, Esad’ın açıklamalarına doğrudan alıntı yapılmıştır. Alıntıda:

“Mısır’da olan şey siyasal İslam denen şeyin çöküşüdür. Dünyanın her yerinde dini siyasal emellerine alet eden herkesin akıbeti de bu olacaktır. İnsanları her zaman kandıramazsınız. Hele ki binlerce yıllık bir medeniyete sahip olan Mısır halkını. Bir yılın ardından gerçekler Mısır halkının önüne geldi. Müslüman Kardeşler’in performansı halkın onların yalanlarını görmesini sağladı.” ifadelerine yer verilmiştir.

Gazetenin 5 Temmuz tarihli nüshasında manşetten aktardığı “Darbeci Sisi Bekâretçi”⁴⁹⁰ başlıklı haberini, “Tanklar Kahire sokaklarını kontrol altına aldı. On binler General El Sisi’nin fotoğraflarıyla gösteri yapıyor” açıklamasıyla, ellerinde Sisi dövizleri taşıyan ve mutlu oldukları gözlemlenen kalabalıkların olduğu bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur. Haberde Sisi’nin, 2011 yılında Mübarek’in devrilmesinin ardından yapılan protestolarda, gözaltına alınan kadınların bekâret testine zorlanmasını savunduğu vurgulanmaktadır. Sisi’nin ayrıca ABD nezdinde

⁴⁸⁸ Muammer Elveren, “Ordu el koydu”, **Hürriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

⁴⁸⁹ “Siyasal İslam’ın çöküşü”, **Hürriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013, s. 15.

⁴⁹⁰ Muammer Elveren, “Darbeci Sisi Bekâretçi”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 1.

“gözde” bir General olduğuna dikkat çekilen haberde, askeri ve diplomatik düzeyde de ABD ile ilişkilerinin güçlü olduğu belirtilmektedir.

5 Temmuz’da asıl “Asıl darbe ekonomik”⁴⁹¹ başlıklı haberde, Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra, hem askeri geçiş döneminde, hem de Mursi döneminde tüm ekonomik göstergelerin “baş aşağı” gittiği belirtilmiştir. Mübarek rejiminden sonra Mısır’ın milli gelirin yüzde 12’sini oluşturan ve 2 milyon 800 bin kişi kadar istihdam alanı sağlayan turizmin, dolayısıyla yabancı sermayenin darbe aldığı ve turizm güvenliğinin Pakistan, Çad gibi ülkelerin de gerisine düştüğüne dikkat çekilmektedir. Haberde ayrıca, Mısır’ın 2011 yılında 36 milyar dolarlık rezervi bulunurken, bu rakamların 2013’te 13 milyar dolara kadar eridiği ve çok yüksek oranda dış açık oluştuğuna, bunun sonucunda ise kredi derecelendirme kuruluşlarının Mısır’ın notunu “çöp” seviyesine kadar düşürdüğü ifade edilmektedir. Para biriminin 2013 Ocak ayından, 2013 Temmuz ayına kadar geçen sürede, yüzde 10 değer kaybetmesi sonucu enflasyonun tetiklediği belirtilerek, adeta bir domino etkisiyle enflasyonun yükselmesi neticesinde ise düşen para biriminden, en çok alt gelir guruplarının etkilendiğine vurgu yapılmaktadır. 2009 yılında nüfusun yüzde 21’i yoksulluk sınırının altındayken, bu rakamın Mursi’nin iktidarda kaldığı bir yıl içerisinde yüzde 25’e yükseldiği de dikkat çekilen bir diğer husustur. Söz konusu haberde Mursi döneminde ülkedeki olumsuz profile dikkat çekilmektedir.

Gazetenin 5 Temmuz tarihinde Ekonomi sayfasının üst kuşağında yer ayırdığı “6 milyar dolarlık endişe”⁴⁹² başlıklı dikkat çeken bir diğer haberinde, darbe sonrası ülkede 2 milyar doların üzerinde yatırımı olan ve ülkeye 4 milyar dolar dolayındaki ihracat yapan 250 Türk şirketinin kaygılarına değinilmektedir. Türkiye’nin, Mısır’daki yatırımlarında başta tekstil olmak üzere perakende ve müteahhitlik hizmetlerinin de öne çıktığı belirtilen haberde, yağma beklenmediği ifade edilmektedir. Mısır’da değeri 150 milyon dolara yaklaşan iki tekstil yatırımı bulunan Eroğlu Holding’in Yönetim Kurulu Üyesi Ümmet Eroğlu’nun açıklamalarına yer verilerek, şu ifadelerle dikkat çekilmektedir: “En tedirgin günleri yaşıyoruz, 15 gün kadar önce oradaydım, toplam 4.500 çalışanımız var, 1751’i

⁴⁹¹ Barış Balcı, “Asıl darbe ekonomik”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 8.

⁴⁹² Dinçer Gökçe, “6 milyar dolarlık endişe”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 9.

Türkiye’den, bizler de kaygılandık ancak bizi rahatlatan bir durum var, Türkiye hariç tüm dünya destek veriyor, Mursi yalnız kalmış durumda, tersi olsaydı kaos olurdu.” Bu alıntıyla gazetenin Türkiye’nin izlediği Mısır politikasını kapalı olarak eleştirdiği belirtilebilir. Söz konusu haber sokakta bir tank ve dört askerin görüldüğü bir fotoğrafla okuyucuya sunulmuştur.

Gazetenin 5 Temmuz’da sayfalarına yoğun olarak Mısır konulu haberleri taşıdığı söylenebilir. Gündem sayfasının orta kuşağında “Mursi’nin başına geleni gördünüz”⁴⁹³ başlıklı haberde, CHP Tunceli Milletvekili Kamer Genç’in TBMM Genel Kurulu’nda Ak Parti’nin Gezi eylemlerindeki tutumlarına eleştirilerde bulunarak: “Mursi’nin başına gelenleri gördünüz” sözlerinin ardından, mecliste gerginlik yaşandığı belirtilmektedir.

Gazetenin 6 Temmuz’daki nüshasının birinci sayfasının alt kuşağından aktardığı “Batı darbe diyemiyor”⁴⁹⁴ başlıklı haberinde, Başbakan Erdoğan’ın sözleri doğrudan alıntılanarak “Batı bu samimiyet testinde de tekrar, yine sınıfta kalmıştır. AB liderlerinden AB müktesebatını tekrar açıp okumalarını tavsiye ediyorum.” açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde, Erdoğan’ın darbelerin hedefi halktır sözlerine dikkat çekilerek, Mısır’ın üyeliğini askıya alan Afrika Birliği’ne teşekkürlerine yer verilmiştir. Haberin Gündem sayfasındaki devamında “Darbe bile diyemediler”⁴⁹⁵ başlığı altında ise Erdoğan’ın “Benim de hatalarım olabilir” sözüne ayrı bir başlıkla dikkat çekilmektedir. İçerikte Erdoğan’ın sözlerine yer verilerek: “Her siyasetçinin, her siyasi liderin yanlışları olabilir, benim de yanlışlarım olabilir, diğer siyasetçilerin de yanlışları olabilir, ama bunun cezasını vermek veyahutta siyasetten men etmek bazı egemen güçlerin görevi değildir.” sözlerine yer verilmiştir.

Gazetenin Gündem sayfasında 6 Temmuz’da sunduğu “Darbe Tahrir’e”⁴⁹⁶ başlıklı haberde, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun asıl darbenin, Tahrir’de özgürlüklerini savunan ve diktaya karşı çıkan yüz binlere yapıldığını

⁴⁹³ “Mursi’nin başına geleni gördünüz”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013, s. 18.

⁴⁹⁴ “Batı darbe diyemiyor”, **Hürriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁹⁵ Sefa Özkaya, “Darbe bile diyemediler”, **Hürriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 19.

⁴⁹⁶ “Darbe Tahrir’e”, **Hürriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013, s. 20.

değerlendirdiği görüşlerine dikkat çekilmektedir. Haberin devamında Gezi süreciyle ilgili eleştirilere değinilerek, “Edoğan’a ders olsun” başlığı altında ise yine Kılıçdaroğlu’nun Başbakan Erdoğan’ı Mursi üzerinden eleştirdiği görülmektedir.

7 Temmuz tarihli sayısında birinci sayfadan “28 Şubat’a çok benziyor”⁴⁹⁷ başlığıyla sunduğu haberde, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Mısır’daki süreçle ilgili: “Bu darbe ile Mısır’da en fazla oy almış bir siyasi hareket ve bir lider, gayrimeşru ilan edilmek isteniyor. Meşru siyaset alanının dışına itiliyor. Bizim 28 Şubat’a çok benziyor.” değerlendirmelerine yer verilmiştir. Aynı tarihli nüshanın Ekonomi sayfasında “Alo Mısır”⁴⁹⁸ başlıklı haberde ise Ekonomi Bakanlığı bünyesinde Mısır’da iş yapan Türk firmalar için “Mısır İzleme Masası”nın kurulduğu belirtilmektedir. Metinde Masa’nın ülkede derinleşen istikrarsızlık sebebiyle işadamları, ihracatçılar ve nakliyecilerin sorularını yanıtlamak ve sorunları tespit etmek üzere kurulduğuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu haber, tankların üzerinde görünen asker ve sivillerin olduğu ve caddede insanların tankın etrafını çevirdiğinin görüldüğü bir fotoğrafla servis edilmiştir.

Gazetenin yine aynı sayfadan aktardığı “Eylemlerin sonu gelmez hatta büyür”⁴⁹⁹ haberi, “Dünya Bankası Başkanı Kim’den ilginç yorum” olarak sunulmaktadır. Metin de Kim’in açıklaması doğrudan alıntılanarak: “Türkiye, Mısır ve Brezilya’da meydana gelen dev protestolardan, tüm hükümetler kendine ders çıkarmalı, vatandaşlarına sundukları kamu hizmet ve imkânlarını gereken şekilde sağlayıp sağlayamadıkları konusunda kendilerini sorgulamalıdır” açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde ayrıca Kim’in, Twitter, Facebook gibi sosyal medya platformlarının sivil toplumlarda en etkili silah olduğu yorumuna ve üç ülkedeki eylemlerin sonunun gelmeyeceğine ve hatta artacağına inandığı değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Gazetenin 7 Temmuz’da sayfalarında Mısır konulu haberlere yoğun olarak yer verdiği görülmektedir. Dünya sayfasında geniş olarak değindiği Mısır temalı

⁴⁹⁷ “28 Şubat’a çok benziyor”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 1.

⁴⁹⁸ “Alo Mısır”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 9.

⁴⁹⁹ “Eylemlerin sonu gelmez hatta büyür”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 9.

haberlerden üst kuşakta yer alan “Sadece üç ülke ‘darbe’ dedi”⁵⁰⁰ başlıklı haberde, ordunun yönetime el koymasını, yalnızca Türkiye, Tunus ve Kenya’nın darbe olarak tanımlaması vurgulanmaktadır. Yine aynı sayfada görülen “Savaş hazırlığı gibi”⁵⁰¹ haberinde ise Mursi yanlıların ve muhaliflerin “savaşa hazırlanır gibi silahlandıkları” belirtilmiştir. Spotta “Hürriyet eli sopalı Müslüman Kardeşler üyelerini meydanda görüntüledi” cümlesi dikkat çekmektedir. Haberde yine Müslüman Kardeşler’in meydandaki protestoculara cop ve baret dağıttığına değinilmekte, Mursi yanlılarına namaz kılarak ateş açıldığını gösteren videoların da internette paylaşıldığına dikkat çekilmektedir. Sayfanın alt kuşağında dikkat çeken bir başka haber “İhvan sitesinde ırkçı itiraz”⁵⁰² başlığı altında ise Müslüman Kardeşler’in resmi internet sitesinden geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur’un “gizli Yahudi” olduğu iddialarına karşılık, Mansur’un bağlı olduğu iddia edildiği Yedinci Gün Adventist Kilisesi’nin Yahudiliğe değil, Protestanlığa bağlı olduğuna dikkat çekilerek, geçmişte Muhammed Mursi’nin de antisemitizmle suçlandığı hatırlatılmaktadır.

8 Temmuz’da gazetenin manşetten aktardığı “Darbeyi duydu sinirden güldü”⁵⁰³ başlığı tercih edilen haberde, Mursi’nin danışmanlarıyla birlikte toplantıdayken, ofise üç generalin gelerek Mursi’ye görevden alındığını ilettiğinde, “Mursi sinir dolu bir kahkaha attı” denilmektedir. Haberin Dünya sayfasındaki devamında “ABD darbeyi bildirdi Mursi sinirden güldü”⁵⁰⁴ başlığıyla geniş yer ayırdığı bölümünde ise Mursi’nin koltukta son saatlerini New York Times, Suudi ve Kuveyt medyasına yansımalarını aktarmaktadır. Gazete Mursi’nin son konuşmasında, muhalifleri “komplocu vatan hainleri” olarak tanımlamasına ve bir Müslüman Kardeşler liderinin “Bugün bulunduğum yerde olmasam onun diktatör olmak istediğini sanırdım.” sözlerine yer vermektedir. Haberde ayrıca Mursi ve kurmayları, izlediği uydu görüntüleri ve cep telefonu sinyallerini yanlış yorumlayıp, hükümet yanlılarının muhaliflerden fazla olduğu yanlış sonucuna varıp,

⁵⁰⁰ “Sadece üç ülke ‘darbe’ dedi”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 25.

⁵⁰¹ “Savaş hazırlığı gibi”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 25.

⁵⁰² “İhvan sitesinde ırkçı itiraz”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2013, s. 25.

⁵⁰³ Muammer Elveren, “Darbeyi duydu sinirden güldü”, **Hürriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 1.

⁵⁰⁴ Muammer Elveren, “ABD Darbeyi bildirdi Mursi sinirden güldü”, **Hürriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 2013, s. 28.

özgüvenlerinin daha da artması eleştirisi dikkat çekmektedir. “Kanım aktığında zirve olur” ara başlığı altında ise Mursi’nin bir danışmanına, gösterilerin henüz zirve noktasına ulaşmadığına, “Kanımı yerde akarken gördüğünde zirve noktası olacak” sözleriyle, Mursi’nin kararlılığına dikkat çekilmektedir.

8 Temmuz’dan sonra, haberlerin büyük ölçüde ülkede yapılan katliamlar eksenine kaydığı görülmektedir. 9 Temmuz’da “Nil Kasabı”⁵⁰⁵ başlığıyla gazetenin birinci sayfasında geniş yer ayırdığı haberinde, karargâh önünde eylem yapmak için toplanan ve sabah namazı kılan göstericilerin üzerine, Sisi’nin emriyle ateş açılmasına değinilmiştir. 51 kişinin öldüğü, 320 kişinin yaralandığı olayda, bir görgü tanığının, öldürülen ilk kişinin, halkın üzerine ateş açmayı reddeden bir başka askerin olduğu bilgisini öne çıkarmaktadır. Söz konusu haber, yerde yatarken görülen, hayatını kaybetmiş iki Mısırlı’nın olduğu bir fotoğrafla servis edilmiştir.

Gazetenin 9 Temmuz’da Gündem sayfasında “Darbe: Arap Baharı”⁵⁰⁶ haberinde, CHP İzmir Milletvekili Birgül Ayman Güler’in Mursi’nin desteklenmemesi gerektiğini savunarak: “Mısır’da Mursi’yi destekleyenler halk da karşı olanlar ne? Mısır’da asıl sorun Amerikan vesayeti, başka bir şey değil. Arap Baharı denilen şeyin kendisi darbe. Arap Baharı’nı devrim diye görenler şimdi saçma sapan sonuçlara uğraşüyor. Mursi’nin ak pak seçimlerle gelmediğini herkesin görmesi lazım.” sözlerine ek olarak seçimlerin hileli olduğuna değindiği ve “Bunun demokrasi olduğunu söyleyemezsiniz, bunu mu kutsayacağız”, “Ben ve CHP Mursi’nin dünya görüşünü desteklemiyoruz, O’nun destekçisi AKP” açıklamalarına dikkat çekilmiştir. Güler’in ayrıca Mursi yönetimini “açık bir diktatorya” olarak nitelenmesi de azetede dikkat çekilen bir başka husustur.

10 Temmuz’da gazetenin Dünya sayfasında “Darbe anayasasında şeriat 1’inci madde”⁵⁰⁷ başlığıyla okuyucuya sunduğu haberde geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur’un 33 maddelik geçici anayasasının “sürprizlerle dolu” olarak değerlendirmektedir. Haberin spotunda: “İlımlı İslamcı’ Müslüman Kardeşler’in

⁵⁰⁵ Muammer Elveren, “Nil Kasabı”, **Hürriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 1.

⁵⁰⁶ Elif Demirci, “Darbe: Arap Baharı”, **Hürriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013, s. 20.

⁵⁰⁷ Muammer Elveren, “Darbe anayasasında şeriat 1’inci madde”, **Hürriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 16.

tasfiye edildiği bir dönemde aşırı dinci Selefilere mecburen ödün verildi, ‘Ehl-i sünnet vel cemaat’ temelli şeriat tanımı ilk maddeye kondu.” yorumu dikkat çekmektedir. Haberde tartışmalı başka maddeler de olduğu belirtilerek, bunları; meclisin üst kanadı olan şura meclisinden hiç bahsedilmemesi, yeni taslakta parlamentodaki sandalye sayısının yarısının işçi ve çiftçilere ayrılamaması, grev hakkından bahsedilmemesi, ifade özgürlüğünün kanunlarla sınırlı olduğunun belirtilmesi, devletin kamu hizmeti adı altında vatandaşlarını zorla çalıştırması ve sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması, şeklinde sıralanmaktadır. Sayfanın alt kuşağında “Türk büyükelçiye tarafsızlık uyarısı”⁵⁰⁸ başlıklı haberde ise Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı’nın Mısır Dışişleri Bakanlığı’na çağrılarak, Türk tarafından “açıklamaların tarafsız ve tüm tarafları kucaklar mahiyette” yapmalarını istediğine değinilmektedir.

Gazetenin 11 Temmuz tarihli nüshasının birinci sayfasında “Kral’ın dolarları Sisi’yi kurtarır mı”⁵⁰⁹ haberinde, Körfez üçlüsünün (Arabistan, BAE ve Kuveyt) darbe sonrası kurulan yeni hükümete 12 milyarlık yardım açıklamasını Ortadoğu’da Türkiye ve Katar’ın nüfuzunu engellemek olduğu ve Suudi Arabistan Kralı’nın Sisi’yi tebrik etmesinin nedeninin “Arap Baharı”nı dindirmek istediği şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı tarihli gazetenin Dünya sayfasından aktardığı “Mursi düştü Araplık kurtuldu”⁵¹⁰ başlıklı haberinde ise Suriye Devlet Başkanı Esad’ın ordunun yönetime el koymasıyla Arap kimliğinin yeniden doğru yola girdiği yorumuna değinilmektedir. Süreci “siyasi İslam’ın iflası” olarak niteleyen Esad’ın sözlerinin doğrudan alıntılandığı haberde “Müslüman Kardeşler ve benzeri guruplar dini maske olarak kullanıyor. Siyasi olarak onların yanında durmayanların Allah’a karşı geldiğini düşünüyorlar.” açıklamalarına yer verilmektedir.

13 Temmuz tarihli “Babama ‘Diren’ dedim”⁵¹¹ başlıklı haberde, Mursi’nin oğlu Usame Mursi’nin CNN’e verdiği demeçte: “Oğlu olarak orduya ondan geri atmamasını istedim. Benim tanıdığım Muhammed Mursi bir guru kaynağıdır. Geri

⁵⁰⁸ Muammer Elveren, “Türk büyükelçiye tarafsızlık uyarısı”, **Hürriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013, s. 16.

⁵⁰⁹ “Kral’ın dolarları Sisi’yi kurtarır mı”, **Hürriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 2013, s. 1.

⁵¹⁰ “Mursi düştü Araplık kurtuldu”, **Hürriyet Gazetesi**, 12 Temmuz 2013, s. 26.

⁵¹¹ “Babama ‘Diren’ dedim”, **Hürriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 2013, s. 24.

adım atmış veya kaçmış olsa, cumhurbaşkanı bile kalsa bana utanç verirdi.” sözlerine dikkat çekilmektedir. Haberde ayrıca, oğul Mursi’nin “Hata yapmakla suç işlemek arasında fark vardır, Muhammed Mursi suç işlemedi” sözleri, haberde dikkat çeken bir diğer noktadır.

14 Temmuzda Ekonomi sayfasında aktarılan “Mısır mağdurları Süveyş Kanalı’na!”⁵¹² başlıklı haberde, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan’ın Port Said ve İskenderiye limanlarında yaşanan sıkıntılardan dolayı, ihracatçı ve ithalatçının sıkıntı yaşamaması ve pazara ulaşabilmesi için, Süveyş Kanalı’nın kullanılacağını ve Kanal’dan geçiş ücretinin yüksek olması sebebiyle, bu konuda gereken desteğin verileceği belirtilmektedir. Gazetenin aynı tarihte Dünya sayfasından, TRT’nin Kahire temsilcisi Mehmet Akif Ersoy’un yaşanan süreci anlattığı “Darbeyi bir ay önce söylediler”⁵¹³ başlıklı haberine yer verilmektedir. Haberde, Ersoy’un diplomatik bir kaynağından” 30 Haziran-1 Temmuz’da darbe olacağı bilgisini aldığı ancak bu bilgiye ihtimal vermediğine dikkat çekilmektedir. Ersoy’un şahsi görüş olarak, yakında Mursi’nin bırakabileceği yorumunun ise tezin yazıldığı tarihlerde halen gerçekleşmediğini söylemek mümkündür.

16 Temmuz’da gazetede “Mısır’ın geçici Cumhurbaşkanı Gül’e mesaj yolladı”⁵¹⁴ haberinde, geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur’un “Mısır’ın tüm sahalarda Türkiye ile güçlü, stratejik, tarihi ilişkilerin devam etmesi”ni istediğini belirten mesajını, Mısır’ın Ankara Büyükelçisi Salah Eldin ile ilettiğine değinilmektedir. Buna karşılık Gül’ün, Mısır’ın Türkiye için çok önemli bir yere sahip olduğunu belirterek, acilen sivil iktidara dönülmesi gerektiği ve Mursi ile seçilmiş yöneticilerin de rencide edilmeden serbest bırakılmasını istediği mesajını Mansur’a ilettiğine dikkat çekilmektedir.

17 Temmuz’da “Baltacı terörü”⁵¹⁵ başlıklı haberde ordunun yönetime el koymasının ardından kitlesel gösterilerinde devam eden ve Kahire’nin Ramses

⁵¹² Erdinç Çelikkan, “Mısır mağdurları Süveyş Kanalı’na!”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 10.

⁵¹³ “Darbeyi bir ay önce söylediler”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 2013, s. 22.

⁵¹⁴ “Mısır’ın geçici Cumhurbaşkanı Gül’e mesaj yolladı”, **Hürriyet Gazetesi**, 16 Temmuz 2013, s. 16.

⁵¹⁵ Muammer Elveren, “Baltacı Terörü”, **Hürriyet Gazetesi**, 17 Temmuz 2013, s. 23.

Köprüsü'ne yürüyen Müslüman Kardeşler yanlılarına, baltacılar* adlı çete gurubunun, taş, sopa ve baltalarla saldırdığı belirtilmektedir. Söz konusu saldırılarda, olaylara müdahale eden polise esnafın da sopa ve bıçaklarla yardım etmeye çalışmasıyla, olaylarda 7 kişinin öldüğü ve 261 kişinin de yaralandığı belirtilmektedir. Haberde Baltacılar'ın tarihselliğine de gönderme yapılarak, bu kelimenin Türkçeden Arapçaya Osmanlı zamanında geçtiği, en çok on beşinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında saraya odun sağlarken, sonraları mutfakta ve koruma olarak da görevlendirildikleri, başarılı olanların yeniçeri yapıldığı ve hatta vezirliğe yükselenlerin de olduğu belirtilmiştir.

SONUÇ

Tarihi sürece baktığımızda, basın daima toplumların gelişmesinde çok büyük bir rolü olduğu görülmektedir. Bu bağlamda basın tarihi, uygarlık tarihinden ayrı tutulmaz. Nitekim basının doğuşu ve gelişim süreci, birçok aşamadan geçerek bugünkü halini almıştır. Ancak günümüzde daha önemli olan durum, basının kamuoyu oluşturma/yönlendirme gücüdür.

Haberi, inşacı yaklaşım temelinde ele alan bu çalışma, 3 Temmuz 2013 Mısır Askeri Darbesi'nin Türk yazılı basınında temsili üzerine odaklanmıştır. Araştırmamızda, haber söyleminde egemen ideolojinin yeniden üretildiği bir alan olan basının, siyasal stratejilere nasıl aracı olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Kamuoyu oluşumunda medya, kuşkusuz hayati önemdedir. Anaakım siyasal uygulamalar da bu önemden hareketle, basını yoğunlukla tercih etmektedir. Araştırmamızda örneklem gurubunda yer alan Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinde, darbenin ağırlıklı olarak hangi temalarla ele alındığı ve söz konusu gazeteler arasında ele alınan konuların hangi ideolojiye göre inşa edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Medya-siyaset ilişkisi bağlamında darbe öncesi ve sonrasında ele alınan haberlerin söylem yapıları çözümlenerek, gazetelerin yayın politikaları bağlamında, haberlerin nasıl kurgulandığı ve yazılı basında yer alışlarına

ilişkin bir analiz ortaya konulmaya çalışılmıştır. Temmuz 2013 Mısır Darbesi, Türk siyasi hayatında iktidar ve muhalefet arasında kayda değer tartışmaların yaşandığı bir gelişme olması bakımından önem teşkil etmektedir.

Böyle bir araştırmayla, gazetelerin sahip oldukları ideoloji temelinde ele alınan haberlerden elde edilen bulgular, nicel ve nitel olarak yorumlanmış ve araştırmanın sonucunda, yazılı basının sahip olduğu ideolojik görüşün, kamuoyunu etkilediği ve yönlendirdiği gerçeği tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden anlaşılabacağı üzere, örneklem gurubunda yer alan gazetelerin tümünün, belirlenen zaman aralığında, sahip olduğu dünya görüşünü okur kitlesine yansıtmaya çalıştığı görülmüştür.

Türk basınında 2013 askeri darbesine ilişkin haberlerin, baskın olarak “Türkiye’nin bölgede model ülke olma” tezi üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin, Mursi’nin darbeye indirilmesi bağlamındaki endişeleri, hükümet yetkilerinin açıklamaları üzerinden aktarılmıştır. Seçimle iktidara gelen Mursi’nin darbeye görevden alınması üzerine, gazeteler bu durumu, kendi ideolojik yapılarına göre okuyucu kitlelerine aktarmışlardır.

Cumhuriyet Gazetesi, Mısır’da meydana gelen durumu “darbe” olarak tanımlarken, genel yayın politikasını destekleme doğrultusunda, muhalif duruşunu sürdürmüş, Mursi’nin hatalarını ön plana çıkarmış ve dönemin Başbakan’ı Recep Tayyip Erdoğan ve hükümeti, Mısır üzerinden yoğun olarak eleştirmiştir. Türkiye’nin bölgedeki kilit konumdaki müttefikinin kaybedildiği üzerinde durularak, Mısır’da gerçekleşen darbenin, Müslüman Kardeşler’in kendileri dışındaki gurupları/toplumu dışlaması, ekonomik göstergeler, demokrasinin gereklerini yerine getirmeme ve yaşam tarzlarına müdahale gibi sebeplerle gerçekleştiği düşüncesi haber içeriklerinde hâkim görüştür. Gazete, iktidarın İslamcıların elinde toplanmasını tenkit ederek, hukuka müdahale edilme süreçlerine de değinmiş ve Mursi’yi yoğunlukla eleştirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi ayrıca “Mursi’nin, Müslüman Kardeşler’in çıkarlarını, ülke çıkarlarının önüne koymakla” ilgili düşünceleri, sayfalarına taşımıştır. Gazete demokrasinin yalnızca seçim temelli düşünülemeyeceği ve Mısır’da özgürlüklerin kısıtlandığı içerikli haberleri inşa etmiş, dolayısıyla

Türkiye'nin model ülke olma tezine karşılık, bu tezin “çöktüğü” argümanını okurlarına aktarmıştır. Aynı zamanda siyasal İslam'ın da çöküşüne değinilen gazetede, İslamcıların “modern hükümetleri” yönetemedikleri yönünde değerlendirmeler görülmektedir. Haberlerde ayrıca, dönemin muhalif parti liderleri Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli'nin, Mısır'daki gelişmelerin iktidar tarafından iyi okunması gerektiği yönündeki düşünceler ön planda iken, Mısır'ın içişlerine doğrudan karışılmaması yönünde, ekonomi temelinde görüşlerde bulunulmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet Gazetesi muhalefetin iktidarı eleştirdiği söylemleri yoğun olarak işleyerek, temsillerine imkân sağlamıştır. Gazete haberlerinin odak noktasını “şeriat”, “liberalizm”, “laiklik”, “demokrasi”, “özgürlük”, “dikta”, “sekülerizm”, “iktidar-muhalefet”, “anayasa” gibi temalar oluşturmuştur.

Yeni Şafak Gazetesi, diğer gazeteler arasında Mısır konulu haberleri, sayı bakımından, en çok sayfalarına taşıyan gazete olmuştur. Gazete bu bakımdan, araştırma kapsamında ele alınan süre içerisinde, günlük periyotta darbe temalı haberlere, yoğun olarak sayfalarında yer vermiştir. Gazete açık ve net bir biçimde, Mursi ve Türkiye hükümetine destek vermiş, yine net bir tavırla Mısır ordusunu ve Mursi muhaliflerini, “şiddet” ve “vandallığı” seçmeleri suçlamalarıyla yoğun olarak eleştirmiştir. Mursi'nin devrilmesinin ardından kurulacak yönetimi “aptal bir cunta” olarak tanımlayan gazete, demokratik yollarla seçilen Mursi'nin meşruiyetini savunmuştur. Gazetenin darbeye sessiz kalan/destek veren ülkeleri sıklıkla tenkit ettiği görülmüş, bu sessizliğin arkasında ise Mısır'ın yeraltı zenginliklerine “iştah kabartan” ulusal ve uluslararası güçler olduğu değerlendirmelerine yer verilmiştir. Gazete ayrıca Körfez ülkelerini demokrasiden korkması sebebi ile İsrail ve ABD ile aynı çizgide olmakla suçlayarak, darbe yönetiminin ilk iş olarak Refah Sınır kapısını kapattığına işaret etmiştir. Bunlara ek olarak haber metinlerinde, Mursi döneminde kötü giden ekonomik göstergelerin darbe sonrası iyileşmesi sebebiyle, problemlerin çözülmesinde Mursi'nin kasıtlı olarak engellendiğine işaret edilmiştir. Yeni Şafak Gazetesi'nin ayrıca Türkiye'deki muhalefeti “zayıf” tepki verdiği gerekçesi ile eleştirerek, hükümeti olumlayan haberlerine çoğunlukla yer verildiği tespit edilmiş, dolayısıyla hükümetinin temsiline imkân sağlayarak, yayın politikasını doğrulamıştır. Gazetenin haberlerinde, “milli irade”, “seçim”, “meşruiyet”, “ihamet”, “komplo”, gibi

temalar odak noktasını oluturmuştur. Gazetede yer alan haber metinleri ve fotoğraflar, kullanılan dil ve siyaseti meşrulaştırmaya yöneliktir.

Sabah Gazetesi'nde dikkat çeken en önemli özellik ise Yeni Şafak gazetesine benzer olarak, hükümeti olumlayan haberlerine yoğunlukla yer vermiş olmasıdır. Gazete, Mısır'a model olarak Türkiye tezini savunurken, Mısır'daki süreç ile Türkiye'de 1997 yılında meydana gelen 28 Şubat süreci ile yaşananlarla benzerlikler sunmuştur. Gazete sayfalarında net bir tavırla Mısır ordusunu eleştirmiş ve Mursi'yi meşru ilan eden haberlerini inşa etmiştir. Gazetede, Mısır'da meydana gelen sürecin sorumluları olarak, Mursi muhaliflerini işaret edilerek, "ihanel"e uğradığı yorumu yapılmıştır. Körfez ülkelerinin darbeye verdiği destek ile BM ve AB'nin Mısır'da meydana gelen durumu darbe yerine "askeri müdahale" olarak nitelendirmeleri, haber metinlerinde yoğun olarak işlenerek, eleştirilmiştir. Mısır halkını "hürriyet peşinde koşanlar" ve "kişisel menfaatleri ile diktatörlüğün peşinde koşanlar" olarak iki guruba ayrıldığının ifade edildiği gazetede, Mursi döneminde oluşan uzun petrol kuyruklarının ve uzun elektrik kesintilerinin darbeden sonra hızlı bir şekilde normale dönerek, sistemin kasıtlı olarak tıklandığı üzerinde durulmuştur. Gazetenin haberlerinde "kaos", "uzlaşma", "yaptırım", "ihanel", "demokrasi", gibi temalar odak noktasını oluturmuştur.

Hürriyet Gazetesi'nin incelenmesi ile ulaşılan temel sonuç, gazete Mısır'a ilişkin haber temsilini gündemin ön sıralarında görmüş, süreci "darbe" olarak aktarmış ve haberlerini demokrasi, laiklik gibi ilkelerle yapılandırmıştır. Süreci darbe olarak değerlendiren gazete, diğer taraftan Mursi'yi Cumhurbaşkanlığı döneminde şeriat hukukunu temel alan anayasa kapsamında da eleştirmiştir. Boykotlara rağmen kabul edilen anayasanın hatırlatıldığı haberlerde, Mursi'nin yasama, yürütme ve yargıyı kendi elinde toplaması sonucu, muhaliflerde Müslüman Kardeşler'e ve Mursiye karşı gelişen öfke üzerinde durulmuştur. Ayrıca yine Mursi döneminde ekonominin "baş aşağı" gittiği, milli gelirin büyük bir kısmını oluşturan ve önemli bir istihdam kaynağı olan turizmin çöktüğü, yoksulluk sınırı altında bulunan kişi sayısının Mursi döneminde yükseldiği, ülkenin para değerinin düştüğü, döviz rezervinin eridiği ve yüksek oranda oluşan dış açık da gazetenin değindiği diğer

konular olmuştur. Gazete darbe sonrası Mısır'a yardımda bulunan Körfez ülkelerinin amacını ise Ortadoğu'da Türkiye ve Katar'ın etkinliğini engelleyerek, "Arap Baharı"nı dindirmek maksatlı olduğunu belirtmiştir. Gazete ayrıca yalnızca Türkiye ile birlikte birkaç ülkenin sürece tepki gösterdiği üzerinde durarak, Mursi'nin yalnız kaldığına değinmiştir. Ana muhalefet partisinin sürece ve Türkiye hükümetine ilişkin eleştirilerine de sıklıkla yer verilen gazete haberlerinde, yoğunlukla "sosyal patlama", "anayasa", "şeriat", "demokrasi", "referandum", "güvenlik", "içsavaş", "siyasal İslam" gibi temalar işlenmiştir. Ancak Hürriyet Gazetesi'nin de özgürlük-demokrasi gibi temalarla, örtülü olarak Türkiye hükümetini eleştirdiği ve muhalif görüşlerin temsiline imkân sağladığı görülmüştür.

Gazetenlerin Mısır konulu haberleri araştırmaya dâhil edilen tarih aralığında yoğun olarak gündemde tuttuğu belirtilmelidir. Ayrıca konuya ilişkin haberler gazete sayfalarında %20 oranında birinci sayfadan verilmesi dikkat çekicidir. Bu noktada konunun Türkiye bağlamında, ne kadar önemli bir yer işgal ettiği belirtilmelidir. Türk yazılı basını, darbe sürecince siyasi aktörlerin söylemlerini yoğun olarak temsiline imkân sağlamış, egemen ideolojinin taşıyıcılığı görevinde bulunmuşlardır. Gazeteleri yayın politikaları doğrultusunda eleştirmemiz gerekirse, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde basının görevinin çok daha fazla olduğu gerçeğinden hareket etmesi ve gazete okurlarının da bilinçli olmaları doğrultusunda yönlendirmeleri, demokrasinin kesintiye uğramaması bakımından hayati önemdedir.

Sonuç olarak Türk yazılı basınında, 2013 tarihinde Mısır tartışmaları, iktidar ve muhalefetin gündemden düşürmediği ve polemik unsuru oluşturduğu en önemli konular arasında yer almıştır. Belirlenen süre içerisinde en fazla haber oranı Yeni Şafak Gazetesi'ne aittir. Bu gazeteyi sırayla Cumhuriyet, Sabah ve Hürriyet gazeteleri takip etmiştir. Basın, kullandığı haber başlıkları ve haber metinleri ile belirli bir siyasi ideolojiyi ön plana çıkarmayı amaçlamıştır. Gazetenin taşımakta olduğu ideolojik görüş bağlamında, konuya yaklaşımı taraflıdır. Mısır darbesine ilişkin haberlerin, iktidar, muhalefet ve siyasi gelişmeler gibi birçok değişken üzerinden inşa edildiği görülmektedir. Basında kurgulanan içerikler, tüm gazetelerin ideolojilerine ve iktidara hangi mesafede olduklarına göre üretilmiştir. Ana akım

medyanın merkezden uzaklaştıkça, yayın politikalarının farklılaştığı görülmektedir. Araştırma sonucunda, her ne kadar gazetelerin dünya görüşlerine göre farklılıklar olsa da yazılı basında uzlaşa sağlanan tek konunun, sürecin “askeri müdahale” mi “darbe” mi olduğu tartışmalarına noktayı koyarak, “darbe” olarak tanımlanması olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abascal, Ernesto Gomez: **İkiz Kulelerden Arap Baharı'na Ortadoğu'da İmparatorluğun Son Baharı**, Çev. Süleyman Altunoğlu, Barış Yıldırım, Ankara, Notabene Yayınları, 2013.
- Abdulcelil, Tarık: **Mısır Devriminin Ayak Sesleri**, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012.
- Abdullah, Kral: **Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik**, Çev. Halit Özkan, İstanbul, Klasik, 2007.
- Abdunnasır, Cemal: **Arap Devriminin Yöntemleri**, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul, Habora Kitabevi, 1970.
- Akgün, Birol ve Bozbaş, Gökhan: "Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği", **Akademik Ortadoğu Dergisi**, C.7, S. 2, 2013.
- Aktaş, Murat: "Arap Baharı ve Ortadoğu'da Demokrasi Sorunu", **Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Ed. Murat Aktaş, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012.
- Altınoğlu, Garbis: **Tanıklıklar Makaleler, Belgeler, Mülakatlar ve Şiirlerle Filistin-İsrail Dosyası**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005.
- Amar, Paul: "Mısır", Der, Paul Amar, Vijay Prashad, **Arap Baharından Kesintiler Yeni Ortadoğu'yu Anlamak**, 2014, İstanbul, İntifada Yayınları, ss. 49-88.

- Amin, Galal: **Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981–2011**, Cairo, American University in Cairo Press, 2011.
- Arı, Selçuk, Arslan, Okan: **Uluslararası İlişkiler ve Din Tanrı Tarafsız mı?**, Ankara, Platin, 2005.
- Arı, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi**, Bursa, MKM, 2006.
- Arı, Tayyar: **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa, 2004.
- Arıboğan, Ülke, Ayman, Gülден, Dedeoğlu, Beril: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- Arıkan, Rauf: **Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama**, 4. bs., Ankara, Mert Yayıncılık, 2004.
- Armaoğlu, Fahir: **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Arsılantaş, Nuh: **Mısır’da Türkler, Araplar ve Yahudiler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.
- Atacan, Fulya: “Mısır’da 25 Ocak Devrimi’nin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet”, 12 Şubat 2011, **Ortadoğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften ‘Arap Baharı’**, Ed. Zahide Kor, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss.103-134.
- Atacan, Fulya: “Mısır’da “Devrim Hikâyesi” ve Geçiş Sürecinin Temel Problemleri”, 23 Ocak 2013, **Ortadoğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel**

- Perspektiften ‘Arap Baharı’**, Ed. Zahide Kor, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss.165-194.
- Ataöv, Türkkaya: “Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Yargılanması” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 33, S. 3, 1978.
- Ayhan, Veysel: **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012.
- Ayhan, Veysel: **İmparatorluk Yolu**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2006.
- Benna, Hasan El: **Hatıralarım Müslüman Kardeşler**, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Beka Yayıncılık, 2016.
- Benna, Hasan El: **Müslüman Kardeşler Teşkilatı**, Çev. H. Hüseyin Yılmaz, İstanbul, Özgü Yayınları, 2016.
- Berkes, Niyazi: **İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm, Arap Ülkelerinde Gördüklerim Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1975.
- Besalel, Yusuf: **Yahudi Tarihi**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, 2003.
- Bilge, Mustafa L.: “Faruk”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 12.
- Bilgin, Abdul Rezak: **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır Libya Tunus Örnekleri**, Ankara, Birleşik Yayınları, 2014.
- Blaydes, Lisa: **Elections and Distributive Politics in Mubarak’s Egypt**, Cambridge University Press, 2011.

- Brett, S. Reed: **British History 1783-1936**, London, John Murray, Albemarle Street, W., 1960.
- Brownlee, Jason: **Democracy Prevention The Politics of the U.S.-Egyptian Alliance**, Cambridge University Press, 2012.
- Büyüköztürk, Şener, vd.: **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 13. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2008.
- Canbegi, Halil İbrahim: **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti Nasıl Geldiler? Niçin Gittiler? Tekrar Gelecekler Mi?**, İstanbul, Öteki Adam Yayınları, 2013.
- Cemal, Amal: "Devletsiz Sivil Toplum Mu? Filistin Örneği", **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, Çev. Erol Özbek, Der. Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Chomsky, Noam: **ABD, İsrail ve Filistinliler Kader Üçgeni**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1993.
- Cıngı, Aydın: **Ortadoğu'nın Öfkesi ve Batı'da Irkçılık**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011.
- Cleveland, William L.: **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora, 2008.
- Cook, Steven: **Yönetmeden Hükmeden Ordular**, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, Hayy Kitap, 2008 s.188.
- Cole, Juan: "Egypt's New Left Versus the Military Junta", **Social Research**, Vol. 79, No. 2, Egypt in

Transition, Summer 2012, pp. 487-510, p. 488-490.

Çetinkaya, Doğan:

“Kalın Çizgilerle Ortadoğu Tarihinde Direniş ve Toplumsal/Siyasal Aktörler”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Çubukçu, Mete:

Arap Ayaklanmaları ve Sonrası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Dabaşı, Hamid:

Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu, Çev. Aslı T. Esen, İstanbul, Sümer Yayıncılık, Mart 2015.

Davutoğlu, Ahmet:

Stratejik Derinlik, 100. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014.

Dorray, Susan Muaddi:

Modern World Leaders Hosni Mubarak, New York, Chelsea House, 2007.

Ekiz, Durmuş:

Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 2. bs., Eylül 2009, Ankara, Anı Yayıncılık, 2009.

Elleithy, Amr:

“Mısır’da Körfez Etkisi ve İhvan”, Çev. Yasemin Semiz, **Stratejik Düşünce**, Yıl.4, Sayı.45, Ağustos, 2013, ss. 37-39.

Engdahl, William:

Petrol Para İktidar Anglo – Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni, Çev. Ertuğrul Bilal, İstanbul, Alfa Yayınları, 2008.

- Erdemir, Halil: “İsrail Devleti’nin İlanından Önce David Ben-Gurion’un Filistin’i Yahudileştirme Politikası”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, Yaz 2011.
- Ertuna, Can: **Arap İsyanları Güncesi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Evans, Graham, Newnham, Jeffrey: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Çev. H. Ahsen Uslu, İstanbul, Gökkubbe, 2007.
- Evsal, Vedii: **Ortadoğu’da Oruçlu Günler Savaşı**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1975.
- Ferguson, Niall: **İmparatorluk Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı**, 3. bs., Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Ferro, Marc: **Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl**, Çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Fisk, Robert: “Dünden Sonra Hangi Müslüman Bir Daha Sandığına İnanacak”, **Mısır Yazıları İhanete Uğrayan Devrim**, Çev. Celal Aktaş, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014.
- Gadban, Münir Muhammed: **Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve Gelecek**, Der. Asım Öz, Çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul, Pınar Yayınları, 2016.
- Galvani, John Johnson, Peter Theberge, Rene: “The October War: Egypt, Syria, Israel”, MERIP Reports, No. 22, Nov., 1973, ss. 3-21.

- Ganim, İbrahim El-Beyyümi: “Hasan el-Benna”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, ss. 307-310.
- Gelvin, James L.: “Arap İsyanlarını Anlamak”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, Çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Geray, Haluk: **Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş**, 2. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006.
- Gerbaudo, Paolo: “The Impermanent Revolution: The Organizational Fragility of the Egyptian Prodocracy Movement in the Troubled Transition”, **Social Justice**, Vol. 39, No. 1 (127), Conflicts within the Crisis (2013), pp. 8-23.
- Gerger, Haluk: **ABD Ortadoğu Türkiye**, 4. bs., İstanbul, Ceylan Yayınları, 2007.
- Gilchrist, James C.: “Kahire’ye Meydan Okuma: Müslüman Kardeşler Mısır Siyasetinde İlimlaştırmacı Bir Dinamik Olabilir Mi?” Çev. Esra Esenlik, Ayşegül Komsuoğlu, Gül M. Kurtuluş Eskişar, **Siyasal İslam’ın Farklı Yüzleri**, İstanbul, Profil Yayıncılık, Haziran 2009.
- Giritli, İsmet: **Bugünkü Orta Doğu’nun Önemli Sorunları**, İstanbul, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978.

- Goldschmidt Jr, Arthur, Davidson, Lawrence: **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çev. Aydemir Güler, İstanbul, Doruk, 2008.
- Goldschmidt Jr., Arthur: **A Brief History of Egypt**, New York, Facts On File, 2008.
- Goranov, Stefan: “İrkçılık: Siyonizm’in Temel Bir İlkesi”, **Siyonizm ve İrkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Grammer, Richard Ben: **İsrail Nasıl Kaybetti**, Çev. Özkan Erdem, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.
- Guirguis, Max: “Islamic Resurgence and Its Consequences in the Egyptian Experience”, **Mediterranean Studies**, Vol. 20, No. 2, 2012, pp. 187-226.
- Güler, Zeynep: **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yazılama Yayınları, 2011.
- Güven, Sami: **Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri**, 2. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, 2001.
- Hadawi, Sami, Lehn, Walter: “Siyonizm ve Filistin Toprakları”, **Siyonizm ve İrkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 65-86.
- Hale, William: **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, 2003.
- Han, Saerom: “The Effect of Anti-Terrorism and Social Movements in Egypt”, **Journal of Global Faultlines**, Vol. 3, No. 1, March 2016, pp. 77-82.

- Herrmann, Klaus J.: “Siyasal Siyonizm ve Anti-Semitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler”, **Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Hourani, Albert: **Arap Halkları Tarihi**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- İskender, Adil: “Devrim Yorgunluğu”, **Değişim Halindeki Mısır**, İstanbul, İntifada Yayınları, 2016.
- Joffé, E. G. H.: “Arab Nationalism and Palestine”, **Journal of Peace Research**, Vol. 20, No. 2 , Jun., 1983.
- Kandil, Hazem: “How the Brotherhood Failed”, **The World Today**, Vol. 69, No.6, December 2013 & January 2014, pp. 43-44.
- Kandil, Hazem: “Mısır’da İki Devrim Arasında Ordu ve 30 Haziran 2013 Tahlili”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Der. Doğan Çetinkaya, Çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Karal, Enver Ziya: “Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)”, İstanbul, Milli Mecmua Basımevi, 1938, s. 129’dan akt., Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**, 4. bs., Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005.
- Karasar, Niyazi: **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 11. bs., Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2002.

- Karasar, Niyazi: **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, 6. bs., Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, 1994.
- Kassır, Samir: **Arap Talihsizliği**, Çev. Özgür Gökmen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Kenney, Jeffrey T.: “The New Politics of Movement Activism: The Society of Muslim Brothers After Egypt's ArabSpring”, **The Journal of Alternative and Emergent Religions**, Vol. 16, No. 3, February 2013, pp. 95-104.
- Khosrokhavar, Farhad: “Arap Devrimlerinde Şiddet: Pragmatik Bir Örnek Olarak Mısır”, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, 1. bs., Çev. Akın Emre Pirgir, Der. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Kışlakçı, Turan: **Arap Baharı**, 3. bs., İstanbul, Mana Yayınları, 2012.
- Kocabaşoğlu, Uygur: **İngiliz Sicimi**, 1. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
- Koprman, Kazım Yaşar: “Memlûkler” **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 6, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989.
- Korany, Bahgat: “A Microcosm of the Arab Spring Sociology of Tahrir Square”, **Beyond the Arab Spring The Evolving Ruling Bargainin the Middle East**, Ed. Mehran Kamrava, Oxford University Press, 2014, pp. 249-276.

- Kösoğlu, Nevzat: **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Ötüken, 1990.
- Lewis, Bernard: **İslam'ın Siyasal Söylemi**, 2. bs., Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Phoenix Yayınları, 2011.
- Lewis, Bernard: **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2006.
- Magdoff, Harry: **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, Çev. Erdoğan Usta, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.
- Mahmud, Abdulhalim: **Müslüman Kardeşler'de Eğitim Metodu**, Çev. Mehmet Emin Akın, İstanbul, İkra Yayınları, 2008.
- Mansfield, Peter: **Mısır İhtilâli ve Nasır**, Çev. Ergün Tuncalı, İstanbul, Limitede Şirketi Yayınları, 1967.
- Marsot, Araf Lutfi Al-Sayyid: **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Mete Çubukçu, **Arap Ayaklanmaları ve Sonrası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Miroğlu, İsmet: **“Yavuz Selim Devri”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989.
- Neuburger, G.: **“Yahudilik ve Siyonizm Arasındaki Ayrım”, Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 209-218.

- Orallı, Levent Ersin: “Dinsel Temalar Işığında Siyasal Yahudilik ve Arz-ı Mevud”, **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin Mesut Taştekin, Ankara, Platin Yayınları, 2005.
- Osman, Fethi: **İhvan-İslam ve Demokrasi**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991.
- Owen, Roger: “Diktatörlerin Devrim Yoluyla Düşürülmesinden Yeni Bir Anayasal Düzen Kurma Mücadelesine”, **Yeni Ortadoğu**, Ed. Fawaz A. Gerges, Çev. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014, ss. 295-312.
- Öke, Mim Kemal: **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)**, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982.
- Örtlek, Muhammet: Mısırdaki Yeni Anayasa Referandumu, **Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi**, Ankara, Ocak 2014.
- Özçelik, Durmuş Ali: **Araştırma Teknikleri Düzenleme ve Analiz**, Ankara, ÜSYM Yayınları, 1981.
- Özer, Mehmet: “Tahrir Meydanı’nda ‘Grev’ Vardı”, **Arap Dünyasında Ayaklanma Nedenler Olasılıklar Sonuçlar**, 2. bs., Haz. Mustafa Yalçın, İstanbul, Evrensel Yayın, 2011.
- Özervarlı, M. Sait: “Selefiyye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 36, 2009, s. 399-402.

- Özkoç, Özge: **Mısır'ın uzun 19. Yüzyılı Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Özmen, Süleyman: **Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
- Pappé, Ilan: "The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 36, No. 1, Autumn 2006, ss. 6-20.
- Pargeter, Alison: **Müslüman Kardeşler**, Çev. Semih Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 191.
- Povey, Tara: **Social Movements in Egypt and Iran**, Palgrave Macmillan, 2015.
- Prashad, Vijay: **Arap Baharı Libya Kışı**, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Yordam Kitap, 2012.
- Quandt, William B.: "Camp David and Peacemaking in the Middle East Political Science", **Quarterly**, Vol. 101, No. 3 (1986), ss. 357-377.
- Reçber, Kamuran: **Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku**, Bursa, Dora Yayınevi, 2011.
- Rouleau, Eric, Tucker, Judith, Paul, Jim: "Who Killed Sadat?", **MERIP Reports**, No. 103, The Politics of Religion, Feb., 1982, ss. 3-5.
- Said, Edward: **Filistin Sorunu**, Çev. Alev Alatlı, İstanbul, Pınar Yayınları, 1985.

- Amin, Samir: **Mısır’da Sosyalizm**, Çev. Bilgin Yav, Ankara, Kaynak Yayınları, 2016.
- Sancak, Sude: **Mısır**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2006.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, İmge Kitabevi, t.y.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 12. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Sidel, Jhon: “Mısır’da Demokratikleşmenin Tehlikeleri ve Şeytan(laştırıcı)lar”, **Yeni Ortadoğu**, Ed. Fawaz Gerges, Çev. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş, İstanbul, Matbuat yayıncılık, 2014, ss. 263-292.
- Slater, Jerome: “Lost Opportunities for Peace in the Arab-Israeli Conflict: Israel and Syria, 1948-2001” *International Security*, Vol. 27, No. 1, Summer, 2002.
- Smith, Gary V.: “Siyasal Siyonizm: Bir Yahudi Eleştirisi”, **Siyonizm ve Irkçılık**, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, ss. 237-250.
- Solak, Kürşat: “Çerkez Memlûkler Çerkez mi?”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 31, S 51, 2012, ss. 201-208.
- Soy, Bayram: “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e kadar”, **Bilgi**, Sayı: 30, Yaz/2004.

- Stadiem, William: **Mısır'ın Son Firavunu Kral Faruk Zirvede Geçen Yaşamı ve Trajik Sonu**, 1. bs., Çev. Ömer Ekit, İstanbul, Kaknüs, 2005.
- Süer, Berna, Atmaca, Ayşe Ömür: **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, t.y.
- Taylor, Alan R: **İsrail'in Doğuşu**, Çev. Mesut Karaşahan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001.
- TDV İslam Ansiklopedisi, C. 3.
- Telci, İsmail Numan: **Mısır Devrimi Sözlüğü**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013, s. 18-19.
- Tibi, Bassam: “Changing Islamism From Jihadism to Institutional Islamism, a Moderation?”, *Soundings*, Vol. 98, No. 2 (2015), pp. 146-162.
- Tibi, Bessam: **Arap Milliyetçiliği**, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.
- Togan, Zeki Velidi: **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981.
- Totten, Michael J.: “YEAR FOUR: The Arab Spring Proved Everyone Wrong”, **World Affairs**, Vol. 177, No. 2, JULY / AUGUST 2014, pp. 43-49.
- Tuncer, Hüner: **Eski ve Yeni Diplomasi**, 4. bs., Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005.
- Turan, Kürşat: “Ürdün'de Muhalif Hareketler”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, Yaz 2011, ss. 95-112.

- Uçarol, Rıfat: “Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan Sonra Osmanlı İmparatorluğu (1774-1787)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 11, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989, ss. 179-201.
- Varol, Ahmet: **Müslüman Kardeşler Eleştiriler Cevaplar**, İstanbul, Nida Yayıncılık, 2013.
- Verdani, Salih El: **Mısırda İslami Akımlar II**, Çev. Üsame Zeydoğlu, Ankara, Fecr Yayınları, 1991.
- Yavuz, Celalettin ve Erdurmaz, Serdar: **Arap Baharı ve Türkiye**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2012.
- Yıldırım Ali, Şimşek, Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. bs., Ankara, Seçkin yayıncılık, 2013.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999.
- Zengin, Gürkan: **Kavga**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2013.

Elektronik Kaynaklar

- Aboudi, Sami: “UAE, Kuwait congratulate Egypt's Mansour after Mursi's overthrow”, **Reuters**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://in.reuters.com/article/egypt-protests-emirates-idINDEE96307O20130704>, 16.11.2015.
- Ahram: “Obama administration officials: No coup in Egypt”, 25 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/>

1/64/77405/Egypt/Politics-/Obama-administration- officials-No-coup-in-Egypt.aspx, 06.11.2015.

Al Arabiya:

“EU leaders say Egypt's transition must begin now”, 4 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <https://www.alarabiya.net/articles/2011/02/04/136257.html>, 08.08.2015.

Al Jazeera:

“Arab leaders warned of 'revolution”, 19 Jan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/2011119165427303423.html>, 20.02.2014.

Al Jazeera:

“Mursi tartışmalı kararnameyi iptal etti”, 9 Aralık 2012, (Çevrimiçi) www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-tatismali-kararnameyi-iptal-etti, 16.04.2015.

Al Jazeera:

“Mursi ultiyatomu reddetti”, 3 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-ultiyatomu-reddetti, 12.03.2016.

Al Sabah, K. N.:

“A short guide to the Middle East”, 23 Aug 2013, (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/d57c9b66-0a76-11e3-9cec-00144feabdc0>, 06.11.2015.

Assadi, Mohammed, al-Mughrabi, Nidal : “Analysis-Palestinians expect a boost from new Egypt”, **Reuters**, 2 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-palestinians-israel-idUKTRE71144520110202>, 06.08.2015.

- Awad, Marwa, Zayed, Dina: “Egypt's army commits to civilian rule, treaties”, **Reuters**, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE71B00320110212?sp=true>, 02.02.2014.
- Basın İlan Kurumu: “Yaygın Gazeteler”, (Çevrimiçi) <http://www.bik.gov.tr/gazeteler/>, 16.08.2016.
- Birnbaum, Michael, Hauslohner, Abigail : “E.U. foreign policy chief meets with ousted president Morsi”, **The Washington Post**, Egypt, 30 Jul 2013, (Çevrimiçi) <https://www.washingtonpost.com/world/eu-leader-meets-with-ousted-morsi/2013/07/30/20e3c9a0835b>, 16.11.2015.
- Blair Edmund, Zayed, Dina : “Mubarak names deputy, protesters defy curfew”, 29 Jan 2011, **Reuters**, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-idUSTRE70O3UW20110129>, 14.02.2015.
- Blair, Edmund: “Egypt's Islamists say not looking for power”, **Reuters**, 12 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-brotheidUSTRE71B2BM20110212?mod=related&channelName=worldNews>, 03.07.2015.
- Blair, Tony: “Democracy doesn't on its own mean effective goverment”, **The Guardian**, 6Jul2013,(Çevrimiçi), <http://www.amp.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/06/egypt-middle-east-tony-blair>, 16.11.2015.

- Booth, Jenny, Frenkel, Sheera: “World Offers Guarded Welcome to Egypt Change of Government” Cairo, **The Times**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3807947.ece>, 21.12.2015.
- Bradley, Matt: “Turkey to Provide Egypt \$2 Billion in Aid”, **The Wall Street Journal**, 15 Sep 2012, (Çevrimiçi) <http://www.wsj.com/articles/SB10000872396390444517304577653852418813354>, 14.11.2015.
- Buckwalker, David T.: “The 1973 Arab-Israeli War” 12.11.2011. (Çevrimiçi) <http://www.au.af.mil/au/wc/awcgate/navy/pmi/1973.pdf>, 20.12.2013.
- CBS News: “Ahmedinejad: Egyptian Protest Herald New Mideast”, 11 Feb 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.cbsnews.com/news/ahmadinejad-egyptian-protests-herald-new-mideast/>, 03.09.2015.
- CBS News: “Clashes erupt between Egyptian military, supporters of deposed president; At least 30 dead”, 5 Jul 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.cbsnews.com/news/clashes-erupt-between-egyptian-military-supporters-of-deposed-president-at-least-30-dead/>, 16.11.2015.
- CNBC: “Egypt's president cancels decree that sparked protests”, 8 Dec 2012, (Çevrimiçi)

<http://www.cnbc.com/id/100292726>,
03.07.2014.

CNN Türk:

“Hüsnü Mübarek İstifa etti”, 11. 02. 2011,
(Çevrimiçi)
<http://www.cnntrk.com/2011/dunya /02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/index.html>,
05.01.2017.

CNN Türk:

“Ömer Süleyman, İsrail’in tercih ettiği aday”,
08.02.2011,(Çevrimiçi)<https://www.cnntrk.com/amp/2011/dunya/02/08/omer.suleyman.israilin.tercih.ettigi.aday/606025.0/index.html>,
11.02.2015.

Çekirge, Yavuz:

“Arap milliyetçilerine ne oldu?”, **Hürriyet Gazetesi**, 08.12.2011. (Çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6694806.asp?gid=202>,
09.03.2012.

Deeb, Sarah El:

“Egyptian President Hosni Mubarak won't seek new term; go now, crowds shout”, and Hadeel Al-Shalchi, **Daily News**, 2 Feb 2011,
(Çevrimiçi)
<http://www.dailynews.com/ar ticle/ZZ/20110201/NEWS/110209566>,
15.03.2015.

Dorell, Oren:

“Political Islam on the defensive across the Middle East”, **The Washington Post**, 20 Aug 2013, (Çevrimiçi) <https://www.washingtonpost.com/national/on-faith/political-islam-on-the-defensive-across-the-middle->

east/2013/08/20/dc66c3d4-09d1-11e3-89fe-abb4a5067014_story.html?utm_term=.5de0e811d19d, 21.12.2015.

Economist:

“Islamism is no longer the answer”,
20.12.2014, (Çevrimiçi)
<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21636776-political-islam-under-pressure-generals-monarchs-jihadistsand>,
20.01.2016.

Ehrenfreund, Max:

“Mohamed Morsi’s supporters, Muslim Brotherhood protest across Egypt”, **The Washington Post**, 12 Jul 2013, (Çevrimiçi)
https://www.washingtonpost.com/world/mohamed-morsis-supporters-muslim-brotherhood-protest-across-egypt/2013/07/12/96cb887c-eb19-11e2-a301-ea5a8116d211_story.html?utm_term=.b481926a0937, 03.11.2015.

El Deeb, Sarah, Fraser, Suzan:

“Egypt expels Turkish ambassador, scales back ties”, **The Washington Post**, 23 Nov. 2013, (Çevrimiçi)
https://www.washingtonpost.com/world/egypt-expels-turkish-ambassador-scales-back-ties/2013/11/23/2c0ac03e-546e-11e3-a7f0-b790929232e1_story.html?utm_term=.de29559fef51, 14.11.2015.

El Deep, Sarah:

“Egypt military faces resistance in restoring order”, **Desert News**, 13 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.desertnews.com/egypt-military-faces-resistance-in-restoring-order>

//www.deseretnews.com/article/700109625/Egypt-military-faces-resistance-in-restoring-order.html, 12.01.2016.

El Deep, Sarah:

“Egypt to put ex-leader Mubarak under house arrest”, **US News**, 21 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/08/21/egyptian-authorities-arrest-2-islamist-figures>, 24.11.2015.

El Fadl, Khaled M. Abou:

“The Perils of a Couple People’s Coup”, **The New York Times**, 7 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/07/08/opinion/the-perils-of-a-peoples-coup.html>, 11.11.2015.

Evans, Dominic:

“Syria's Assad says political Islam being defeated in Egypt”, Editing by Kevin Liffey, **Reuters**, 3 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-syria-idUSBRE96218O20130703>, 27.07.2015.

Federman, Josef:

“Israel quietly maintains ties with Egyptian army”, **Times of Israel**, 19 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timesofisrael.com/israel-quietly-maintains-ties-with-egyptian-army/>, 01.12.2015.

Felsenthal, Mark:

“Obama urges Egypt's Mursi to respond to demonstrators”, Ed. Edmund Blair and Duncan Miriri, **Reuters**, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-protests->

obama-idUKBRE96105K20130702,
13.02.2015.

Fick, Maggie, Dziadosz, Alexander: “Egypt prosecutor orders arrest of Brotherhood leaders”, Cairo, **Reuters**, 10 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-idUSBRE95Q0NO20130710>, 21.11.2015.

Fick, Maggie, Saleh, Yasmine: “Egypt's Brotherhood stands ground after killings”, **Reuters**, 28 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-idUSBRE96O11Z20130728>, 16.11.2015.

Fisk, Robert: “When is a Coup Not a Coup? When the US Decides Not to Call it One”, **The Independent**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) www.independent.co.uk/voices/comment/when-is-a-military-coup-not-a-military-coup-when-it-happens-in-egypt-apparently-8688000.html, 08.07.2015.

GALLUP: “Egypt: The Arithmetic of Revolution”, 2010, <http://www.gallup.com/poll/157043/egypt-arithmetic-revolution.aspx>, 02.07.2016.

Gamel, Kim: “Egypt's conflict enters new phase after assaults”, **US News**, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/08/14/egypts-conflict-enters-new-phase-after-assaults>, 26.11.2015.

- Guehenno, Jean-Marie: “The Fragmenting Middle East”, **The New York Times**, 1 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/08/02/opinion/global/the-fragmenting-middle-east.html>, 19.11.2016.
- Hauslohner, Abigail: “Egypt’s Muslim Brotherhood finds havens abroad”, **The Washington Post**, 6 Nov 2013, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/egypts-muslim-brotherhood-finds-havens-abroad/2013/11/05/38f2dfe4-63a1-11e3-95a1-3f15b5618ba8_story.html?utm_term=.62c92a36e8b6, 21.07.2015.
- Heller, Jeffrey : “Israel And New Egyptian Leadership Make Contact”, **Reuters**, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/us-israel-egypt-idUKTRE71C0IV20110213>, 13.04.2014.
- Hendavi, Hamza: “Egypt's military issues 48-hour ultimatum”, **Desert News**, 1 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.deseretnews.com/article/765633222/Egypt-s-military-issues-48-hour-ultimatum.html?pg=all>, 23.02.2015.
- Hendawi, Hamza, Michael, Maggie: “Mubarak forms reform committees, constitution reform panel named”, **Daily News**, 8 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.dailynewsegypt.com/2011/02/08/mubarak-forms-reform-committees/>, 03.09.2015.

Keinon, Herb: “Israel seeks new friends to counter islamism”, **Jerusalem Post**, 2 Dec 2011, (Çevrimiçi)
[http://www.jpost.com/ Diplomacy-and-Politics/Israel-seeks-new-friends-to-counter-Islamism](http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Israel-seeks-new-friends-to-counter-Islamism), 21.09.2015.

Kirkpatrick, David D., Hubbard, Ben: “For Islamists, Dire Lessons on Politics and Power”, **New York Times**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.nytimes.com/2013/07/05/world/middleeast/for-islamists-lessons-in-politics-and-governing.html>, 21.11.2015.

Lee, Carol E., Solomon, Jay: “Obama Defends Mideast Policy at U.N.”, **The Wall Street Journal**, 25 Sep 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.wsj.com/articles/SB10000872396390444180004578018913570303722>, 27.03.2014.

Lynch, Sarah: “Report: Arrest of former Egypt President Morsi ordered”, 26 Jul 2013, (Çevrimiçi)
<http://islam.ru/en/content/news/report-arrest-former-egypt-president-morsi-ordered>, 13.12.2015.

Macdonald, Alastair, Dziadosz, Alexander: “Egypt army ousts Mursi, posing West dilemma”, **Trust News**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi), <http://news.trust.org/item/20130704013349-mhbrd>, 17.05.2015.

McCrummen, Stephanie : “Egyptian court bans ousted president Morsi’s Muslim Brotherhood, seizes assets”, **The Washington Post**, 23 Sep 2013, (Çevrimiçi)
<https://www.washingtonpost.com/world/>

middle_east/egyptian-court-bans-muslim-brotherhood/2013/09/23/87ced17a-245e-11e3-9372-92606241ae9c_story.html?utm_term=.b4deaa1883d1, 05.06.2015.

Mcelroy, Damien, Sanchez, Raf: “Obama Threat To Egypt Rulers Over “Massacre”, **Press Reader**, 16 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.pressreader.com/uk/the-daily-telegraph/> 20130816/281487863994059, 28.11.2015.

MFA: “The Balfour Declaration”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/The+Balfour+Declaration.htm>, 27.11.2014.

Michael, Maggie: “Egypt names Muslim Brotherhood a terrorist group”, **Times of İsrail**, 25 Dec 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timesofisrael.com/egypt-names-muslim-brotherhood-a-terrorist-group/>, 21.12.2015.

Michael, Maggie, Gabriel, Tony G.: “Egypt considers disbanding Muslim Brotherhood”, **Times of İsrail**, 17 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.imesofisrael.com/egypt-considers-disbanding-muslim-brotherhood/>, 07.09.2015.

Michael, Maggie, Hendawi, Hamza: “State TV: Egypt president announces new government”, **WCPO News**, 31 Jan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.wcpo.com/news/world/state-tv-egypt-president-announces-new-government>, 21.06.2015.

Michael, Maggie: “Egypt army chief: New clashes won’t be tolerated”, **Washington Times**, 18 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://m.washingtontimes.com/news/2013/aug/18/egypt-increases-security-pro-morsi-protests/>, 09.09.2015.

Millership, Peter, Saleh, Yasmine: “Egypt military rulers under pressure from protesters”, **Reuters**, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://mobile.reuters.com/article/newsMaps/idUSTRE70O3UW20110212?i=22>, 09.09.2016.

Murphy, Brian: “Egypt echoes across region: Iran, Bahrain, Yemen”, **Stuff**, 15 Feb 2011, (Çevrimiçi) <http://www.stuff.co.nz/world/middle-east/4661698/Egypt-echoes-across-region-Iran-Bahrain-Yemen>, 20.02.2016.

NDTV: “Egypt's Mohamed Morsi rebuffs army ultimatum, sets own course”, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.ndtv.com/world-news/egypts-mohamed-morsi-rebuffs-army-ultimatum-sets-own-course-527061>, 21.01.2015.

New York Post: “Egypt: Morsi’s trial adjourned until Jan. 8”, 4 Nov 2013, (Çevrimiçi) <http://nypost.com/2013/11/04/egypt-morsis-trial-adjourned-until-jan-8/>, 21.09.2015.

New York Post: “Hundreds reported killed as Egypt smashes protests”, 15 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://nypost.com/2013/08/15/hundreds->

reported- killed-as-egypt-smashes-protests /,
21.11.2015.

News 24:

“Netanyahu: Israel must get stronger”, 2 Feb
2011, (Çevrimiçi)
[http://www.news24.com/World/News/
Netanyahu-Israel-must-get-stronger-](http://www.news24.com/World/News/Netanyahu-Israel-must-get-stronger-20110202) 20110202,
16.02.2015.

Obama, Barack:

“Remarks By The President On a New
Begining”, Cairo Univercity, 4 June 2009,
White House, [https://obamawhitehouse.
arcives.gov/the-press-office/remarks-president-
cairo-univercity-6-04-09](https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-univercity-6-04-09), 23.07.2016.

Ormsby, Avril:

“ElBaradei condemns Egyptian government
over clashes ”Eediting by Keith Weir and Paul
Taylor”, **Reuters**, 2 Feb. 2011, [http://uk.reuters.
com/article/us-egypt-elbaradei-bbc-
idUKTRE7114E620110202](http://uk.reuters.com/article/us-egypt-elbaradei-bbc-idUKTRE7114E620110202), 17.03.2015.

Özdeş, Talip:

“Siyonizmin Doğuşundan Günümüze İsrail
Korsanlığı”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**,
(Çevrimiçi) [http://sde.org.tr/
tr/authordetail/
siyonizmin-dogusundan-gunumuze-israil-
korsanligi/366](http://sde.org.tr/tr/authordetail/siyonizmin-dogusundan-gunumuze-israil-korsanligi/366), 22.11.2014.

Pace, Julie:

“Egypt challenges Obama's Arab Spring
philosophy”, **Stripes**, 17 Aug 2013, (Çevrimiçi)
[http://www.stripes.com/news/us/egypt-
challenges-obama-s-arab-spring-philosophy-
1.235943](http://www.stripes.com/news/us/egypt-challenges-obama-s-arab-spring-philosophy-1.235943), 01.12.2015.

Perry, Tom: “Egypt's interior minister promises Mubarak-era security”, **Reuters**, Editing by Michael Georgy and Alison Williams, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-police-idUSBRE97D16V20130814>, 19.11.2015.

Perry, Tom: “ElBaradei quits as Egypt vice president in protest at crackdown”, **Reuters**, 14 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-elbaradei-idUSBRE97D0X720130814>, 17.11.2015.

Pickler, Nedra, Pace, Julie: “Obama scraps U.S. military exercises with Egypt”, **Azcentral**, 15Aug2013,(Çevrimiçi)<http://archive.azcentral.com/news/free/20130815obama-egypt-violence-military-exercise.html>, 29.11.2015.

Reuters: “Arab League chief Amr Moussa welcomes revolution”, 11 Feb. 2011,(Çevrimiçi)<http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFWEB861120110211?feedType>, 03.08.2015.

Reuters: “Egypt court bans all Muslim Brotherhood activities”, 23. Sep. 2013, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-brotherhood-urgent-idUSBRE98M0HL20130923>, 22.11.2015.

Reuters: “Factbox: Reaction to fall of Mubarak around Middle East”, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-reaction-region-idUSTRE71C0TO20110213>, 21.02.2016.

Saleh, Yasmine, Hammond, Andrew: “Egypt's Brotherhood warns it could quit talks with government”, **Reuters**, 7 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-idUSTRE70O3UW20110207>, 20.03.2015.

Saleh, Yasmine: “Egypt approves reforms in historic referendum”, **Reuters**, 20 Mar. 2011, (Çevrimiçi) <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFLDE72J0FQ20110320?PageNumber=1&virtualBrandChannel=0>, 13.12.2015.

Saleh, Yasmine: “Egyptian opposition says it will not hold talks with Mursi”, **Reuters**, 2 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://uk.reuters.com/article/uk-egypt-protests-opposition-talks-idUKBRE96017V20130701>, 13.02.2015.

Shavit, Ari: “With bin Laden dead, Obama has to turn to the Mideast”, **Haaretz**, 4 May 2011, (Çevrimiçi) <http://www.haaretz.com/with-bin-laden-dead-obama-has-to-turn-to-the-mideast-1.359863>, 17.11.2016.

Shavit, Ari: “Turkey on the Nile”, **Haaretz**, 4 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.haaretz.com/opinion/premium-1.533646>, 23.07.2015.

Simon, Steven: “America Has No Leverage in Egypt”, **The New York Times**, 19 Aug 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/08/20/opinion/america-has-no-leverage-in-egypt.html>, 16.12.2015.

Solomon, Jay, Nelson, Colleen McCain: “U.S. Struggles for Leverage as Mideast Crisis Deepens”, **The Wall Street Journal**, 9 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324507404578594160905341422>, 02.11.2015.

Stewart, Catrina: “Egypt's Leader Must Perform Tough Balancing Act”, **The Independent**, 19 November 2012, (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/egypts-leader-must-perform-tough-balancing-act-8329524.html>, 11.03.2016.

Stratejik Araştırma Merkezi: “Lozan Barış antlaşması”, (Çevrimiçi) http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, 31.12.2016.

The Guardian: “EU denounces Egypt violence but will maintain aid programmes”, 21 Aug 2013, (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/global-development/2013/aug/21/eu-egypt-violence-aid-programmes>, 17.11.2015.

The Telegraph: “Egypt's highest court orders parliament to be dissolved”, 14 Jun. 2012, (Çevrimiçi) <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/>

egypt/9331696/Egypt's-highest-court-orders-parliament-to-be-dissolved.html, 16.09.2015.

Times Live:

“Egypt's army chief issues warning over collapse of state”, 29 Jan 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.timeslive.co.za/africa/2013/01/29/Egypt's-army-chief-issues-warning-over-collapse-of-state>, 06.11.2015.

Times of Israel:

“At least 40 Muslim Brotherhood activists killed in clash”, 8 Jul 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.timesofisrael.com/scores-of-muslim-brotherhood-activists-said-killed-in-clash/>, 21.12.2015.

Tobia, Magdy Aziz:

“Turkey was not and will never be a model”, **Jerusalem Post**, 15 Oct 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Turkey-was-not-and-will-never-be-a-model>, 13.12.2016.

Tol, Gonul:

“Ankara Is Trying to Have It Both Ways”, **The New York Times**, 21 Mar 2014, (Çevrimiçi)
<http://www.nytimes.com/roomfordebate/2011/11/15/why-turkey-turned-away-from-syria/turkey-is-trying-to-have-it-both-ways>, 16.09.2015.

Trade Arabia:

“Egypt cabinet to stay for transition period”, 13 Feb. 2011, (Çevrimiçi)
http://www.tradearabia.com/news/MISC_193466.html, 13.04.2015.

- Trevelyan, Mark: “Fall of Egypt's Mursi splits region”, **Reuters**, 4 Jul2013,(Çevrimiçi)<http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-reaction-idUSBRE9630KJ20130704>, 16.11.2015.
- Trust News: “Egypt army meets government ministers-state TV”, 12 Feb. 2011, (Çevrimiçi) <http://news.trust.org/item/20110212193300-xkhrc>, 02.02.2014.
- US News: “Saudi Arabia promises \$5 billion to Egypt”, 9 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usnews.com/news/world/articles/2013/07/09/saudi-arabia-promises-5-billion-to-egypt>, 21.12.2015.
- USA Today: “Iran says overthrow of Egypt president improper”, 7 Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/07/07/iran-egypt-improper/2497353/>, 06.07.2015.
- USA Today: “Kerry lauds Saudi role in Mideast stability” 4 Nov 2013, (Çevrimiçi) <http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/11/04/kerry-lauds-saudi-role-in-mideast-stability/3430883/>, 23.12.2015.
- Werr, Patrick, Zayed, Dina: “Egyptians protest to "protect revolution", **Reuters**, 1 Apr 2011, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protest-idUSTRE73053620110401>, 12.09.2015.
- Worth, Robert F.: “Egypt is Arena for Influence of Arab Rivals”, **The NewYorkTimes**,9Jul2013,(Çevrimiçi)<http://www.nytimes.com/2013/07/09/middleeast/egypt-is-arena-for-influence-of-arab-rivals.html>, 16.11.2015.

//www.nytimes.com/2013/07/10/world/middle
east/ aid -to-egypt-from-saudis-and-emiratis-is-
part-of-struggle-with-qatar-for-influence.html,
21.12.2015.

Younis, Ahmed, Younis, Mohamed: “Egyptians Sour on U.S., Eye Closer Ties
to Turkey, Iran”, **GALLUP**, 23 Mar 2012,
(Çevrimiçi)[http://www.gallup.com/poll/153401/
egyptians-sour-eye-closer-ties-turkey-iran.aspx](http://www.gallup.com/poll/153401/egyptians-sour-eye-closer-ties-turkey-iran.aspx),
11.04.2014.

Gazeteler

Balcı, Barış: “Asıl darbe ekonomik”, **Hürriyet Gazetesi**, 5
Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Türkiye örnek ülke tezi çöktü”, 7 Temmuz
2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Darbe sonunda pişmanlık getirir”, 5 Temmuz
2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mısır’da ikinci devrim sesleri”, 1 Temmuz
2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mursi ikna edemedi”, 29 Haziran 2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mursi özür diledi”, 28 Haziran 2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mursi’de darbeye geldi”, 8 Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mursi’nin yarattığı çatlaktan ordu sızdı”, 5
Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi: “Mursi’nin yolundan gidilmemeli”, 5 Temmuz
2013.

Cumhuriyet Gazetesi:	“Mursi’ye Muhtıra”, 2 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mursi’yi devirdiler”, 4 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mursi’yi devirdiler”, 4 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Obama’dan taraflara itidal çağrısı”, 4 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Özgürlük ve demokrasi aynı şey değil”, 10 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Piyasaları Mısır endişesi sardı”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Ret cuması kana bulandı”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Savcılık Mursi’ye karşı harekete geçti”, 14 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Şeriatlı taslağı herkes boykot etti”, 11 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Tahrir kardeşliği”, 3 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Türkiye mutsuz”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Yeni kabinede İslamcılar yok”, 18 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“ABD darbeye darbe diyemedi”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“ABD’den Kahire’ye elden mesaj”, 16 Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi:	“ABD’nin çıkarına ‘darbe’ olur”, 10 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Anlaşmazlığa düştüler”, 8 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Asıl kaybeden Müslüman Kardeşler”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Baradey kriz yarattı”, 8 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Baradey yemin etti”, 15 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Batı basını 28 Şubat’a benzetiyor”, 8 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“BM’de darbe diyemedi”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Bu rezalet son bulsun”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Darbe kabul edilemez”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Darbeden daha çok müttefikine üzüldü”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Darbenin ardından Mısır’la ilk temas”, 16 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Demokrasi sadece seçim değildir”, 3 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Erdoğan ve Mursi’ye Sahip Çıkın”, 2 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“F16 teslimatı darbe dinlemedi”, 12 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Gemisini Erdoğan’a bağladı”, 4 Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi:	“Güler ‘darbe değil’ dedi ortalık karıştı”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“İktidarda Mısır kaygısı”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Kahire savaş alanı”, 7 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Kahire’de şafak katliamı”, 9 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Kahire’nin Ankara’ya mesajı Rus medyasında”, 11 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Kardeşler saf dışı”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Kızıldeniz’e ABD savaş gemisi”, 13 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır Ankara’ya çok kırıldı”, 17 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır halkının iradesine saygı duyulmalı”, 4 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır medyası alkışladı”, 5 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’a Nobelli Başbakan”, 7 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’da da anlaşılmadılar”, 6 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’da katliam”, 9 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’da kimsenin yanında değiliz”, 8 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’ın faturası ağır olur”, 15 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Mısır’ın kadın yıldızları ön saftaydı”, 6 Temmuz 2013.

Cumhuriyet Gazetesi:	“Model ÷lke tezi Mısır’a takıldı”, 7 Temmuz 2013.
Cumhuriyet Gazetesi:	“Türkiye’den Mısır’a silah iddiası”, 19 Temmuz 2013.
Çelikkan, Erdinç:	“Mısır mağdurları Süveyş Kanalı’na!”, Hürriyet Gazetesi , 14 Temmuz 2013.
Çetinkaya, Aliye:	“Darbeci Paşa Sisi Türkiye’de sanık”, Sabah Gazetesi , 11 Temmuz 2013.
Demirci, Elif:	“Darbe: Arap Baharı”, Hürriyet Gazetesi , 9 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“ABD Darbeyi bildirdi Mursi sinirden güldü”, Hürriyet Gazetesi , 8 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Baltacı Terörü”, Hürriyet Gazetesi , 17 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Darbe anayasasında şeriat 1’inci madde”, Hürriyet Gazetesi , 10 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Darbeci Sisi Bekâretçi”, Hürriyet Gazetesi , 5 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Darbeyi duydu sinirden güldü”, Hürriyet Gazetesi , 8 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Direnin”, Hürriyet Gazetesi , 4 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Mısır’da Mursi taviz vermiyor”, Hürriyet Gazetesi , 3 Temmuz 2013.
Elveren, Muammer:	“Mursi’den orduya rest”, Hürriyet Gazetesi , 3 Temmuz 2013.

- Elveren, Muammer: “Nil Kasabı”, **Hürriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 2013.
- Elveren, Muammer: “Ordu el koydu”, **Hürriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 2013.
- Elveren, Muammer: “Türk büyükelçiye tarafsızlık uyarısı”, **Hürriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 2013.
- Er, Fatih: “Darbeye direnen Mısırlılar, iftarda omuz omuza”, **Sabah Gazetesi**, 12 Temmuz 2013.
- Er, Fatih: “Namazda katliam”, **Sabah Gazetesi**, 9 Temmuz 2013.
- Er, Mesut: “Darbelerin hedefi halktır, gelecektir”, **Sabah Gazetesi**, 6 Temmuz 2013.
- Esen, Mine: “Devrim bulaşıcıdır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 2013.
- Gökçe, Dinçer: “6 milyar dolarlık endişe”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2013.
- Güvenç, Duygu: “12 ülkenin bakanlarına sesini yükselt çağrısı”, **Sabah Gazetesi**, 9 Temmuz 2013.
- Güvenç, Duygu: “Kahire’yle düşük yoğunluklu temas”, **Sabah Gazetesi**, 14 Temmuz 2013.
- Güvenç, Duygu: “Tebrik yerine uyarı”, **Sabah Gazetesi**, 16 Temmuz 2013.
- Güvenli, Özlem: “Ben de hata yapabilirim”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 2013.
- Hürriyet Gazetesi: “Batı darbe diyemiyor”, 6 Temmuz 2013.

Hürriyet Gazetesi:	“Mursi, askeri üsse götürüldü”, 30 Haziran 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Mursi’nin başına geleni gördünüz”, 5 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Sadece üç ülke ‘darbe’ dedi”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Savaş hazırlığı gibi”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Siyasal İslam’ın çöküşü”, 4 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“28 Şubat’a çok benziyor”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“48 saat süre”, 2 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Alo Mısır”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Babama ‘Diren’ dedim”, 13 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Darbe Tahrir’e”, 6 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Darbeyi bir ay önce söylediler”, 14 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Eylemlerin sonu gelmez hatta büyür”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Gergin yıldönümü”, 26 Haziran 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“İçsavaş korkusu”, 30 Haziran 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“İhvan sitesinde ırkçı itiraz”, 7 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Kral’ın dolarları Sisi’yi kurtarır mı”, 11 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Mısır’da milyonlar sokakta”, 1 Temmuz 2013.

Hürriyet Gazetesi:	“Mısır’ın geçici Cumhurbaşkanı Gül’e mesaj yolladı”, 16 Temmuz 2013.
Hürriyet Gazetesi:	“Mursi düştü Araplık kurtuldu”, 12 Temmuz 2013.
Korkmaz, Hayriye:	“Salyangoz kabinesi”, Yeni Şafak Gazetesi , 18 Temmuz 2013.
Kömür Recai:	“Gül: Mursi rencide edilmemeli”, Sabah Gazetesi , 6 Temmuz 2013.
Köseoğlu, Sinem:	“Cuntaya karşı direnin”, Yeni Şafak Gazetesi , 4 Temmuz 2013.
Milliyet:	“Mısır Kralı Faruk Oğlu Lehine Tahtından Feragat Ederek Memleketinden Ayrıldı”, 27.07.1952.
Özkaya, Sefa:	“Darbe bile diyemediler”, Hürriyet Gazetesi , 6 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“ABD: Mursi hemen serbest bırakılsın”, 14 Temmuz 2013
Sabah Gazetesi:	“Mısır’da kaos korkusu”, 30 Haziran 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mursi: Hatalarda ısrar etmeyeceğim”, 27 Haziran 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mursi’siz bir yere gitmeyeceğiz”, 7 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Ordudan son uyarı”, 3 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Putin: Mısır iç savaşın eşiğinde”, 8 Temmuz 2013.

Sabah Gazetesi:	“Sırtından bıçaklandı”, 5 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Sisi yeni hükümette de yer buldu”, 18 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Türkiye devreye girsin”, 13 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Türkiye tek yürek”, 5 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“ABD’den Kahire’ye ilk üst düzey ziyaret”, 16 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Afrika Birliği Mısır’ı dışladı”, 6 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Bizim ödediğimiz bedeli ödemesinler”, 8 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Darbe demeyen destekçisidir”, 8 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Darbe diyemediler”, 5 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“En kritik 24 saat”, 2 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Halka ateş açıldı”, 6 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Kahire’de kardeş avı”, 5 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Köprünün altından daha çok su geçer”, 7 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Le Monde: Mısır ordusu Türkiye’yi örnek alsın”, 9 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mısır diken üstünde”, 29 Haziran 2013.

Sabah Gazetesi:	“Mısır Ordusu ABD yardımına muhtaç”, 5 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mısır’Daki darbede yerli ve yabancı sermaye”, 14 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mısır’ı kurtarın seferberliği”, 13 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Mısır’ın 28 Şubat’ı”, 4 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Petrole Mısır darbesi”, 4 Temmuz 2013.
Sabah Gazetesi:	“Tahrir’de sürekli eylem”, 1 Temmuz 2013.
Şık, Barkın:	“Sisi’nin kredisi Başbakan’dan”, Cumhuriyet Gazetesi , 10 Temmuz 2013.
Taşcı, İlhan:	“Aileler: Kahredici”, Cumhuriyet Gazetesi , 20 Temmuz 2013.
The Times:	“The Shifting Power Winners-Losers”, 23 November 2012.
Toros, Taha:	“Napoleon’un Türkiye karşısında tutumu”, Cumhuriyet Gazetesi , 20 Ağustos 1969.
Ulusoy, Özgür:	“Yine mi yeraltına inecek”, Cumhuriyet Gazetesi , 9 Temmuz 2013.
Uslu, Murat:	“Güçleri medyaya yetti”, Sabah Gazetesi , 10 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Her yer direniş” , 8 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Mursi yönetimine ekonomi darbesi”, 7 Temmuz 2013.

Yeni Şafak Gazetesi:	“Mursi’ye Türkiye’den güçlü destek”, 6 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Nil kenarında ihanet pazarlığı”, 14 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Nobellik rezalet”, 8 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Obama ayrı Beyaz Saray ayrı konuşuyor”, 3 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Orduya Muhtıra”, 2 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Önce para sonra silah”, 13 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Sisi’nin darbe amiri İsrail çıktı”, 20 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Suud-İsrail aynı çizgide”, 11 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Tepkiler”, 4 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Türkiye’den destek”, 1 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Barış dedikçe sıkıldılar”, 10 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“4 Temmuz utanç günü”, 5 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Adeviyye pes etmiyor”, 10 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Almadan gitmek yok”, 7 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Çetin ceviz çıktı”, 3 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Darbe çoktan planlanmıştı”, 13 Temmuz 2013.

Yeni Şafak Gazetesi:	“Darbe için batılılarla görüşüm”, 6 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Darbecileri ABD fonladı”, 12 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Darbeye ‘ama’ diyenler apoletli sivillerdir”, 8 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Darbeyi atlayan Nobel’lik yanılgı”, 11 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Demokrasi sandıktan geçer”, 28 Haziran 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Gazze soluksuz”, 8 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Gazze’ye niye yardım ettin”, 7 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Kahire hesapları”, 16 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Kahire’de milli iradeye saygı eylemi”, 29 Haziran 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Katliam”, 9 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Kurulacak olan aptal bir cunta yönetimi”, 3 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Mısır direniyor”, 6 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Mısır halkının yanındayız”, 9 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Mısır’a tek kuruş vermediler”, 6 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Mısır’ın doğalgazı iştah kabartıyor”, 5 Temmuz 2013.

Yeni Şafak Gazetesi:	“Mısır’ın tek söz sahibi ABD’li elçi”, 9 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Nil’in hainleri”, 14 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Organize komplo”, 6 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Tahrir’de darbe provası”, 1 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Tanklara direnen adam”, 4 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Tuhaf darbe”, 4 Temmuz 2013.
Yeni Şafak Gazetesi:	“Vatana ihanetin ta kendisi”, 5 Temmuz 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Saliha Erkul, 2003 yılında İngilizce hazırlık eğitimi ile başladığı Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden, 2008 yılında mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü'nde tezli yüksek lisans eğitimine başladı. 2010 yılında tamamladığı yüksek lisans eğitiminin ardından, 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda doktora eğitime kabul edildi. 2013 yılında, Konya Bilim Merkezi'nde Halkla İlişkiler Uzmanı olarak iş hayatına başladı. Erkul, 2014 yılında atandığı Başbakanlık Basın Halkla İlişkiler Müşavirliği görevine, 5 Mayıs 2016 tarihi itibarıyla, Başbakanlık Müşaviri olarak devam etmektedir.